ประเพณีชาวไทยโซ่ง

หมู่บ้านเกาะแรต

09593
ป

ผศ. นุกูล ชมภูนิช

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดฉะเชิงเทรา เฉลิมพระเกียรติ

คำนำ

นครปฐมเป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เป็นที่รู้จักกันในนามของจังหวัดที่มีเจดีย์ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ที่ลึกลงไปกว่านี้นครปฐมยังเป็นดินแดนของอาณาจักรทวารวดีอันเก่าแก่อีกด้วย นอกจากนี้นครปฐมยังเป็นเมืองที่สงบ เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของภาคกลางจังหวัดหนึ่ง คนนครปฐมประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติแยกย้ายกันตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วดินแดนของจังหวัด เช่น คนไทยเชื้อสายจีน คนไทยเชื้อสายลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวโซ่ง มอญ และเขมร ฯลฯ ปัจจุบันทุกคนเป็นคนไทยใช้ภาษาไทยและแต่งกายแบบไทยเป็นส่วนใหญ่ จะมีบ้างบางกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างออกไปโดยเฉพาะ เช่น ชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่ง

ความน่าสนใจของคนไทยกลุ่มดังกล่าวนี้ คงเนื่องมาจากสิ่งที่เห็นอยู่ภายนอก เช่น การแต่งกาย การไว้ทรงผมของสตรีที่แตกต่างไปจากคนไทยในแถบเดียวกัน ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาวิจัยสนใจที่จะรู้จักว่าเขาคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการบันทึกเรื่องราวของชีวิตกลุ่มนี้ไว้เป็นหลักฐานเป็นแนวทางในการค้นคว้าแก่อนุชนรุ่นหลัง และเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้กลุ่มชนนี้ให้เกิดความภาคภูมิใจในเชื้อชาติของตนที่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้อย่างเหนียวแน่น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างไม่หยุดยั้ง

การศึกษาเรื่องประเพณีของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรตนี้ ผู้วิจัยพยายามรวบรวมเรื่องราวของประเพณีที่สำคัญ ๆ เพื่อเป็นการบันทึกไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเป็นแนวทางในการสืบทอด ก่อนที่ประเพณีเหล่านี้จะเสื่อมความนิยมลง

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความอนุเคราะห์ของผู้ให้ข้อมูลเป็นอย่างยิ่ง ที่ทำให้โครงการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยโซ่งนี้สำเร็จลงด้วยดี จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ โดยเฉพาะกรมการฝึกหัดครูที่อนุเคราะห์ทุนอุดหนุนวิจัย ปี พ.ศ. 2531

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นุกูล ชมภูนิช

10 ธันวาคม 2532

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

หอสมุดแห่งชาติลุพรรณบุรี

การศึกษาประเพณีของชาวไทยโซ่ง

หมู่บ้านเกาะแรต

หอสมุดแห่งชาติ
- 6 มิ.ย. 2540
กรมศิลปากร

ผศ. นุกูล ชมภูนิช

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดลุพรรณบุรี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

โดยความอนุเคราะห์ทุนอุดหนุนวิจัยของ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ
ปี พ.ศ. 2531 และสนับสนุนการพิมพ์ ปี พ.ศ. 2538

หอสมุดแห่งชาติ
อุทยานการเรียนรู้ จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ
เลขหมู่ 390.0959
เลขทะเบียน
NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
31111002053336 สพ

สารบาญ

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาของ “นครปฐม” 1
อำเภอบางเลน 3
ตำบลบางปลา 4
ความสำคัญของปัญหา 5
ข้อตกลงเบื้องต้น 6
ประวัติความเป็นมาของชาวไทยโซ่ง 6
ประวัติหมู่บ้านเกาะแรต 10

บทที่ 2 ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่ง 17

บ้านเรือนที่อยู่อาศัย 18
การแต่งกาย 39
การไว้ทรงผม 49
งานหัตถกรรม 51
การประกอบอาชีพ 73
อักษรและภาษา 80

บทที่ 3 งานประเพณีที่สำคัญเกี่ยวกับความเชื่อ 87

การเสนเรือน (ผู้น้อย) 87
การเสนเรือน (ผู้ท้าว) 101
การเสนตั้งบั้ง 103
การเสนเรียกขวัญ 111
การไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน 123
การแต่งงาน 131
การทำศพ 141
การขึ้นบ้านใหม่ 155
การเล่นคอน 156
การอยู่ข่วง การลงข่วง 158

บทที่ 4 บทสรุป 171

บทวิเคราะห์ 175
รายนามผู้ให้ข้อมูล 179
บรรณานุกรม 181

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องประเพณีของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ครั้งนี้ เป็นการบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยกลุ่มนี้ว่า เป็นใคร มาจากไหน มีความเป็นอยู่อย่างไร โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 บท ดังนี้คือ

1. **บทนำ** กล่าวถึงสภาพทั่วไปของจังหวัดนครปฐม โดยเน้นเฉพาะบริเวณที่ตั้งของชาวไทยโซ่งในที่ต่างๆ ของจังหวัด และที่ตั้งของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรตโดยเฉพาะ พร้อมทั้งประวัติความเป็นมาของคนไทยกลุ่มนี้ที่ได้มาอยู่ในนครปฐม

2. **กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่** เช่น ลักษณะบ้านเรือนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การแต่งกาย การไว้ทรงผม การอาชีพ การฝีมือ ที่น่าสนใจทั้งของชายและหญิง พร้อมทั้งอักษรและภาษาของชาวไทยโซ่งโดยเฉพาะ

3. **กล่าวถึงความเชื่อและประเพณีต่างๆ ของชาวไทยโซ่งที่สำคัญๆ** ซึ่งมีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากคนไทยและลาวกลุ่มอื่นๆ ในแถบนั้น ซึ่งประเพณีเหล่านั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อในเรื่องผี แถน และขวัญ ก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีการเสนเรือน การเสนตัว การแต่งงาน พิธีศพ นอกจากนั้น ยังมีการละเล่นพื้นบ้านที่น่าสนใจ เช่น การลงข่วง การเล่นคอนฟ้อนแคน อีกด้วย

4. **บทสุดท้าย** เป็นบทสรุปพร้อมกับเสนอแนะให้มีการศึกษาค้นคว้าถึงเรื่องราวของชาวไทยโซ่งในด้านต่างๆ ต่อไปอีก เพื่อประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลังสืบไป

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

บทที่ 1
บทนำ

ดินแดนบริเวณจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี อู่ทอง สุพรรณบุรี สระบุรี ลพบุรี เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และลำพูน เคยเป็นอาณาจักรที่มีชื่อว่า "โถโลโปติ" หรือตรงกับภาษาสันสกฤตว่า "ทวารวดี" ตามที่ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกล่าวถึงในหนังสือประวัติศาสตร์ เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000[1]

ทวารวดีคืออาณาจักรที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 แต่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณ 200 ปี จากนั้นเริ่มเสื่อมลงในขณะที่ขอมกำลังเจริญรุ่งเรืองและแผ่อำนาจมายังอาณาจักรทวารวดีนี้ ระยะต่อมาขอมเสื่อมอำนาจลง ทางพม่าได้แผ่อำนาจลงมาอีก มีการกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นครปฐมมีสภาพเป็นเมืองร้างอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน ถึงแม้เมื่อครั้งไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสุวรรณภูมิ และประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว ก็ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเมืองนครปฐมเลย

ล่วงมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย มณฑลที่มีชื่อว่า "มณฑลนครชัยศรี" นั้นเป็นเมืองที่อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประมาณ พ.ศ. 2104 มณฑลนครชัยศรีเป็นที่รวบรวมบรรดาชายฉกรรจ์แถบบ้านท่าจีน (เมืองสาครบุรี) บ้านตลาดขวัญ (เมืองนนทบุรี) แขวงเมืองราชบุรี และแขวงเมืองสุพรรณบุรี เพื่อเตรียมป้องกันประเทศครั้งสำคัญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองนครปฐมได้ถูกฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในสภาพเมืองใหม่ และมีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบัน

บริเวณเมืองนครปฐมแต่เดิมเข้าใจกันว่าชนพื้นเมืองคือพวกละว้า ต่อมานักโบราณคดีได้ค้นพบหลักฐานจากศิลาจารึกที่นครปฐมหลักหนึ่งและที่ลพบุรีหลักหนึ่ง ทั้งสองหลักนี้จารึกด้วยภาษามอญนอกจากนั้นยังพบจารึกภาษาบาลี สันสกฤต ขอม ด้วย จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าชนพื้นเมืองระยะหนึ่งที่อาศัยอยู่ในบริเวณอาณาจักรทวารวดีเฉพาะที่นครปฐมนี้น่าจะเป็นชนชาติมอญ การพบสถูปโบราณที่เมืองนครปฐมนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นหลักฐานยืนยันได้อย่างแน่นอนว่าที่บริเวณนี้เดิมต้องมีชนชาติใดชนชาติหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว การเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมินั้นคงต้องกระทำในย่านที่มีผู้คนและความเจริญ องค์พระสถูปเป็นถาวรวัตถุที่บ่งชี้ให้รู้ว่าความเจริญของคนในสมัยนั้นได้เป็นอย่างไร ไม่เพียงแต่

---

[1]สุภัทรดิศ ดิศกุล ม.จ., ประวัติศาสตร์ เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี 2522, หน้า 21.)

สถูปเท่านั้น โบราณวัตถุ เช่น รูปแกะสลักหินพระธรรมจักร ม้าแก้วช้างแก้ว พระพุทธรูปเหล่านั้นล้วนเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติในอดีตได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามกาลเวลาทำให้มีความเปลี่ยนแปลงสถานภาพเรื่อยมา การผลัดเปลี่ยนกลุ่มชนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งนั้นเป็นไปตามสภาวะของสังคม เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันจังหวัดนครปฐมประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลายชนชาติ เช่น ไทยเดิม ไทยจีน ไทยลาว หลายกลุ่มคือ ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวโซ่ง ไทยรามัญ ไทยเขมร คนไทยเชื้อสายจากชนชาติอื่นเหล่านี้เป็นคนไทยที่มีบรรพบุรุษเป็นชนชาติที่อพยพเข้ามาในดินแดนจังหวัดนครปฐมโดยการเคลื่อนย้ายเข้ามาโดยทางเรือทางแถบลุ่มแม่น้ำท่าจีนเรื่อยขึ้นมาตลอดลำน้ำจนถึงจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดอื่นชนกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นคนจีนที่เคลื่อนย้ายมาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ ...อต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์คนจีนเหล่านี้จะแต่งงานกับหญิงไทยพื้นเมืองแล้วประกอบอาชีพค้าขาย ...และมักตั้งหลักแหล่งอยู่ริมบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี เช่น ค้าข้าว ตั้งโรงสีข้าว ตั้งตลาดการค้าริมแม่น้ำหลายแห่งตลอดลำน้ำตามแหล่งชุมชนเป็นระยะ ต่อเรือ ทำเครื่องเฟอร์นิเจอร์ไม้ เลี้ยงหมู ส่วนคนไทยเชื้อสายลาวกลุ่มต่าง ๆ นั้นมีบรรพบุรุษเป็นผู้อพยพเข้ามาโดยการนำของเจ้าหน้าที่ทางบ้านเมืองของไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 ชาวลาวจะตั้งหลักแหล่งอยู่แต่ในที่ดอนซึ่งมีป่าเป็นส่วนใหญ่ และประกอบอาชีพทำนาทำไร่เท่านั้น สำหรับชาวเขมรนั้นมีการอพยพเช่นเดียวกับชาวลาว และมีหลักแหล่งอยู่แห่งเดียวเท่านั้นคือริมแม่น้ำนครชัยศรีบริเวณปากคลองเจดีย์บูชา ส่วนชาวมอญที่เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดนครปฐมนั้นเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากเมืองหงสาวดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเช่นเดียวกันตั้งหลักแหล่งกระจัดกระจายตามลำน้ำนครชัยศรีเช่นเดียวกัน มีอาชีพทำสวนทำนาเป็นหลัก ชอบสร้างวัด วัดที่สร้างจะมีเสาหงส์ปักอยู่หน้าวัดเสมอ

กลุ่มชนต่างชาติเหล่านี้ปัจจุบันมีสถานภาพเป็นคนไทยอย่างภาคภูมิแล้วทั้งสิ้น มิได้มีความรู้สึกว่าเป็นผู้อพยพมาอาศัยแผ่นดินไทยเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะระยะเวลาเกือบ 200 ปีนั้นได้สร้างความสำนึกของความเป็นคนไทยอย่างแน่นแฟ้นแล้ว แต่มีสิ่งที่เหลืออยู่ให้เห็นเป็นความแตกต่างอยู่อย่างหนึ่งคือประเพณีและวัฒนธรรมเท่านั้น ชนแต่ละกลุ่มนั้นมีความเชื่อไม่เหมือนกัน คนจีนมีวิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษแบบหนึ่ง คนลาวโซ่งก็มีพิธีเซ่นผีบรรพบุรุษอีกแบบหนึ่ง คนเขมรและมอญก็มีประเพณีไหว้เฉพาะไปอีกแบบหนึ่ง แต่ทุกคนเป็นคนไทยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยและนับถือพระมหากษัตริย์ไทยเหมือน ๆ กัน

สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ที่บริเวณราบลุ่มภาคกลางตอนใต้ห่างจากกรุงเทพลงมาทางใต้ตามทางรถไฟประมาณ 64 กิโลเมตร และตามถนนเพชรเกษม 56 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้องจังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางแพจังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และเขตหนองแขม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

จังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 6 อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพราน อำเภอดอนตูม และอำเภอบางเลน มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจากทางเหนือลงใต้จากอำเภอบางเลนผ่านอำเภอนครชัยศรีและอำเภอสามพรานสู่จังหวัดสมุทรสาครไหลลงสู่อ่าวไทยที่ตำบลมหาชัย พื้นที่ดินแถบอำเภอที่ติดกับแม่น้ำดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นที่ลุ่มประกอบด้วยคลองมากมาย เหมาะแก่การทำนาและสวนผลไม้ ส่วนอำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน อำเภอดอนตูมนั้นอยู่บนที่สูง สภาพพื้นที่เป็นนาและไร่เป็นส่วนใหญ่

อำเภอบางเลน

ในปี พ.ศ. 2479 ตัวอำเภอบางเลนตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน ต่อมาเห็นว่าสถานที่คับแคบ และการคมนาคมทางน้ำมีความสำคัญลดลง เพราะการคมนาคมทางถนนสะดวกมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2521 จึงย้ายอำเภอบางเลนมาตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำประมาณ 1 กิโลเมตร ริมถนนพลดำริห์จนถึงปัจจุบันนี้

อำเภอบางเลนมีพื้นที่ประมาณ 544 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี
ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสนและอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอบางเลนเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน มีลำคลองหลายสายเหมาะแก่การทำนาและทำสวนมาก

พื้นที่การปกครองของอำเภอบางเลนแบ่งออกเป็น 15 ตำบล คือ

1. ตำบลบางเลน
2. ตำบลบางภาษี
3. ตำบลดอนตูม
4. ตำบลบางหลวง
5. ตำบลหินมูล

6. ตำบลไทรงาม
7. ตำบลบางไทรป่า
8. ตำบลไผ่หูช้าง
9. ตำบลนิลเพชร
10. ตำบลบัวปากท่า
11. ตำบลคลองนกกระทุง
12. ตำบลนราภิรมย์
13. ตำบลลำพญา
14. ตำบลบางระกำ
15. ตำบลบางปลา

อำเภอบางเลนมีพลเมืองประมาณ 76,389 คน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ สวนผลไม้ ปลูกพืชผัก และมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ปลา และกุ้ง

ตำบลบางปลาแบ่งเขตการปกครองเป็น 13 หมู่บ้าน คือ

หมู่ 1 บ้านบางวัว
หมู่ 2 บ้านบางปลา
หมู่ 3 บ้านบางปลา
หมู่ 4 บ้านบางปลา
หมู่ 5 บ้านดอนขมิ้น
หมู่ 6 บ้านบางปลา
หมู่ 7 บ้านราดบัว
หมู่ 8 บ้านบางหวาย
หมู่ 9 บ้านดอนสามสิบ
หมู่ 10 บ้านเกาะแรต
หมู่ 11 บ้านเกาะแรต
หมู่ 12 บ้านเกาะแรต
หมู่ 13 บ้านหนองแฟบ

ตำบลบางปลามีประชากรประมาณ 867 หลังคาเรือน รวม 921 ครอบครัว (2528) ประชาชนมีอาชีพคิดเป็นร้อยละได้ดังนี้

1. อาชีพทำนา	95%
2. อาชีพทำไร่	2%
3. อาชีพค้าขาย	1%
4. อาชีพเลี้ยงสัตว์	2%

ประชาชน 99% นับถือพุทธศาสนา

มีโรงเรียน 4 แห่ง เป็นโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ 3 โรง

1. โรงเรียนวัดบางปลา
2. โรงเรียนวัดเกาะแรต
3. โรงเรียนตลาดเกาะแรต

โรงเรียนราษฎร์ 1 โรง คือ โรงเรียนบุญเตือน เป็นโรงเรียนระดับเด็กเล็ก

ความสำคัญของปัญหา

นครปฐมเดิมเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของประเทศไทย ชนพื้นเมืองเดิมได้มีการผลัดเปลี่ยนกันอาศัยอยู่ตลอดมาแต่ปราศจากหลักฐานที่แน่ชัด ปัจจุบันชาวนครปฐมประกอบด้วยคนไทยเชื้อสายต่าง ๆ กัน เช่น ไทยเดิม จีน มอญ เขมร และลาว

คนไทยเชื้อสายลาวหรือเรียกว่าคนลาว ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ โดยสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นพวก คนไทยกลุ่มนี้สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษซึ่งอพยพเข้ามาด้วยเหตุผลทางการเมืองเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 นานกว่า 100 ปีมาแล้ว ปัจจุบันคนลาวเหล่านี้ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาพูดในกลุ่มของตนได้มากพอสมควรคนลาวแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มคือ ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวใต้ และลาวโซ่ง

แม้คนไทยเชื้อสายลาวในนครปฐมจะยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างไว้ได้มาก แต่ส่วนหนึ่งของประเพณีซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มก็มีแนวโน้มว่ากำลังจะเลือนหายไปเนื่องด้วยความเจริญทางวัตถุและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกโดยเฉพาะอารยธรรมจากตะวันตกเข้ามาปะปน เห็นได้จากคนลาวรุ่นหนุ่มสาวปัจจุบันแต่งกายแบบสากล เช่น หญิงสาวเดิมเคยนุ่งผ้าซิ่นก็นุ่งกางเกงยีนแทน เป็นต้น การกินอยู่และข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนภาษาพูดเป็นภาษากลางเป็นส่วนใหญ่สิ่งที่น่าวิตกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัญหาแรกคือการที่ลูกหลานของคนกลุ่มนี้ไม่ยึดอาชีพเดิม ออกจากบ้านไปทำมาหากินยังถิ่นอื่น ปล่อยให้คนสูงอายุรุ่นพ่อแม่อยู่บ้านประกอบอาชีพทำนาไปตามกำลัง ถึงคราวที่มีงานประเพณีแต่ละครั้งบรรดาลูกหลานก็จะมาชุมนุมกันพร้อมหน้าสักครั้ง กาลภายหน้าพ่อแม่แก่เฒ่าและสิ้นชีวิตลงแล้วอาจจะเป็นเหตุให้การสืบทอดประเพณีเดิมอันเป็นเอกลักษณ์ของชนกลุ่มนี้อาจสูญสลายลงได้ ความแปลกและความน่าสนใจ ตลอดจนคติพื้นบ้านอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนลาวอยู่รวมกันอย่างมีเอกภาพจะต้องถูกละทิ้งไป เพราะคนรุ่นใหม่อย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้เพราะความดีความงดงามความมีวัฒนธรรมอันได้ชื่อว่าเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติตะวันออกนั้นหาไม่ได้ในวัฒนธรรมยุคใหม่แล้ว

ด้วยเหตุนี้จึงควรที่จะได้มีการศึกษา รวบรวม และอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายลาวกลุ่มต่าง ๆ ไว้เพื่อการศึกษาต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงพรรณาเฉพาะเรื่อง ประเพณีไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมเท่านั้น เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายลาวโซ่งในเรื่องต่อไปนี้คือ

1. การเกิด
2.การแต่งงาน
3. การทำขวัญต่าง ๆ
4. การตาย
5. การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ
6. การเซ่นไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน
7. การขึ้นบ้านใหม่
8. การเล่นคอนฟ้อนแคน
9. งานหัตถกรรม

ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นการบันทึกเรื่องราวและวิธีการต่าง ๆ ในประเพณีแต่ละอย่างไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาแบบอย่างเพื่อการสืบประเพณีต่อไป
2. เพื่อเป็นแนวทางให้นักการศึกษาทั่วไปได้ศึกษาค้นคว้าต่อไปให้ลึกและละเอียดยิ่งขึ้น
3. เพื่อรวบรวมวัตถุสิ่งของในประเพณีต่าง ๆ ไว้ในศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

แนวทางในการดำเนินงาน

1. ศึกษาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ บันทึกเทปเสียง เทปภาพ ภาพถ่ายและภาพสไลด์จากประเพณีพื้นบ้านที่จัดขึ้นแต่ละครั้ง เช่น พิธีเสนเรือน แต่งงาน งานศพ ฯลฯ
2. ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้รู้เรื่องประเพณีทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน
3 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารโบราณที่บันทึกด้วยภาษาโซ่ง

ข้อมูลที่ได้จะนำมาเรียบเรียงเป็นรูปเล่มประกอบด้วย มูลเหตุแห่งความเชื่อ ขั้นตอนของประเพณี วัสดุอุปกรณ์ประกอบประเพณี เป็นการพรรณาและมีภาพประกอบ

ประวัติความเป็นมาของชาวไทยโซ่ง

คำว่า "โซ่ง" หรือลาวโซ่ง เป็นการเรียกชื่อชนกลุ่มที่รู้จักกันว่า "ผู้ไทดำ" ซึ่งอพยพมาจากแคว้นสิบสองจุไท ตั้งบ้านเรือนที่เมืองเพชรบุรี ในปี พ.ศ. 2322 สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และอพยพมาอีกระยะหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 และเรียกกลุ่มชนเหล่านั้นว่า "โซ่ง" หรือ "ซ่ง" ความจริงแล้วชนกลุ่มนี้มิใช่คนลาวในประเทศลาวแต่เป็นชาวไตหรือไทดำที่มีถิ่นฐานอยู่ทางเมืองแถงในแคว้นสิบสองจุไทตอนเหนือของเวียตนามสาเหตุที่มาอยู่ในเมืองไทย

นั้นเนื่องมาจากเมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพไปปราบเวียงจันทน์[1] ได้กวาดต้อนครอบครัวไทดำในเมืองแถงมาด้วยและทรงโปรดเกล้าให้อพยพครอบครัวชาวไทดำไปตั้งหลักแหล่งที่เมืองเพชรบุรีตั้งแต่นั้นมา ชาวไทยพื้นเมืองเห็นว่าเป็นผู้ที่เดินทางมาจากเวียงจันทน์ประเทศลาว จึงมักเข้าใจว่าเป็นชาวลาว ส่วนคำว่าโซ่ง ซ่ง ซ่วง ซง (หรือทรง) สำเนียงนี้มีเสียงพ้องกับสิ่งที่หมายถึงกางเกงของผู้ชายคือซ่วงก้อม (มีสีดำขายาวแคบ มีการตัดเย็บคล้ายกางเกงจีน) บางท่านก็ว่าคำว่าซ่วงนี้เป็นชื่อของชนชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย นักวิชาการบางท่านเรียกชนกลุ่มนี้ว่า "ไทยทรงดำ" "ไทยดำ" ไทยโส้งดำ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม สำเนียงดังกล่าวนี้เป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นชื่อเรียกชาวลาวกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากชาวลาวกลุ่มอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย เช่น การแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำเท่านั้น ทรงผมสตรีที่ปั้นเกล้า และความเชื่อประเพณีต่าง ๆ เพื่อเหตุผลทางการเมืองการปกครอง ทางราชการให้ใช้คำว่า "ไทย" นำหน้าคนไทยกลุ่มต่าง ๆ เช่น ไทยโซ่ง ไทยลื้อ ไทยมุสลิม ไทยรามัญ ดังนั้นการเรียกชื่อชนกลุ่มนี้จึงควรใช้คำว่า "ไทยโซ่ง"

ชาวไทยโซ่งที่เข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกนั้นตั้งหลักแหล่งอย่างมั่นคงอยู่ที่หมู่บ้านหนองปรง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นบริเวณป่าที่ดอน ระยะต่อมาไทยโซ่งกลุ่มนี้ได้กระจายออกไปยังต่างจังหวัดหลายจังหวัด เช่น ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี พิจิตร จะสังเกตได้ว่าการเคลื่อนย้ายถิ่นนั้นมักมุ่งเดินทางขึ้นไปทางทิศเหนือเสมอไม่ลงทางทิศใต้เลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวไทยโซ่งนั้นรู้ว่าถิ่นเดิมของตนคือเมืองแถง (ตอนเหนือของเวียตนาม) การถูกกวาดต้อนให้อพยพมาอยู่ในเมืองไทยนั่นระยะแรก ๆ นั้นเป็นภาวะที่ต้องจำยอม และมีความคิดที่จะเดินทางกลับถิ่นเดิมเสมอ การกระจัดกระจายไปตั้งหลักแหล่งในที่ต่าง ๆ นั้น สมทรง บุรุษพัฒน์ กล่าวว่า

"ผู้ไตทรงดำรุ่นเก่ามีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเดินทางกลับไปถิ่นฐานบ้านเกิดของตนคือเมืองแถง แคว้นสิบสองจุไท จึงพยายามเดินทางขึ้นไปทางเมืองเหนือ เมื่อถึงฤดูฝนก็พัก ณ ที่ใดที่หนึ่งทำนาเพื่อหาเสบียงไว้สำหรับเดินทางต่อไป เดินทางเรื่อยไปจนกระทั่งคนแก่ได้ตายจากไปในระหว่างการเดินทาง และลูกหลานไม่สามารถเดินทางกลับได้ จึงตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ตามทางเป็นแห่ง ๆ ไป

นอกจากนั้นการอพยพอาจจะเกิดจากการแสวงหาที่ทำมาหากินใหม่ เนื่องจากถิ่นเดิมคับแคบและไม่อุดมสมบูรณ์เพียงพอก็เป็นได้ การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยโซ่งนี้จะมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น การสร้างบ้านเรือนมักจะใกล้ชิดติดกันเป็นกลุ่ม 10-20 หลังคาเรือน แยกต่างหากจากที่ทำนาและไร่ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการสร้างความปลอดภัยเฉพาะกลุ่มของตน เพราะชาวไทยโซ่งรู้ดีว่าพวกตนคือผู้อพยพเข้ามาใหม่ และมักจะจับจองบริเวณป่าลึก ๆ ที่ยังไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของมาก่อนเสมอ เช่น ชาวไทยโซ่งในจังหวัดนครปฐมจะอาศัยอยู่ในอำเภอกำแพง

---

[1] พระวอ เสนาบดีเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ หนีมาพึ่งไทย โดยอพยพมาอยู่ที่ดอนมดแดง (จ.อุบลราชธานี) ต่อมาทางเวียงจันทน์ยกกองทัพมาจับพระวอประหารชีวิต พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพิโรธ จึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพไปตีเวียงจันทน์

แสนและอำเภอดอนตูมซึ่งมีพื้นที่เป็นป่าที่สูง ห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ซึ่งริมแม่น้ำนั้นเป็นที่อยู่ของคนไทยและคนจีนอยู่ก่อนแล้ว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชาวไทยโซ่งในเมืองไทยทั้งหมดนั้น ต่างก็ไม่มีความคิดที่จะเดินทางกลับบ้านเกิดอีกต่อไปแล้ว ทั้งนี้เพราะเขาเหล่านั้นเกิดในเมืองไทยและเป็นคนไทยร้อยเปอร์เซนต์เช่นเดียวกับคนไทยกลุ่มอื่น ๆ เว้นแต่ว่าชาวไทยโซ่งยังมีประเพณีบางอย่างที่เหลืออยู่อันแสดงให้เห็นเป็นประวัติความเป็นมาให้เห็นบ้างเล็กน้อยเท่านั้น คือการบอกทางสำหรับคนตาย

ถิ่นฐานของชาวไทยโซ่งในจังหวัดนครปฐม

ชาวไทยโซ่งในจังหวัดนครปฐมตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นกลุ่มเป็นพวกตามบริเวณต่อไปนี้

1. อำเภอเมืองนครปฐม ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่
   - 1.1 ตำบลดอนยายหอม
     - หมู่ที่ 7 บ้านดอนขนาด
     - หมู่ที่ 9 บ้านสะแกราย (บ้านตากแดด)
   - 1.2 ตำบลสระกระเทียม
     - หมู่ที่ 9 บ้านดอนทราย
2. อำเภอกำแพงแสน
   - 2.1 ตำบลทุ่งกระพังโหม
     - หมู่ที่ 13 บ้านยาง
   - 2.2 ตำบลทุ่งขวาง
     - หมู่ที่ 4 บ้านหนองขาม
   - 2.3 ตำบลกระตีบ
     - หมู่ที่ 2 บ้านห่าง
     - หมู่ที่ 15 บ้านชาวไร่
   - 2.4 ตำบลสระสี่มุม
     - หมู่ที่ 3 บ้านไผ่คอย
     - หมู่ที่ 4 บ้านไผ่สงคราม
     - หมู่ที่ 5 บ้านไผ่โทน
   - 2.5 ตำบลดอนข่อย
     - หมู่ที่ 1 บ้านดอนทอง
     - หมู่ที่ 2 บ้านดอนทอง
     - หมู่ที่ 3 บ้านดอนทอง
     - หมู่ที่ 5 บ้านดอนมะกอก
     - หมู่ที่ 9 บ้านบ่อน้ำจืด

2.6 ตำบลสระพัฒนา
- หมู่ที่ 1 บ้านสระ
- หมู่ที่ 2 บ้านสระ
- หมู่ที่ 3 บ้านหัวซุกบัว
- หมู่ที่ 4 บ้านหัวซุกบัว
- หมู่ที่ 5 บ้านหนองหมู
- หมู่ที่ 6 บ้านหนองหมู
- หมู่ที่ 7 บ้านหนองกระเทียม
- หมู่ที่ 9 บ้านไรใหม่
- หมู่ที่ 10 บ้านหนองพงนก

2.7 ตำบลทุ่งบัว
- หมู่ที่ 6 บ้านกำแพงแสน

3. อำเภอดอนตูม ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่

3.1 ตำบลดอนพุทรา
- หมู่ที่ 1 บ้านถนน
- หมู่ที่ 6 บ้านหัวถนน

3.2 ตำบลสามง่าม
- หมู่ที่ 9 บ้านแหลมกระเจา

4. อำเภอสามพราน ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่

4.1 ตำบลตลาดจินดา
- หมู่ที่ 3 บ้านลำเอียก
- หมู่ที่ 4 บ้านตากแดด
- หมู่ที่ 5 บ้านหนองอีแบน

5. อำเภอบางเลน ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่

5.1 ตำบลบางไทรป่า
- หมู่ที่ 4 บ้านคลองพิสมัย

5.2 ตำบลดอนตูม
- หมู่ที่ 2 บ้านดอนขมิ้น
- หมู่ที่ 4 บ้านหัวทรายไทย
- หมู่ที่ 6 บ้านหัวทรายลาว
- หมู่ที่ 7 บ้านหัวทรายลาว

5.3 ตำบลบางปลา
- หมู่ที่ 11 บ้านเกาะแรต
- หมู่ที่ 12 บ้านเกาะแรต

5.4 ตำบลไผ่หูช้าง
- หมู่ที่ 2 บ้านหนองปรง
- หมู่ที่ 3 บ้านปลายคลองบางเลน
- หมู่ที่ 4 บ้านไผ่หูช้าง
- หมู่ที่ 5 บ้านไผ่หูช้าง

ประวัติหมู่บ้านเกาะแรต

ชาวไทยโซ่งบ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมนี้ พระมหามนตร์เพชรศาสตร์ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของบ้านเกาะแรต[1] สรุปได้ดังนี้

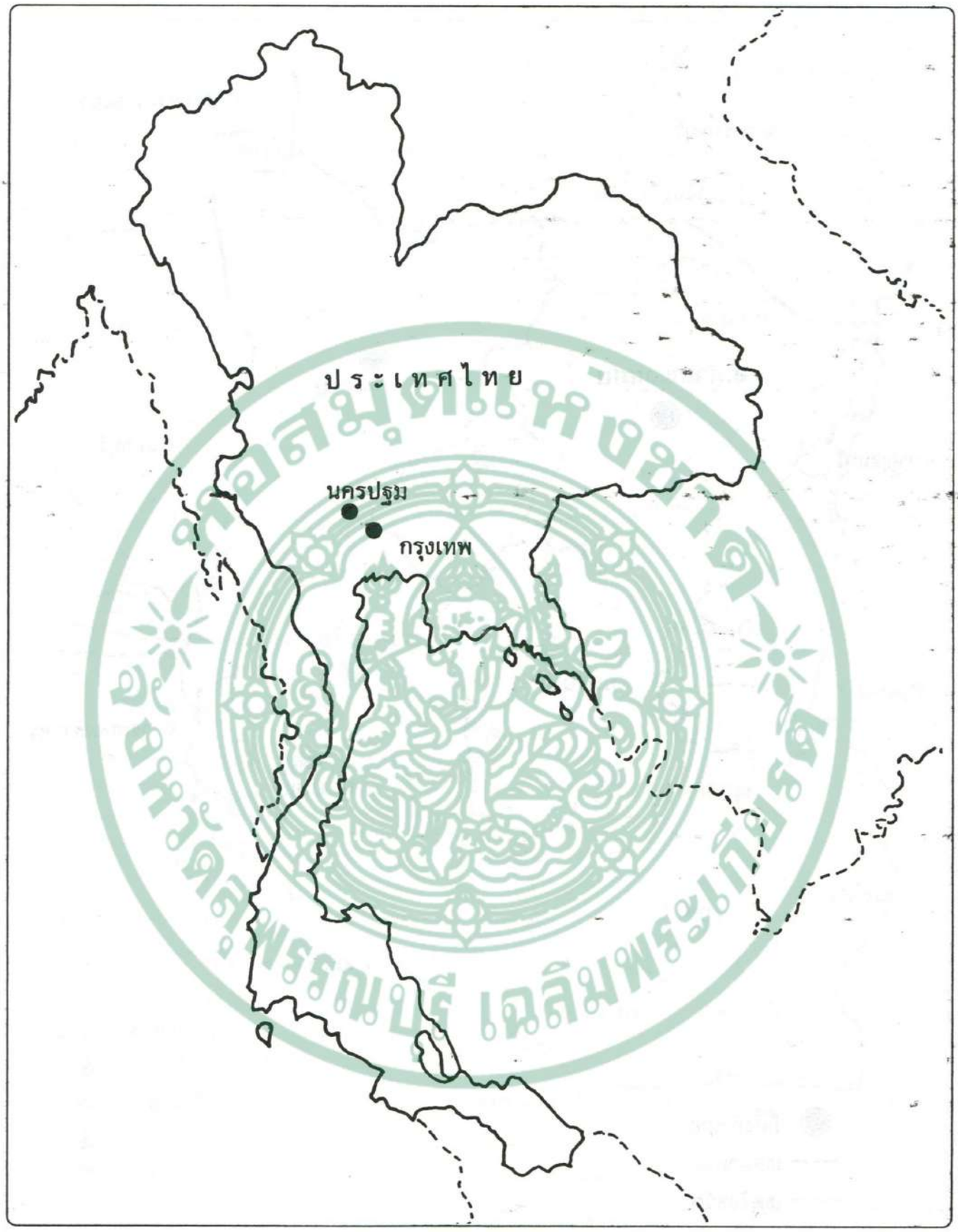
ในราว พ.ศ. 2441 ชาวไทยโซ่งกลุ่มหนึ่งซึ่งตั้งหลักแหล่งบริเวณคลองในตำบลบ่อหลวง อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี ได้เดินทางโดยทางเท้ามุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านเขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ติดต่อกับอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เดินทางข้ามแม่น้ำแม่กลองไปตามคลองดำเนินสะดวก (สมัยนั้นเป็นเพียงลำธารธรรมดา) ผ่านบ้านบัวลอย แล้วเดินทางต่อไปถึงทุ่งหนองผำ (ซึ่งเป็นบ้านเกาะแรตปัจจุบัน) ก็เดินทางข้ามแม่น้ำท่าจีนไปทางทิศตะวันออกถึงเขตคลองนกกระทุง ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน ปรากฏว่าเป็นที่ลุ่มไม่เหมาะที่จะตั้งบ้านเรือนจึงเดินทางย้อนกลับไปจนถึงบ้านเกาะแรต[1] เห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะแก่การทำมาหากินจึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่กันจนถึงทุกวันนี้

หัวหน้าหมู่บ้านของชาวไทยโซ่งคนแรกคือ นายทรัพย์ ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าให้มีการตั้งนามสกุลขึ้น เพื่อระลึกถึงถิ่นเดิม คนในหมู่บ้านนี้จึงมักใช้คำว่า “เพชร” นำหน้านามสกุล เพราะได้ย้ายมาจากเมืองเพชรบุรี เช่น นายทอน เพชรรุณ นายเพียง เพชรแอน นายแอ เพชรยวน เป็นต้น

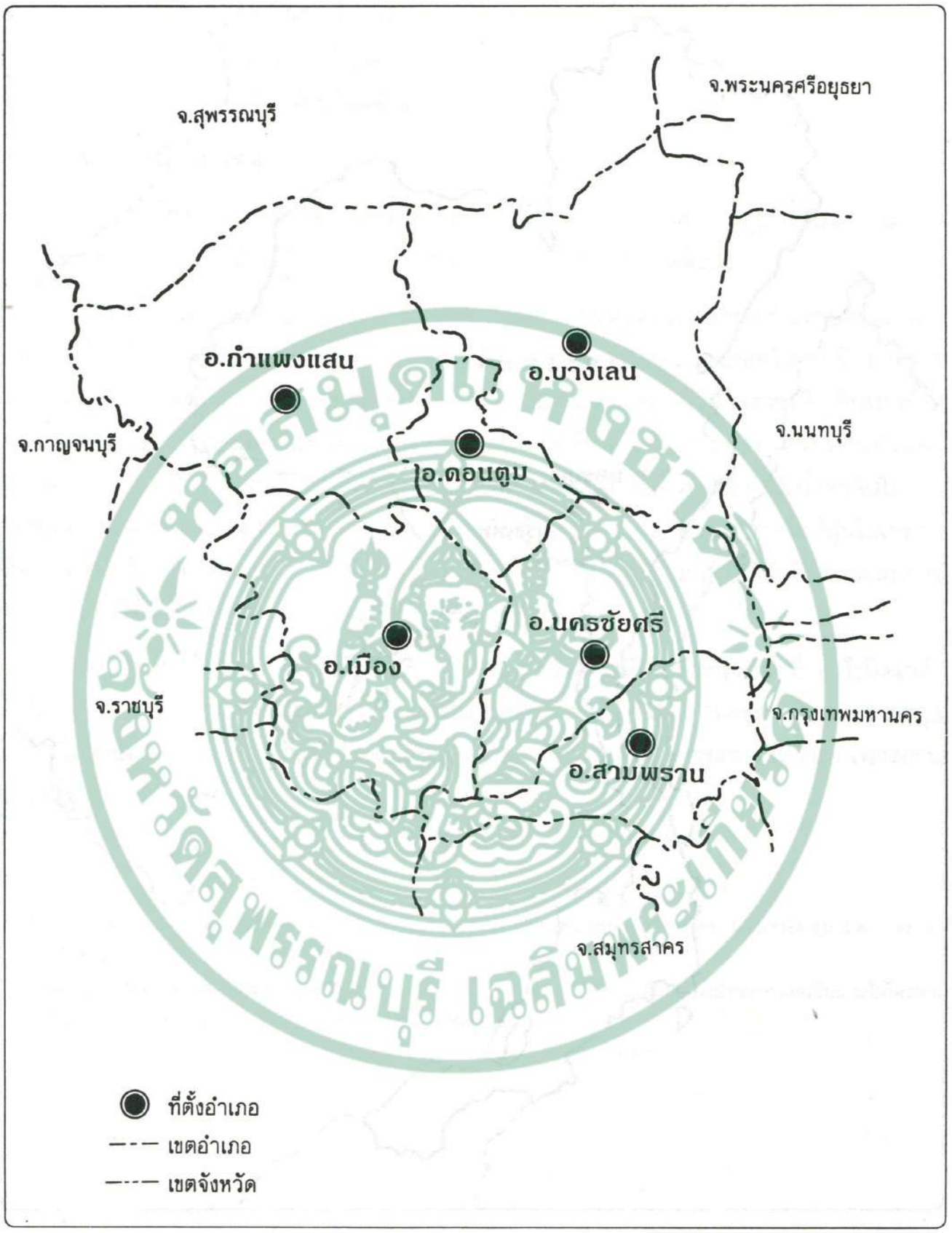
---

[1] มหามนตรี เพชรศาสตร์, ประวัติความเป็นมาบ้านเกาะแรต พิมพ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพพระครูผง ยสชาโต (ม.ป.ท. : 2524) หน้า 9-16.

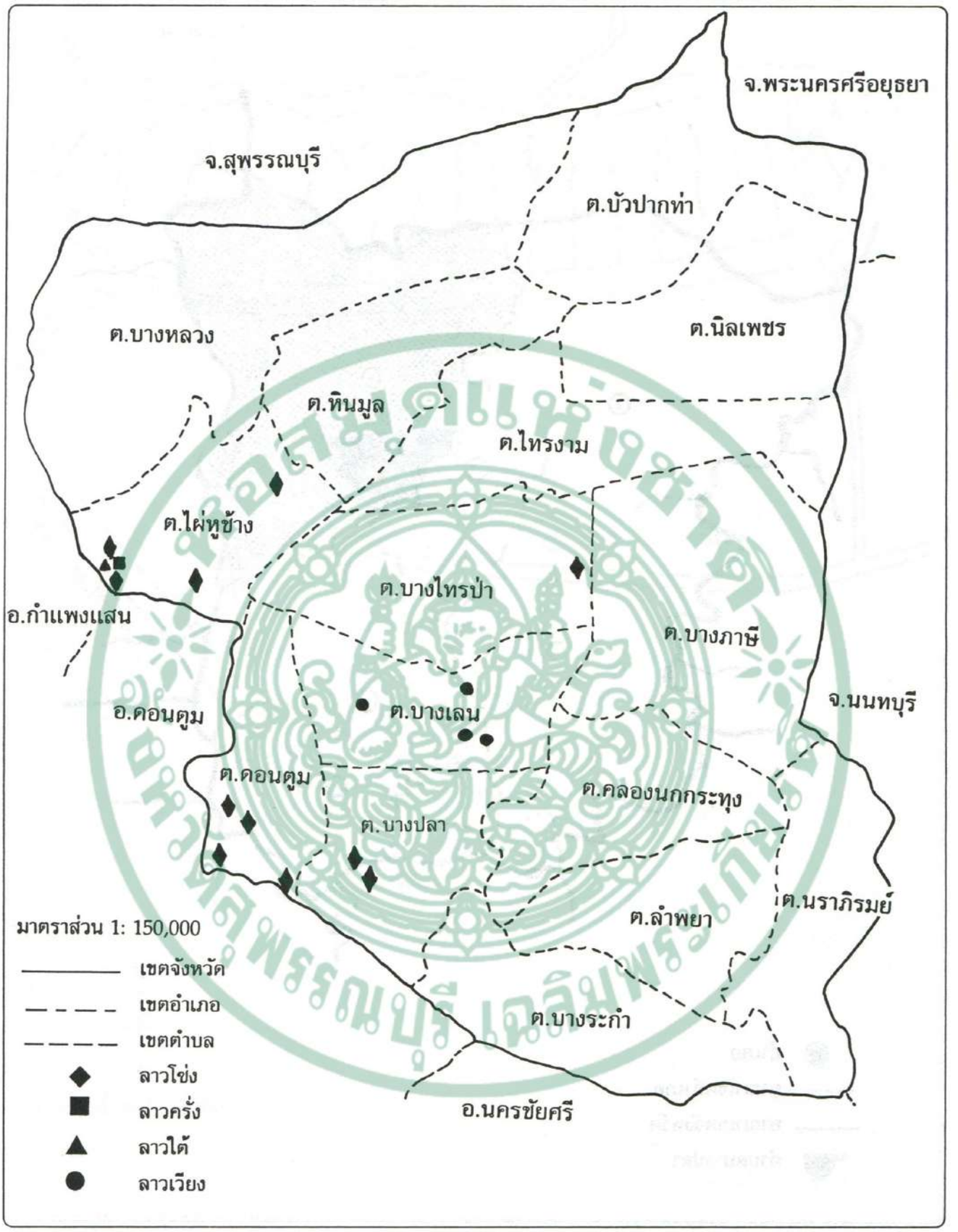
[1] หลวงปู่นุช เพชรคุ้ม (วัดศรีประชา) อายุ 76 ปี อดีตเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านเกาะแรต เล่าว่าเดิมบริเวณบ้านเกาะแรตเป็นเกาะไม่ใหญ่นัก ลักษณะเป็นโคกมีหนองน้ำ มีป่าไม้อยู่รอบๆ และมีแรดอาศัยอยู่

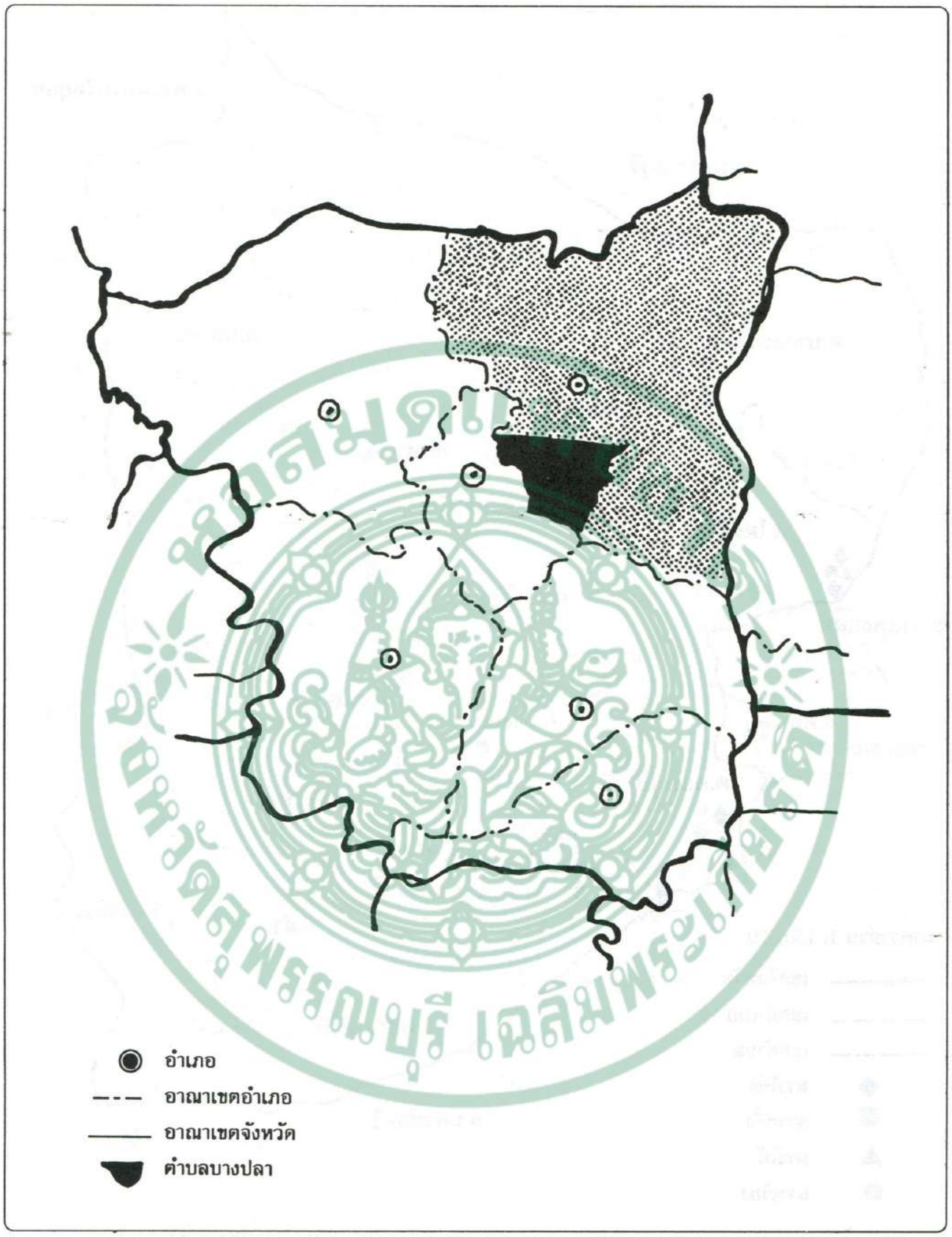
แผนที่ประเทศไทย แสดงที่ตั้งจังหวัดนครปฐม

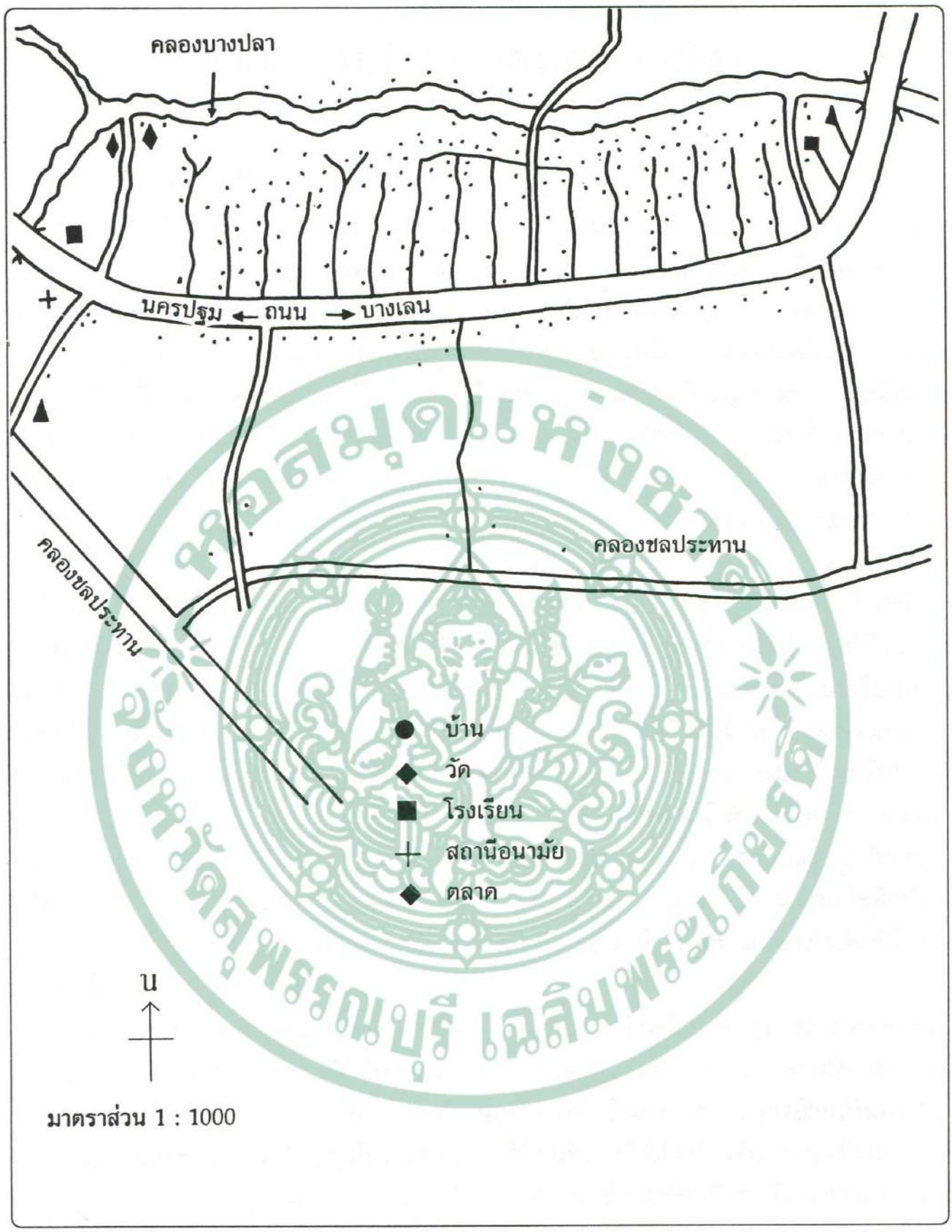
แผนที่จังหวัดนครปฐม แสดงอาณาเขตและที่ตั้งอำเภอต่าง ๆ

ภาพที่ 12 แผนที่แสดงการกระจายของลาวกลุ่มต่างๆ ในเขตอำเภอบางเลน

แผนที่แสดงที่ตั้งตำบลบางปลา และอำเภอบางเลน

แผนผังหมู่บ้านเกาะแรต ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

บทที่ 2
ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่ง

ชีวิตความเป็นอยู่แต่เริ่มแรก

เดิมพื้นที่บ้านเกาะแรตนี้เป็นป่ามีคลองบางปลาไหลผ่านลงไปออกสู่แม่น้ำท่าจีน ชาวไทยโซ่งรุ่นแรกๆ จะสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองบางปลาฝั่งตะวันออก สร้างบ้านด้วยไม้ไผ่หลังคามุงแฝกรูปแบบบ้านชาวลาวโซ่งโดยเฉพาะแต่ละบ้านอยู่ไม่ไกลกัน อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีที่ทำนาอยู่ถัดคลองออกไปประมาณ 1-2 กิโลเมตร ถางป่าให้เป็นพื้นที่ทำนา บ้านหนึ่งๆ จะมีที่นาเป็นของตนเองหลายสิบไร่ เนื่องจากคลองบางปลานี้มีน้ำตลอดปี มีปลาชุกชุมและเหนือหมู่บ้านเกาะแรตนี้ขึ้นไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร เป็นริมคลองที่เป็นที่ชุมนุมชนแถบนั้นจะต้องมาซื้อขายสินค้าและผลผลิตกันแม่ค้าพ่อค้าจะค้าขายและขนส่งกันทางน้ำออกไปสู่แม่น้ำท่าจีน ส่วนชาวไร่ชาวนาก็จะเดินทางมาสู่ชุมนุมชนนี้ด้วยเกวียน บริเวณนั้นจึงเกิดเป็นตลาดการค้าขึ้นเรียกว่า "ตลาดเกาะแรต" ที่นี่มีความรุ่งเรืองผ่านมาประมาณ 50-60 ปี ชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรตมีอาชีพทำนา และเนื่องด้วยพื้นดินแถบนี้เป็นที่ลุ่มมีน้ำตลอดปี ทำให้การทำนาของชาวเกาะแรตกลุ่มนี้จึงได้ผลดี ชาวบ้านมีฐานะดีขึ้น มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นใหม่เป็นเรือนไม้สักแบบคนไทยทั่วๆ ไป แต่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะของชาวไทยโซ่งกับศิลปะไทยภาคกลาง เช่น จั่วบ้านมีปั้นลมแบบเรือนไทย แต่ตัวบ้านมีการลากชายคาออกมารอบทุกด้าน นอกจากนี้ยังมีการสร้างยุ้งข้าวเพื่อเก็บข้าวเปลือกอยู่ใกล้บ้านอีกด้วยชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่งกลุ่มนี้มีความเป็นอยู่อย่างสงบ ถึงหน้าทำนาผู้ชายจะออกทำนาผู้หญิงอยู่บ้านจะทำอาหารไปส่ง ช้อนปลาช้อนกุ้งนำมาทำอาหาร และทำน้ำปลา ปลาร้า ฯลฯ เก็บไว้กินตลอดปี ไม่ต้องซื้อจากที่อื่น เพราะคลองบางปลามีปลาและกุ้งชุกชุม เสร็จจากทำนาผู้ชายจะสานของใช้ต่างๆ เช่น งอบสาน กะเหล็บ กระบุง ปานเผือน ลอบ ไซดักปลา ฯลฯ ผู้หญิงจะทอผ้า เย็บเสื้อผ้าทั้งชายหญิง ทำที่นอน หมอน มุ้งจิปาถะ แทบจะไม่ต้องใช้จ่ายแต่อย่างใด

ปัจจุบันมีถนนทางหลวงจังหวัดตัดผ่านหมู่บ้านระหว่างจังหวัดนครปฐม-อำเภอดอนตูม อำเภอบางเลน เป็นทางลาดยางเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้การคมนาคมทางเรือลดความสำคัญลง ตลาดเกาะแรตซึ่งเป็นที่ชุมนุมชนจึงหมดความจำเป็นลง เพราะชาวบ้านเดินทางไปค้าขายสินค้าและซื้อข้าวของในตัวเมืองสะดวกกว่าเกวียนซึ่งเคยใช้สำหรับเดินทางขนข้าวเปลือกหมดความจำเป็นที่ต้องใช้ เนื่องจากมีรถไถนาและคราดนาขนข้าวเปลือกด้วยเครื่องยนต์มาแทนที่ยุ้งข้าวที่เคยเก็บข้าวเปลือกก็ไม่ต้องใช้อีกต่อไป เพราะมีเครื่องนวดข้าวเป็นเมล็ดข้าวเปลือกเบ็ดเสร็จจากที่ท้องนา เพียงแต่บรรจุใส่กระสอบนำไปตากที่ลานตากข้าว แล้วขนขึ้นรถยนต์บรรทุกไปยังโรงสีข้าวได้เลย คลองบางปลาจึงไม่มีเรือแล่นอีกต่อไป ลำคลองตื้นเขินมีหญ้าปกคลุม และ

ปลากุ้งก็พลอยสูญพันธุ์ไปด้วย ในปี พ.ศ. 2530 และ 2531 หมู่บ้านเกาะแรตได้รับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านในโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของสี่กระทรวงหลักจนได้รับรางวัลเป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นระดับจังหวัด ระดับภาค และรางวัลชมเชยระดับประเทศ สิ่งที่หมู่บ้านเกาะแรตมีความแตกต่างกว่าหมู่บ้านอื่นก็คือวัฒนธรรมประเพณีแบบลาวโซ่ง ถึงแม้ว่าชาวไทยโซ่งเป็นคนไทยที่ทุกฝ่ายยอมรับมานานแล้วก็ตาม ชาวไทยโซ่งก็ยังมีความยึดมั่นในการประกอบประเพณีของตนอย่างไม่เปลี่ยนแปลงประเพณีที่สำคัญๆ คือ การเซ่นผีบรรพบุรุษ การแต่งงาน การทำศพ นอกจากนี้ยังมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอีกด้วย เช่น ผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นลายแตงโมสีดำทรงผมแบบปั้นเกล้า ชายนุ่งกางเกงดำขาแคบ ใส่เสื้อสีดำผ่าหน้า ติดกระดุม 20 เม็ด เป็นต้น สำหรับผู้หญิงสูงอายุจะยึดมั่นในการแต่งกายอย่างเคร่งครัด ผู้ชายและวัยรุ่นหนุ่มสาวไม่เคร่งครัดในการแต่งกายแบบดั้งเดิมนัก แต่จะแต่งก็ต่อเมื่อคราวมีประเพณีสำคัญๆ เท่านั้น สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยโซ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บ้านเรือนที่อยู่อาศัย

บ้านชาวไทยโซ่งแบบดั้งเดิม

บ้านของชาวไทยโซ่งจะสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นเป็นสำคัญ เช่น ไม้ไผ่ ต้นไม้ต่างๆ หญ้า กล่าวคือ เสาทำด้วยต้นไม้ทั้งต้นซึ่งมักจะเป็นไม้เนื้อแข็งเลือกเอาต้นไม้ที่มีง่ามไว้สำหรับวางคานนำมาถากด้วยขวานให้ได้ลักษณะเป็นต้นเสามีง่ามรองรับคาน พื้นบ้านจะเป็นฟากสับที่ทำด้วยไม้ไผ่ทุบให้แบนเป็นชิ้นๆ แผ่ออกเป็นแผ่นติดกัน หรือไม่ก็เป็นกระดานไม้จริงซึ่งเลื่อยและถากให้เป็นแผ่น หลังคาและปีกนกหัวท้ายบ้านลากลงมายาวเสมอกับชายคาบ้านและมีลักษณะโค้งเป็นกระโจมมุงด้วยแฝก และมีลักษณะยาวคลุมลงมาเสมอพื้นเรือนคลุมผนังบ้านรอบทุกด้าน มีคุณสมบัติในการป้องกันลมหนาวที่พัดแรงได้ด้วย ทั้งนี้เพราะถิ่นดั้งเดิมของชาวโซ่งนั้นอยู่ในเขตอากาศค่อนข้างหนาวมาก่อน ที่ยอดจั่วมีการประดับด้วยไม้แกะสลักเป็นกิ่งคล้ายเขากวางไขว้กันเรียกว่า ขอกุด เป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่เด่นชัดของชาวไทยโซ่งโดยเฉพาะใต้ถุนบ้านเปิดโล่งและมีความสูงเดินลอดได้อย่างสบาย สำหรับเป็นที่ทอผ้า ตำข้าว สีข้าว เลี้ยงหมู และเก็บรักษาเครื่องใช้ในการทำนา บันไดบ้านทอดขึ้นทางชานหน้าบ้านและหลังบ้าน ภายในตัวบ้านกั้นฝาสะกัดหัวท้ายบ้านฝาด้านข้างเอนออกจากแนวต้นเสาและมีความสูงไม่ถึงหลังคา ปลายบนฝาด้านข้างนี้จะทำเป็นหิ้งสำหรับไว้ของใช้ในการครัว และวางเตาไฟไว้ใต้หิ้งนี้ ภายในบ้านไม่มีการกั้นห้องจึงเป็นพื้นที่โล่งกว้างตามขนาดของตัวบ้าน ใช้เป็นที่นอนรับประทานอาหารเบ็ดเสร็จอยู่ในบ้าน มุมหนึ่งของเสาบ้านจะเป็นที่เซ่นไหว้ผีเรือนทุกๆ 5 และ 10 วัน เรียกว่า "ปาดตง" โดยมีขันน้ำและชามข้าววางอยู่เป็นประจำ

บ้านชาวไทยโซ่งในปัจจุบัน

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยโซ่งในเมืองไทยผ่านระยะแรกๆ ไประยะหนึ่ง การปรับตัวการปรับปรุงสถานภาพดั้งเดิมก็ค่อยเปลี่ยนไปให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยเป็นระยะๆ ขั้นสุดท้ายที่เห็นสภาพบ้านของชาวไทยโซ่งได้เปลี่ยนเป็นเรือนไม้จริงในราวรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ตามอย่างบ้านเรือนไทยในภาคกลาง คือมีจั่วยอดแหลม ฝาผนังบ้านเป็นฝาปะกน ใต้ถุนสูง มีนอกชานหน้าบ้าน กั้นห้องทึบที่ตัวเรือนมีเรือนครัวขวางไว้ที่หัวสะกัดของชานบ้านด้านหนึ่ง มีการต่อชายคาบ้านรอบด้านให้ยาวลงมาเกือบเสมอพื้นบ้าน ทำให้มีฝาผนังเตี้ยๆ จึงเจาะหน้าต่างได้เพียงช่องเล็กๆ หรือไม่ก็ตีฝาเป็นลูกกรง ดังนั้นภายในบ้านจึงมีพื้นเรือนกว้างออกไปทางด้านข้างไว้สำหรับเป็นที่นอนของสมาชิกในครอบครัวได้เพิ่มขึ้น และเหมาะในการทำพิธีต่างๆ ที่กลางบ้านอย่างยิ่งใต้ถุนบ้านสูงและเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ทอผ้า ตำข้าว สีข้าว และไว้เครื่องมือการทำนาและเลี้ยงหมู สำหรับใช้ในพิธีเซ่นผีเรือนที่ใต้ถุนครัวด้วย 1-2 ตัว

การวางผังบ้านของชาวไทยโซ่งที่แตกต่างไปจากคนไทยทั่วไปอย่างหนึ่งคือ การวางครัวไฟนั้นจะไม่สร้างไว้ที่หัวสะกัดของบ้าน แต่จะสร้างไว้ทีหัวสะกัดที่หัวสะกัดของนอกชานบ้านหรือระเบียงข้างใดข้างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะหัวสะกัดของตัวบ้านด้านหนึ่งของชาวไทยโซ่งจะมีห้องๆ หนึ่งเป็นที่ทำพิธีเซ่นผีเรือน ห้องดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นห้องผีเรือนอยู่ ชาวไทยโซ่งจะไม่ตั้งครัวไฟบังห้องนี้โดยเด็ดขาดเพราะเขาถือว่าห้องครัวเป็นสิ่งที่ไม่สะอาดนั่นเอง

แบบบ้านของชาวไทยโซ่งบางแบบก็สร้างคล้ายคลึงกับแบบบ้านดั้งเดิมเพียงแต่เปลี่ยนหลังคาให้เป็นทรงจั่วอย่างบ้านไทยแบบบ้านชาวนาไทยที่มีการลากปีกนกออกมายาวเสมอชายคาบ้านมุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี และฝาผนังบ้านสูงขึ้นกว่าบ้านแบบเดิม มีเรือนครัวและใต้ถุนสูงอย่างบ้านคนไทยภาคกลางทั่วๆ ไปก็มี

ปัจจุบันบ้านแบบไทยดังกล่าวมีอายุล่วงมาประมาณเกือบ 60-80 ปีแล้ว บางหลังเสื่อมสภาพลง ชาวไทยโซ่งรุ่นใหม่หันมาปรับปรุงบ้านขึ้นใหม่โดยเปลี่ยนเป็นเรือนไทยประยุกต์สร้างด้วยปูนแทนไม้บ้าง สร้างด้วยไม้มุงกระเบื้องแบบบ้านยุโรป และสร้างด้วยปูนเป็นบ้านสไตล์ยุโรปสมัยใหม่ตามยุคตามสมัยอย่างคนไทยทั่วไป แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงไว้ในส่วนประกอบของบ้าน คือ มีห้องผีเรือนเพราะประเพณีเซ่นผีเรือนของชาวโซ่งนั้นยังคงต้องรักษาไว้เนื่องจากมีผลต่อความเป็นอยู่ของเขาอย่างมากนั่นเอง

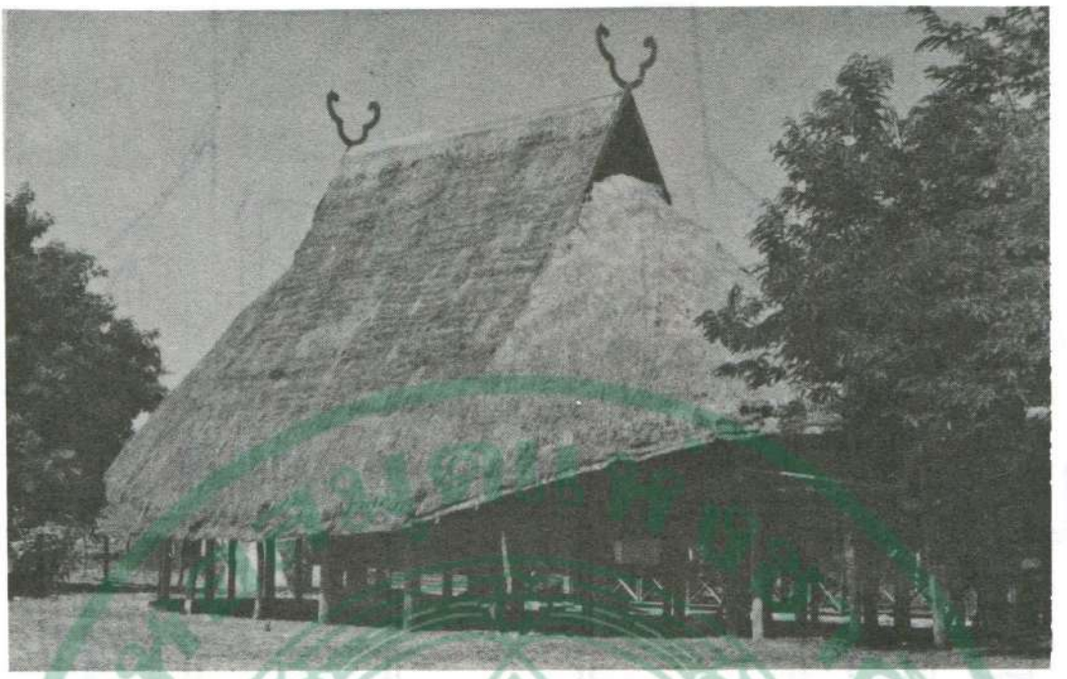
สิ่งก่อสร้างที่คู่กับบ้านของชาวไทยโซ่งอย่างหนึ่งคือ "ยุ้งข้าว" ยุ้งข้าวของชาวไทยโซ่งเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญแก่ชีวิตชาวไทยโซ่งในอดีตมาก เพราะชาวไทยโซ่งมีความถนัดในการทำนา ทำนาเพื่อขายข้าวเปลือก ยุ้งข้าวจึงเป็นที่เก็บข้าวเปลือก ยุ้งข้าวบางบ้านมีขนาดใหญ่เกือบเท่าตัวบ้าน มีการก่อสร้างที่มีการประดิษฐ์ให้สวยงามไม่แพ้บ้านพักอาศัย เช่น มุงด้วยกระเบื้องมีจั่ว และมีปั้นลมฉลุลวดลาย ต้นเสาที่ค้ำยุ้งข้าวจะใช้ต้นไม้ที่มีง่าม และวางต้นเสาแทนคานไว้บนง่ามเสานั้น แลดูแข็งแรงมาก ยุ้งข้าวจะสร้างไว้ใกล้บ้านในระยะที่อาจจะทอดสะพานถึงกันได้มีข้อที่น่าสังเกตอยู่

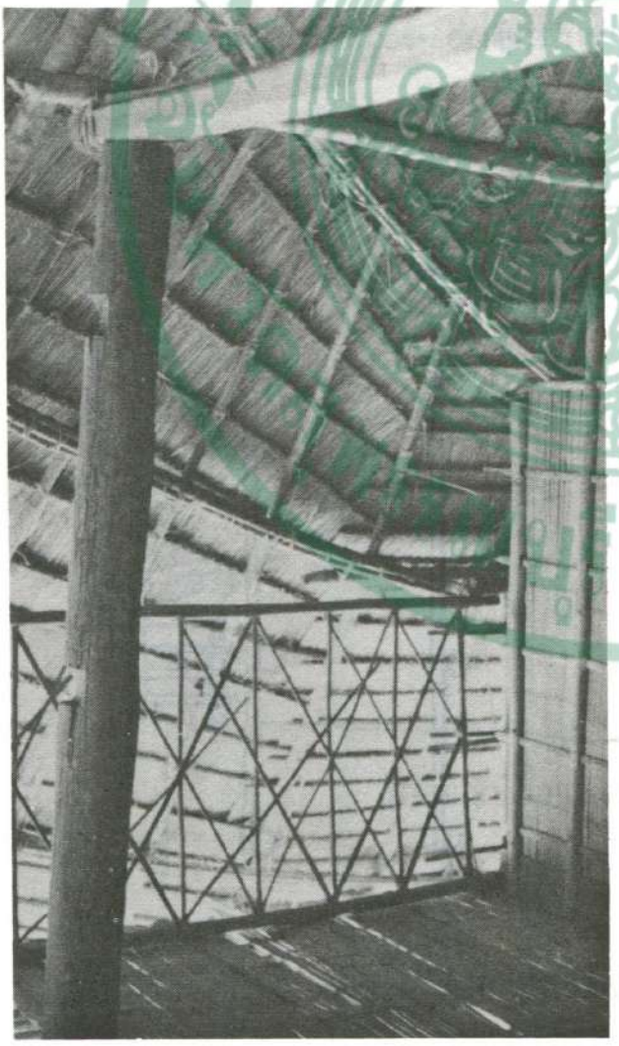
อย่างหนึ่งคือพื้นยุ้งข้าวจะต้องสูงกว่าพื้นเรือน และไม่ทำให้ต่ำกว่าพื้นเรือน ทั้งนี้เพราะชาวโซ่งถือว่าข้าวเป็นแม่โพสพ มีบุญคุณต่อการดำรงชีวิต ต้องเทิดทูนไว้ให้สูงกว่าบ้านไม่เหยียบย่ำโดยเด็ดขาด และยุ้งข้าวที่เก่ารื้อลงมาแล้วก็จะไม่นำมาสร้างเป็นที่พักหรือเหยียบย่ำอันเป็นสิ่งอัปมงคล ปัจจุบันข้าวเปลือกไม่ถูกนำมาเก็บในยุ้งข้าวแล้ว เพราะการนวดข้าวเปลือกด้วยเครื่องจักร ข้าวเปลือกถูกบรรจุกระสอบ ณ กลางท้องนานั่นเอง สะดวกที่จะขนขึ้นรถยนต์บรรทุกไปยังโรงสีมากกว่าที่จะเก็บไว้ในยุ้งข้าว ยุ้งข้าวจึงหมดความสำคัญลง ทิ้งร้างไว้เห็นอยู่ทั่วไป

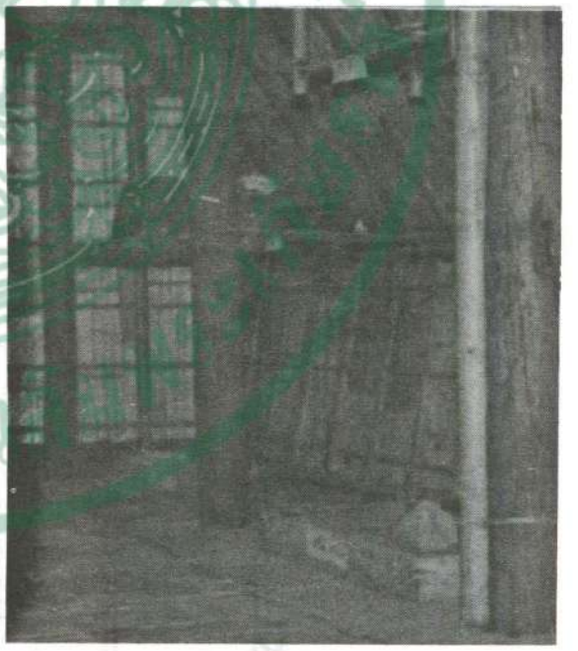
หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

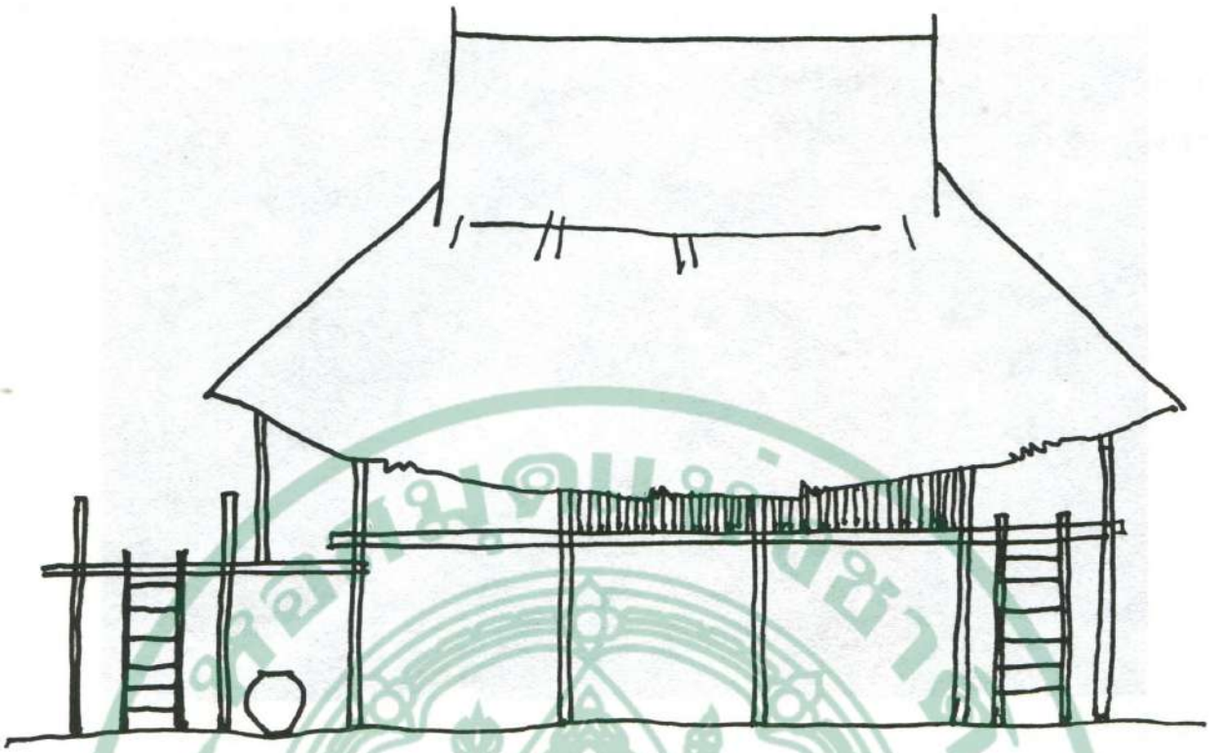
[1] ชาวลาวที่อยู่ในเมืองไทยมีหลายกลุ่ม เช่น ลาวโซ่ง ลาวพรวน ลาวครั่ง ลาวเวียง

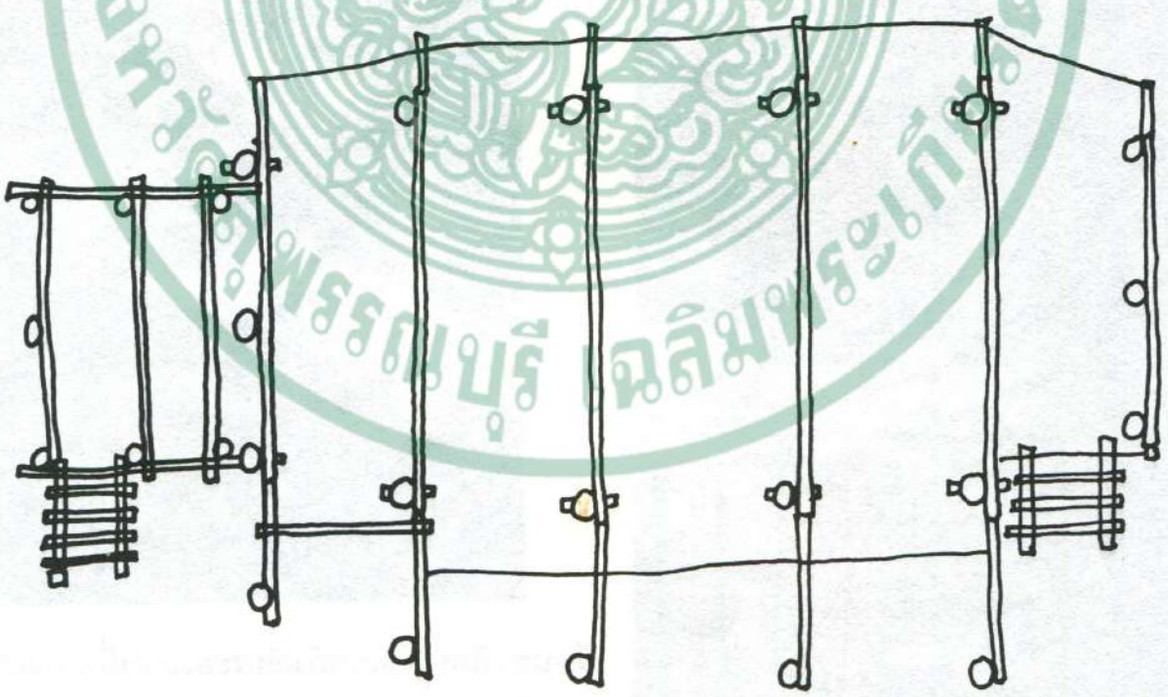

เรือนชาวไทยโซ่งแบบดั้งเดิมระยะแรกเมื่อประมาณ 150 ปีผ่านมา สร้างด้วยไม้ไผ่และหญ้าคา (ภาพนี้เป็นบ้านจำลองเท่าของจริง อยู่ที่ อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี)

เรือนไทยโซ่ง ด้านข้าง

เรือนไทยโซ่ง ด้านแปลน

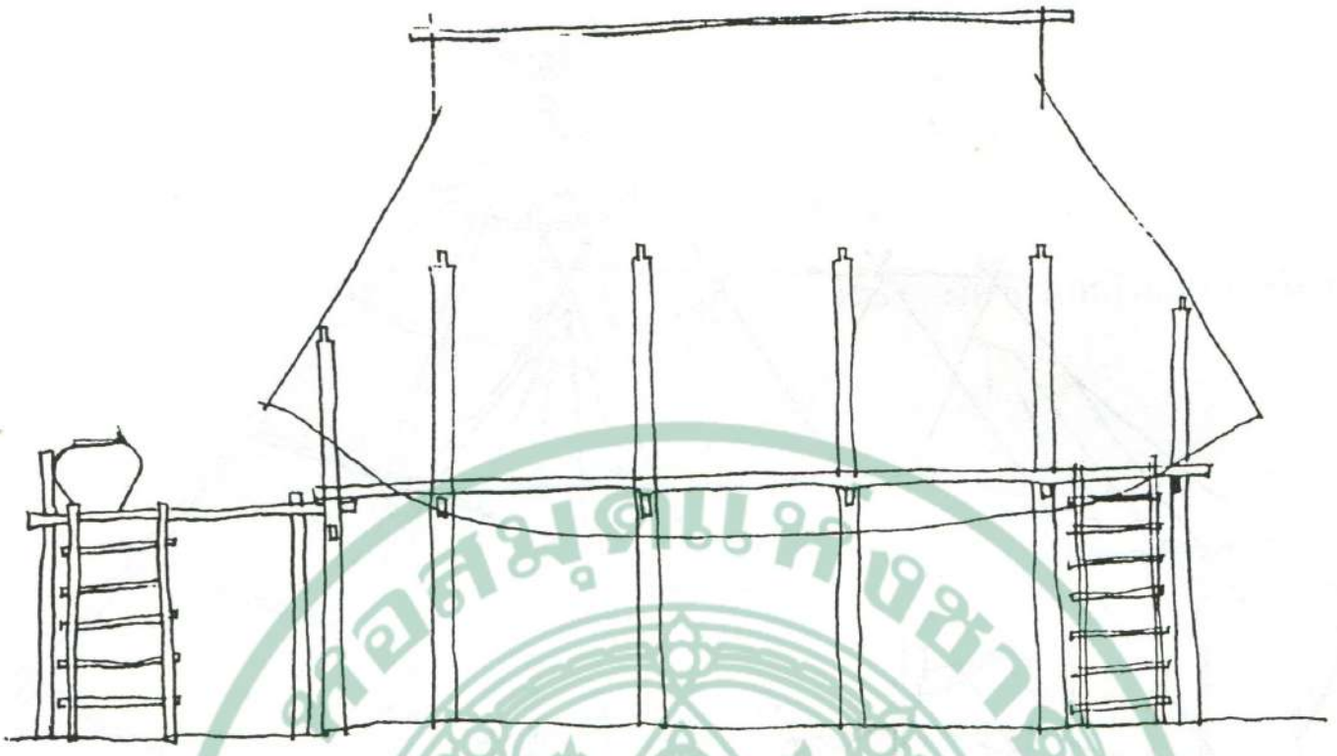

Figure III : Cross-sectional view fo a typical Thai Song house

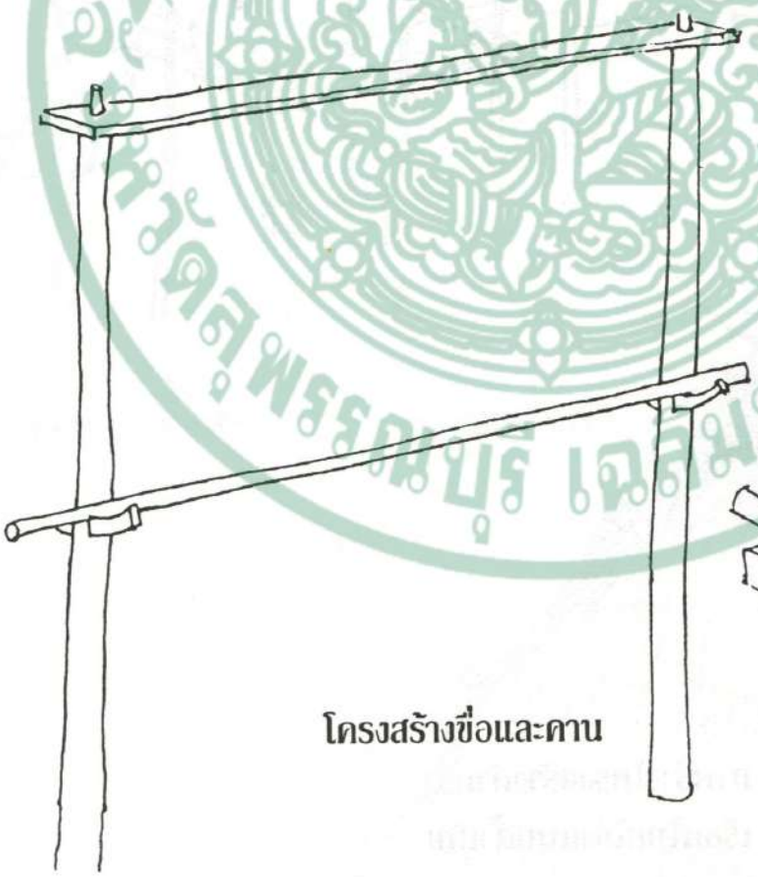

Figure Iv : The crossbeam and beam structure

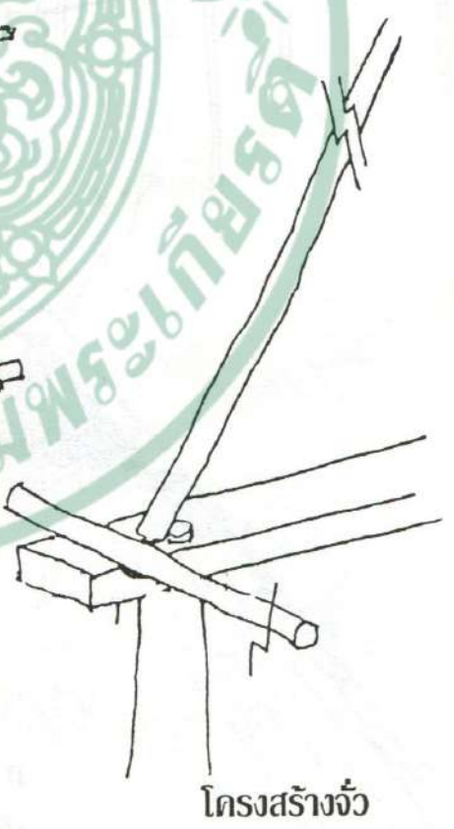
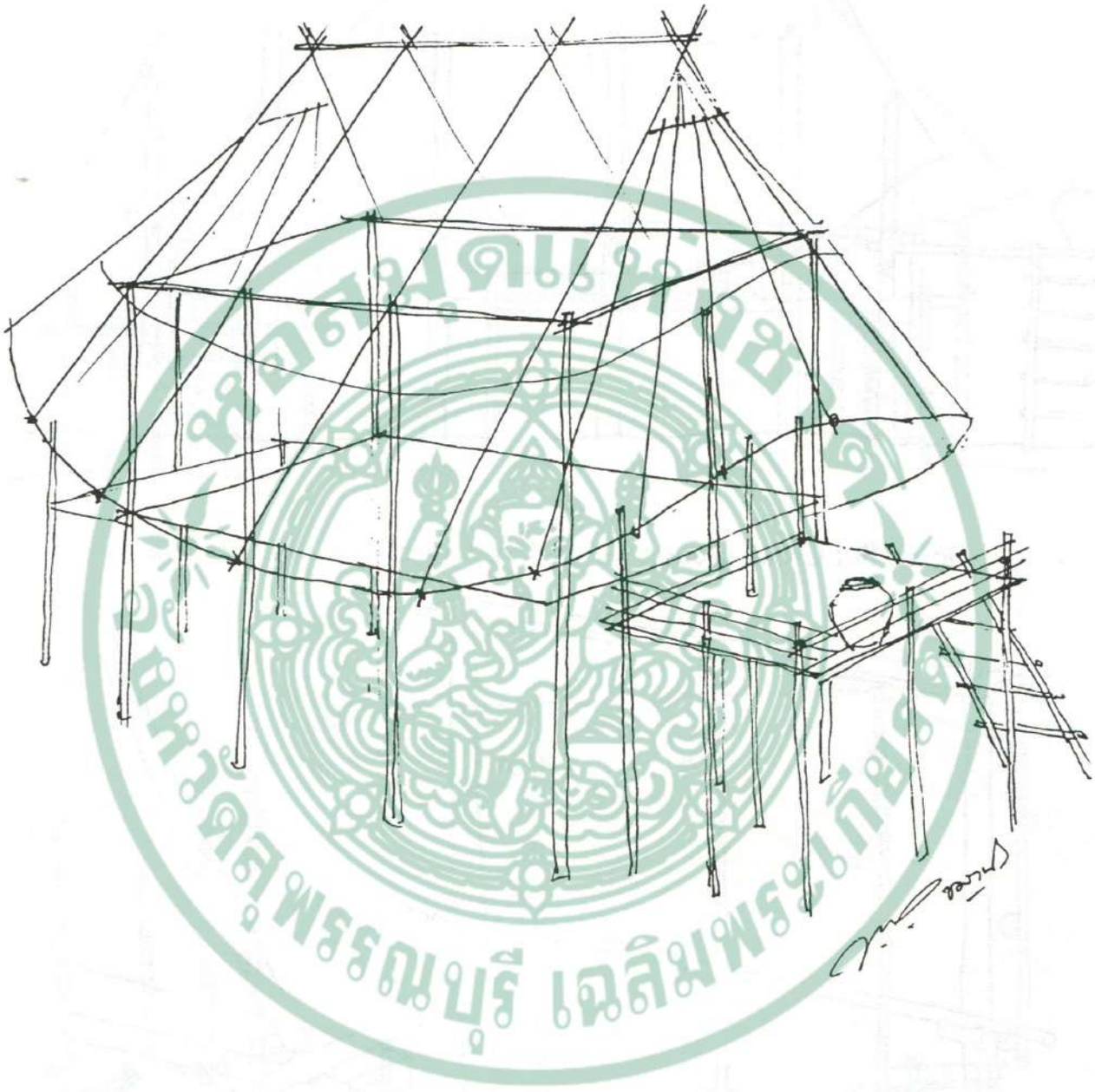
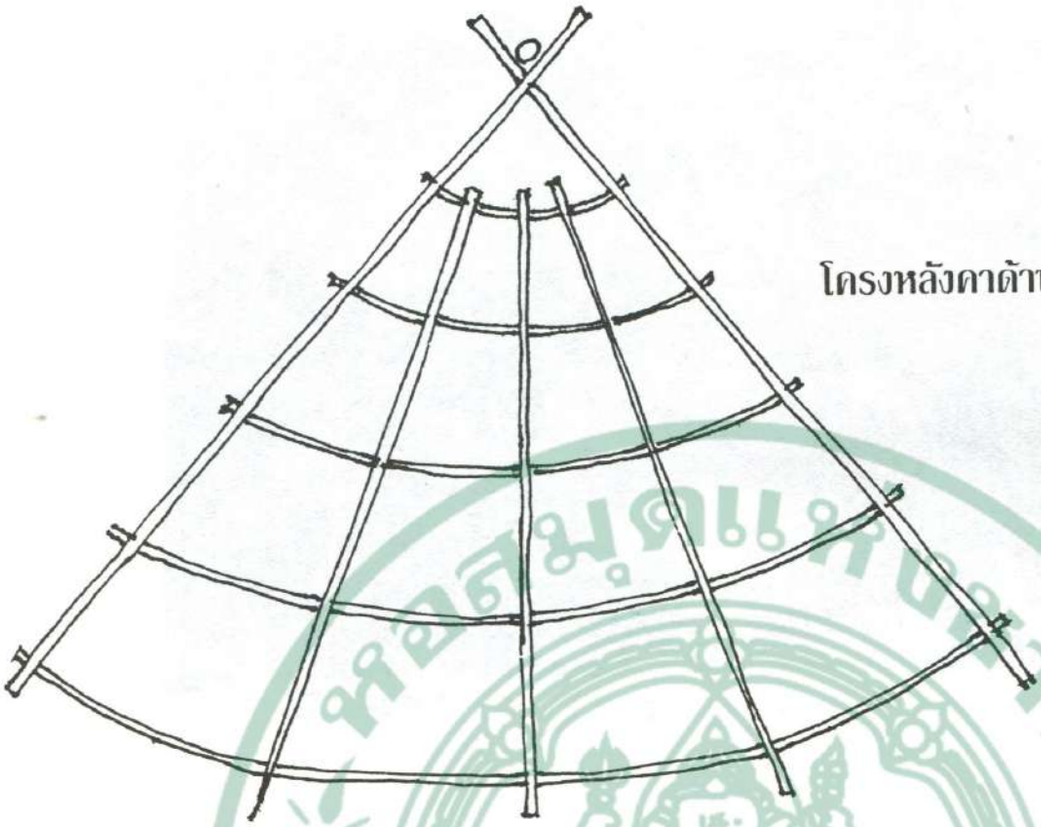

Figure V : The gable structure

ภาพร่างโครงสร้างด้านวิว
เรือนไทยโซ่งแบบดั้งเดิม

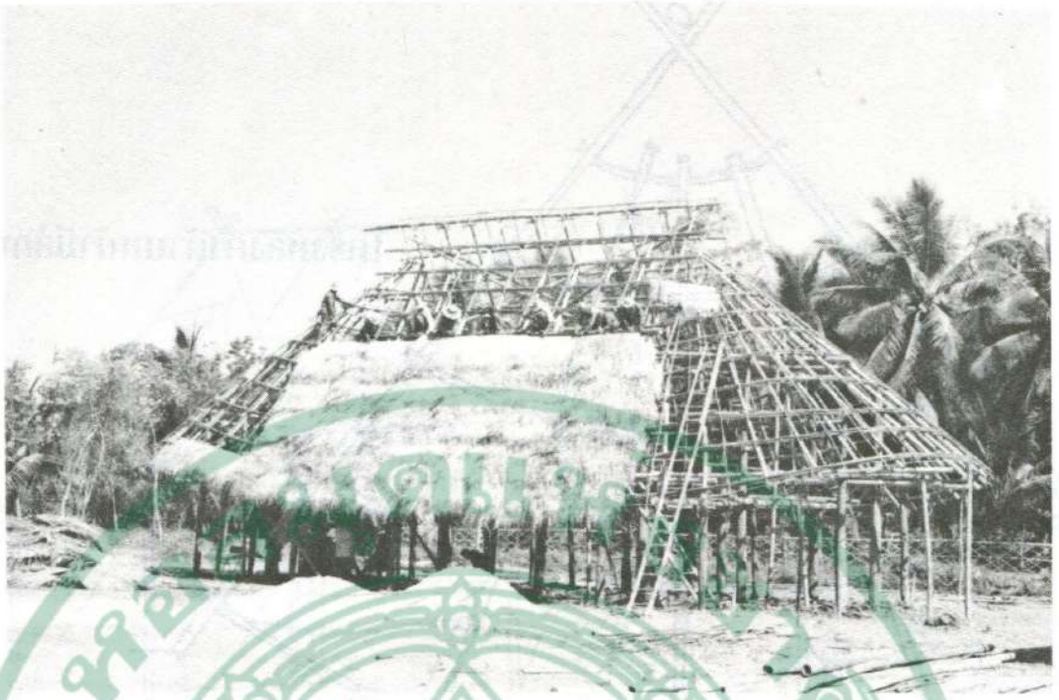
Figure VI : The sketching structure of the traditional thai Song house

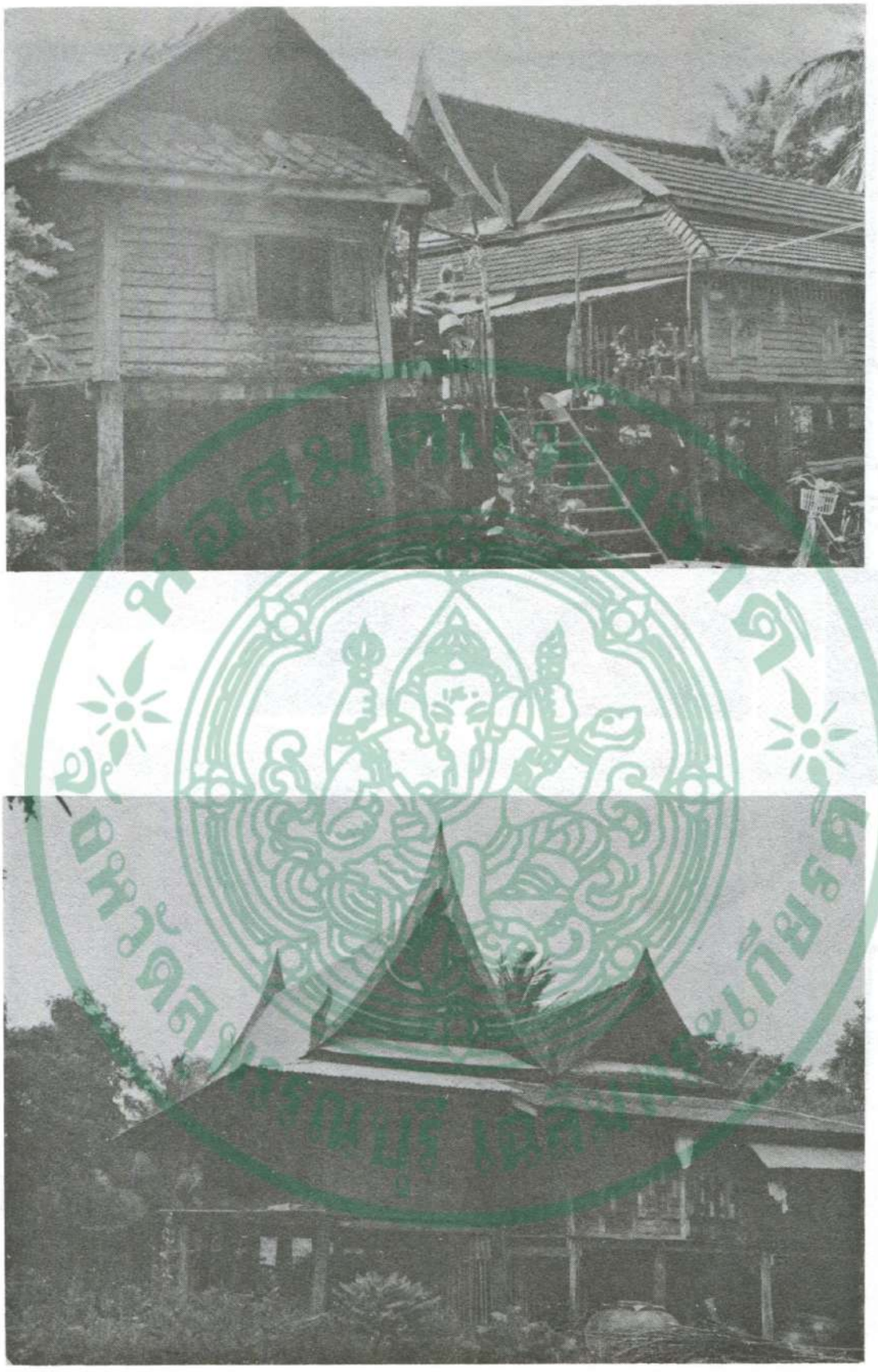
โครงหลังคาด้านหน้ามีลักษณะโค้ง

"ขอกุด" ทำด้วยไม้สักตกแต่งยอดจั่วบ้าน

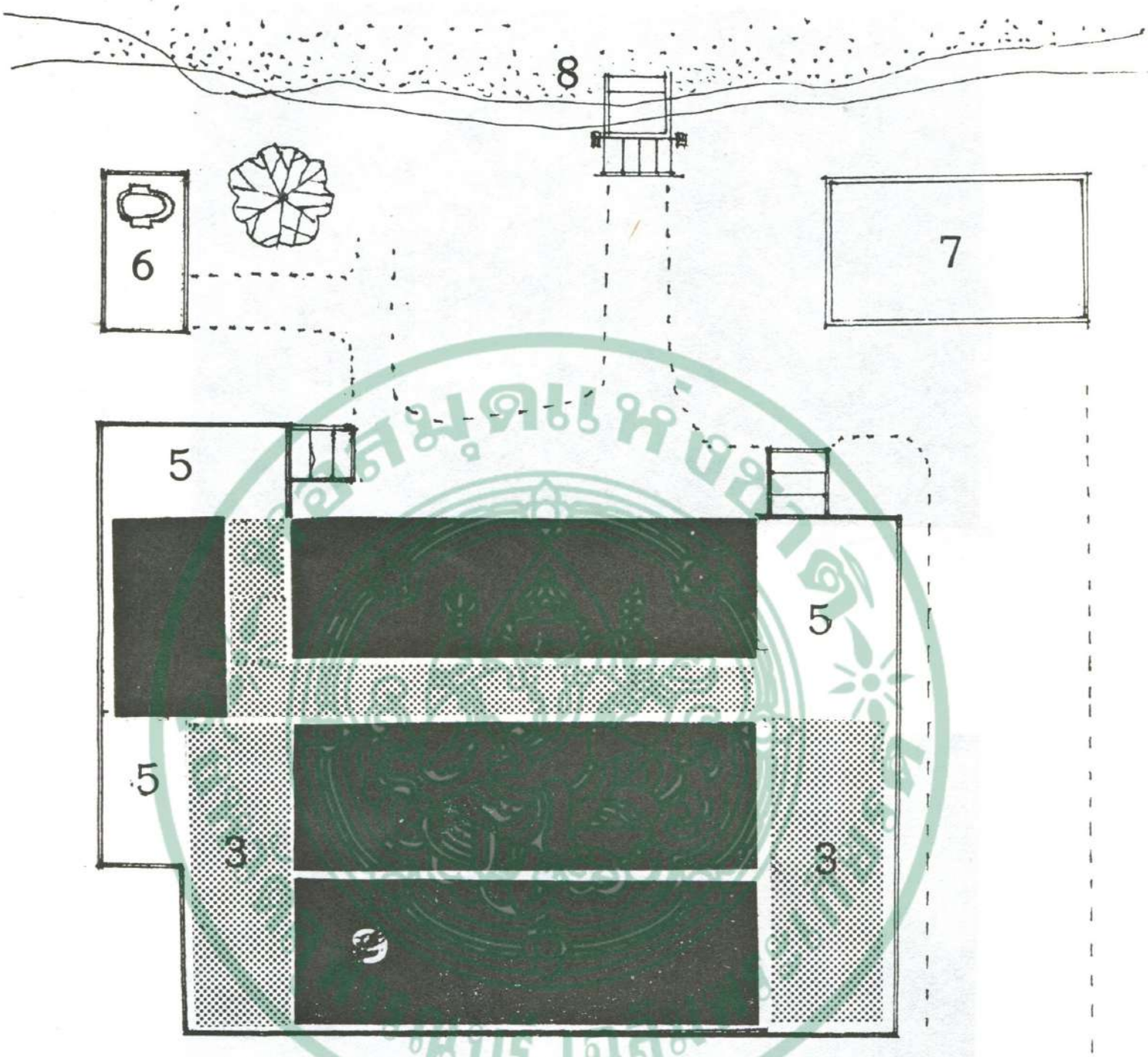

หอสมุดกลาง จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

เรือนชาวไทยโซ่งในปัจจุบัน อายุประมาณ ๑๐ ปี สร้างด้วยไม้สักมุงด้วยสังกะสี และกระเบื้อง (นับว่าเป็นเรือนระยะที่สอง)

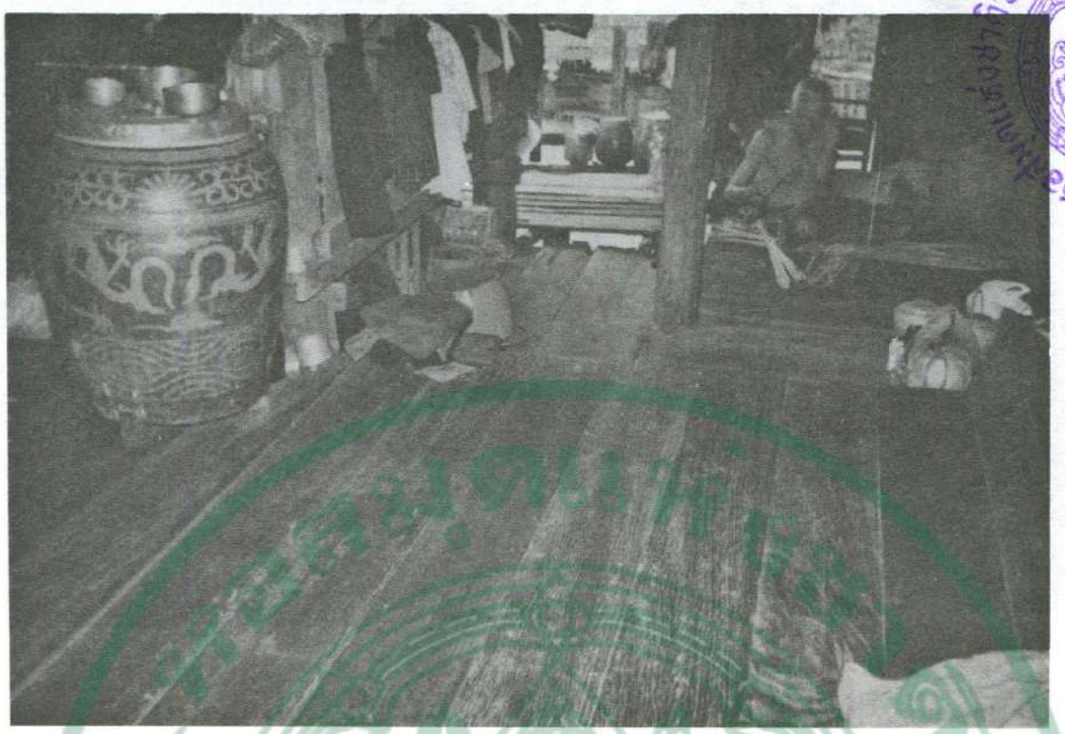
แผนผังบริเวณบ้านของชาวไทยโซ่ง

1. ห้องนอน
2. ห้องรับแขก
3. ระเบียงที่ต่อหลังคาคลุม
4. ครัว
5. นอกชาน
6. ห้องน้ำส้วม
7. ยุ้งข้าว
8. บันไดท่าน้ำ
9. ห้องผีเรือน

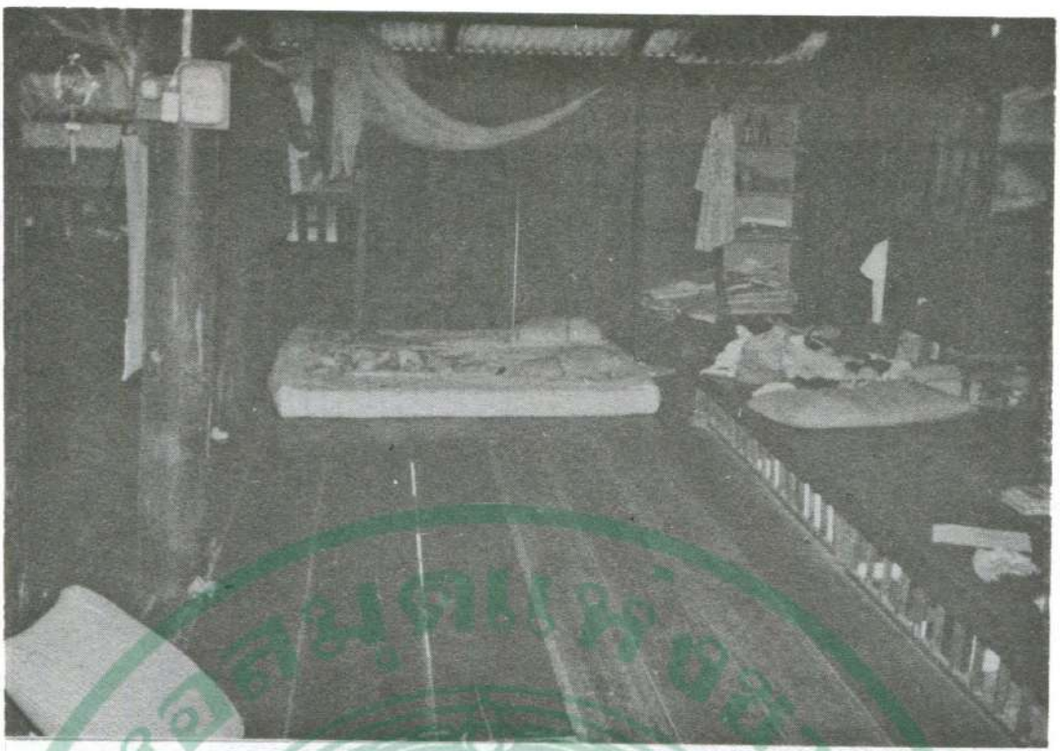
หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดประชาชน จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

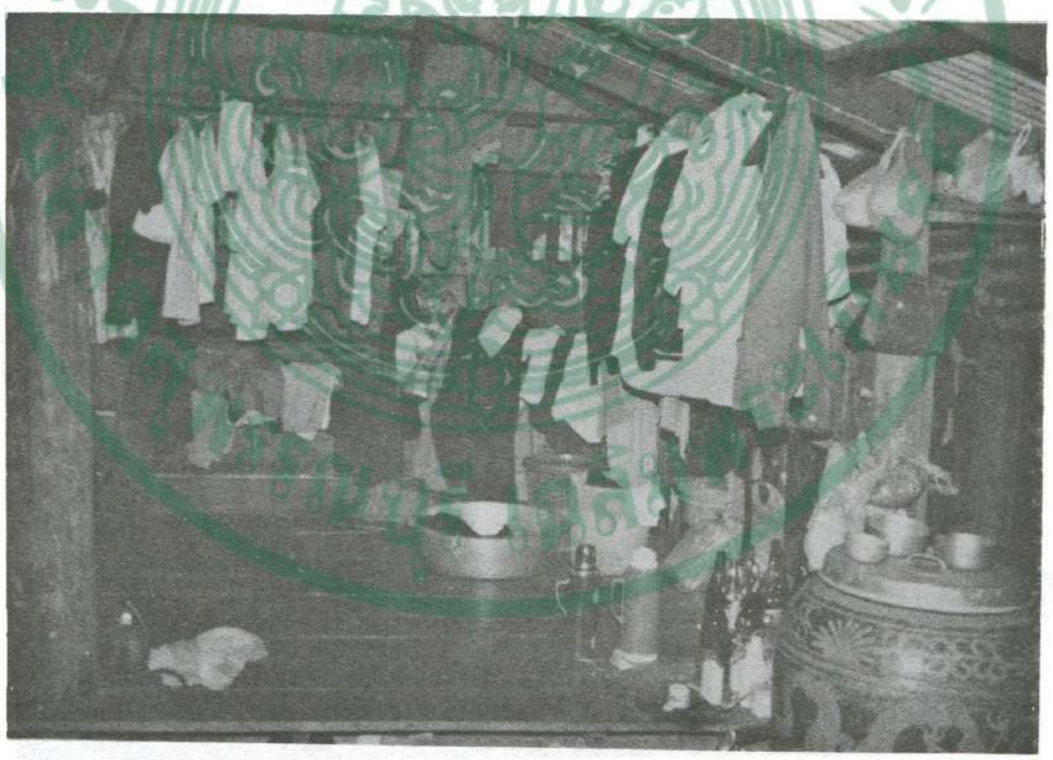

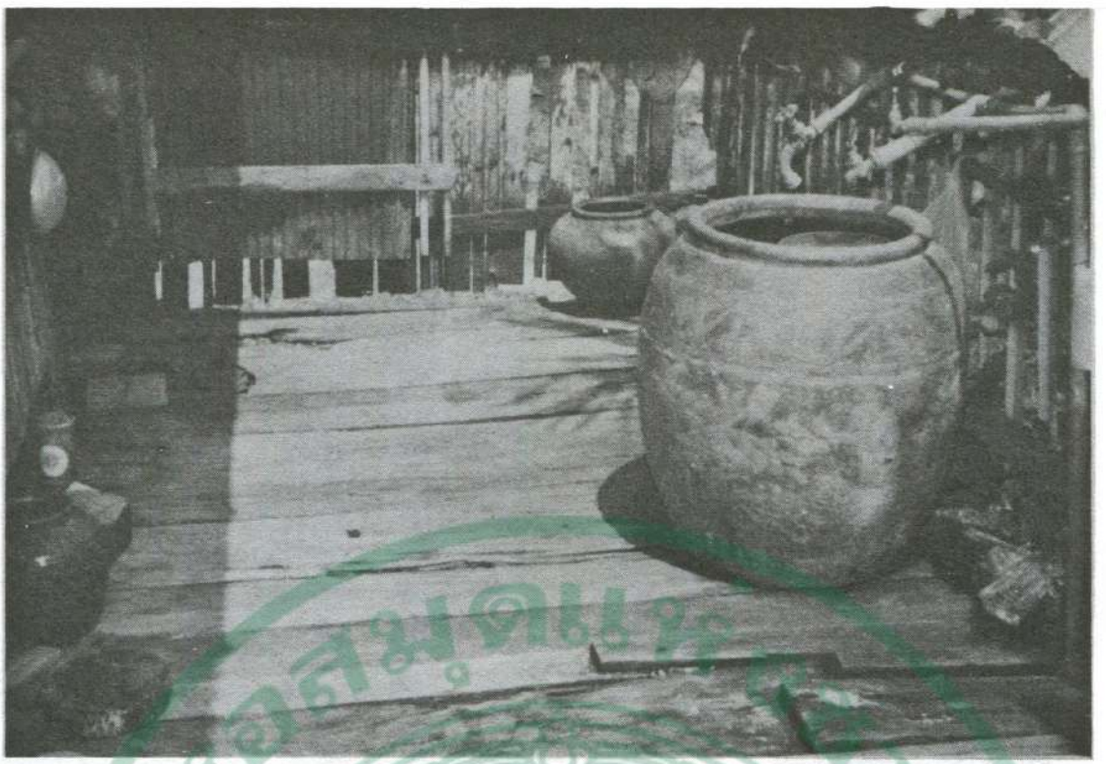
สภาพภายในบ้านจะเป็นที่โล่งติดต่อกันใช้เป็นที่รับแขก นอน
และเหมาะในการจัดงานพิธี ไม่ค่อยมีประตูและหน้าต่าง

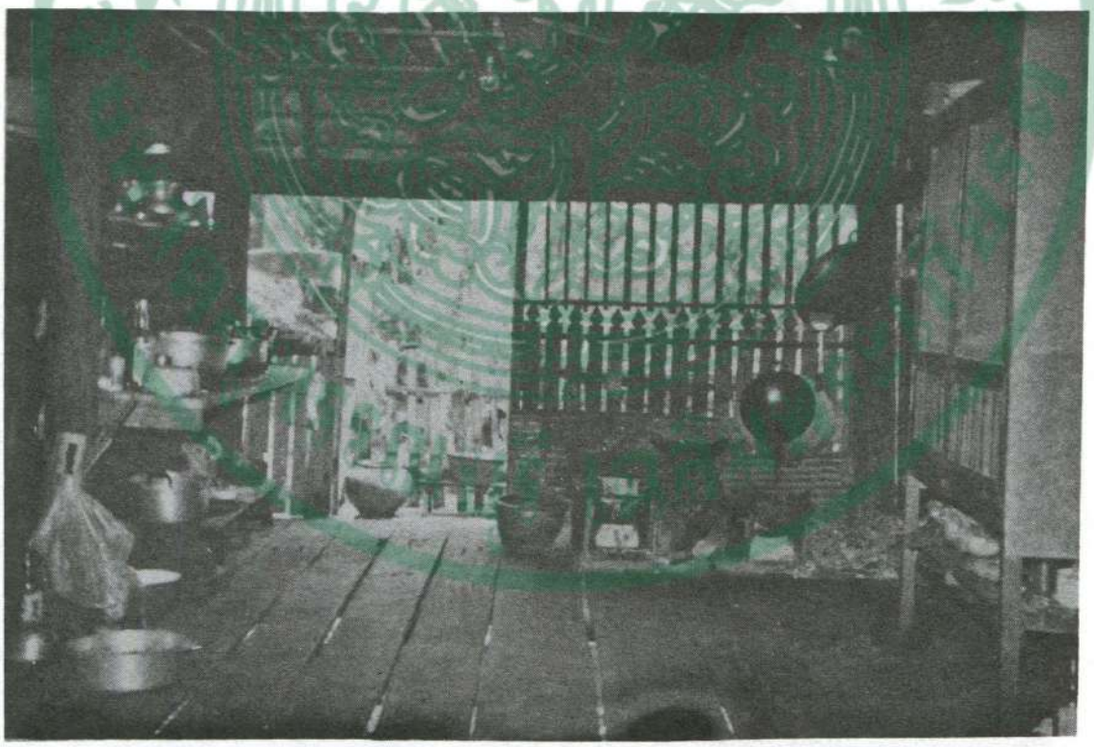
มุมหนึ่งของบ้านจะเป็นห้องนอนไปในตัวโดยมิต้องกั้นห้อง

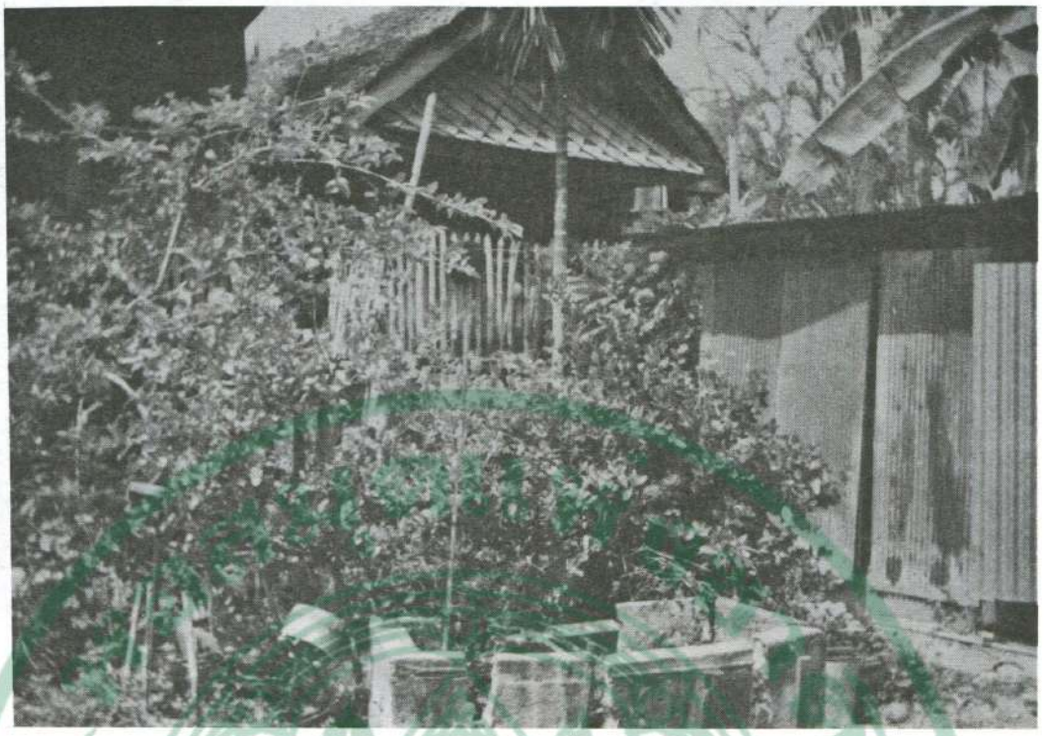
มุมหนึ่งของบ้านอาจจะเป็นที่สำหรับไว้เสื้อผ้าได้
โดยคำนึงถึงความสะดวกมากกว่าความเป็นระเบียบ

บริเวณสำหรับซักล้าง

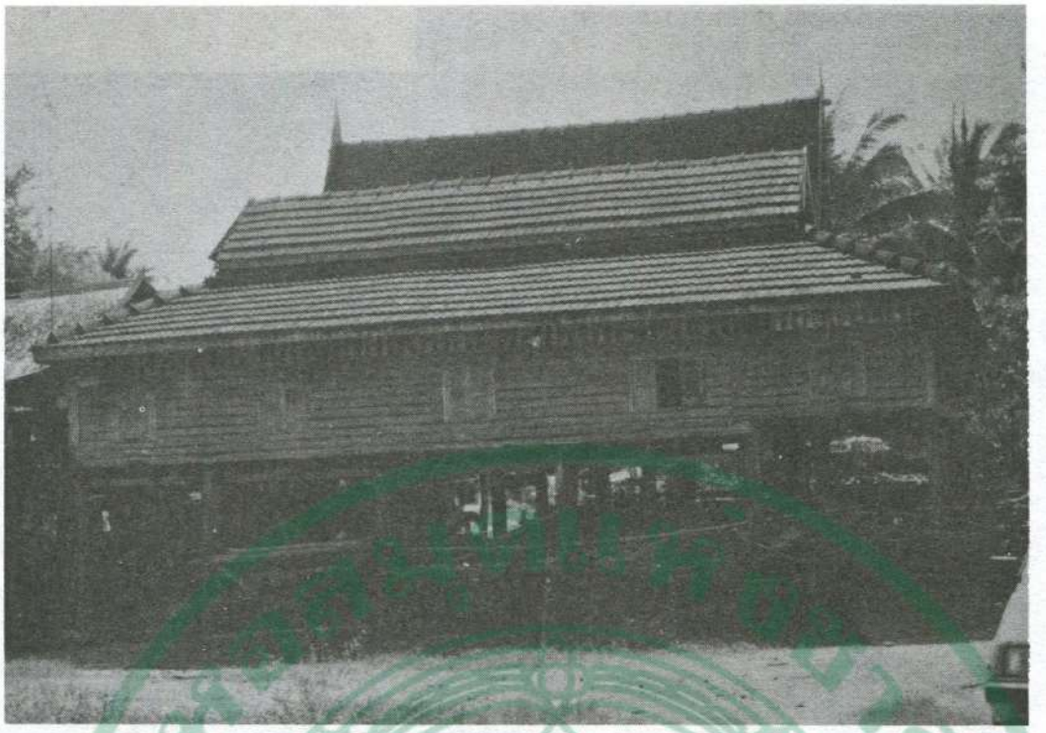

สภาพครัวที่ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง

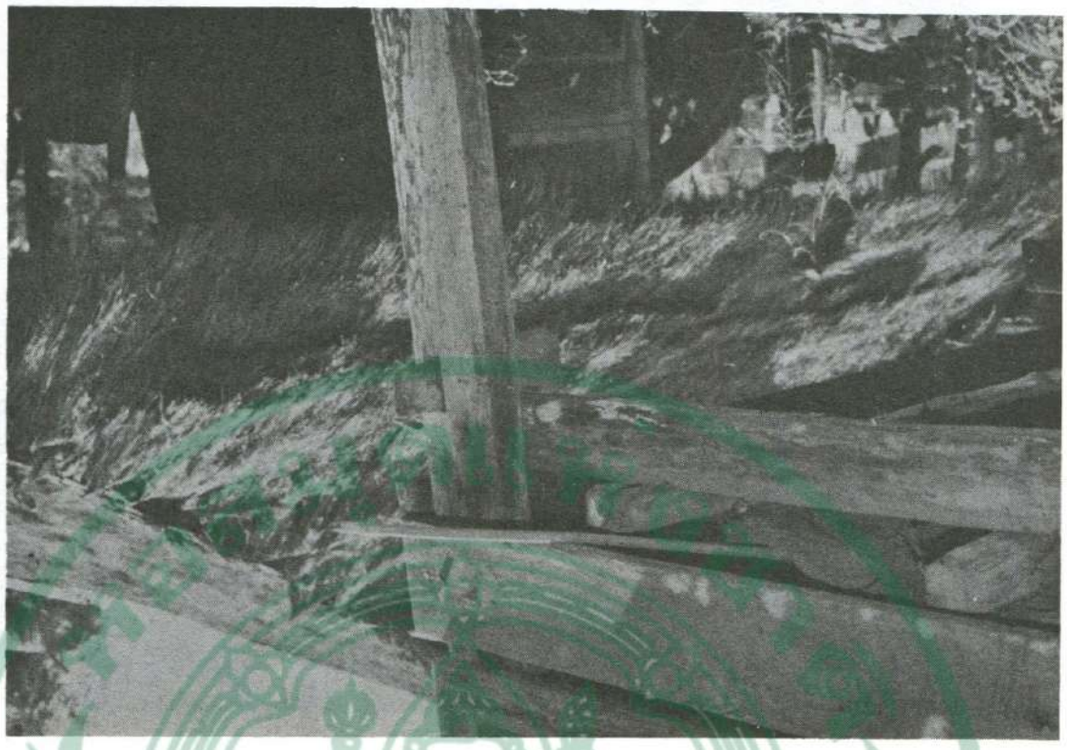
ห้องน้ำห้องส้วมสร้างแยกต่างหากจากตัวบ้าน

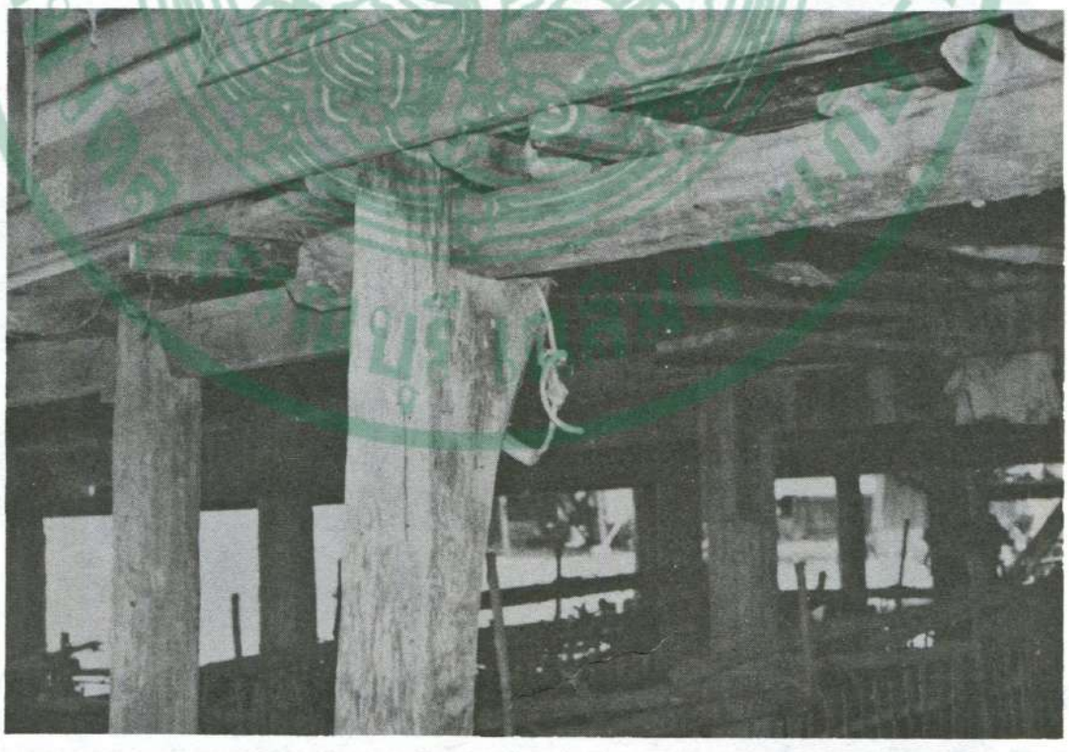

การลากชายคาบ้านให้ปกคลุมฝาผนังรอบบ้านเป็นความนิยมในหมู่ไทยโซ่งมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้รูปร่างของบ้านจะมีลักษณะแบบบ้านไทยภาคกลางก็ตาม

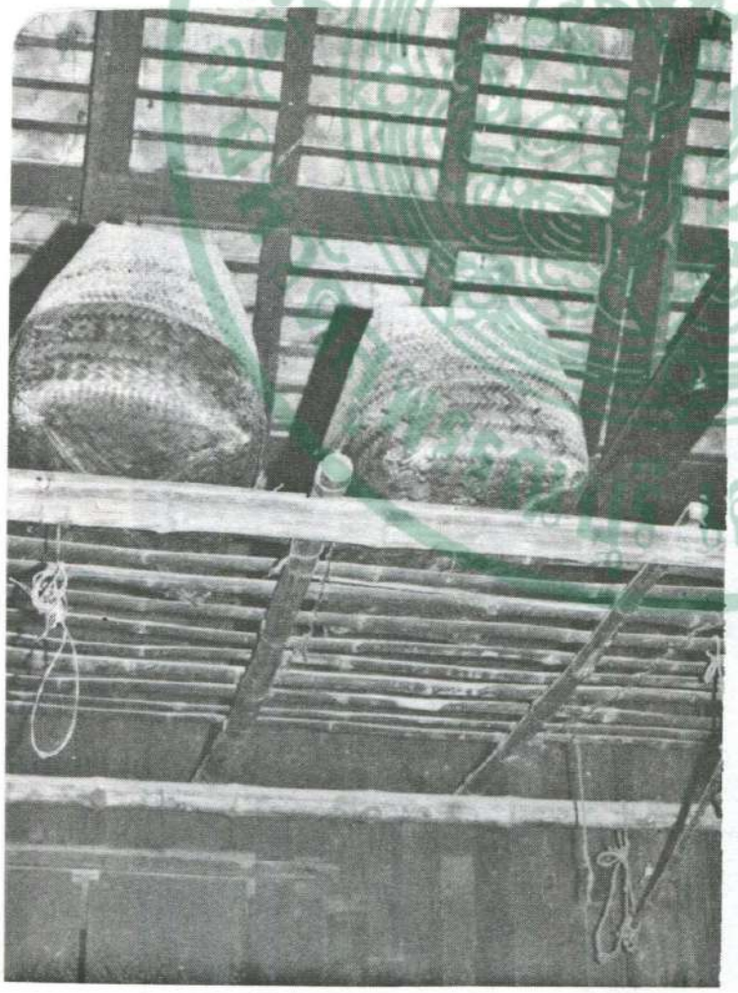
คานที่รองรับพื้นบ้านทำด้วยไม้ทั้งต้น ไม่สามารถจะร้อยรูเสาได้
จึงใช้วิธีวางพาดกับหัวสลักไม้ หรืองำมเสาไม้

เสาไม้ที่มีงำมเหมาะแก่การวางคานอย่างยิ่ง

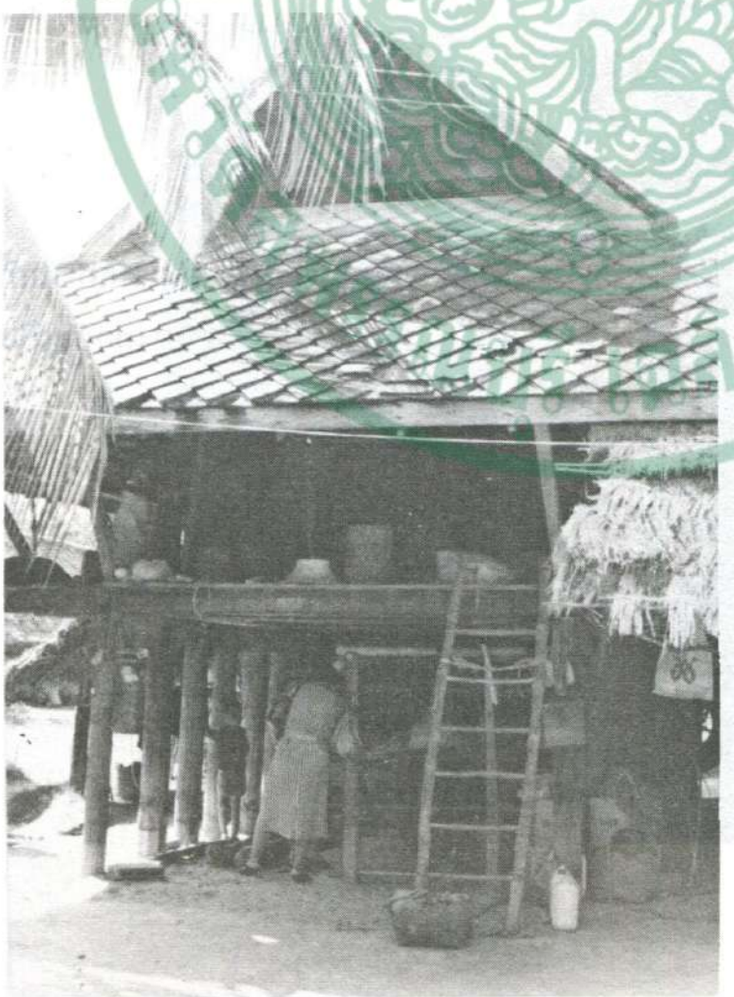
หมูที่เลี้ยงไว้ใต้ถุนบ้านเพื่อใช้เป็นเครื่องเซ่นในพิธีเสนเรือน

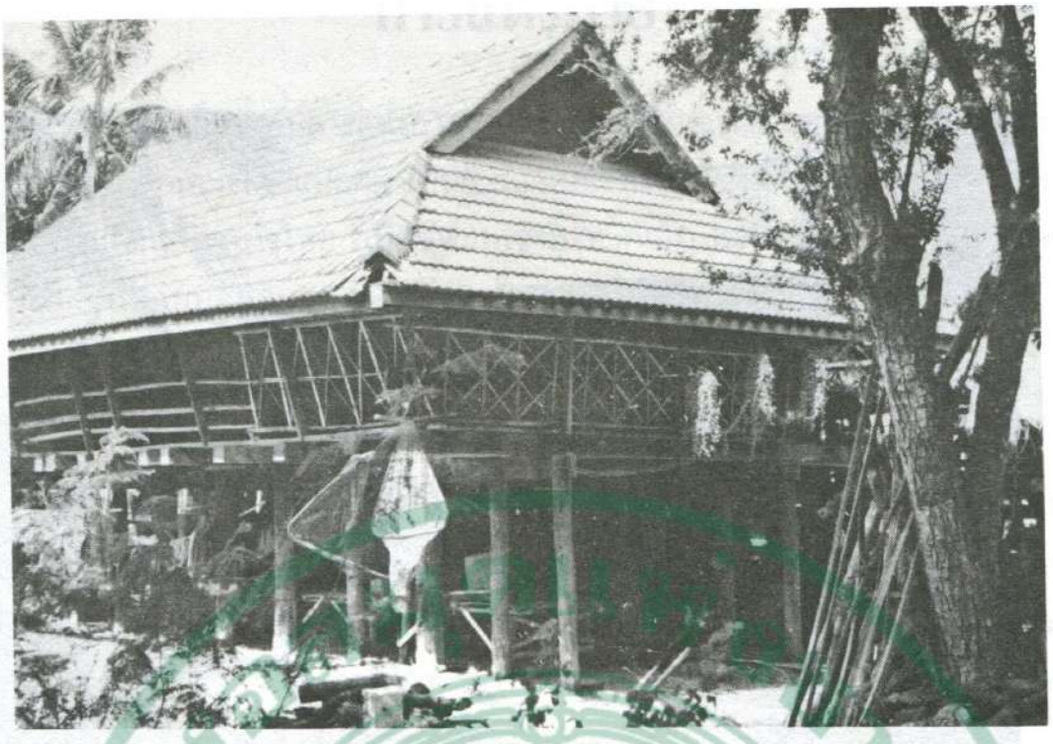
ขมุกใส่ผ้าที่ทอเสร็จแล้วเก็บไว้บนหิ้งในที่สูงทั้งนี้เพราะชาวโซ่งถือว่าผ้าทอนั้นเป็นสมบัติที่มีค่าของชาวโซ่งอย่างหนึ่ง

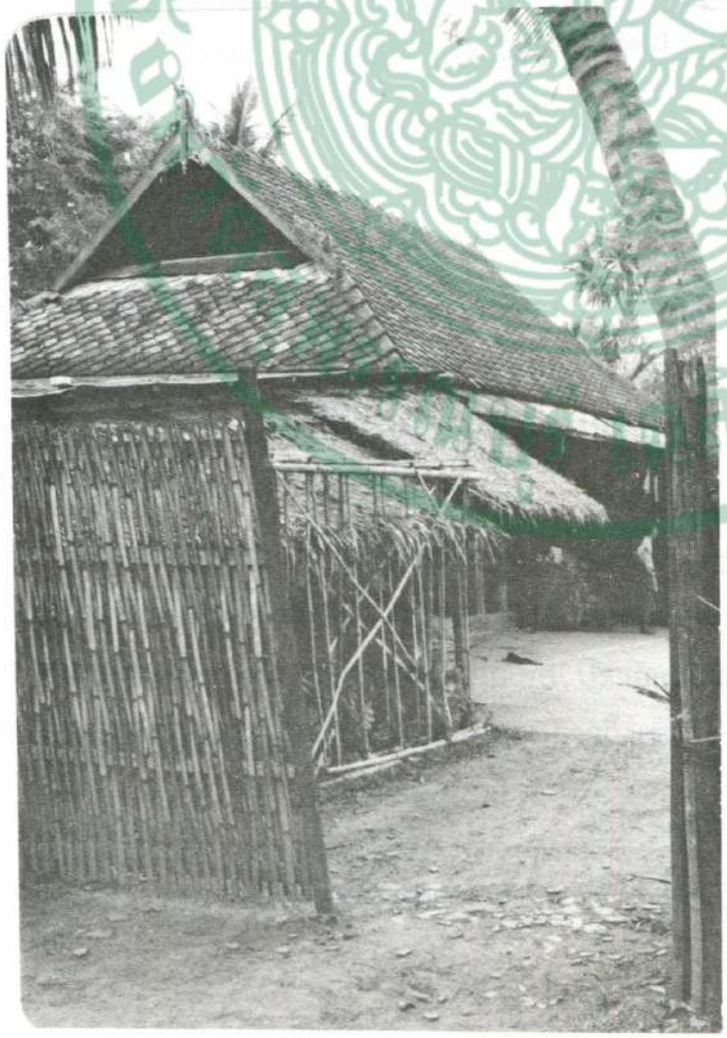

การต่อเติมบ้านในระยะหลังไม่มีความประณีตเท่าที่ควร แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปจากเดิม

ยุ้งข้าวและบ้านเรือนของชาวโซ่งหมู่บ้านเกาะแรดส่วนมากจะมีขนาดใหญ่ มุงด้วยกระเบื้องและสังกะสี แสดงให้เห็นถึงฐานะความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านนี้ได้เป็นอย่างดี

ยุ้งข้าวของผู้มีฐานะดี จะมีลักษณะสวยงามใหญ่โต บางหลังมีความสวยงามกว่าบ้านเสียอีก

บ้านของชาวโซ่งเกาะแรตที่สร้างขึ้นใหม่ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประเพณี และอาชีพ เช่น การกั้นห้องใต้ถุนบ้านเป็นที่พักอาศัยเพิ่มขึ้น ซึ่งดั้งเดิมใต้ถุนบ้านมีไว้สำหรับตั้งเครื่องทอผ้าอุปกรณ์การทำนา และเลี้ยงหมู

สำนักวิทยบริการ จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

การแต่งกาย

ชาวไทยโซ่งมีเครื่องแบบการแต่งกายของตนเอง โดยเฉพาะแตกต่างไปจากชาวลาวอยู่ในเมืองไทยทั่ว ๆ ไป มีลักษณะเด่นแปลกตาเป็นเอกลักษณ์ของชาวโซ่งมานานตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือ เมื่ออาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทยเป็นเวลานับร้อยปีแล้ว การแต่งกายก็คงเป็นแบบดั้งเดิมอยู่ โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่าเขาเหล่านั้นเกิดในเมืองไทยนานแล้วก็ตาม รูปแบบการแต่งกายมีลักษณะดังนี้

การแต่งกายของชาย

1. กางเกงขาสั้นปลายขาแคบเรียวยาวแค่ปิดเข่า ขอบกางเกงส่วนเอวกว้างแบบกางเกงจีน การตัดเย็บมีตะเข็บคล้ายกางเกงจีนเรียกว่า "ส้วงขาเต้น" หรือ "ส้วงก้อม" ใช้นุ่งทำงานทั่วไป กางเกงอีกแบบหนึ่งคือกางเกงขายาวมีลักษณะเช่นเดียวกับกางเกงขาสั้นแต่มีขายาวถึงตาตุ่มเรียกว่า ส้วงฮี ใช้เป็นชุดในงานพิธีต่าง ๆ และเที่ยวเตร่ กางเกงทั้ง 2 แบบนี้เป็นผ้าฝ้ายทอด้วยมือและย้อมด้วยครามหรือฮ่อม[1] ให้เป็นสีดำ และเย็บด้วยมือ

2. เสื้อของชายเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอกแคบ ผ่าหน้าตลอด ติดกระดุมเงินยอดแหลมมีลวดลาย เรียงกันถี่ ๆ ประมาณ 10–20 เม็ด ตัวเสื้อเย็บเข้ารูป คอตั้งไม่มีปกแบบคอเสื้อจีนจ๊าเอวและใช้ผ้าเสริมตะเข็บทั้งสองข้างใต้เอวให้ชายเสื้อถ่างออกตรงรอยผ่า สาบเสื้อด้านล่างแหวกออกให้ห่างกัน เรียกเสื้อแบบนี้ว่า "เสื้อซอน" เสื้อแขนยาวสำหรับชายนี้ใช้ในโอกาสต่าง ๆ ที่เป็นงานพิธี เดินทางและทำการงานทั่วไป แต่ส่วนใหญ่มักใช้ในงานพิธีมากกว่าการทำงานอยู่กับบ้าน

3. กระเป๋าคาดเอว เป็นเครื่องแต่งกายของชายชิ้นหนึ่งที่มีเอกลักษณ์โดยเฉพาะใช้คาดทับนอกเสื้อตรงเอวไว้สำหรับใส่ของใช้ประจำตัวต่าง ๆ เช่น ยาสูบ ไฟจุดยาสูบ หมากพลู เงินสำหรับใช้จ่าย กระเป๋าคาดเอวทำด้วยผ้าสีดำสลับด้วยผ้าสีแดงและเหลือง ปลายสายเย็บกลึงให้กลมเรียวเล็กตอนปลายมีภู่ทำด้วยด้ายสีต่าง ๆ ทั้งสองปลาย ตรงกลางสายเป็นผ้าตัดเย็บเป็นที่ใส่ของคล้ายกระเป๋าหนังมีฝาปิด และมีผ้าสีเย็บติดประดับอย่างสวยงาม เมื่อคาดเอวแล้วกระเป๋าจะแนบชิดกับเอวเสมือนผ้าผูกเอวชิ้นหนึ่งที่มีกระเป๋าติดอยู่เช่นเดียวกับกระเป๋าคาดเอวสำหรับใส่แว่นตาของวัยรุ่นสมัยปัจจุบันนี้

4. เสื้อฮีชาย เป็นเสื้อชุดใหญ่หรือชุดพิเศษสำหรับงานพิธีในประเพณีโดยเฉพาะ เช่น ใช้ประกอบพิธีเซ่นผีเรือน แต่งงาน งานศพ ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำประดับตกแต่งด้วยเศษผ้าไหมชิ้นเล็ก ๆ สีแดง ส้ม ขาว เขียว ตรงสาบ ชายเสื้อ ปลายแขนและใต้รักแร้ และเหนือรอยผ่าด้านข้างทั้งสองข้าง ลักษณะของเสื้อฮีชายเป็นเสื้อคลุมยาวถึงเข่า ผ่าหน้าป้ายทับไปทางซ้ายแล้วมีกระดุม

---

[1] น้ำหมักต้นคราม ต้นครามเป็นไม้ล้มลุกคล้ายต้นพริก เมื่อนำมาหมักกับน้ำปูน และขี้เถ้าใช้ย้อมผ้าหลาย ๆ ครั้งจะเป็นสีดำ

ติดที่หน้าอกและเอว คอตั้งกุ้นด้วยผ้าสีไม่มีปก แขนเสื้อยาวแคบ ตะเข็บเสื้อด้านข้างทั้งสองข้างตั้งแต่รักแร้ลงมาถึงชายเสื้อด้านล่าง มีการตกแต่งด้วยเศษผ้าสีเป็นลวดลาย และปักด้วยไหมสีต่างๆ เป็นลวดลายและมีกระจกประดับที่ลายด้วย ด้านในของเสื้อฮีชายเมื่อกลับออกมาจะเป็นด้านที่มีสีสันหลากสี เพราะมีการตกแต่งด้วยผ้าสีต่างๆ ในบริเวณสาบ ชายเสื้อและปลายแขนเสื้อ ด้านในของเสื้อนี้จะนำออกมาใช้ก็ต่อเมื่อตนเองตาย โดยการที่ญาติสวมใส่ให้เป็นการแต่งตัวศพผู้ตายเท่านั้น เสื้อฮีนี้เมื่อใช้แล้วมักจะไม่มีการซัก เพราะถ้าซักน้ำอาจทำให้สีตก ลวดลายอาจหม่นหมองไม่สวย เพียงแต่ผึ่งแดดเท่านั้น นอกจากนั้นในการใช้ก็จะต้องมีเสื้อเชิ๊ตหรือเสื้ออื่นๆ สวมใส่อยู่ก่อนแล้ว ดังนั้น เสื้อฮีจึงเป็นเสมือนเสื้อนอกที่ใช้ในโอกาสสำคัญๆ เท่านั้น ผู้ชายทุกคนจะต้องมีเสื้อฮีประจำตัวอย่างน้อย ๑ ตัว ซึ่งผู้เป็นมารดาหรือภรรยาเป็นผู้ตัดเย็บให้

5. เครื่องใช้อื่นๆ ที่ผู้ชายใช้กับร่างกาย ได้แก่

- งอบสานด้วยไม้ไผ่ รูปทรงเหมือนงอบใบลานของไทยใช้ในพิธีแต่งงาน ทำงานนอกบ้าน เดินทาง
- ย่ามผ้า ตัดเย็บด้วยผ้าสีลักษณะเช่นเดียวกับย่ามของไทย ใช้ในพิธีแต่งงานเท่านั้น
- มีดเหน็บมีฝัก เป็นมีดขนาดใหญ่เท่ามีดโต้แต่ปลายแหลมมีฝัก และสายสะพายใช้ในพิธีแต่งงานและเดินทาง มีประโยชน์ในการตัดไม้ จักตอก ป้องกันตัว ฯลฯ

<u>การแต่งกายของหญิง</u>

๑. ผ้าซิ่น

หญิงตามปกติจะนุ่งผ้าซิ่นแบบเดียวเท่านั้นตลอดไป ผ้าซิ่นของโซ่งนี้เป็นผ้าถุงสีดำ พื้นมีลายเป็นเส้นสีขาวขนาดเล็กๆ ยาวตามแนวตั้ง ทอด้วยเส้นด้ายสีดำสลับเส้นด้ายสีขาวหรือฟ้าอ่อนเป็นลาย ผ้าซิ่นผืนหนึ่งมีการตัดเย็บเป็นพิเศษไม่เหมือนกับผ้าถุงทั่วๆ ไปคือ ประกอบด้วยผ้า ๓ ชิ้นต่อกัน ชิ้นที่ ๑ อยู่ท่อนบนสุดของผ้าซิ่น เป็นผ้าสีดำล้วนไม่มีลวดลายยาวประมาณ ๑๒ นิ้ว เย็บติดกับชิ้นที่ ๒ ซึ่งเป็นตัวซีน ตัวซีนนี้เป็นผ้าพื้นดำทอลายสีขาวเป็นทางลงกว้างประมาณ 0.1 ซม. ถึง 0.5 ซม. ลายเส้นสีขาวแต่ละเส้นห่างกันประมาณ ๑-๒ นิ้ว สลับกันระหว่างเส้นใหญ่และเส้นเล็ก ลายเส้นใหญ่คู่กันหมายถึง ชาวไทยและชาวลาวเคยเป็นพี่น้องกัน ลายเส้นเล็กและเส้นใหญ่เดี่ยวหมายถึง การแยกย้ายจากกัน ลายเป็นทางยาวๆ เช่นนี้มักจะเรียกว่าลายแตงหรือแตงโม ส่วนชิ้นที่ ๓ เป็นผ้าแถบมีความกว้าง ๑ นิ้ว ยาวรอบตัวซิ่นเย็บติดอยู่ตอนปลายสุดของตัวซิ่นเรียกว่า ตีนซิ่น ผ้าแถบส่วนนี้เป็นลวดลายที่ทอขึ้นทั้งชิ้นมีลายละเอียดเป็นทางสีขาวๆ ยาวตลอดเส้น ๒-๓ ทางสีดำ-ขาว ตีนซิ่นนี้ถ้าสามีตายจะต้องเลาะออกเป็นการไว้ทุกข์จนกว่าจะออกทุกข์จึงนำมาเย็บติดใหม่

วิธีนุ่งซิ่น จะหยิบขอบของซิ่นทั้งด้านซ้ายและขวาป้ายให้มาทับกันตรงกลางเอว แล้วพับขอบลงมาม้วนกับเข็มขัดเงิน ชายผ้าซิ่นจะคลี่ออกทำให้ชายซิ่นด้านหน้าเผยอสูงกว่าด้านหลังสะดวกในการก้าวเดิน ผ้าซิ่นของโซ่งนี้มีแบบเดียวเท่านั้นไม่มีแบบอื่นหรือลายอื่นเลย และใช้ได้ทุกโอกาส

2. เสื้อก้อม

เสื้อก้อมหญิง เป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ตัวเสื้อเย็บเข้ารูป คอตั้งผ่าหน้าตลอดติดกระดุมเงินถี่ๆ เรียงกัน 10 เม็ด เป็นฝ้ายทอด้วยมือแล้วย้อมสีดำ เสื้อก้อมนี้เป็นเสื้อใช้ใส่ในโอกาสต่างๆ ทั้งในบ้านและนอกบ้าน เดินทาง งานรื่นเริง หรืองานพิธีต่างๆ และเป็นเสื้อประจำตัวของหญิง

3. เสื้อฮี (หญิง)

เป็นเสื้อคลุมยาวถึงเข่า แขนยาวกว้าง คอแหลม ไม่ผ่าไหล่ สวมศีรษะเวลาใช้มีสาบเป็นผ้าแพรหรือไหมสีดำกว้าง 1 คืบ ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำทั้งตัว เหนือขอบปลายแขนขึ้นมา 2 นิ้ว มีลวดลายรอบแขนทำด้วยเศษผ้าไหมสีต่างๆ ที่ด้านหน้าของตัวเสื้อจากไหล่ลงมาถึงหน้าอกประดับลายด้วยเศษผ้าไหมสีแดง เหลือง เขียว ขาว เป็นแถบลงมารูปสามเหลี่ยม ฐานกว้าง 1.5 นิ้ว สูง 8 นิ้ว ยอดแหลมจรดตะเข็บบ่า ด้านในของตัวเสื้อประดับลวดลายด้วยเศษผ้าสีต่างๆ ตรงบริเวณสาบหน้า ปลายแขน ตะเข็บ และชายล่างของเสื้อ เสื้อด้านในนี้จะใช้ต่อเมื่อตัวเองตายลงเท่านั้น เสื้อฮีนี้ใช้ใส่ในงานประเพณีสำคัญๆ เช่น ตัวเองแต่งงาน งานศพของญาติสามี เสนเรือนบ้านตนเองและบ้านญาติ และใส่ไปเล่นคอน ฟ้อนแคน โยนลูกช่วง ของหนุ่มสาว

4. ผ้าแถบคาดหน้าอกหรือผ้าฮ่างนม

เป็นผ้าแถบผืนยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 50 เซนติเมตร. สีดำ ไม่มีลวดลายใช้สำหรับพันรอบหน้าอกสำหรับอยู่กับบ้าน คู่กับนุ่งผ้าซิ่น

5. ผ้าเปียว

เป็นผ้าแถบสีดำกว้าง 20-30 ซม. ยาวประมาณ 150 ซม. ที่ชายผ้าทั้งสองแถบปักลวดลายด้วยไหมเป็นลายเส้นสีแดง สีส้ม เขียว ใช้สำหรับห้อยคอพาดบ่าหญิงสาวไปงานรื่นเริง คนแก่ใช้ผ้าเปียวเป็นผ้าสไบเฉียงเวลาไปทำบุญ นอกจากนี้ยังมีผ้าเปียวสีอื่นๆ หลากสีทำด้วยแพรยาวประมาณ 2 เมตร ขนาดเดียวกัน ใช้พาดบ่าผูกหรือห้อยคอ ปล่อยชายให้ยาวลงมาถึงเข่าคู่กับเสื้อผ้าชุดต่างๆ ของหญิงสาวในงานรื่นเริง

6. เสื้อชั้นในอยู่กับบ้าน

เป็นเสื้อไม่มีแขน คอกลมลึก ผ่าหน้า ติดกระดุม 5 เม็ด ยาวแค่เอว สีดำ เย็บตะเข็บเข้ารูป หญิงซราใช้ใส่อยู่กับบ้านและงานที่ไม่สำคัญนัก

7. เครื่องประดับของสตรีชาวโซ่ง

มักจะเป็นเครื่องเงินมากกว่าทอง ได้แก่ เข็มขัด กำไลข้อเท้า กำไลข้อมือ ต่างหู และปิ่นปักผม

การตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของชาวไทยโซ่งนี้ สตรีเป็นผู้ทำ ตั้งแต่ปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย ย้อมสีครามหรือ "ฮ่อม" นำมาทอเป็นผืนตัดและเย็บด้วยมือทั้งสิ้น

สำหรับผ้าไหมชาวโซ่งมีการทอผ้าด้วยเส้นไหมเหมือนกันแต่น้อย ซึ่งจะทำไว้ใช้เฉพาะงานสำคัญ ๆ และนำผ้าไหมมาตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ประดับบนผ้าฝ้ายเท่านั้น ไม่นำผ้าไหมมาทำเสื้อผ้าเลย

การแต่งกายของเด็ก

เด็กเล็ก ๆ มักใช้ผ้าผืนหนึ่งปิดหน้าอกหน้าท้อง มีสายโยงไปข้างหลังผูกมัดกันไว้ผ้าเช่นนี้ คนจีนเรียกกันว่าผ้าเอี๊ยม เด็กส่วนมากมักไม่นุ่งกางเกงเพราะ เกรงว่าจะถ่ายอุจจาระเปื้อน

เด็กโซ่งมีหมวกแปลกกว่าเด็กอื่น ๆ ทำด้วยผ้าสีดำ ลักษณะคล้ายถุงผ้า ไม่มีปีกหมวกด้านหน้า หมวกปักเป็นลวดลายด้วยไหมหรือด้ายสีสวยงาม โซ่งเรียกหมวกนี้ว่า "มู"

นอกจากนี้ยังมีสายสะพายสีดำเรียกว่า "พลา" เป็นผ้าพันรอบตัวของเด็กแล้วไปคล้องไหล่ของแม่ ทำให้ปลอดภัยเวลาอุ้ม ที่สายสะพายตอนคล้องไหล่ของแม่เรียกว่า "หม้นงอ" มีพญานาค 5 ตัวห้อยอยู่ พญานาคนี้ทำด้วยไม้แล้วหุ้มด้วยผ้าแล้วปักอย่างสวยงาม เข้าใจว่าคงจะให้พิทักษ์รักษาเด็กให้ปลอดภัยจากอันตราย ที่ใกล้พญานาคมีกระเป๋าผ้าเล็ก ๆ เย็บติดเอว กระเป๋านี้เวลาพาเด็กไปไหว้ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะใส่สตางค์หรือเครื่องเงินทองในกระเป๋านี้เป็นการรับขวัญสายสะพายนี้น่าชมเชยคนริเริ่มทำใช้ เพราะช่วยให้ปลอดภัยในการเดินทางและเบาแรงคนอุ้มด้วย

ปัจจุบันการแต่งกายของเด็กจะแต่งอย่างเดียวกับเด็กทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้เพราะสินค้าด้านเสื้อผ้าของเด็กหาซื้อได้ง่าย ราคาไม่แพง ประกอบกับต้องประกอบอาชีพอื่น ๆ ไม่มีเวลาทำเหมือนแต่ก่อน โดยเฉพาะเด็กโตขึ้นต่างก็เข้าโรงเรียน ไม่มีโอกาสที่จะแต่งตัวแบบเดิมได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

การแต่งกายของชายสำหรับเดินทางออกนอกบ้าน ใส่เสื้อก้อมและ สวิงก้อมคาดกระเป๋ารอบเอว

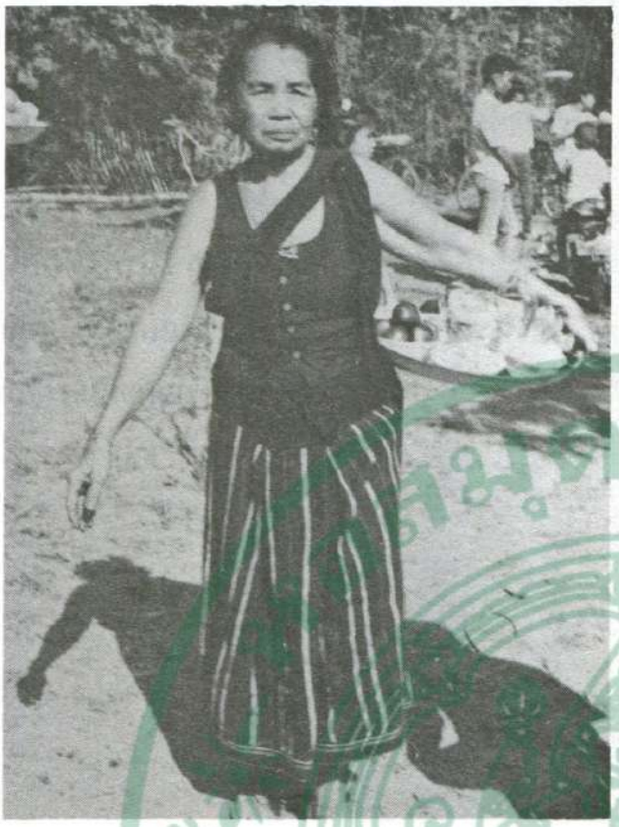

การแต่งกายของหญิงสำหรับงานรื่นเริง นุ่งผ้าซิ่น คาดผ้าฮ่างนม และพาดผ้าเปียว ใส่กำไลข้อเท้า คาดเข็มขัดเงิน

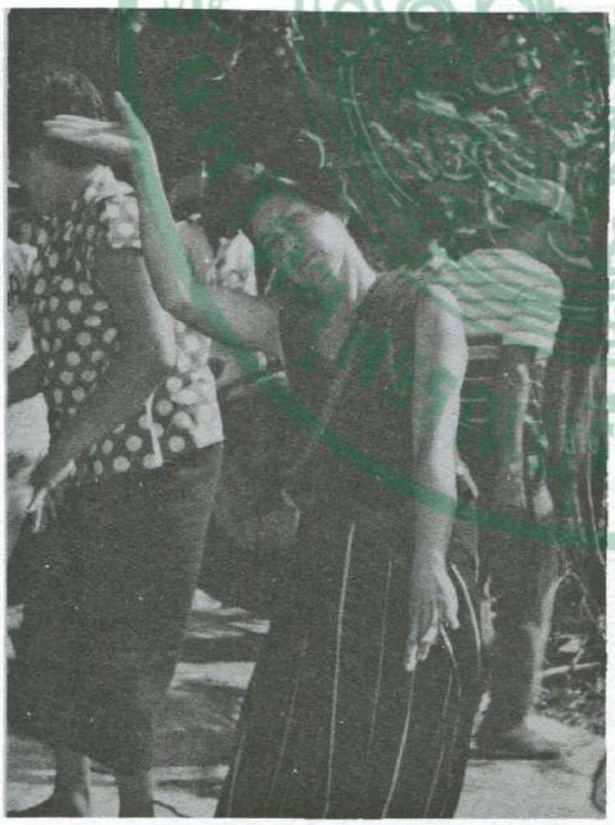

ชุดแต่งกายชาย เพื่อใช้ในงานพิธีต่างๆ สวมเสื้อฮี และกางเกงขายาวสีดำ (ส้วงฮี)

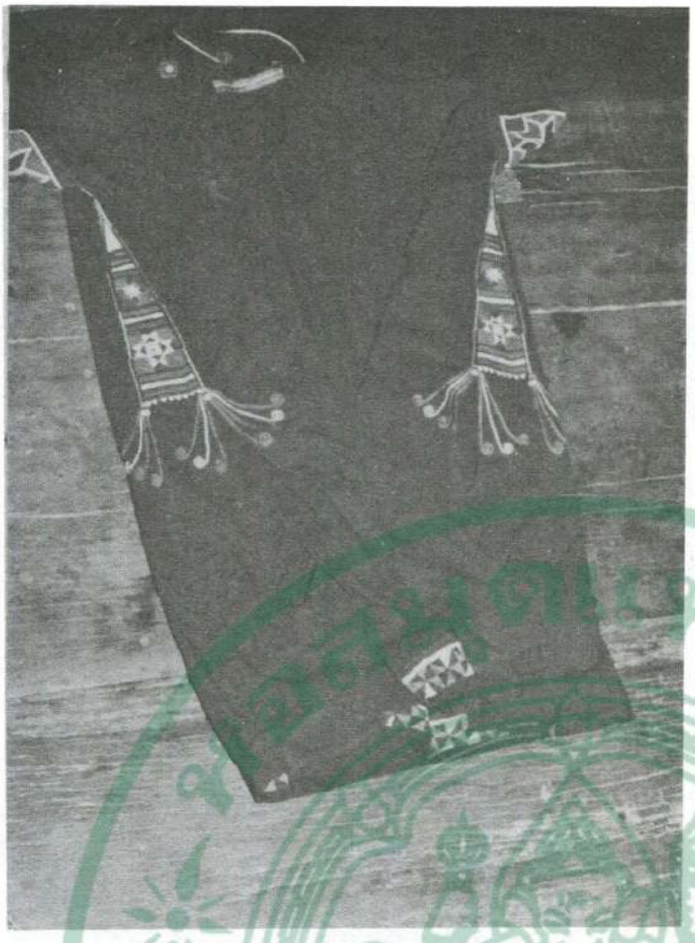

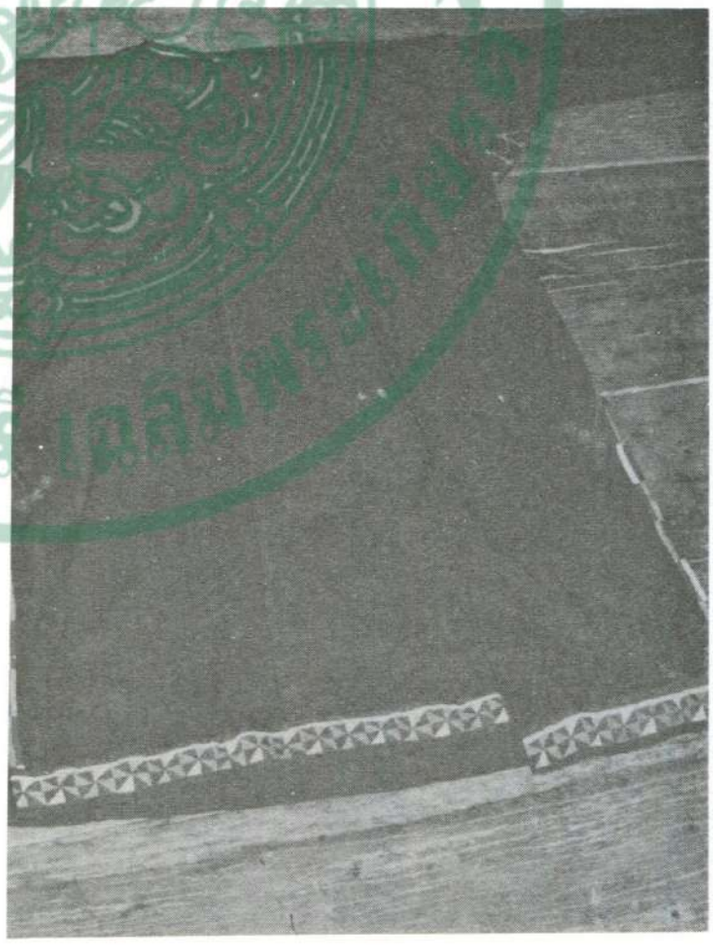

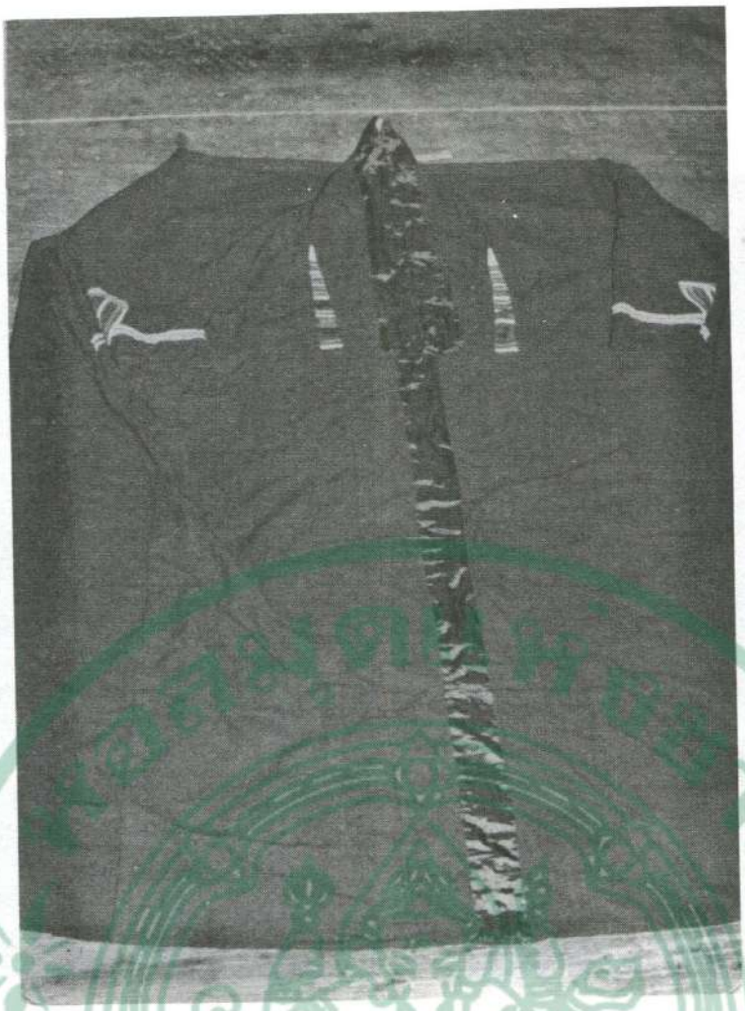
การแต่งกายของหญิง ชุดอยู่กับบ้านตาม
ปกติในวันไหว้ศาลพ่อปู่ประจำหมู่บ้าน

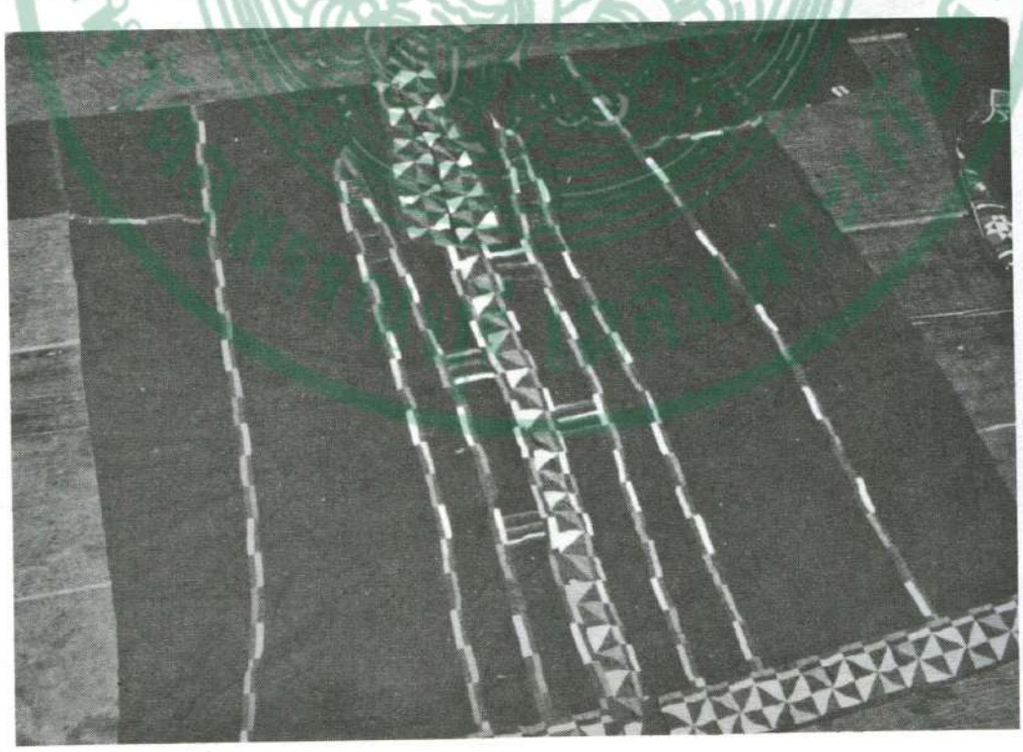
เสื้อฮีชาย (ด้านนอก) สำหรับใส่ในพิธีแต่งงาน, เซ่นผี, เรียกขวัญ, เล่นรื่นเริง, ทำด้วยผ้าฝ้าย ทอด้วยมือ ย้อมครามสีดำ

เสื้อฮีชาย (ด้านใน) สำหรับใส่ให้กับผู้ตายเท่านั้น

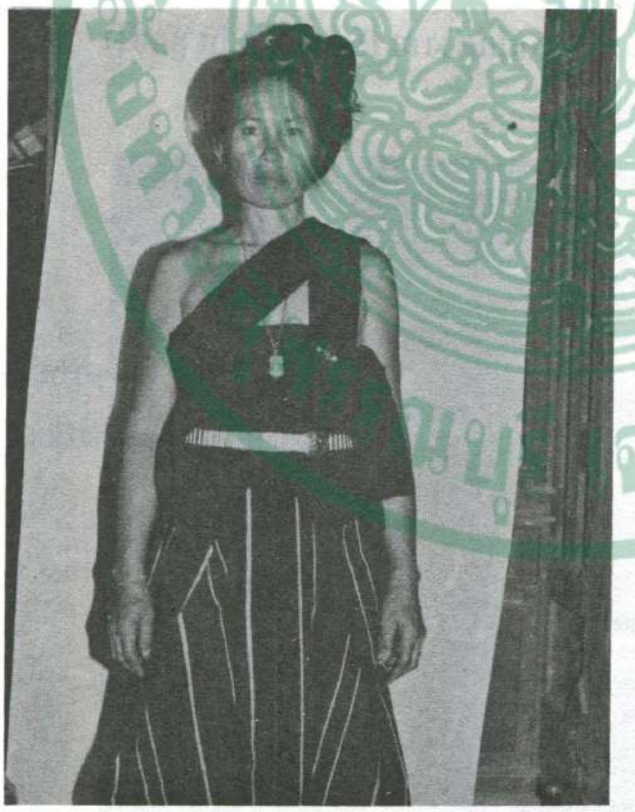
เสื้อฮีหญิง (ด้านนอก) สำหรับใส่ในงานพิธีเช่นผีแต่งงาน เรียกขวัญเล่น ลูกข่าง ทำด้วยผ้าฝ้ายทอด้วยมือ ย้อมครามสีดำ

เสื้อฮีหญิง (ด้านใน) สำหรับใส่เมื่อตนเองตาย

การเกล้าผมแบบเกล้าถ้วนสำหรับหญิงสูงอายุ

การไว้ทรงผม

เอกลักษณ์ของชาวโซ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ ทรงผมของผู้หญิงโซ่งมีศิลปะในการแต่งทรงผมแบบต่าง ๆ กันไปตามวัย จะทำผิดขั้นตอนไม่ได้ ถ้าเรียงตามลำดับแบบผมตั้งแต่เด็กจะได้ดังนี้

1. สับปิ่น เป็นแบบผมของเด็กหญิงอายุราว 14-15 ปี ไว้ผมยาวแล้วพับปลายผมสับหวีไว้ท้ายทอย

2. จุกผม เป็นแบบผมของเด็กหญิงอายุราว 14-15 ปี เช่นเดียวกัน แต่ทำผมเป็นกระบังไว้ข้างหน้า ข้างหลังเอาไว้เปีย

3. ขอดกะตอก เป็นแบบผมของเด็กหญิงอายุราว 16-17 ปี ไว้ผมยาว ผูกผมแบบผูกเชือกเงื่อนตาย เอาชายไว้ข้างขวา

4. ยอดซอย เป็นแบบผมของเด็กหญิงอายุราว 17-18 ปี ไว้ผมยาว ผูกผมเงื่อนตายเช่นเดียวกันแต่เอาชายไว้ข้างซ้าย ทำผมเป็นโบว์ 2 ข้าง

5. ปั้นเกล้าซอย เป็นแบบผมของหญิงสาวอายุ 19-20 ปี ไว้ผมยาวผูกผมเหมือนผูกเนคไทหูกระต่าย แต่มีหางยาวออกมาทางขวา

6. ปั้นเกล้า หรือปั้นเกล้าถ้วน เป็นแบบผมของหญิงอายุ 20 ปีขึ้นไป เป็นสาวใหญ่มากแล้วใช้แบบนี้เรื่อยไปจนมีเรือนและจนตาย ต้องใช้ผมยาวมาก บางคนเกือบถึงน่องม้วนเป็นกลุ่มไว้ข้างหน้าแบบปั้นเกล้าซอยแต่ไม่มีหางออก ถ้าผมของตนสั้นหรือมีน้อยก็มักจะเอาผมอีกกลุ่มหนึ่งที่ตัดออกมาจากคนอื่นมาเสริมให้ผมมีกลุ่มใหญ่ขึ้น สวยงามกว่ามาก

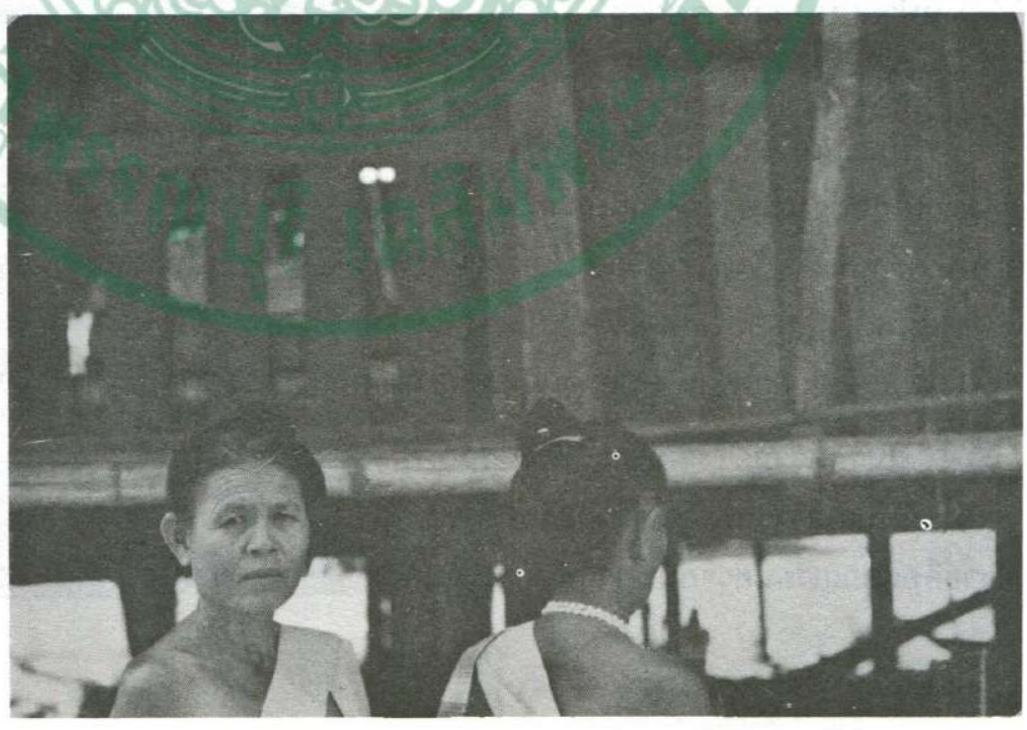
ประเพณีโซ่งห้ามมิให้เด็กหญิงที่ยังทำผมปั้นเกล้าไม่ได้แต่งงานมีเรือน พ่อแม่จะห้ามมิให้ลูกสาวเกี่ยวข้องในทางชู้สาวกับชายใด บอกให้ปฏิเสธชายที่มาติดต่อว่าให้ไปติดต่อกับหญิงที่ทำปั้นเกล้าได้แล้วเถิดเขายังเล็กเกินไป ถ้าใครทำผิดประเพณีผู้ใหญ่จะโกรธมาก ถ้าผมทำปั้นเกล้าได้แล้วผู้ใหญ่จะปล่อยให้มีเสรีในการเลือกคู่ได้ มีคำกลอนของหนุ่ม ๆ เกี่ยวกับทรงผมบทหนึ่งว่า "ปั้นเกล้ายกคือถกกอขาม ปั้นเกล้างามเหมือนงามโถงเส้า ไม้ขัดเกล้าเหมือนแอกเกวียนควาย"

หมายความว่า ผมปั้นเกล้าของหญิงบางคนทำยกสูงเหมือนถกกอมะขามคือไม่เรียบร้อย บางคนก็ปั้นเกล้างามเหมือนกับกะล่อมข้าวเปลือก และแกล้งชมไม้ขัดผมเหมือนอย่างแอกเกวียนควายคือแอกเกวียนควายนั้นสวยน้อยกว่าแอกเกวียนวัว คล้ายเป็นการถากถางมากกว่าการชม

7. ปั้นเกล้าตก เป็นแบบผมสำหรับไว้ทุกข์ของหญิงม่าย หญิงที่สามีตาย ศพยังอยู่บนบ้าน จะปล่อยลงหมดไม่ปั้นเกล้าเลย เอาเครื่องประดับออกหมด เมื่อเผาศพแล้วเชิญวิญญาณมาเป็นผีเรือนแล้วต้องไว้ทุกข์ ๑ ปี ต้องทำปั้นเกล้าตก คือทำให้กลุ่มผมห้อยอยู่ท้ายทอย นอกจากนี้ยังจะต้องเลาะตีนผ้าซิ่นที่เป็นขอบเล็กๆ ออกด้วย ถ้าศพฝังนานหลายปีไม่ได้เผาจะต้องทำปั้นเกล้าตกจนกว่าจะเผา เผาศพแล้วจึงออกทุกข์แล้วทำผมปั้นเกล้าตามเดิม การกลับมาทำผมปั้นเกล้าใหม่นี้ต้องให้หญิงที่มีเรือนแล้วซึ่งมีความรุ่งเรืองมาทำผมให้ กำหนดวันตามชอบ ระหว่างทำผมจะมีคนมาอวยชัยให้พร ต่อไปอาจมีสามีใหม่ได้

ทรงผม
ปั้นเกล้าถ้วน

งานหัตถกรรม

โซ่งเป็นกลุ่มคนไทยที่มีฝีมือในการทำสิ่งของเครื่องใช้เองได้แทบทุกอย่าง แทบจะไม่ต้องซื้อสิ่งที่มีจำหน่ายในท้องตลาดเลย โดยเฉพาะในครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 และในอดีตซึ่งขาดแคลนเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ อย่างมาก ชาวโซ่งต้องช่วยตัวเองโดยจัดทำสิ่งของเครื่องใช้ขึ้นแทบทุกชนิด จนเป็นแบบเฉพาะที่มีเอกลักษณ์อย่างเห็นได้ชัดกว่าชาวไทยกลุ่มอื่นไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือในการทำนา เครื่องใช้ในครัวเรือน ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ดังตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปนี้

ก. เครื่องใช้ในการทำนาและผลิตข้าวเปลือกข้าวสาร

1. ไถเป็นเครื่องมือในการไถดินซึ่งเปียกน้ำในผืนนาให้พลิกกลับจากดินชั้นล่างขึ้นมาอยู่ข้างบน ทำให้ดินโปร่งพร้อมที่จะเหลวละลายเป็นตรม เหมาะแก่การปลูกข้าว ตัวไถประกอบด้วย ผ่านไถ มีลักษณะเป็นแท่งไม้ยาว 1 ศอก ปลายข้างหนึ่งแหลมหุ้มด้วยแผ่นเหล็กรูปสามเหลี่ยมเหมาะที่จะเป็นที่แซะดินให้ร่วนออกมาเป็นก้อนเวลาใช้วัวหรือควายลากไปตามพื้นดิน ต่อจากตัวไถจะมีคันไถต่อออกไป 2 แถบ คือ แถบหนึ่งเป็นคันยาวไปพาดที่คอวัวยาวประมาณ 3 เมตร และอีกแถบหนึ่งเป็นคันสำหรับให้คนไถมาถือเดินตามวัวที่ลากเดินไปเวลาไถนา ผู้ไถนาจะเป็นผู้บังคับให้วัวเดินเลี้ยวตามที่ตนต้องการ

2. คราด ทำด้วยไม้เนื้อแข็งมีลักษณะเป็นซี่ๆ คล้ายหวี มีความยาวประมาณ 1 เมตร มีที่สำหรับให้ผู้ใช้จับยกขึ้นได้ ตัวไถคราดผูกกับเชือกที่ต่อมาจากแอกวัวเพื่อให้วัวเดินลากคราดไป การคราดนาคือการทำให้ดินที่ไถแล้วแตกละลายกับน้ำเป็นตรมเร็วขึ้น พร้อมกันนั้นยังเป็นการกวาดเอาเศษต้นหญ้าและฟางที่ปนอยู่ในตรมนั้นออกไป เพื่อให้ได้เลนตรมที่เหมาะกับการปลูกข้าว

3. พรั่ว หรือชาวโซ่งเรียกว่า "ลั่ว" เป็นแผ่นไม้แอ่นงอกว้างประมาณ 5 นิ้ว ยาว 12 นิ้ว ปลายแผ่นไม้เลี่ยมด้วยแผ่นเหล็ก ปลายอีกด้านหนึ่งต่อออกมายาว 1 เมตร มีลักษณะโค้งงอเหมาะแก่การแทงดิน ลั่วใช้แทงดินข้างคันนาเพื่อตกแต่งคันนาให้หญ้าข้างคันนาออกไป เวลาใช้จะใช้เท้าเหยียบกดใบพรั่วแถบหนึ่งพร้อมทั้งออกแรงกดที่มือด้วย

4. เกวียน เป็นพาหนะที่ต้องลากจูงด้วยวัวหรือควาย ทำด้วยไม้เนื้อแข็งประกอบด้วยวงล้อขนาดใหญ่ กว้าง 150 ซม. จำนวน 2 ล้อ ระหว่างล้อทั้งสองมีที่สำหรับบรรทุกสิ่งต่างๆ ที่พื้นบรรทุกด้านหนึ่งมีคานยาวประมาณ 3 เมตร ปลายของคานนี้เป็นไม้ดัดให้ปลายงอนขึ้นเป็นที่สำหรับผูกติดกับแอกวัวเพื่อให้วัวลากเกวียนไป เกวียนใช้บรรทุกฟ่อนข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้วมายังลานนวดข้าว และเหมาะสำหรับลากบนพื้นดินแห้งๆ เท่านั้น

5. ครกกระเดื่อง เป็นท่อนไม้ทั้งต้นขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60-80 ซม. สูง 50-70 ซม. ทรงกระบอก

ขุดให้เป็นแอ่งลึกลงไปประมาณครึ่งหนึ่งในลักษณะครึ่งวงกลม เป็นที่สำหรับใส่ข้าวเปลือกตำให้เป็นข้าวสาร เวลาจะตำข้าวจะต้องมีสากไม้ขนาด 15 x 70 ซม. เป็นท่อนทรงกระบอกปลายมน ตอนบนมีด้ามต่อออกไปเป็นมุมฉากกับตัวสากยาว 350 ซม. ด้ามไม้นี้จะต้องทำด้วยต้นไม้ขนาดเดียวกับตัวสาก แต่ปลายข้างหนึ่งจะถากให้แบนเหมาะแก่การใช้เท้าเหยียบ ในระหว่างด้ามสากนี้ตอนกึ่งกลางเจาะรูกลมไว้สำหรับใช้ไม้สอดให้เป็นคานขวางด้านสาก คานนี้จะวางอยู่บนหัวต้นเสา 2 ต้น เพื่อเป็นที่รองรับตัวสากให้กระดกขึ้นกระดกลงเมื่อใช้เท้ากดด้ามสาก สากที่อยู่ตรงกลางครกจะถูกยกขึ้นยกลงด้วยการกดด้ามสากนี้เป็นการตำข้าวเปลือกให้แตกออกจนเป็นเมล็ดข้าวกล้องและข้าวสารตามลำดับ

6. กระด้งฝัดข้าว เป็นภาชนะรูปกลมแบนลึกประมาณ 1.5 นิ้ว เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80-100 ซม. สานด้วยไม้ไผ่จักเป็นเส้นตอกหลาวให้นูนแถบผิวของไม้ไผ่ แล้วสานให้ขัดกันแน่นทึบเป็นผืนเดียวกัน ทำขอบเป็นทรงกลมสูงขึ้นมา 1.5 นิ้ว ผูกและถักด้วยหวายอย่างหนาแน่น กระด้งใช้สำหรับฝัดข้าวให้เปลือกเมล็ดข้าวเปลือกออกไป หรือเรียกว่าแกลบแยกตัวออกไปจากเมล็ดข้าวสาร วิธีฝัดข้าวคือ จับขอบกระด้งแล้วโยนเมล็ดข้าวที่อยู่ในกระด้งสูงขึ้นเล็กน้อยเมื่อเมล็ดข้าวตกลงมาจะไล่สิ่งที่เบาว่าให้กระจายออกไปจากกระด้ง ทำบ่อย ๆ จะเหลือแต่เมล็ดข้าวสารที่สะอาดได้

7. ตะแกรง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ขัดกันเป็นตาสี่เหลี่ยมโปร่งละเอียดหรือหยาบแล้วแต่ต้องการที่จะแยกเอาวัสดุขนาดใดไว้ ถ้าต้องการร่อนเอาเมล็ดข้าวสารขนาดใหญ่ไว้ก็สานตาตะแกรงให้มีขนาดเล็กกว่าเมล็ดข้าวสาร ขนาดของตะแกรงกว้างประมาณ 75 ซม. เป็นรูปทรงกลมลึกประมาณ 2 นิ้ว ขอบตะแกรงทำด้วยไม้เนื้ออ่อนหลาวให้แบนผูกติดกับพื้นตะแกรงเป็นช่วง ๆ ตะแกรงมีประโยชน์ใช้ร่อนเอารำและข้าวสารที่แตกละเอียดออกไป เป็นการแยกขนาดของสิ่งที่จะร่อนออกจากกัน เพื่อคัดเลือกเอาเมล็ดข้าวสารที่ดี ๆไว้ใช้หุงรับประทาน

8. กระบุง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ทรงกระบอก ไม่มีขอบปาก ก้นสี่เหลี่ยม มุมของก้นแต่ละมุมจะใช้ผ้าหรือวัสดุที่คงทน เช่น ยางในรถยนต์แปะติดไว้กันมิให้มุมของกระบุงทะลุกระบุงใช้ขนข้าวเปลือกหรือใส่ข้าวสารและสิ่งอื่น ๆ ได้จิปาถะ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 ซม. สูงประมาณ 35-40 ซม. สานด้วยตอกแบบขึ้นรูปด้วยการขัดตอกเป็นลายสองไม่มีตอกเส้นยืนแตกต่างจากกระบุงของคนไทย

ข. เครื่องใช้ในครัวเรือน

เป็นเครื่องใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกี่ยวกับการประกอบอาหาร การต้อนรับแขกและเครื่องใช้ในพิธีกรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่ผลิตขึ้นเองทั้งสิ้น ได้แก่

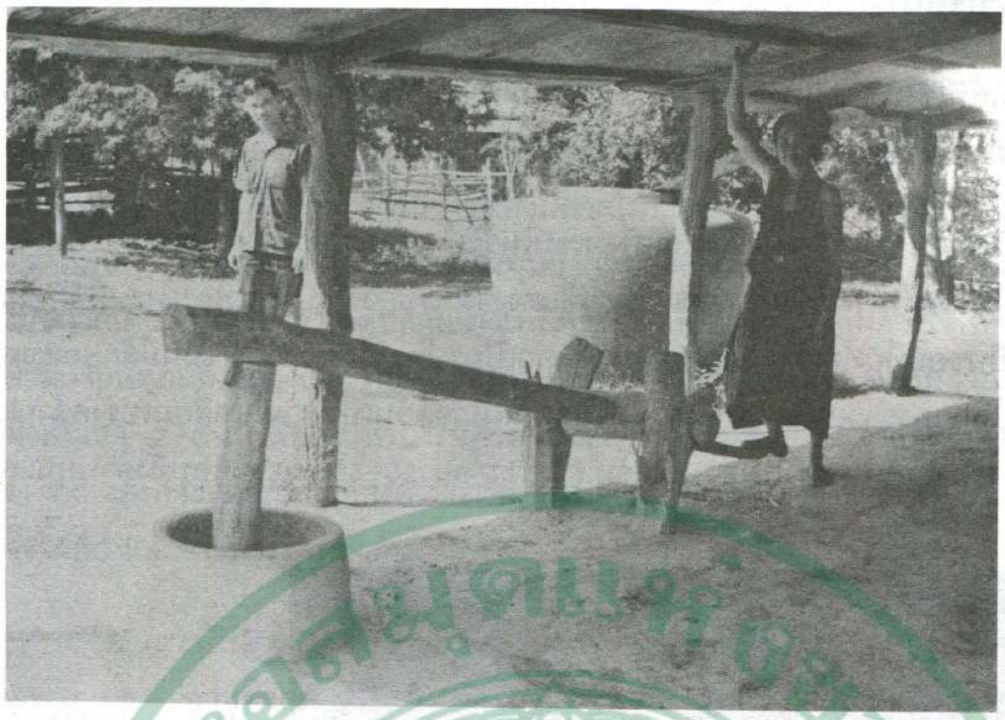
1. ปาน หรือพาน เป็นภาชนะที่ใช้ใส่เครื่องเซ่นไหว้ผีเรือนและเทวดา ถ้าใช้เซ่นผีเรือนเรียกว่า "ปานเผือน" ถ้าใช้เซ่นไหว้ในพิธีเรียกขวัญและพิธีแต่งงาน เรียกว่า "ปานขวัญ" พานมีลักษณะเป็นถาดกลมมีขาเป็นขอบทึบทรงสูง ดูลักษณะภายนอกเป็นรูปทรงกระบอก พานนี้มีลักษณะและหน้าที่เช่นเดียวกับโตกของชาวเหนือ พานสานด้วยตอกไม้ไผ่ขัดกันเป็นตาหกเหลี่ยมโปร่งคล้ายตาชะลอม ความกว้างของพานประมาณ 70-80 ซม.สูงประมาณ 35-50 ซม. มีขอบทั้งด้านบนและด้านล่างของพาน

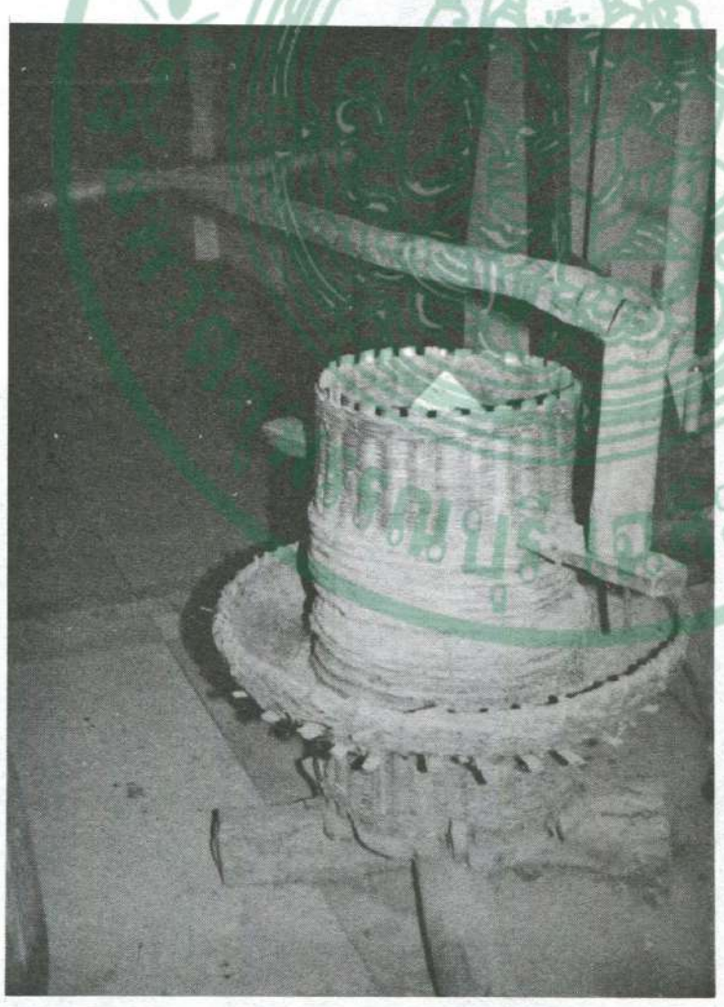
"*ไถ*" เครื่องมือในการทำนาของชาวไทยโซ่งในอดีตใช้สำหรับพลิกดินให้ร่วนขึ้นเพื่อให้เหมาะกับการปลูกข้าว

"*เกวียน*" เป็นพาหนะสำหรับเดินทางขนข้าวเปลือกของชาวไทยโซ่งในอดีต

ครกกระเดื่อง :สำหรับตำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารในอดีต

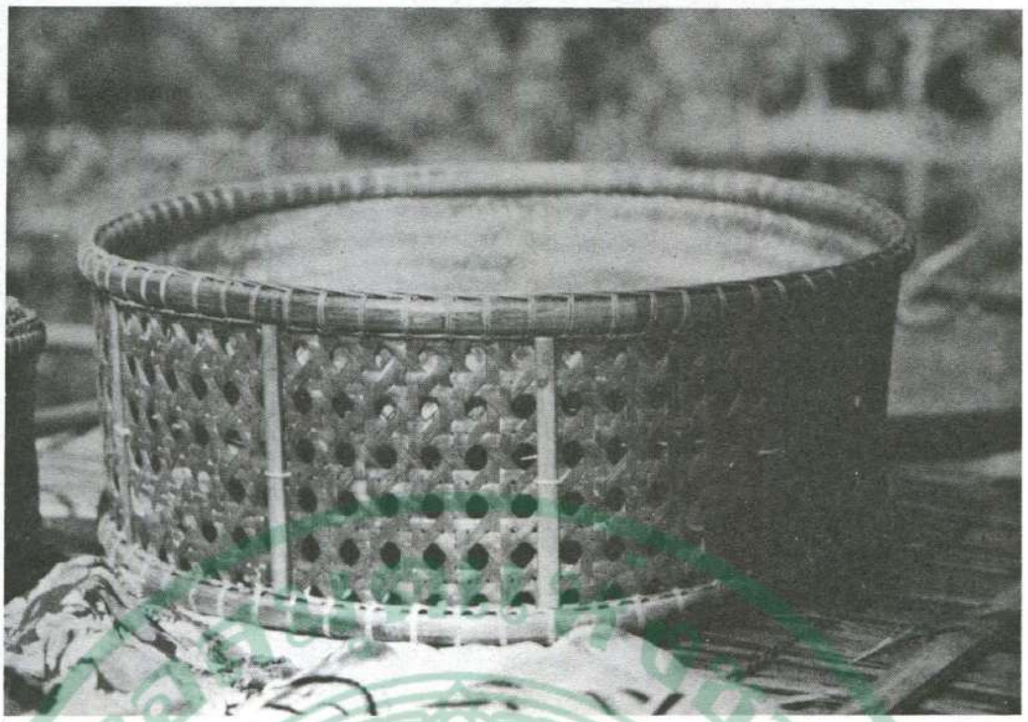
สีข้าว (ในอดีต)
สำหรับบดเมล็ดข้าวเปลือกให้เปลือกหลุดออกจาก เมล็ด เพื่อจะได้นำไปตำในครกอีกครั้งหนึ่งให้ข้าวขาวขึ้น

เสิง หรือ ตะแกรง สำหรับกรองเอาเศษวัตถุออกไปจากข้าวเปลือกหรือข้าวสาร ทำด้วยไม้ไผ่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 62 ซม.

ลิ๊ว
สำหรับแทงดินเพื่อตกแต่งคันนาให้เหมาะแก่การปลูกข้าว

ปานเผือน(พาน):สำหรับใส่เครื่องเซ่นไหว้ผีในงานพิธีต่างๆ ทำด้วยไม้ไผ่กว้าง 75 ซม. สูง 27 ซม.

ปานขวัญ : สำหรับใส่เครื่องบูชาขวัญในพิธีแต่งงาน

2. โฮ้ เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีลักษณะเป็นทรงกระบอก มีขอบทั้งตอนบนและตอนล่าง ที่ขอบด้านบนสานเป็นถาดหรือกระจาดปิดพื้นที่หน้าตัดทรงกระบอก มีลักษณะเป็นแอ่งไม่ลึกนัก รูปทรงคล้ายกับพานหรือปานเผือน แต่โฮ้สานเป็นลายขัดตาห้าเหลี่ยมทึบเรียกว่าลาย "ตะแหลงฮ่อ" บางทีก็สานเป็นลาย 2 และลายดอก แล้วทาสีให้เห็นดอกชัดเจนด้วยสีดำ โฮ้มีประโยชน์สำหรับใส่เศษผ้า ด้าย และเครื่องเย็บปักถักร้อยของหญิง เพื่อทำการผีมือประเภทที่ทำจากผ้า เช่น เย็บหมอน ฟูก เสื้อฮี ผ้าซิ่น กางเกงผู้ชาย ฯลฯ

3. ขมุก เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฝาปิด ขนาดยาว 75 ซม. กว้าง 35 ซม. สูงประมาณ 40 ซม.สานแบบลายสองทั้งลูกเช่นเดียวกับลายสานของกระบุงขมุก มีประโยชน์สำหรับใส่ผ้าที่ทอเสร็จแล้วเป็นผืนหรือใส่เสื้อผ้าส่วนตัวก็ได้ ขมุกจะเก็บไว้บนเพดานบ้านโดยใช้ไม้ไผ่พาดกับขื่อบ้าน

4. ซ้าหลอด หรือตะกร้าหลอด หมายถึง ตะกร้าสำหรับใส่หลอดด้ายเพื่อเตรียมไว้สำหรับทอผ้าเป็นของใช้ของหญิง สานด้วยตอกไม้ไผ่เส้นละเอียดมาก มีลักษณะเป็นรูปไข่ปากผ่ายก้นสอบ มีหูสำหรับถือ ซ้าหลอดนี้เป็นงานฝีมือที่มักจะอวดกันว่าใครมีฝีมือดีกว่ากัน ผู้สานมักเป็นชาย พ่อบ้านสานให้แม่บ้านใช้ ใส่หลอดด้วยเอาไปแขวนไว้ที่กี่ทอผ้าเวลาแม่บ้านจะทอผ้าใช้เอง นอกจาก นี้ซ้าหลอดยังนำมาใช้เป็นตะกร้าใส่หมากพลูอีกด้วย

5. กะเหล็บ เป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่เส้นขนาดเล็ก ฝีมือประณีต เป็นของที่ผู้ชายจะโชว์ฝีมือการจักสานอีกชิ้นหนึ่งที่สำคัญ เพราะตามประเพณีชายหนุ่มก่อนจะแต่งงานจะต้องสานกะเหล็บให้ได้เสียก่อนจึงจะมีครอบครัวได้ เพราะกะเหล็บเป็นเครื่องใช้ชิ้นหนึ่งที่เจ้าบ่าวจะต้องใช้สะพายบ่าตอนเข้าพิธีแต่งงานด้วย เป็นการอวดหญิงให้เห็นว่าตนเองนั้นมีความสามารถที่จะสร้างสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้ เหมาะที่จะเป็นผู้นำครอบครัวได้แล้ว กะเหล็บมีรูปทรงคล้ายตุ่มน้ำดินเผา แต่มีก้นสอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปากกลม ถักด้วยหวายละเอียดอย่างงดงาม มีประโยชน์สำหรับใส่สิ่งของเครื่องใช้ประจำตัวเวลาเดินทาง เช่น เสื้อผ้า อาหาร มีขนาดความสูงประมาณ 30 ซม.

6. งอบ เป็นหมวกที่ชาวหมู่บ้านโซ่งใช้กันแดดกันฝน สานด้วยตอกไม้ไผ่ทั้งลูกยาด้วยชันเพื่อป้องกันมิให้น้ำฝนซึมเข้าภายใน รูปทรงเหมือนงอบที่สานด้วยใบลานของชาวไทยภาคกลาง การหลาวตอกสานงอบนี้จะต้องหลาวให้ปลายตอกเรียวเล็กลงทุกเส้น และเริ่มสานตั้งแต่ตรงกลางกระหม่อมงอบออกมายังปีกงอบ ลายที่สานเป็นลายสองดีหล่มทั้งลูก งอบนี้เป็นเครื่องใช้ของเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงานชิ้นหนึ่งด้วยเช่นเดียวกับกะเหล็บ

7. กระจาดหาบ ภาษาโซ่งเรียกว่า หาบเข่ง เป็นกระจาด 2 ใบ หรือคู่หนึ่งมีสาแหรกสำหรับให้ไม้คานสอดหาบหามได้ กระจาดหาบของโซ่งมีลักษณะปากกลมก้นสอบเป็นรูปแปดเหลี่ยมหรือหกเหลี่ยม รอยต่อแต่ละเหลี่ยมมีไม้ประกบและเป็นขากระจาดไปด้วย ถักด้วยหวาย

อย่างสวยงาม ลายสานเป็นลายตาทึบรูปห้าเหลี่ยมทึบเรียกว่า ลายเฉลาเกล็ดเต่า หาบเข่งที่ใช้สำหรับใส่ของไปทำบุญที่วัดจะมีฝาซีครอบด้วย นอกจากนั้นหาบเข่งยังเป็นภาชนะที่ใช้งานเกี่ยวกับการขนของได้สารพัด

8. **แอบข้าว** เป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่รูปทรงเหมือนตุ่มคอสูง มีฝาสวมครอบมีฐานสี่เหลี่ยม มีสายสะพาย สานแบบลายสองดีหล่ม ใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วไว้สำหรับเป็นที่เก็บอาหารหิ้วไปรับประทานเวลาออกไปทำนาในตอนเช้าหรือเดินทางไปนอกบ้านไกลๆ แอบข้าวบางแบบทำด้วยไม้ทองหลางหรือไม้ต้นนุ่นขุดถากให้เป็นรูปคล้ายตุ่ม แต่มีฝาครอบเรียกว่า "ก่องข้าว" เทคนิคชาวบ้านในเรื่องการทำภาชนะใส่ข้าวเหนียวนี้มีหลักการสำคัญอย่างหนึ่งคือ ทำอย่างไรจึงจะสร้างภาชนะให้รักษาความร้อนของข้าวเหนียวไว้ได้นานและไม่บูดเร็ว สิ่งที่ชาวบ้านแก้ปัญหาเรื่องดังกล่าวคือ สานแอบข้าวด้วยไม้ไผ่ให้เป็นผนังสองชั้นเพื่อสร้างฉนวนให้เกิดขึ้นระหว่างผนังทั้งสองนั้น ถ้าเป็นแอบข้าวที่ขุดด้วยต้นไม้จะเลือกไม้ที่มีเนื้อไม้พรุน ทั้งนี้เพราะไอน้ำจากข้าวเหนียวร้อนๆ จะถูกดูดซึมไปตามเนื้อไม้ได้ดี ไม่กลั่นตัวเป็นหยดน้ำทำให้ข้าวเหนียวแฉะข้าวเหนียวจะแห้งและไม่บูด

9. **ไหนึ่ง** เป็นภาชนะสำหรับนึ่งข้าวเหนียว ทำด้วยไม้ต้นนุ่นหรือต้นทองหลาง ขุดให้กลวงปากกลม ทรงกระบอก ตรงกลางป่องสูงประมาณ 1 ฟุต ก้นไหนึ่งกรุด้วยไม้ไผ่สานเป็นตาตะรางพอให้ไอน้ำร้อนผ่านขึ้นได้ เวลานึ่งจะนำไหนึ่งไปตั้งบนหม้อน้ำเดือด มีฝาปิดด้านบนของไหนึ่ง การใส่ข้าวเหนียวลงไปในไหนึ่งจะต้องนำข้าวเหนียวที่ล้างสะอาดแล้วห่อด้วยผ้าขาวบางเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อมิให้ข้าวเหนียวติดผนังของไหนึ่งสะดวกแก่การนำออกจากไหนึ่ง

10. **เชี่ยนหมาก** โซ่งเรียกว่า ขันหมาก เป็นภาชนะสำหรับใส่หมากพลู บุหรี่ เป็นเครื่องต้อนรับแขกประจำบ้าน ทำด้วยไม้กระดานต่อเป็นรูปกะบะสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างประมาณ 30-35 ซม. สูงประมาณ 25-30 ซม. ด้านบนเป็นช่องๆ สี่เหลี่ยม 3-4 หรือ 5 ช่อง แล้วแต่ความต้องการที่จะใส่อะไร เช่น หมาก พลู ปูน ช่องที่ใส่ยาสูบจะมีฝาปิดเลื่อนไปมาได้ตอนล่างของเชี่ยนหมากเป็นขาสูงทั้งสี่ขา มีการแกะสลักลวดลายตกแต่งสวยงามด้วย

11. **มุ้ง** มุ้งสำหรับกางนอนในเวลากลางคืนของโซ่งสมัยก่อนๆ ทำด้วยผ้าทอด้วยมือย้อมสีดำและตัดเย็บด้วยมือทั้งหลัง มีรูปร่างลักษณะเช่นเดียวกับมุ้งในปัจจุบัน แต่มุ้งของโซ่งนี้มีการตกแต่งพิเศษแตกต่างออกไปคือ ขอบด้านบนทั้งสี่ด้านจะตกแต่งด้วยผ้าสีแดง เหลือง ส้ม พับเป็นดอกด้วยมุมผ้าซ้อนๆ กันอย่างกับลายของชาวเขาเป็นดอกๆ รอบๆ มุ้ง หูมุ้งทั้งสี่เป็นเชือกด้ายดิบผูกเป็นห่วงๆ คล้ายโบว์ยื่นออกมาจากมุมแต่ละมุมยาวประมาณ 3-4 นิ้ว เป็นห่วงโปร่งที่จะใช้ขอเกี่ยวได้ ขอเกี่ยวหูมุ้งนี้จะทำด้วยกิ่งไม้ผูกติดกับเชือกอีกทีหนึ่งให้ยาวไปถึงข้างฝาที่จะผูกยึดมุ้ง ตีนมุ้งจะไม่ทำให้ยาวเสมอกันจะทำให้มีผ้าแถบหนึ่งสั้นหรือยาวกว่าอีกแถบหนึ่งคล้ายตัดเย็บยังไม่เสร็จ แต่ความจริงเป็นเคล็ดของชาวโซ่งที่ประสงค์เช่นนั้น กล่าวกันว่าถ้าตีนมุ้งเสมอกันแล้วจะเหมือนกับ

มุ้งครอบศพ หรือ "เรือนแส" ซึ่งจะไม่เป็นมงคลสำหรับคนใช้กางนอน

การที่มุ้งของชาวโซ่งสมัยก่อนทำด้วยผ้าสีดำนั้น น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ประการแรกน่าจะเป็นความนิยมใช้ผ้าสีดำมากกว่าสีอื่น ดังจะเห็นได้จากเสื้อผ้าที่ใช้ทุกแบบนั้นเป็นสีดำทั้งสิ้น จนมักเรียกกันว่าไทยดำอีกชื่อหนึ่ง แม้กระทั่งหมอน ที่นอน ก็เป็นสีดำทั้งหมด ประการที่สองอาจจะเป็นความต้องการให้เกิดความมิดชิดในเวลานอนก็ได้ เพราะบ้านเรือนของโซ่งนั้นไม่นิยมกั้นฝาห้องชอบกางมุ้งนอนเรียงรายรอบๆ ระเบียงบ้าน

ปัจจุบันมุ้งสีดำดังกล่าวนี้ไม่มีใครนิยมทำใช้แล้ว เพราะหาคนทำที่สวยๆ และถูกวิธีได้ยาก

12. การทอผ้า หญิงผู้เป็นแม่บ้านของโซ่งส่วนมากจะเป็นผู้หญิงที่มีความสามารถในการบ้านการเรือนมาก มีความขยันและประหยัด สร้างสิ่งของเครื่องใช้ด้วยตนเองเสมอมา แม้แต่เสื้อผ้าของชายหญิงและเครื่องใช้ที่ทำด้วยผ้า เช่น หมอน ที่นอน มุ้ง จะทำเองทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้หญิงโซ่งจึงมีความสามารถในการทอผ้าด้วย ทุกบ้านจะมีเครื่องทอผ้าพื้นเมืองตั้งอยู่ เรียกว่ากี่ทอผ้า แม่บ้านและลูกสาวจะใช้เวลาในตอนกลางคืนตัดเย็บเสื้อผ้า และทอผ้าในเวลากลางวันในฤดูที่ว่างจากการทำนา ชาวโซ่งจะทอผ้าฝ้ายผ้าไหมตุนไว้เป็นผืนๆ บรรจุลงขมุกไว้บนเพดานบ้านเพื่อสำหรับใช้ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า การทอผ้านี้สาวชาวโซ่งจะต้องทอผ้าเก็บไว้ให้มากๆ แต่ละบ้านเพราะเมื่อแต่งงานออกเรือนไปแล้วมีลูกและจะมีเวลาทอผ้าน้อยลง ดังนั้น จึงต้องเตรียมไว้แบ่งให้ไปใช้เวลาแต่งงานไป

ฤดูในการทอผ้าคือตอนกลางคืนของหน้าแล้งเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว หญิงสาวจะลงจากเรือนมาทอผ้าและชายหนุ่มก็มักจะออกเที่ยวเพื่อหาคู่ในฤดูนี้การมีกิจกรรมเช่นดังกล่าวนี้เรียกว่า "การลงข่วง"

เครื่องทอผ้าของโซ่งเป็นเครื่องทอแบบพุ่งเส้นด้ายทีละเส้นด้วยมือมีใช่กี่กะตุก ผ้าที่ทอได้แก่ผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งใช้ทำสิ่งต่อไปนี้

- ผ้าทอสำหรับทำผ้าซิ่นโดยเฉพาะเรียกว่า ผ้าลายแตงโม
- ผ้าทอพื้นสีดำสำหรับตัดเสื้อและกางเกง
- ผ้าทอพื้นย้อมสีต่างๆ สำหรับพิธีศพ

การย้อมสีผ้าส่วนมากย้อมสีดำ สีแดง และเหลือง เฉพาะสีดำนั้นเป็นสีสำหรับเครื่องแต่งกายของโซ่งโดยเฉพาะมาตั้งแต่โบราณกาล จนเป็นเหตุให้บางครั้งคนไทยมักเรียกกันว่า โซ่งดำ หรือไทยทรงดำ เพราะว่าไม่ว่าเสื้อทุกชนิด กางเกง ฯลฯ ของทั้งหญิงและชายจะใช้สีดำเท่านั้น ผ้าซิ่นของหญิงจะเป็นสีดำแต่มีทางสีขาวเล็กๆสลับเนื้อผ้าที่ทอเป็นลายขัดธรรมดาไม่มีการยกดอกสลับสีเลย ถ้าจะทำให้เป็นดอกดวงบนเสื้อผ้าเครื่องใช้ จะใช้ผ้าสีอื่นๆ พับเป็นชิ้นเล็กๆ จัดทำเป็นดอกแล้ว

เย็บติดเข้าไปด้วยฝีมืออันประณีต แถมยังมีการนำกระจกเงาชิ้นเล็กๆ มาติดประกอบลงไปในดอกที่ทำด้วย เช่น ลายตกแต่งหน้าหมอนและลายของชายเสื้อฮี

การย้อมครามหรือย้อมฮ่อม

ด้ายที่ได้จากฝ้ายเป็นสีขาวเสมอ นอกเสียจากนำฝ้ายไปย้อมสีฝ้ายก็จะเปลี่ยนสีไปตามที่ต้องการ ชาวโซ่งนิยมย้อมผ้าให้เป็นสีดำเท่านั้น เทคนิคการย้อมผ้าให้เป็นสีดำนี้เรียกว่าย้อม "ฮ่อม" น้ำฮ่อมทำจากต้นครามเป็นส่วนใหญ่ ต้นครามเป็นต้นไม้ล้มลุก มีความสูงไม่เกิน 1 เมตร ใบเล็กแหลมมีกิ่งแขนงมาก ขึ้นในที่แห้งแล้งได้ทั่วไป การทำน้ำฮ่อมนั้นทำได้ ดังนี้

ถอนต้นครามทั้งรากล้างน้ำให้สะอาด แล้วมัดรวมกันประมาณ 10-20 ต้น ประมาณสัก 2 มัด แล้วใส่ไว้ในโอ่ง เติมน้ำพอท่วมต้นครามทิ้งไว้สัก 1 คืน สงต้นครามออกให้เหลือแต่น้ำ เอาปูนแดงใส่ลงไป แล้วใช้ไม้ตีกวนจนน้ำครามนอนก้นจะเห็นเป็นน้ำสีครามนอนก้น รินน้ำใสๆ ออกทิ้งไปให้เหลือแต่ส่วนที่นอนก้น เรียกว่า "น้ำฮ่อม" จากนั้นจึงใช้น้ำครามที่เคยใช้ย้อมแล้วเหลือน้ำฮ่อมอย่างเข้มข้น เรียกว่า หัวเชื้อน้ำฮ่อม ใส่ลงไป เอาน้ำขี้เถ้าซึ่งทำจากไม้สะแกเผา อัตราส่วนน้ำ 10 ลิตร ต่อขี้เถ้า 1 ลิตร เติมลงไป เติมน้ำข้าวหมาก $\frac{1}{10}$ ลิตร แล้วทิ้งไว้ 3 วัน จนเห็นเป็นน้ำสีเหลืองอ่อนๆ ส่วนกากจะเป็นสีครามเกือบดำทั้งตุ่ม วิธีดูว่าน้ำฮ่อมมีคุณภาพดีย้อมผ้าติดผ้าได้ดีหรือไม่ให้สังเกตดังนี้

1. น้ำส่วนบนจะมีสีเหลืองปนเขียว
2. น้ำส่วนล่างจะเป็นสีครามเกือบดำ
3. ใช้มือจุ่มลงไปสีครามจะติดที่อุ้งมือก่อน และติดปลายนิ้วมือทีหลัง
4. ถ้าน้ำสีครามจับมือเร็วแสดงว่าน้ำฮ่อมอ่อนไป ถ้าสีครามจับมือช้าแสดงว่าน้ำฮ่อมเค็ม ต้องลดขี้เถ้าหรือด่างให้น้อยลง

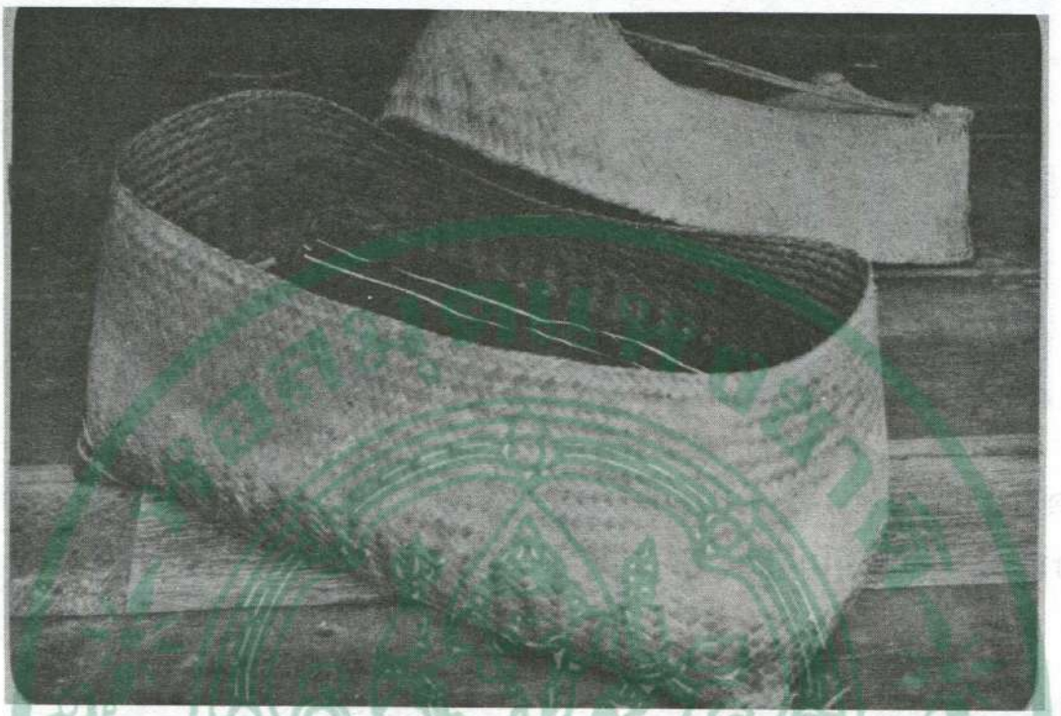
การนำผ้าลงย้อมให้หมักผืนผ้าลงไปในน้ำครามในตอนเช้า คลุกเคล้าให้ทั่วแล้วนำขึ้นตากให้แห้ง ตกตอนเย็นนำผ้าผืนนั้นหมักลงไปในน้ำฮ่อมใหม่แล้วทิ้งไว้ค้างคืน รุ่งเช้าจึงนำออกตาก ก่อนจะตากต้องนำผ้าไปล้างน้ำธรรมดาให้สะอาดจนหมดกากต้นครามที่ติดมากับผืนผ้าเสียก่อน ทำเช่นนี้ซ้ำๆ กัน 4-5 ครั้ง ผ้าจึงจะดำสนิท

การจะทำให้สีดำติดผ้าทนเป็นมันงาม จะต้องนำผ้านั้นไปย้อมน้ำเปลือกประดู่อีกครั้งหนึ่ง น้ำเปลือกประดู่มีวิธีทำดังนี้

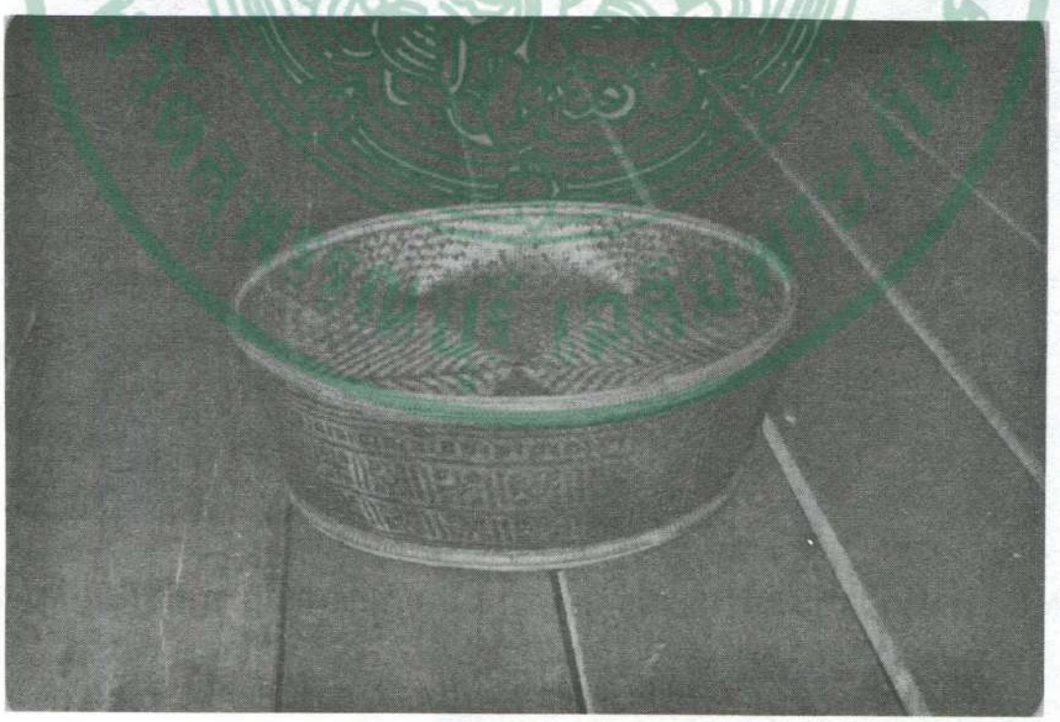
1. นำเปลือกประดู่สดมาต้มกับน้ำเคี่ยวจนน้ำเป็นสีแดง ในอัตราส่วนคือเปลือกประดู่ค่อนปีบเติมน้ำจนเต็มปีบ

2. นำเปลือกนุ่นแห้งมาเผาไฟให้เหลือแต่ถ่านนุ่น นำถ่านนุ่นใส่ลงไปในปีบน้ำประดู่ ประมาณ $\frac{1}{3}$ ของปีบ แทนด่าง ถ้าเปลือกนุ่นไม่มีจะใช้ถ่านสะแกแทนก็ได้

เมื่อเตรียมน้ำประดู่เรียบร้อยแล้ว จึงนำผ้าลงแช่พอเปียกดีแล้ว นำขึ้นตากให้แห้งแล้วแช่อีก ทำเช่นนั้น 3 ครั้ง เรียกว่า หรั่ง จะทำให้สีดำติดผ้าทนทานและมีความมันงาม

ขมุก : สำหรับใส่เสื้อผ้าที่ทอเสร็จแล้ว ทำด้วยไม้ไผ่ ขนาดกว้าง 30 ซม. ยาว 50 ซม. สูง 32 ซม.

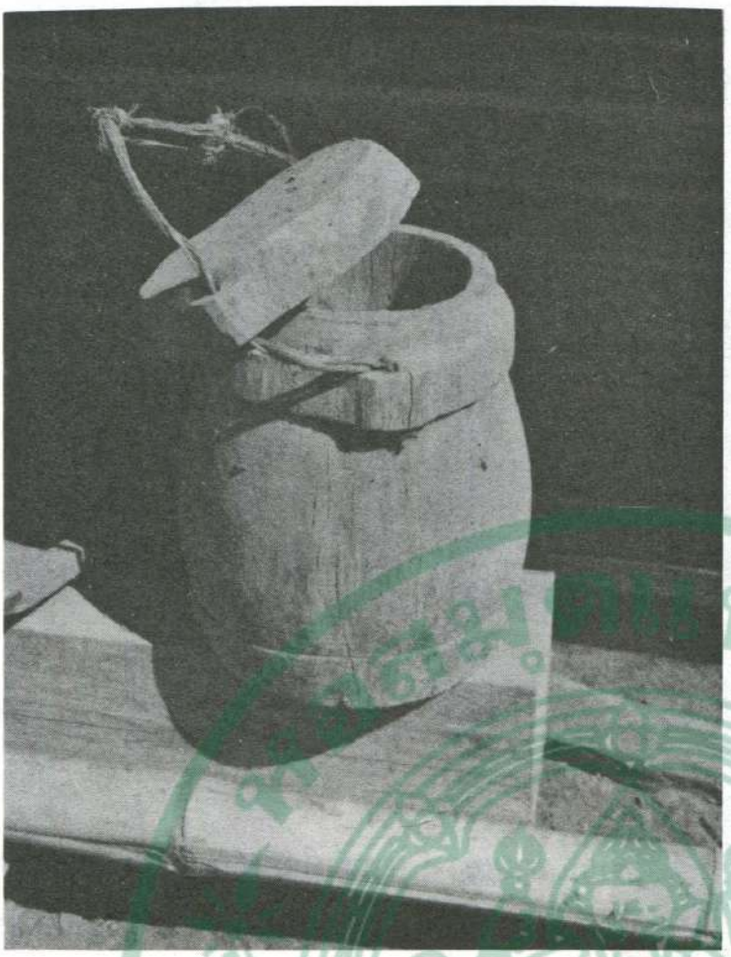
โห้ : สำหรับใส่เครื่องเย็บปักถักร้อยของแม่บ้าน ทำด้วยไม้ไผ่ กว้าง 65 ซม. สูง 25 ซม.

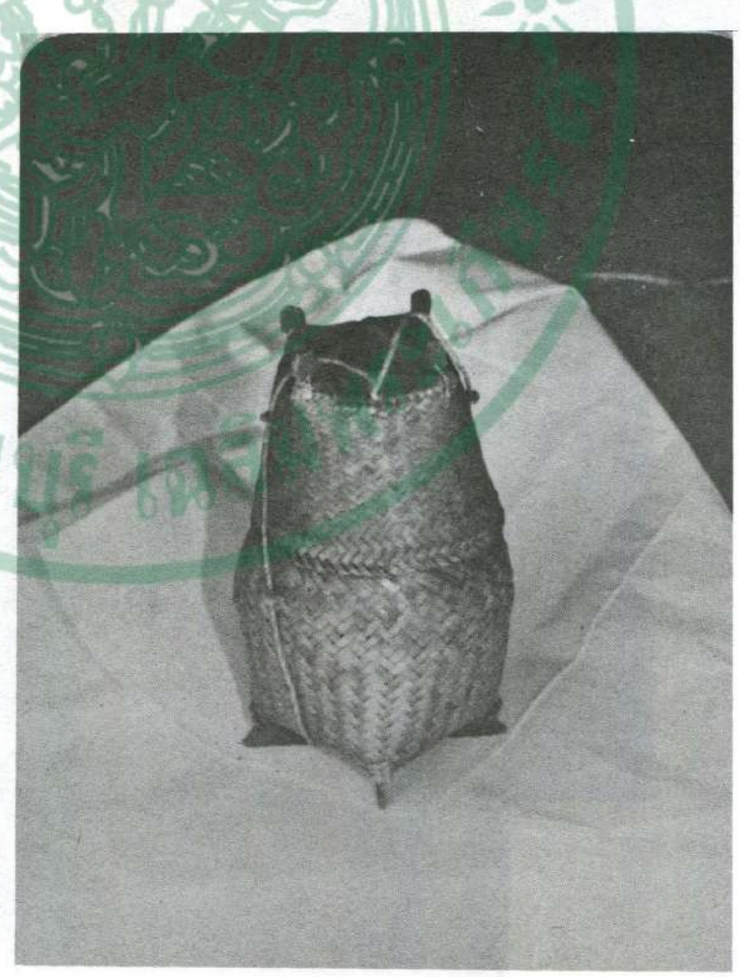
ข้าหลอด (ตะกร้าหลอด) : สำหรับใส่หลอดด้ายเพื่อนำเส้นด้ายจากหลอดไปทอเป็นผืนผ้า หรือใช้ใส่หมากพลู ทำด้วยไม้ไผ่ กว้าง 18 ซม. ยาว 25 ซม. สูง 17 ซม.

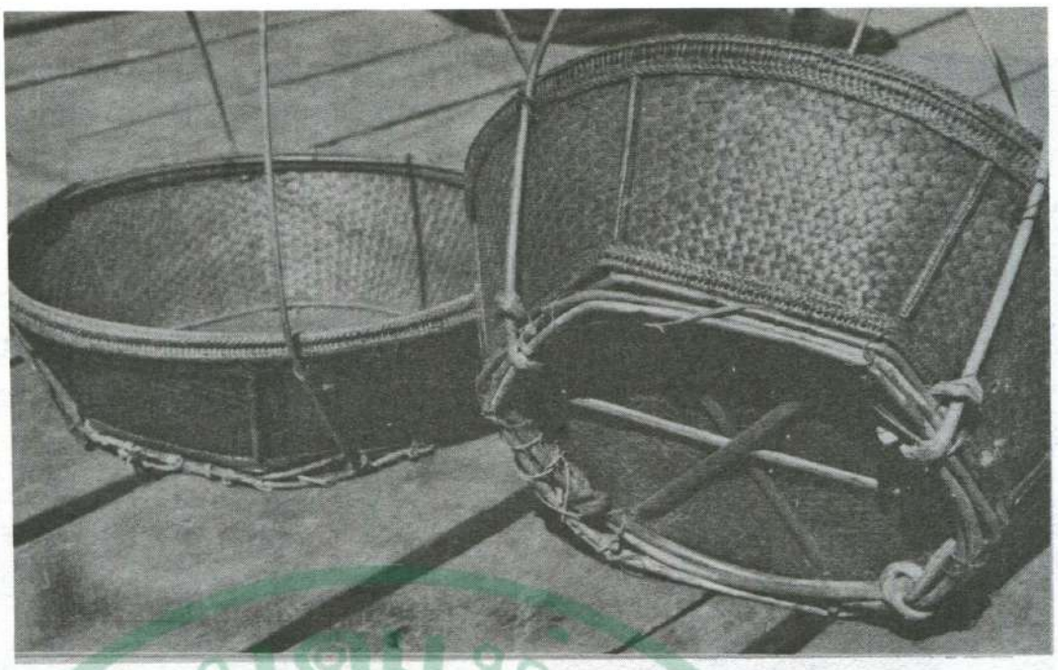
กะเหล็บ : สำหรับใส่สิ่งของต่างๆ เพื่อเดินทางไปนอกบ้านของหญิง ทำด้วยไม้ไผ่สูง 28 ซม. กว้าง 23 ซม.

กล่องข้าว
สำหรับใส่ข้าวเหนียว เพื่อนำติดตัวไปรับประทานมื้อกลางวันเมื่อออกไปทำนานอกบ้าน ทำด้วยไม้ทองหลางสูง 30 ซม. กว้าง 23 ซม.

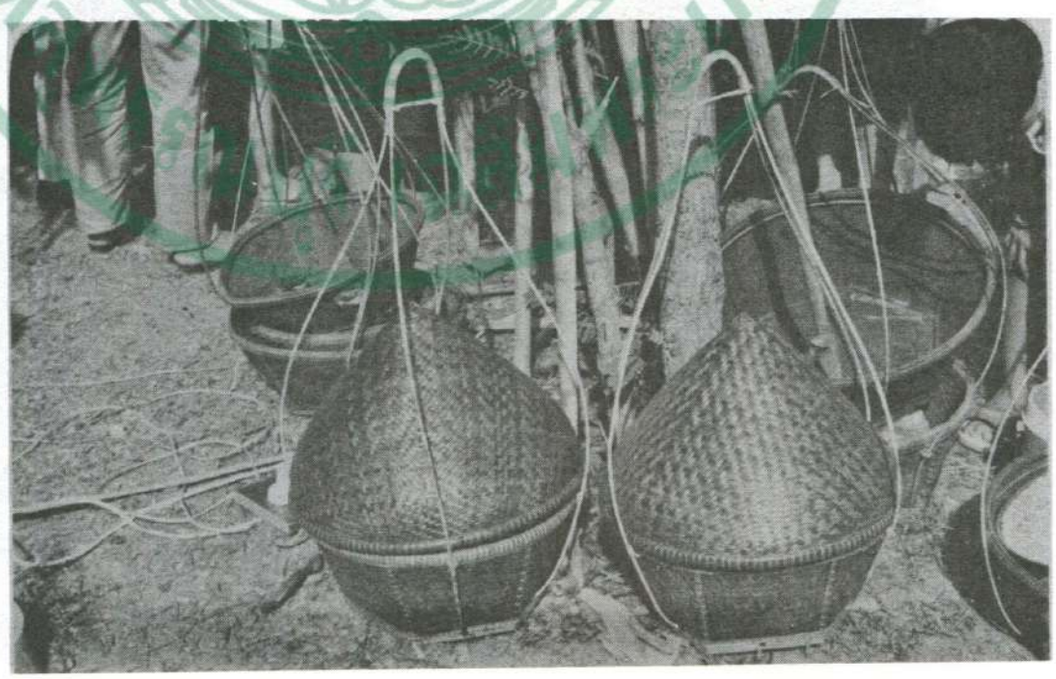

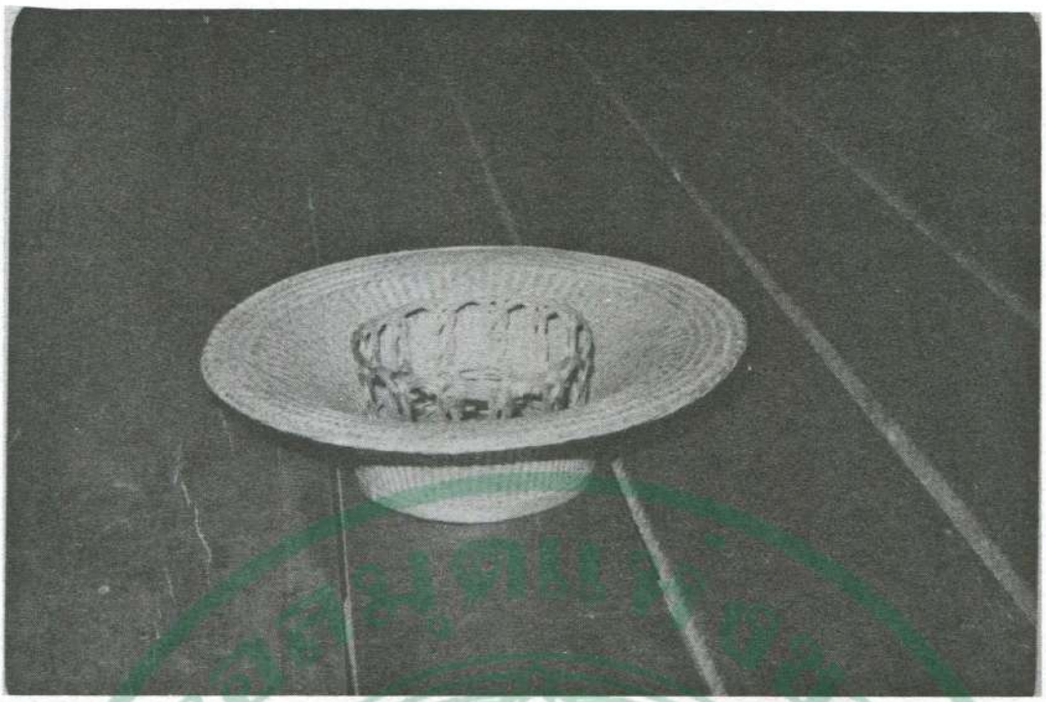
แอ๊บข้าว
สำหรับใส่ข้าวเหนียวเพื่อนำติดตัวไปรับประทานมื้อกลางวันเมื่อออกไปทำนานอกบ้าน ทำด้วยไม้ไผ่สูง 25 ซม. กว้าง 19 ซม.

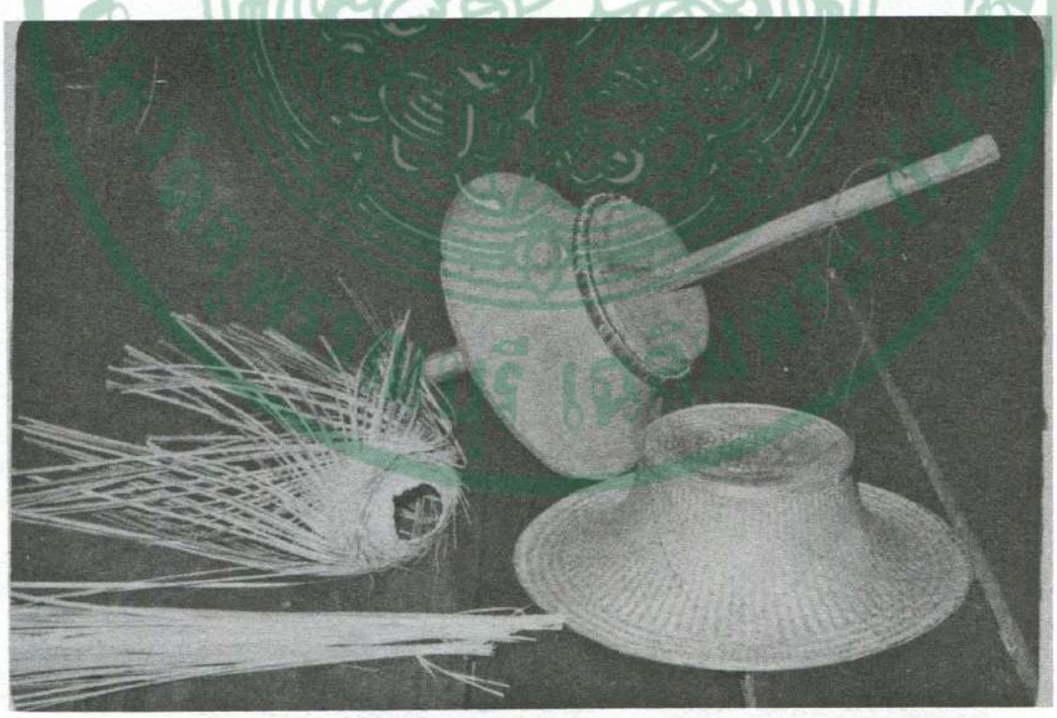

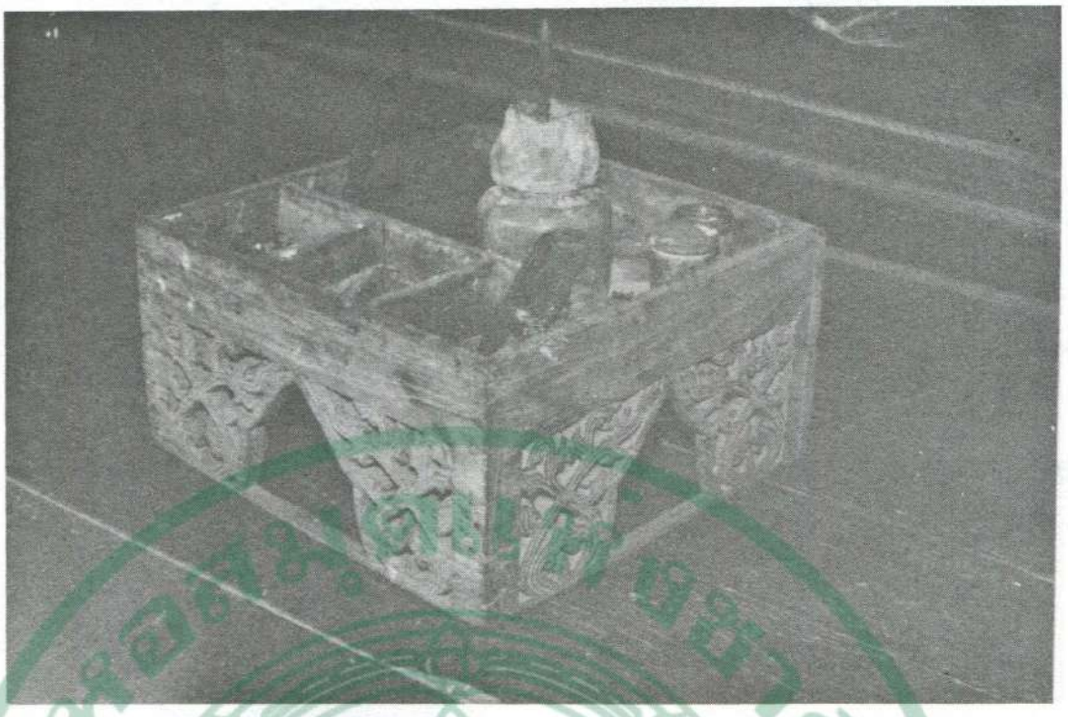
หาบเข่ง : สำหรับใส่สิ่งของต่างๆ เพื่อหาบไป อันที่ใช้สำหรับใส่อาหารไปทำบุญที่วัดจะมีฝาครอบด้วย สานด้วยไม้ไผ่และหวาย สูง 23 ซม. กว้าง 45 ซม.

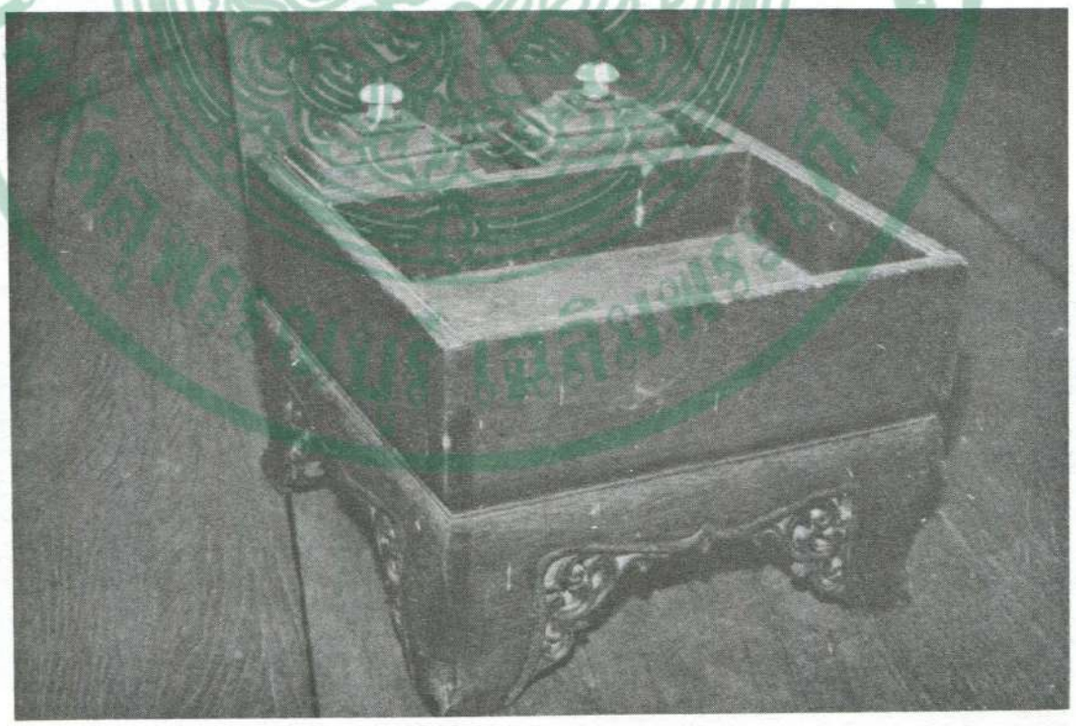

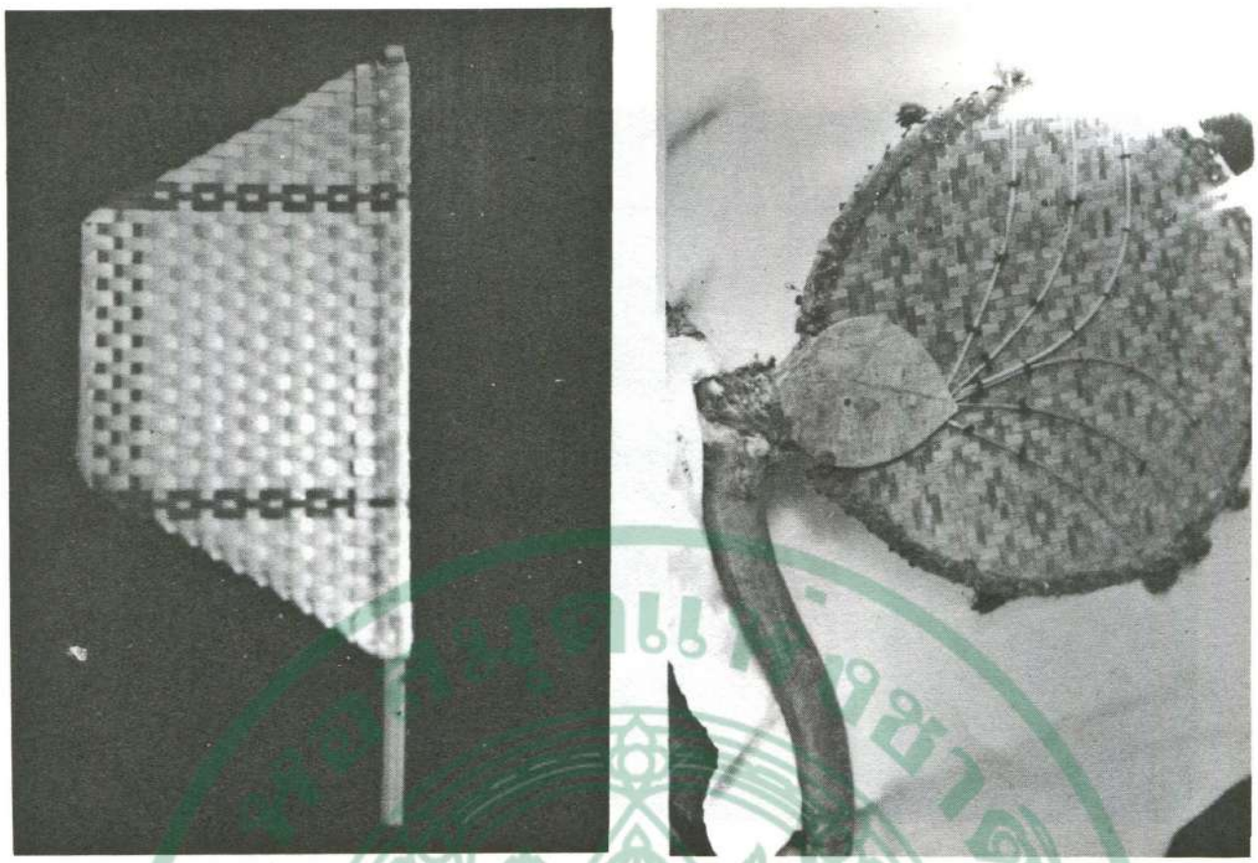
หมัวะ (งอบ) : สำหรับสวมศีรษะกันแดดฝน ทำด้วยไม้ไผ่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 40 ซม. สูง 20 ซม.

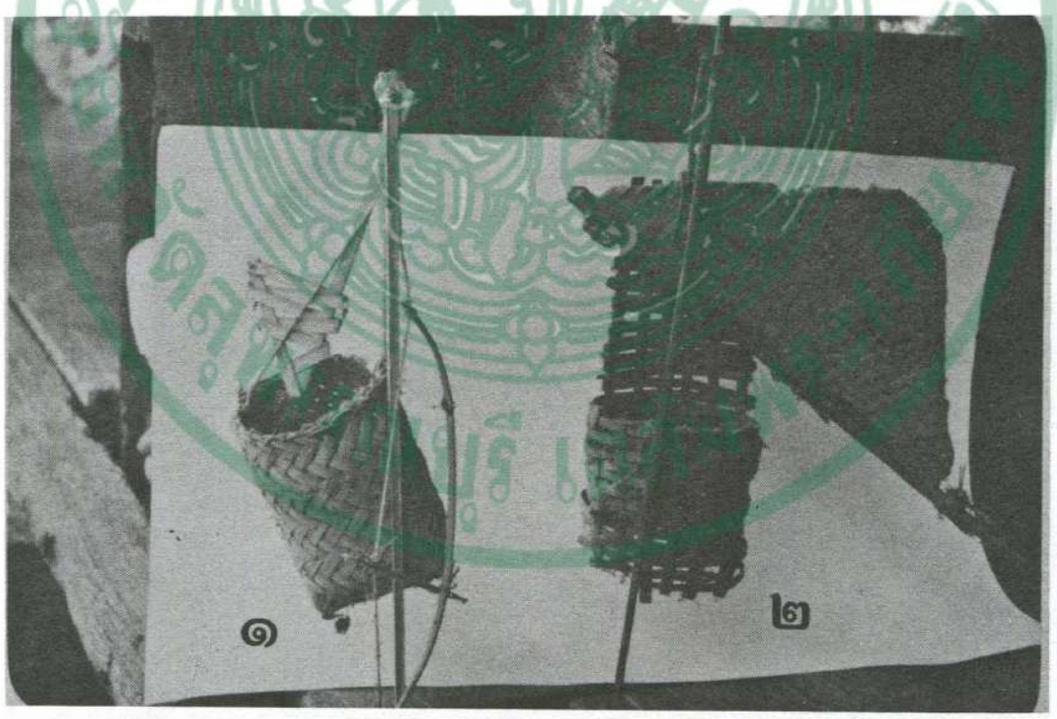

เชี่ยนหมาก : สำหรับใส่หมาก พลู ยาสูบ เพื่อเป็นเครื่องต้อนรับแขก
กว้าง 27 ซม. ยาว 27 ซม.

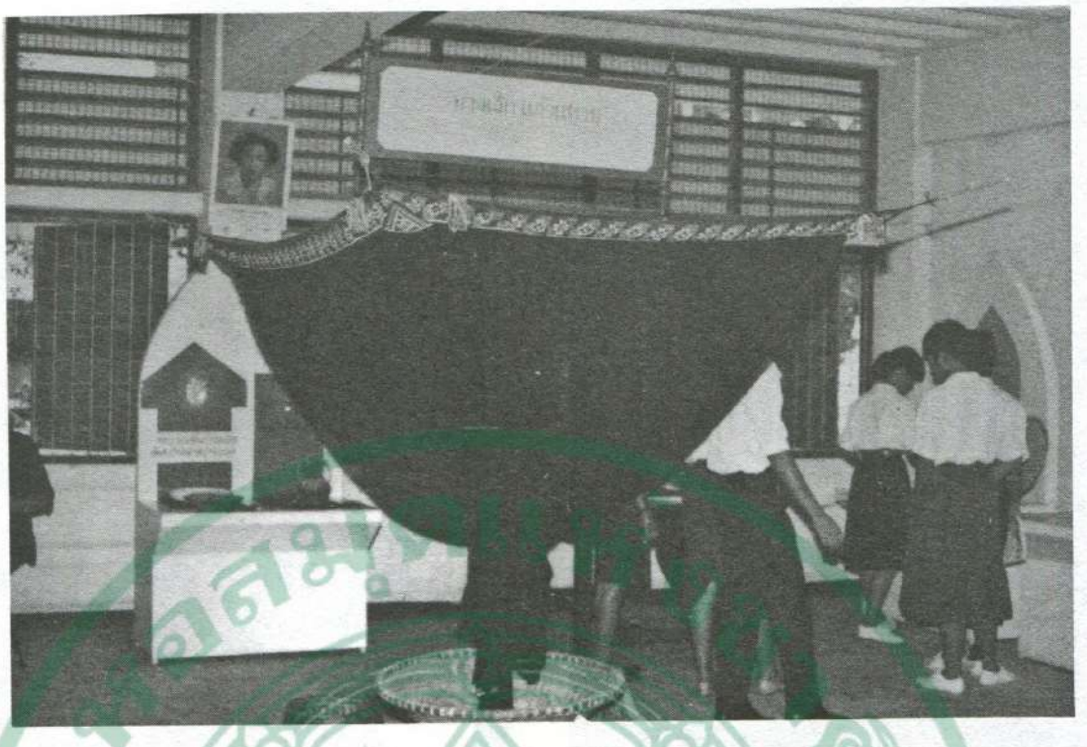
"วี" พัดสำหรับชาวบ้านใช้ พัดสำหรับหมอพิธี

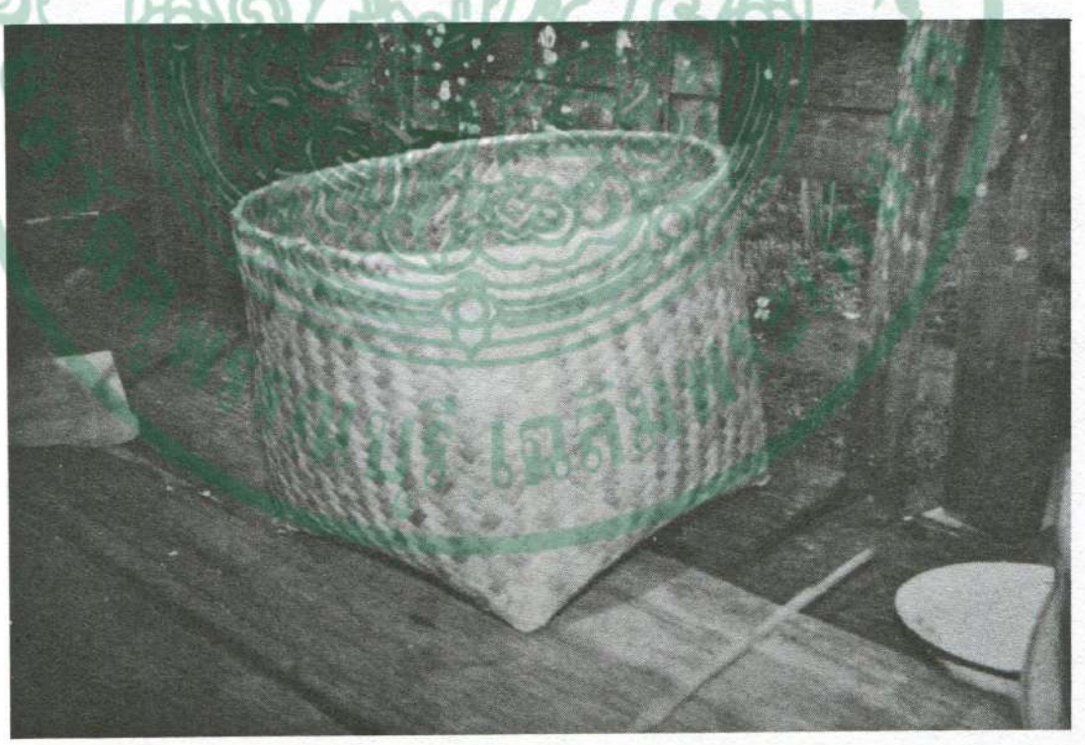
ไต้ : สัญลักษณ์แทนขวัญของเด็กแรกเกิดทุกคน

1 ของเด็กชาย

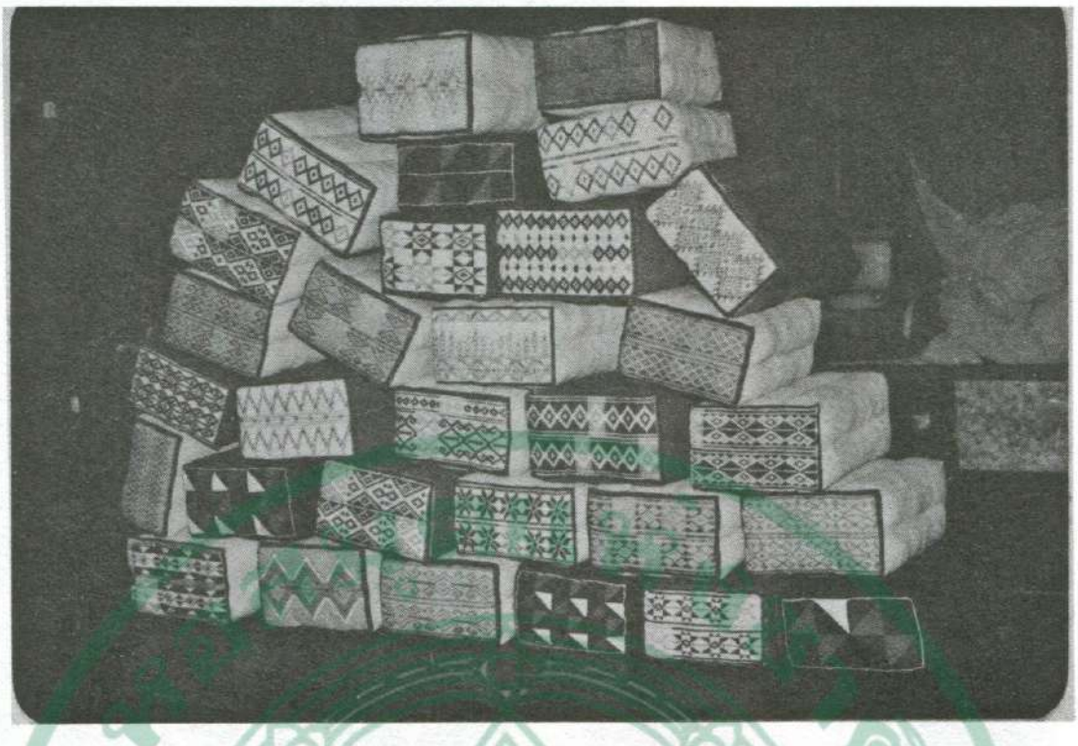
2 ของเด็กหญิง

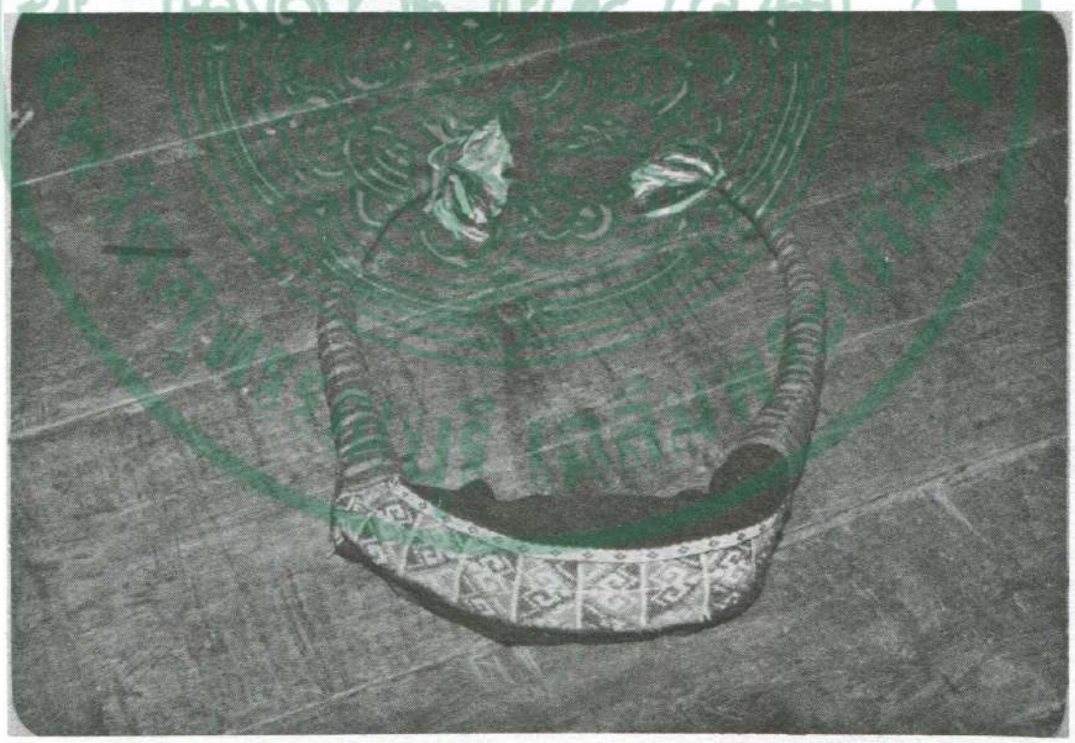
มุ้ง ทำด้วยผ้าสีดำมีลวดลายสีแดงเหลืองที่ขอบบน

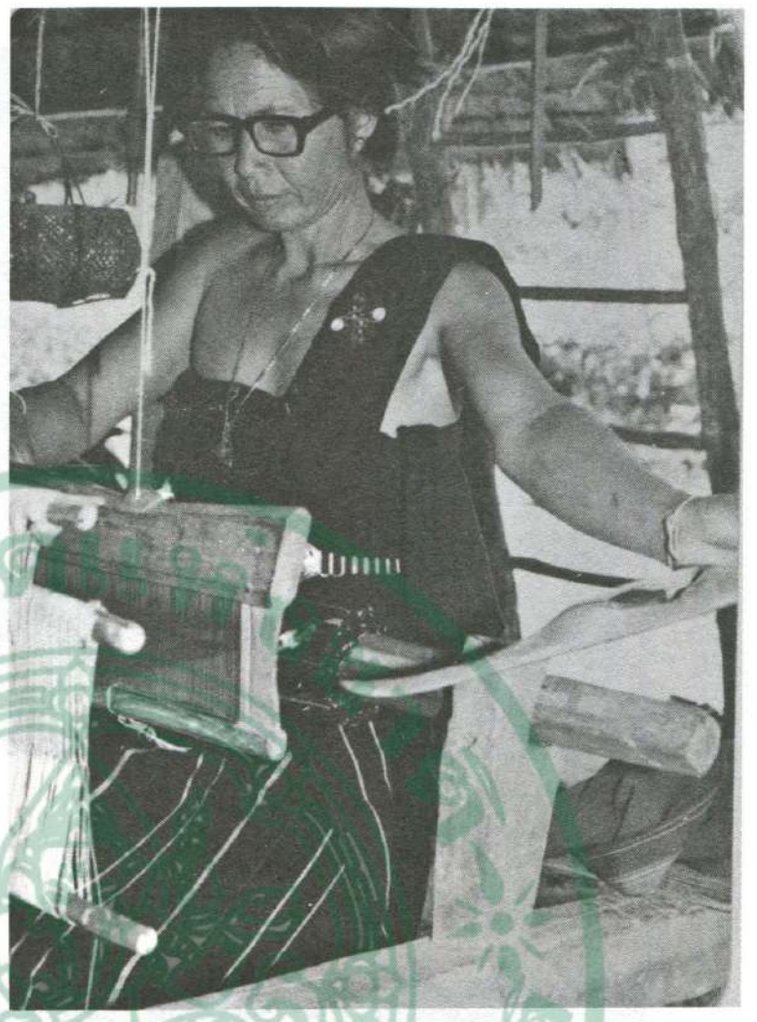
กระบุง สำหรับใส่ข้าวและของอื่นๆ

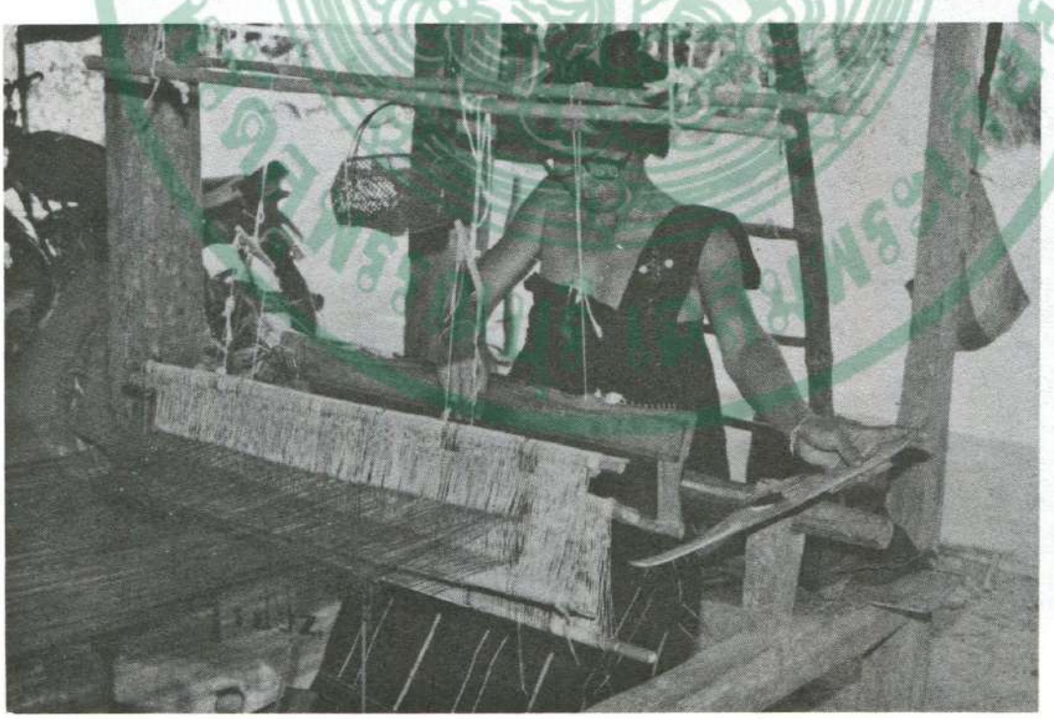
หมอน : สำหรับหนุนศีรษะ ทำด้วยผ้าตกแต่งหน้าหมอนด้วยการปักและแปะด้วยเศษผ้ารูปสามเหลี่ยม กว้าง 15 ซม. ยาว 28 ซม. สูง 15 ซม.

กระเป๋า : สำหรับใส่หมากพลู บุหรี่ ไฟแช็ค คาดรอบเอวผู้ชาย ทำด้วยเศษผ้าและด้ายสียาวรอบเอวผู้คาด

การทอผ้าขิ้นด้วยกี่พุ่ง

การย้อมผ้าด้วยน้ำฮ่อมให้เป็นสีดำ

ตุ่มสำหรับหมักต้นครามเพื่อทำเป็นน้ำฮ่อม

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

การประกอบอาชีพ

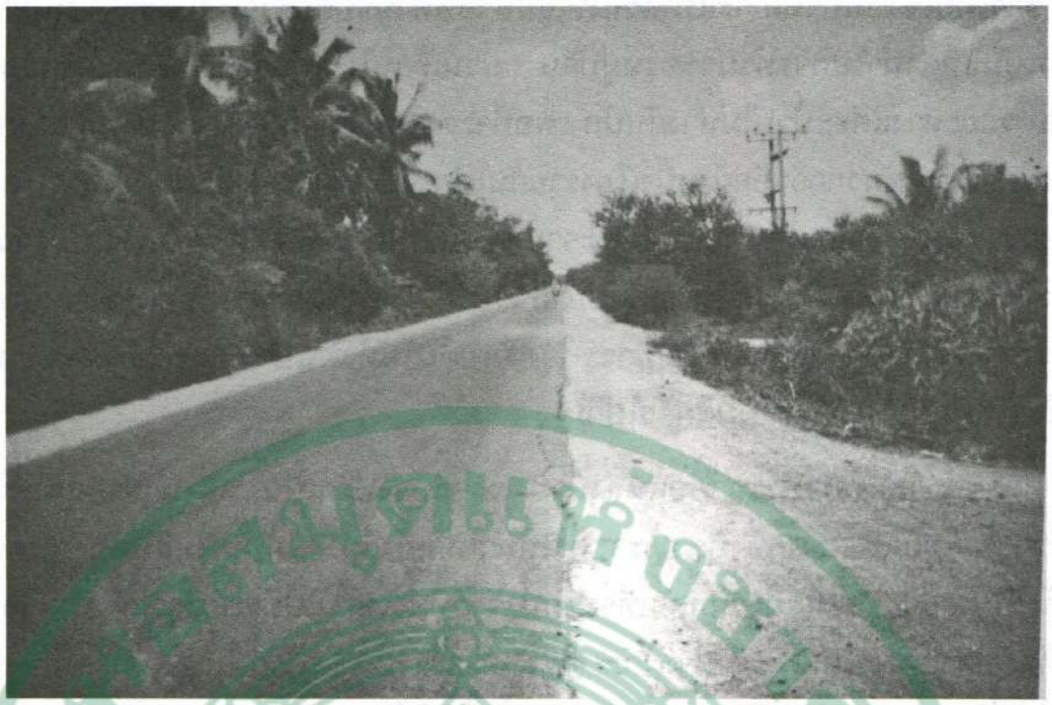
ชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรตส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มีคลองบางปลาเป็นแหล่งน้ำในการทำนาของหมู่บ้าน บ้านเรือนในหมู่บ้านนี้จะตั้งเรียงรายอยู่ริมคลองบางปลา ระยะห่างแต่ละบ้านไม่ห่างกันนัก พอที่จะตะโกนเรียกกันได้ยิน บ้านส่วนใหญ่จะตั้งอยู่แถบคลองด้านทิศใต้มากกว่าอีกฝั่งหนึ่งเรียงรายกันไปยาวประมาณ 2 กิโลเมตร มีจำนวนประมาณสองร้อยกว่าหลังคาเรือน พื้นที่ทำนาจะกระจายห่างออกไปจากลำคลองทั้งสองแถบ รวมเป็นเนื้อที่หลายพันไร่ บางบ้านมีที่ทำนาห่างจากบ้านมาก เวลาทำนาต้องเดินทางออกไปตั้งแต่เช้าตรู่ ต้องนำข้าวปลาอาหารใส่แอ็บข้าวที่สานขึ้นบ้าง ขุดด้วยต้นไม้ทั้งต้นบ้าง เพื่อรักษาความร้อนของข้าวเหนียวให้นิ่มอยู่ได้ถึงกลางวันติดตัวไปกิน

ปัจจัยสำคัญในการทำนาคือแหล่งน้ำ คลองบางปลาเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ทำให้ชาวนาอาศัยน้ำทำนาได้เกือบตลอดทั้งปี การจะทำให้น้ำไหลเข้าผืนนาได้นั้นดั้งเดิมต้องใช้ระหัดชกมวยบ้างระหัดตีนถีบบ้าง ระหัดนี้เป็นกลไกที่จะชักน้ำจากที่ต่ำให้ขึ้นไปที่ระดับสูงได้ ทำด้วยไม้เป็นรางมีใบผูกติดกับสายพานให้หมุนตักน้ำลำเลียงขึ้นมาจากรางนั้น คล้ายบันไดเลื่อนในปัจจุบัน แต่ใช้แรงคนทำให้สายพานเคลื่อนที่ ต่อมาระหัดวิดน้ำนี้ทำให้หมุนด้วยเครื่องยนต์ และปัจจุบันไม่ใช้ระหัดวิดน้ำแล้ว แต่จะใช้ท่อดูดน้ำด้วยเครื่องยนต์ซึ่งสะดวกกว่ามาก และเครื่องยนต์นี้สามารถถอดออกจากท่อแล้วนำมาใช้กับงานอื่นๆ ได้ด้วย เช่น นำไปติดกับรถไถ คราดนา และนวดข้าว ได้ด้วย นอกจากนี้หมู่บ้านนี้ยังมีคลองชลประทานไหลผ่านอีกด้วย ทำให้แหล่งน้ำในการทำนาได้ตลอดทั้งปี

การไถนาแต่ก่อนใช้แรงควายและวัว ปัจจุบันใช้เครื่องยนต์ที่คนไทยประดิษฐ์ขึ้นจำหน่าย ทำให้การทำนาแต่ละบ้านสามารถทำนาได้พื้นที่จำนวนมาก และทำนาได้ตลอดทั้งปีๆ ละ 2-3 ครั้ง เรียกว่า นาปีและนาปรัง นาปีคือทำนาช่วงมีน้ำฝน นาปรัง คือ การทำนาในฤดูแล้ง ต้องอาศัยน้ำในลำคลองซึ่งต้องใช้เครื่องยนต์ดูดน้ำขึ้นมา

ถึงแม้จะทำนาได้ปีละหลายครั้งก็ตาม ฐานะของชาวนาบ้านเกาะแรตก็มิได้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะการลงทุนสูงมาก แต่ราคาขายไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับพ่อค้าที่ซื้อข้าว ชาวนาไม่สามารถกำหนดราคาขายเองได้ จึงทำให้ชาวนาบางรายต้องทนทำไปเช่นนั้นทั้งๆ ที่รู้ว่าไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ครอบครัวใดที่มีลูกหลานหลายคนมักจะหาทางส่งเสริมให้ลูกได้เปลี่ยนอาชีพเป็นอย่างอื่น เช่น ส่งให้เรียนหนังสือจบมัธยมต้นและปลายแล้วหาอาชีพอื่นทำ ส่วนอาชีพการทำนานั้นผู้เป็นพ่อแม่ยังต้องดำเนินการต่อไป บางรายก็ดัดแปลงท้องนาให้เป็นสวนผัก ผลไม้ เมื่อเห็นว่ามีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์พอที่จะปลูกพืชผักได้ตลอดทั้งปี แต่ก็มีจำนวนน้อยราย

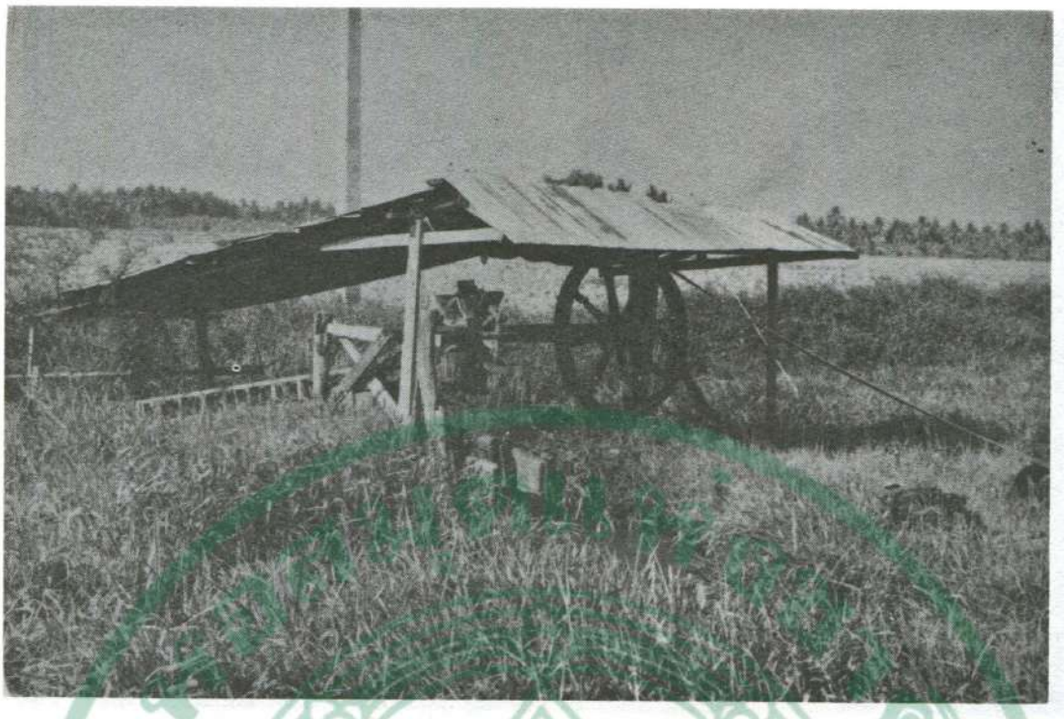
เครื่องมือในการทำนาในอดีตจึงหมดความสำคัญลง กลายเป็นของเก่าที่ควรจะเก็บเข้าพิพิธภัณฑ์ได้ เช่น คันไถที่ทำด้วยไม้ คราด เกวียน ระหัดวิดน้ำ สีข้าว ครกกระเดื่อง ลั่วแทงดิน และยุ้งข้าว สิ่งเหล่านี้นับวันจะเป็นอดีต เจ้าของบางรายก็เก็บรักษาไว้ บางรายก็ดัดแปลงรื้อทำลายไปก็มาก อย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวไทยโซ่งหมู่บ้านนี้ก็ยังยึดอาชีพในการทำนามากกว่าอย่างอื่น

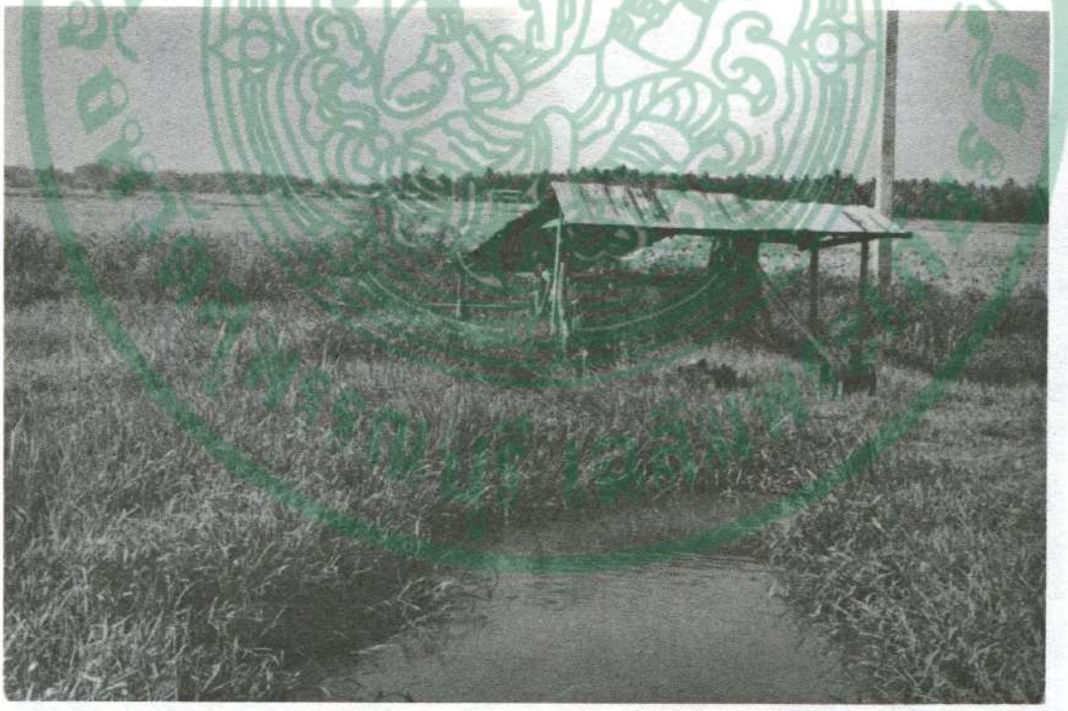
ถนนรถยนต์จาก อ.ดอนตูม ถึง อ.บางเลน ผ่านหมู่บ้านเกาะแรต

คลองชลประทานที่ขุดผ่านผืนนาของหมู่บ้านเกาะแรตด้านทิศใต้ เป็นแหล่งน้ำที่ให้ประโยชน์ในการทำนาได้ตลอดทั้งปี

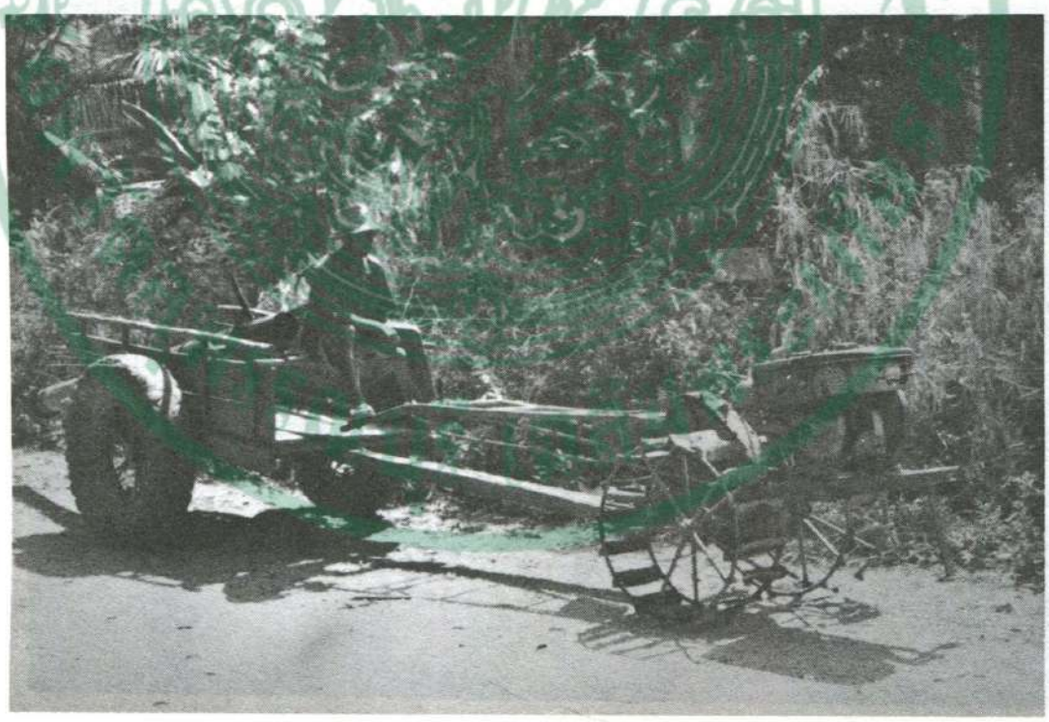

ระหัดวิดน้ำเข้านา ให้ไหลไปตามทางน้ำเข้าผืนนา เพื่อเตรียมดินสำหรับปลูกข้าว

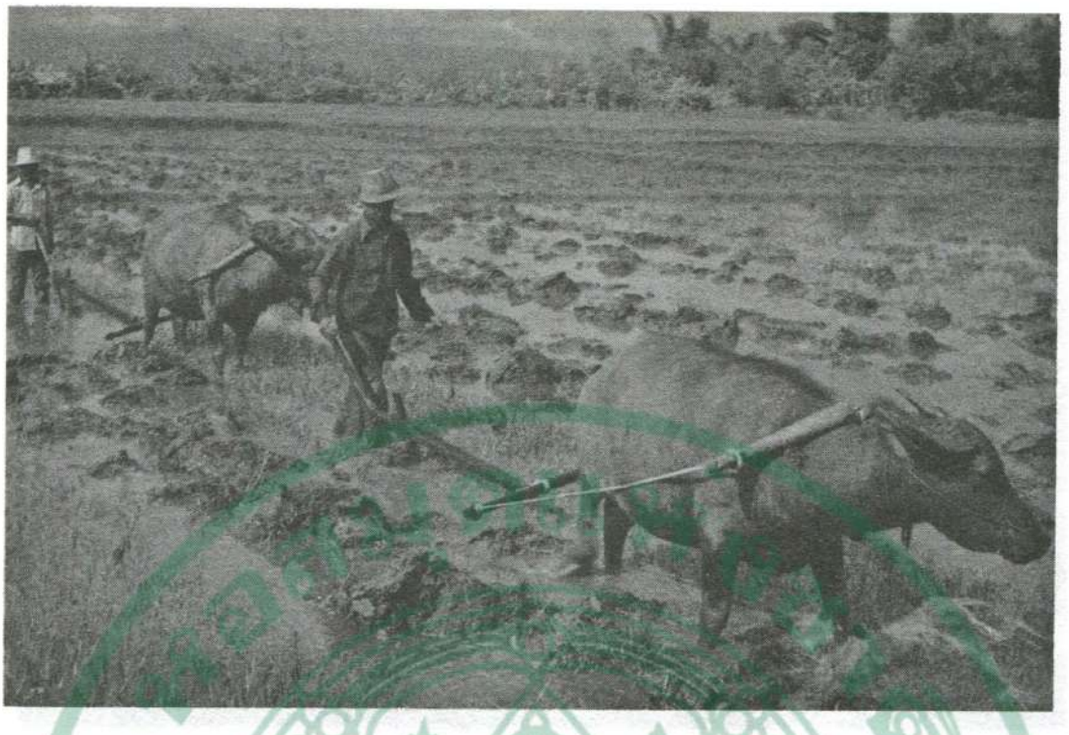

ชาวนากำลังเตรียมดินสำหรับปลูกข้าว ด้วยเครื่องยนต์ในการทำนาปัจจุบัน

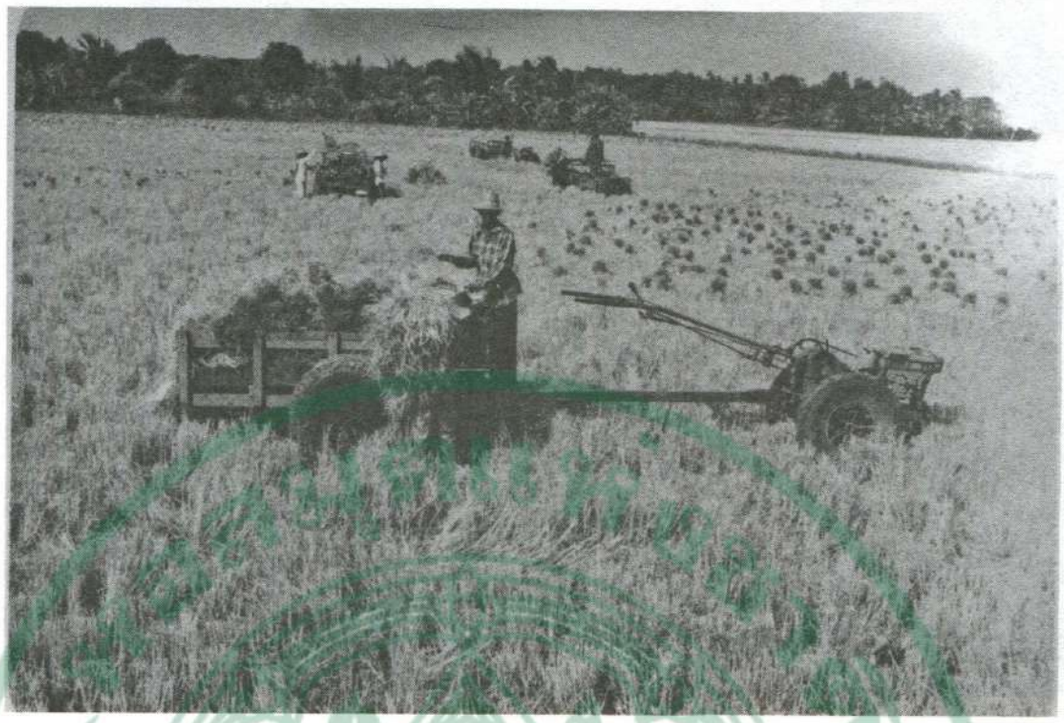
เครื่องไถนาเมื่อนำมาต่อกับสาลี่สามารถใช้ขนของได้ทุกชนิด เช่น ขนข้าว และเครื่องสูบน้ำ ฯลฯ

การไถนาด้วยแรงควายในอดีต

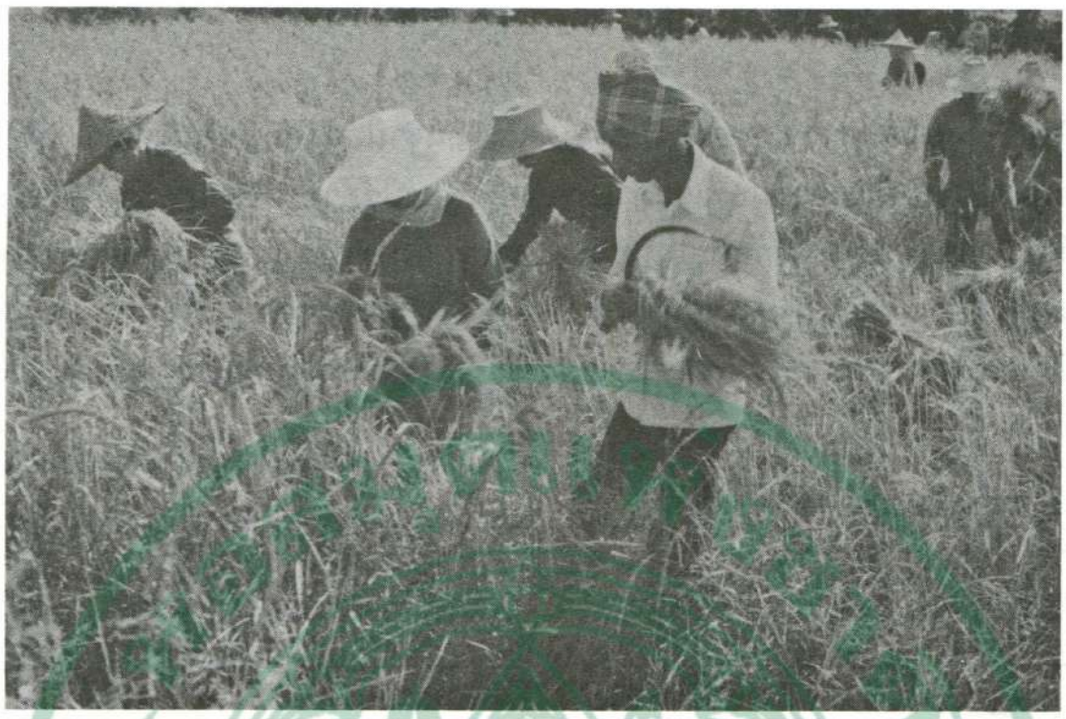
การถอนข้าวกล้าไปดำในนา

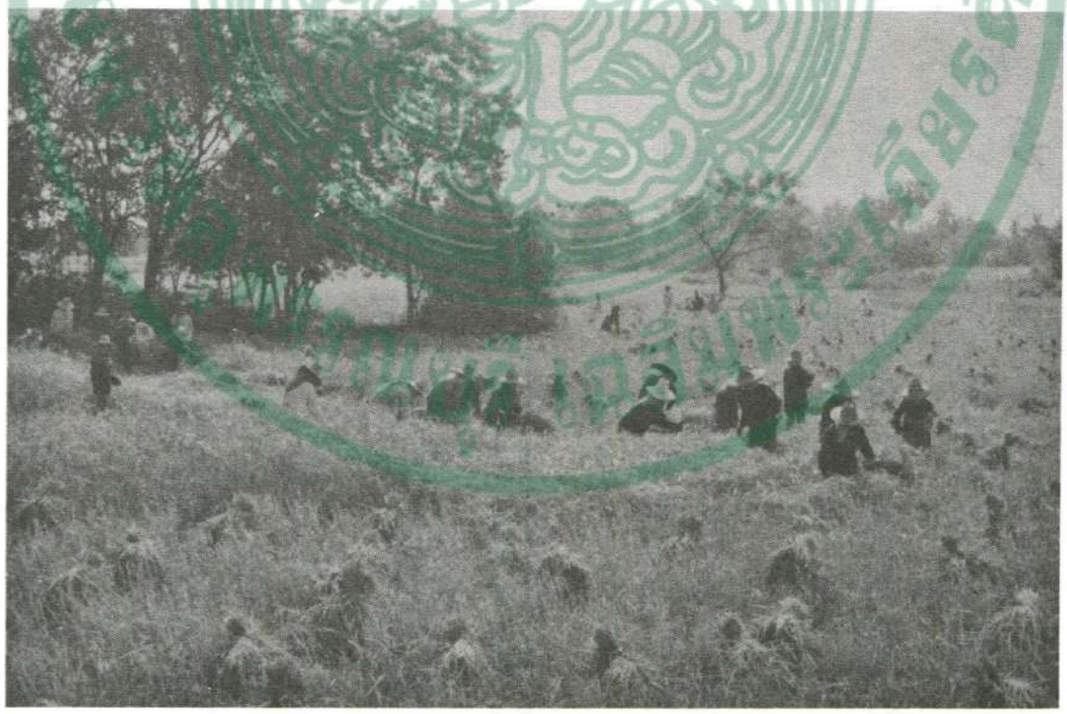
เครื่องไถนานอกจากใช้เตรียมดินแล้ว ยังสามารถใช้เป็นรถบรรทุกฟ่อนข้าวที่เกี่ยวแล้วมายังเครื่องนวดได้

เครื่องนวดข้าวเพื่อแยกเมล็ดออกจากฟาง

การลงแขกเกี่ยวข้าวของชาวไทยโซ่ง

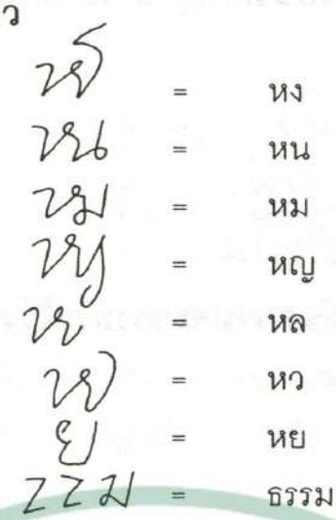
อักษรและภาษา

โซ่งมีอักษรและภาษาของตนใช้มาตั้งแต่ครั้งมีถิ่นฐานอยู่สิบสองปันนาแล้ว เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทยก็ได้นำเอาอักษรและภาษาของตนเข้ามาใช้ด้วย เวลาผ่านมาร้อยกว่าปีที่อยู่ในประเทศไทย ภาษาพูดยังคงใช้กันอยู่ในหมู่คนสูงอายุจนถึงปัจจุบัน ลูกหลานสมัยใหม่จะฟังภาษารู้เรื่องและพูดได้บ้าง ส่วนภาษาเขียนนั้นจะบันทึกไว้ในสมุดไทยต่อๆ กันมา โดยเฉพาะเรื่องประเพณีและพิธีต่างๆ ตามความเชื่อ ปัจจุบันมีผู้เขียนอักษรโซ่งได้น้อยมาก ลักษณะตัวอักษรพอสรุปได้ดังนี้

1. พยัญชนะมี 34 ตัว ดังนี้

พยัญชนะโซ่ง	พยัญชนะไทย	สัทอักษร	พยัญชนะโซ่ง	พยัญชนะไทย	สัทอักษร
ก, ว	= ก	(-k-)	ต	= ต	(-t-)
ข, จ	= ข	(-kh-)	ถ	= ถ	(-th-)
ค	= ค	(-c-)	ท	= ท	(-t-)
ง, ง	= ง	(-y-)	น	= น	(-n-)
จ	= จ	(-c-)	บ	= บ	(-b-)
ช	= ช	(-ch-)	ป	= ป	(-p-)
ซ	= ซ	(-z-)	ผ	= ผ	(-ph-)
ด	= ด	(-a-)	พ	= พ	(-p-)
ฟ	= ฟ	(-f-)	ส	= ส, ศ, ษ,	(-s-)
ม	= ม	(-m-)	ห	= ห	(-h-)
ย	= ย	(-j-)	ฟ	= ฟ	(-l-)
ล	= ล	(-l-)	อ, จ	= อ	(-o-)
ว ว	= ว	(-v-)	ฮ	= ฮ อ	(-h-)

2. พยัญชนะพิเศษมี 8 ตัว

3. สระและเครื่องหมายต่าง ๆ มี 18 รูป คือ

สระโซ่ง		คำอ่าน		สระไทย
	=	ไม้กะ	=	ะ
	=	ไม้กา	=	า
	=	ไม้กี	=	ิ ี
	=	ไม้กือ	=	ึ ื
	=	ไม้กุ	=	ุ
	=	ไม้กู	=	ู
	=	ไม้กัน	=	ั
	=	ไม้เก	=	เ
	=	ไม้แก	=	แ
	=	ไม้เกา	=	เ-า
	=	ไม้เกิน	=	เ-ิ
	=	ไม้กำ	=	ำ
	=	ไม้กัว	=	ัว
	=	ไม้เกีย	=	เ-ีย
	=	ไม้ไก	=	ไ
	=	ไม้โก	=	โ
	=	ไม้ไก่	=	ไ-่
	=	ไม้ขิด	=	์ (ไม้เอก)

4. ตัวเลขไม่ปรากฏใช้เป็นหลักฐาน เท่าที่ปรากฏในสมุดข่อยจะใช้เขียนเป็นตัวหนังสือแทน เช่น

นึ่ง	=	1
แปดพัน	=	8,000
สี่หมื่น	=	40,000

5.วิธีเขียนเป็นคำและข้อความจะวางสระไว้รอบพยัญชนะ คือวางข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ข้างล่างบ้าง เช่น

ทิน	=	กิน
นาง	=	นาง
ทว	=	เที่ยว
ไป	=	ไป
ฟัง	=	ฟัง
ชื่	=	ชื่อ
ทาว	=	ท้าว
เขา	=	เขา
บ่	=	บ่อ (ไม่)
ทั่	=	ทั่ว

แพนดินสูงล้นได้แปดพันวา

แผ่นดินสูงล้นได้แปดพันวา

ชมพูทะวีปน้อยใหญ่

ชมพูทวีปน้อยใหญ่

ส่วนนึ่งเขาบ่ได้ทำบุญให้ทาน

ส่วนหนึ่งเขาบ่ได้ทำบุญให้ทาน

บ่ได้รักษาศีลห้าศีลแบ่ด

บ่ได้รักษาศีลห้าศีลแบ่ด

เป็นผู้ศรัทธาฟังทำมะเทศะนา

เป็นผู้ศรัทธาฟังธรรมะเทศนา

เขาบ่โดเห็ดตามย่างพะเจาะสอนไว้

เขาบ่ได้เฮ็ด (ทำ) ตามอย่างพระเจ้าสอนไว้

ชาวไทยโซ่งมีสำเนียงพูดคล้ายคลึงกับสำเนียงทางภาคอีสาน และมีบางส่วนใกล้เคียงไปทางภาคเหนือ สำเนียงการออกเสียงสั้นกว่าภาษาไทยภาคกลางเล็กน้อย เช่นคำว่า ออกลูก ไทยโซ่งออกเสียงว่า "เอาะละ" คำว่ายาก ออกเสียงว่า "ยะ" รากไม้ออกเสียงว่า "ฮะไม้" คำว่าคอกควาย ออกเสียงว่า "เกาะกวาย" เป็นต้น

ตัวหนังสือคล้ายกับตัวหนังสือลาว และระเบียบของภาษาหรือไวยากรณ์ก็เป็นแบบเดียวกับภาษาไทย การเขียนนิยมเขียนในสมุดพับเป็นชั้นๆ เช่นเดียวกับสมุดข่อย ภาษาโซ่งหรือภาษาไทยดำเป็นภาษาอย่างเดียวกัน จัดอยู่ในตระกูลภาษาไทยสาขาตะวันออกเฉียงใต้ หนังสือแบบเรียนภาษาไทยดำที่ใช้เรียนในเวียดนามและที่หมู่บ้านไทยดำที่รัฐโอไฮโอ สหรัฐอเมริกา มีศัพท์และความหมายที่เหมือนกับภาษาโซ่งที่ใช้อยู่ในประเทศไทย เช่นคำว่า "บับสือแอบกวามใด" ซึ่งแปลว่าหนังสือหัดอ่านภาษาไทย

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ ๘

คำแปล

.....แผ่นดินสูงล้นได้แปดพันวา มีพระเจ้ามาแต่สวรรค์ชั้นดุสิตสวรรค์เมืองฟ้ามาใหม่องค์หนึ่ง ชื่อโทนาคะมะโน มาเกิดนั่งเมืองกามมะพฤกษ์มหานครดาลอง พระองค์ชื่อท้าวองทิดทัดพระธรรมะ นามมารดาชื่อนางเกตุวดี พระคะมะโนนี้ อายุ.....ได้สี่หมื่นปี ครั้นตรัสแล้วเที่ยวโปรดสัตว์ทั่วชมพูทวีปน้อยใหญ่โน้นเกิดมาในศาสนาครั้นแล้วตายไปขึ้นสวรรค์สามส่วนเป็นผู้ศรัทธาฟังธรรมะเทศนาบ่ได้ ล่าสัตว์.....

.....ไปโปรดหมู่ในโลกส่วนหนึ่งเขาบ่ได้ทำบุญให้ทาน บ่ได้รักษาศีลห้าศีลแปดกินเหล้าเมายาล่าแต่สัตว์บ่คิดให้รอดชีวิตเขาไม่ทำตามอย่างพระเจ้าสอนไว้

.....พระกายท่านสูงได้สามสิบศอกไม้มะเดื่อเป็นไม้ศรีมหาโพธิ์ เสร็จทั่วพบสัตว์ทั่วชมพูทวีปน้อยใหญ่ บ่เทศนาบัญญัติศาสนาไว้สี่หมื่นเท่าอายุ

.....ช่วยเล่าสอน.....เป็นสุขทุกข์บ่มีความตายบ่เห็นแล้ว แผ่นดินสูงล้นได้พันวา ยังมีพระเจ้าองค์หนึ่งจุตติมาแต่สวรรค์ชั้นดุสิตทรงพระนามชื่อว่าพระ.....

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดฉะเชิงเทรา

บทที่ 3
งานประเพณีที่สำคัญเกี่ยวกับความเชื่อ

ประเพณีการเสนเรือน (ผู้น้อย)

การเสนเรือน คือพิธีเซ่นผีเรือน ผีเรือนคือผีพ่อแม่ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ล่วงลับไปแล้วและได้ทำพิธีอัญเชิญมาไว้บนเรือน โดยจัดให้อยู่มุมห้องๆ หนึ่งทางหัวสะกัดของบ้านเป็นการสมมุติไม่มีกระดูกและสัญลักษณ์ใดๆ ว่าเป็นผีตนใด เป็นที่ว่างเปล่า ตรงนั้นจะเรียกว่า "กะล้อห้อง" ซึ่งแปลว่ามุมห้อง ตามปกติที่ตรงนั้นจะมีถ้วยซามและแก้วน้ำตั้งอยู่ และข้างฝาบริเวณนั้นจะเจาะเป็นรูกลมเท่าไข่เป็ดลอดได้ไว้ด้วย ถ้วยซามที่วางไว้นั้นเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารที่นำมาเซ่นไหว้ทุกๆ 10 วัน

พิธีเสนเรือนนิยมทำกันเป็นประจำแต่ละบ้านทุกปีหรือ 2-3 ปีครั้งก็ได้ เพื่อให้ผีเรือนของตนได้มารับเครื่องเซ่นไหว้จากลูกหลาน เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู ระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เชื่อกันว่าเมื่อได้จัดพิธีเซ่นไหว้ผีเรือนแล้ว ผีเรือนจะปกป้องคุ้มครองรักษาตนและครอบครัวให้มีความสุข เจริญก้าวหน้า ทำมาค้าขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า "เฮ็ดนาก็มีข้าวขาย เฮ็ดไฮ่ก็มีหมากไม้เต็มกอ"

พิธีเสนเรือนกระทำในเดือนใดก็ได้ ยกเว้นเดือนเก้า เดือนสิบ 2 เดือนนี้ถือกันว่าผีเรือนไม่อยู่บ้านเพราะไปเฝ้าเทวดา ดังคำกล่าว "เดือนสิบเดือนเก้าผีเฮือนต่างไปเฝ้าแถน" ดังนั้น การทำพิธีเสนเรือนในระยะ 2 เดือนนี้จึงไม่บังเกิดผลใดๆ โดยปกติแล้วมักทำกันในระยะที่ว่างจากงานทำนา แต่ในเดือน 5 ก็ไม่นิยมทำเพราะช่วงดังกล่าวนี้เป็นหน้าแล้ง ไม่ค่อยมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าวปลาอาหารและผลไม้

การงดเว้นไม่จัดทำพิธีเสนเรือนนั้น อาจทำให้ผีเรือนของตนอดอยาก และในที่สุด ผีเรือนอาจก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนและคนที่อยู่ในครอบครัวได้ ดังนั้นทางที่ดีจึงควรทำพิธีเสนเรือนเสียครั้งหนึ่งในรอบปีหรือรอบ 2 ปี ผีในตระกูลเดียวกันเรียกว่า "สิ่ง"[1] เดียวกัน ผีเรือนคือ ผีที่ตายในบ้านนั้น เช่น แก่ตาย และตายดีมีไข่ตายโหง ผีตายเพราะอุบัติเหตุเรียกว่าตายโหงจะไม่นำมาเป็นผีเรือน ผีที่ตายในบ้านหลังจากเผาศพแล้วจะมีการทำพิธีอัญเชิญวิญญาณให้มาอยู่บนบ้านเรียกว่าพิธีเรียกผีขึ้นเรือน ทุกบ้านจะมีรายชื่อของผู้ตายหรือบัญชีของผีประจำเรือนไว้เรียกว่า "ปับผีเฮือน"[2] ในวันเสนเรือนหมอเสนจะนำปับผีเรือนมาอ่านรายชื่อผีเรือนเพื่อเชิญมาให้รับของ

---

[1] สิ่ง หมายถึง นามสกุลหรือแซ่เดียวกัน เช่น สิ่งลอ สิ่งเรือง สิ่งลู สิ่งวี สิ่งกวาง สิ่งตอง และสิ่งแลง

[2] ปับผีเฮือน หมายถึงฉบับผีเรือน เป็นสมุดจดรายชื่อผู้ตายของตระกูล

เซ่นทีละ ๑ ตน ห้องผีเรือนนี้ปกติเจ้าของบ้านมักจะระวังมิให้บุคคลภายนอกซึ่งไม่ได้รับอนุญาตเข้าไปถ้าเผลอเข้าไปโดยเจ้าของบ้านมิได้บอกกล่าวผีเรือนก่อนถือว่าเป็นการผิดผี เจ้าของบ้านอาจจะได้รับเคราะห์เอง และจะต้องทำพิธีเสียผีหรือทำพิธีขอขมาด้วยเงิน 2.50 บาท เหล้า ๑ ขวด ไก่ ๑ ตัว หรือหัวหมู ฯลฯ

ผีเรือนนั้นมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของลูกหลานมากดังกล่าวแล้ว จึงมีประเพณีการ "สืบผี" ชาวโซ่งถือว่าเป็นการสืบสกุล ซึ่งมีธรรมเนียม ดังนี้

ในบ้านหนึ่งๆ ผู้สืบผีจากบรรพบุรุษคือพ่อบ้าน การทำพิธีต่างๆ พ่อบ้านจะเป็นหลักหรือเป็นผู้ประกอบพิธี เมื่อใดที่พ่อบ้านเสียชีวิตลงบ้านนั้นจะขาดการสืบสกุลลงชั่วคราว จะต้องหาผู้สืบสกุลต่อ ผู้สืบสกุลจะต้องเป็นลูกชายคนใดคนหนึ่ง ลูกสาวและแม่ซึ่งเป็นเพศหญิงไม่ใช้สืบสกุล

ในกรณีที่ไม่มีลูกชายอาจใช้หลานชายมาเป็นผู้ทำพิธีสืบสกุลได้ ถ้ามีลูกชายหลายคนจะต้องดูว่าคนใดเหมาะสมจะเป็นผู้สืบพิธีนี้ลูกชายคนโตโดยปกติแต่งงานแยกครอบครัวไปมีเรือนต่างหากใช้นามสกุลเดิมก็จะเป็นผู้ประกอบพิธีของบ้านตน ลูกสาวเมื่อแต่งงานไปก็จะไปเข้าในสกุลของสามีไปถือผีทางสามี จึงใช้ลูกชายคนสุดท้องหรือคนใดก็ตามที่ยังอยู่ในบ้านนั้นเป็นผู้สืบพิธีแทนต่อไป

พิธีเสนเรือนแบ่งออกเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นเตรียมงาน

ปกติชาวไทยโซ่งมักจะนำลูกหมู ๑-๒ ตัวมาเลี้ยงไว้เพื่อใช้เซ่นผีเรือนในวันเสนเรือนโดยอธิษฐานว่า ถ้าหากตนทำมาหากินเจริญรุ่งเรืองและเลี้ยงหมูอ้วนท้วนตลอดรอดฝั่งก็จะทำพิธีเสนให้หมูที่อธิษฐานไว้นั้นจะนำไปทำอย่างอื่นไม่ได้ เช่น นำไปฆ่ากินเองหรือนำไปขายไม่ได้ เขาถือว่าทำเช่นนั้นจะเกิดเรื่องร้ายแก่ครอบครัว แต่ถ้าหมูนั้นตายเองก็ต้องหามาเลี้ยงใหม่ หมูที่เลี้ยงไว้ทำพิธีนี้จะต้องเลือกตัวที่แข็งแรงลักษณะดีและเป็นตัวผู้เท่านั้นหมูเป็นเครื่องเซ่นผีอันสำคัญดังกล่าวแล้ว ดังนั้น ทุกบ้านจึงมีการเลี้ยงหมูกัน อาจมีบางบ้านที่ไม่ได้เลี้ยงในคราวทำพิธีเสนเรือนก็ต้องหาซื้อเอาจากตลาดก็ได้ อย่างไรก็ตามการเลี้ยงไว้เองนับว่าเป็นการประหยัดได้มาก เพราะการทำพิธีจะมีญาติมาร่วมงานมาก ต้องใช้เนื้อหมูประกอบอาหารเลี้ยงกันการไม่ซื้อจึงประหยัดกว่า

นอกจากนี้ เจ้าภาพจะต้องทำเหล้าหมักไว้เพื่อใช้ในพิธีด้วย ปัจจุบันไม่ทำเองเพราะผิดกฎหมาย จึงซื้อเหล้าขาว 35 ดีกรีแทน

จากนั้น เจ้าภาพจะต้องไปปรึกษาหมอเสนเพื่อหาวันดีที่จะประกอบพิธี หมอเสนจะเลือกวันที่เป็นมงคลสำหรับบ้านนั้น เช่น จะต้องไม่ตรงกับวันตาย วันเผา วันเก็บกระดูกของบรรพบุรุษ จากนั้นเจ้าภาพจะต้องจัดหมากพลูและเครื่องบูชาครูให้หมอเสนนำไปบูชาครูของหมอเสนเสียก่อนในระยะใกล้ๆ วันพิธี

แขกผู้มาร่วมงาน

เจ้าภาพจะต้องบอกเชิญแขกในระแวกบ้านให้มาร่วมงาน เช่น

1. ญาติสายโลหิตเดียวกันอันได้แก่ พี่น้องที่เป็นลูกของพ่อและแม่เดียวกัน การแต่งกายใช้ชุดแต่งอยู่กับบ้านธรรมดา

2. ญาติจากการแต่งงาน ได้แก่ บรรดาเขยและสะใภ้ เช่น ลูกเขย น้องเขย ลูกสะใภ้ น้องสะใภ้ หลานสะใภ้ จะต้องแต่งกายชุดที่ใช้ในโอกาสพิเศษคือ หญิงนุ่งซิ่นสวมเสื้อฮี ชายนุ่งส้วงฮีและสวมเสื้อฮีบุคคลเหล่านี้จะต้องนำขนมและผลไม้มาสมทบด้วยมากหรือน้อยไม่จำกัดเครื่องเซ่นเหล่านั้นจะวางไว้ในปานเผือน[1] ที่เจ้าภาพเตรียมไว้ ถ้าปานเผือนมีของเต็มอาจใช้ถาดหรือ พานอื่นสำรองได้ ญาติที่อยู่ต่างจังหวัดจะเดินทางมาเพื่อพิธีนี้ด้วยเช่นกัน

3. เพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ได้รับเชิญจากเจ้าภาพ จะแต่งกายชุดธรรมดาและอาจนำข้าวของเงินทองมาช่วยสมทบด้วยก็ได้ เช่น ช่วยเหล้า 1 ขวด ผักผลไม้ ข้าวสาร หมากพลู ฯลฯ

การจัดพิธีเสนเรือน

พิธีเริ่มเมื่อ 1.00 นาฬิกาของวันใหม่ มีการนำหมูที่เลี้ยงไว้ทำพิธีนี้มาฆ่า หมูที่นำมาฆ่านี้ต้องเป็นหมูตัวผู้ หมูตัวเมียคงเลี้ยงไว้ทำพันธุ์ต่อไป บรรดาศักดิ์ของชาวโซ่งนั้นมี 2 อย่าง คือ ผู้น้อยกับผู้ท้าว ผู้น้อยคือคนโซ่งที่มิได้เคยมีบรรพบุรุษเป็นเจ้าเมืองมาก่อน อย่างเช่นสามัญชนทั่วๆ ไปเรียกว่า ผู้น้อย เมื่อตายลงเป็นผีเรียกว่าผีผู้น้อย ส่วนผู้ท้าวคือผู้ที่มีบรรพบุรุษหรือตัวเองเป็นผู้ที่มีเชื้อสายมาจากเจ้าครองเมืองสืบๆกันมา เมื่อตายลงเป็นผีเรียกผีนั้นว่าผีผู้ท้าว ทั้งสองอย่างมีธรรมเนียมการเซ่นไหว้ต่างกัน เช่น การเซ่นผีเรือนผู้ท้าวจะต้องเซ่นด้วยการฆ่าควายเวลาเลี้ยงอาหารจะต้องเลี้ยงเหล้าก่อนเลี้ยงข้าว ส่วนการเซ่นผีผู้น้อยจะเซ่นด้วยการฆ่าหมู และเลี้ยงข้าวก่อนแล้วจึงเลี้ยงเหล้าภายหลัง

เมื่อฆ่าเสร็จและจัดทำเป็นอันดีแล้วก็จะนำหมูหรือควายทั้งตัวไปที่ห้องผีเรือนตรงมุมห้องซึ่งเรียกว่ากะล้อห้อง ทำความเคารพพร้อมกล่าวกับผีเรือนความว่า เอาหมูมาให้กินตามประเพณีเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นจึงจัดการชำแหละออกเป็นส่วนๆ เช่น หัว ขา ซี่โครง หาง อย่างละพอเหมาะที่จะประกอบเป็นตัวหมูทั้งตัว โดยสมมุติเพื่อใช้สำหรับใส่ "ปานเผือน" เมื่อทำพิธีเซ่นไหว้ นำเนื้อหมูทั้งหมดไปต้มให้สุกเสียก่อนจึงนำไปเซ่นไหว้ได้ การเซ่นครั้งแรกนั้นใช้เนื้อหมูทั้งตัวกับเหล้า 1 ขวด

ในตอนเช้าซึ่งเป็นวันทำพิธีเสนเรือน เจ้าของบ้านจะต้องนำสิ่งของที่เซ่นไหว้บรรจุลงในพานหรือปานเผือนทั้งหมดอันได้แก่สิ่งต่อไปนี้

---

[1] ปานเผือก ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่คล้ายโตกทางภาคเหนือ

ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียวเปียก ขนมต้มแดงต้มขาว เผือกต้มมันต้ม ขนมถั่วตัด งาตัดหรือเรียกว่าขนมจันอับ และผลไม้ตามฤดู 2-3 ชนิด เช่น มะม่วง ขนุน ทุเรียน กล้วย อ้อย แล้วแต่จะมีถ้วยน้ำเย็น เป็นของหวาน

ส่วนของคาวได้แก่ เนื้อหมูยำอันประกอบด้วยส่วนต่าง ๆของหมูทั้งตัว เช่น เนื้อส่วนต่าง ๆ และเครื่องในหมู ผสมกับผักเครื่องเทศที่มีกลิ่นดับคาว เช่น ผักชีฝรั่ง ต้นหอม หอมกระเทียม หน่อไม้ พริกไทย ฯลฯ ปลาร้า น้ำปลา มะนาว พริกสด ใส่บรรจุในใบตองสดวางไว้ตรงกลางพานนอกจากนี้ยังมีไส้หมูต้ม เนื้อหมูต้ม เนื้อไก่ต้ม อย่างละ 7 ห่อ ตะเกียบ 7 คู่ ข้าวเหนียว 7 ห่อ หมูยำ ดังกล่าวนี้ชาวโซ่งเรียกว่า "จุ๊บหน่อไม้" จัดบรรจุไว้ในปานเผือน นอกพานจะมีเหล้า 1 ขวด หมากพลู บุหรี่ น้ำร้อน น้ำเย็น และข้าวเหนียวนึ่งอีก 1 กระติ๊บ และเสื้อฮี 1 ตัว ปานเผือนที่บรรจุเครื่องเซ่นนี้จะตั้งอยู่ในห้องตรงกับมุมห้องด้านหนึ่งของบ้าน ที่ฝาบ้านมุมนี้จะมีการเจาะรูฝาผนังบ้านไว้ขนาดไข่เป็ดรอดได้ไว้ 1 รู เพื่อเป็นช่องสำหรับให้หมอเสนส่งอาหารให้กับผีเรือน นอกจากนั้นเจ้าของบ้านจะต้องเตรียม "ปับผีเรือน" คือสมุดรายชื่อบรรพบุรุษของบ้านนี้ที่เสียชีวิตไปแล้ววางไว้ด้วย รายชื่อบรรพบุรุษนี้บางบ้านมีถึง 100 ชื่อก็มี

ตอนเช้าเวลาประมาณ 7-8 นาฬิกา หมอเสนซึ่งเป็นผู้รู้ขั้นตอนของประเพณีดีจะเป็นผู้ประกอบพิธี หมอเสนจะแต่งตัวด้วยชุดเสื้อฮีชาย ถือพัดอยู่ในมือ พัดนี้ชาวโซ่งเรียกว่า "วี" เป็นพัดที่สานด้วยไม้ไผ่มีด้ามสำหรับถือ ใบพัดเป็นรูปคล้ายใบโพธิ์ ขอบพัดตกแต่งด้วยผ้าสีเป็นลวดลายดูประณีตงดงาม นั่งอยู่ข้าง ๆ ปานเผือน ก่อนทำพิธีเจ้าของบ้านจะต้องทำการเลี้ยงอาหารหมอก่อน เช่น อาหารคาวหวานและเหล้า เช่น แอ็บข้าวเหนียว ไก่ต้ม 3 ตัว ขันน้ำ เหล้า 7 ขวด เชี่ยนหมาก ก่อนที่หมอเสนจะรับประทานอาหาร หมอจะต้องนำอาหารดังกล่าวเซ่นไหว้ครูของหมอเสนก่อนเสมอ โดยเฉพาะ "บาอาน" และ "บาเอน" มีตำนานกล่าวเล่ามาว่า ในกาลก่อนนั้นมีผู้จัดทำพิธีเสนเรือน เมื่อฆ่าหมูแล้วนำไปล้างที่ลำธาร บังเอิญหัวหมูพลัดหายไปในน้ำ ไม่มีหัวหมูจะทำพิธีได้ บังเอิญนายอานกับนายเอนไปทอดแห และทอดได้หัวหมูที่หายไปนั้นได้ เจ้าของขอคืนนายอานกับนายเอนจึงตั้งข้อแม้ว่าจะยอมคืนหัวหมูให้แต่ต้องให้ผู้ทำพิธีนั้นกล่าวถึงชื่อของตนทุกครั้งไปให้ตนได้รับทราบด้วย เจ้าของหัวหมูยอมรับคำแล้วจึงคืนหัวหมูให้ไปทำพิธีเสนได้

พิธีเสนเรือน

หมอเสนจะกล่าวถึงประวัติและประเพณีเสนเรือนที่กระทำสืบ ๆกันมา พร้อมทั้งไม่ลืมกล่าวถึงบาอาน บาเอน ด้วย จากนั้นจึงจะบอกกล่าวแก่ผีเรือนถึงความประสงค์ของเจ้าของบ้านนั้นที่จัดพิธีนี้ขึ้น เช่น กล่าวระลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษที่มีต่อตน เป็นต้น

เริ่มพิธีเจ้าภาพและญาติผีเดียวกันเข้าไปในห้องผีเรือนแล้วช่วยกันยกปานเผือนที่บรรจุเครื่องเซ่นให้สูงขึ้น 3 ครั้ง ต่อหน้าหมอเสน

ครั้งที่ 1 ยกให้สูงเสมอเอว แล้วถามหมอเสนว่าแค่นี้พอไหม หมอเสนจะตอบว่าดีแล้ว แต่ควรให้สูงกว่านี้อีกแล้ววางลง

ครั้งที่ 2 ยกให้สูงเสมอหน้าอกหรือคอ แล้วถามว่าแค่นี้ดีหรือยัง หมอเสนจะตอบว่าดีเหมือนกันแต่ยังดีไม่มาก ถ้าท่วมหัวละก็ดี แล้วก็วางลงกับพื้น

ครั้งที่ 3 ยกให้สูงเหนือศีรษะ แล้วถามหมอเสนว่าสูงแค่นี้ดีหรือยัง หมอเสนจะตอบว่าสูงแค่นี้ดีที่สุดแล้ว แล้วก็วางลง

การที่ต้องทำเช่นนี้อาจแสดงว่า ปานเผือนนั้นหนักมาก แสดงถึงมีข้าวปลาอาหารมา เช่น ไหว้มากมายให้เห็นว่า ลูกหลานของผู้ตายนั้นมั่งคั่งประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ก็เพื่อแสดงความเคารพเทอดทูนก็ได้ นอกจากนั้นอาจจะถือเคล็ดจากคำตอบของหมอเสนที่พูดในด้านดี ด้านเจริญรุ่งเรืองขึ้น

ต่อจากนั้น เจ้าของบ้านจะนำอาหารมาเลี้ยงหมอเสนเรียกว่า "งายหมอ" มีดังนี้ ปานข้าว 1 ที่ ประกอบด้วยกะบะไม้สี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในบรรจุข้าวเหนียวนึ่ง แกงส้มหน่อไม้ดองกับไก่ ไก่ต้มตัดเป็นชิ้นใหญ่ๆ จัดเป็นรูปตัวไก่ทั้งตัว พร้อมเหล้า 1 ขวด หมอเสนรับอาหารนั้นแล้วกล่าวขอบใจให้พร และรับประทานอาหารนั้นพอเป็นพิธี กล่าวกันว่าไก่ต้มที่เจ้าของบ้านนำมาให้หมอนั้นจะเป็นเครื่องเสี่ยงทายโชคลาภให้แก่เจ้าของบ้านด้วยคือ ให้สังเกตุที่ขาไก่ถ้านิ้วไก่เหยียดตรงทายว่าไม่ดีถ้านิ้วไก่งอทายว่าดีมีโชคลาภ จะเจริญรุ่งเรือง ขาไก่ข้างซ้ายสำหรับเสี่ยงทายตัวหมอเอง และขาไก่ข้างขวาสำหรับเสี่ยงทายเจ้าของบ้าน ในขณะที่หมอเสนรับประทานอาหาร เจ้าของบ้านและญาติผีเดียวกันที่มาในวันนั้นรับประทานอาหารร่วมกันในห้องผีเรือนนั้นสำหรับแขกที่มาในงานยังจะรับประทานอาหารไม่ได้จนกว่าจะได้รับคำเชิญจากหมอเสนก่อน จากนั้นหมอเสนจึงเริ่มพิธีเชิญผีเรือนมารับเครื่องเซ่น โดยเซ่นด้วยหมู 3 ครั้ง แล้วเซ่นด้วยเหล้า 3 ครั้ง

การเซ่นผีเรือนเริ่มด้วยหมอเสนจะนั่งยองๆ ใกล้กับพานเครื่องเซ่นที่จัดเตรียมไว้แล้วตรงมุมกะล้อห้อง หมอเสนจะเอาใบตองสดเสียบลงไปในช่องสำหรับส่งอาหารให้ผีเรือน ซึ่งเป็นช่องขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว เจาะไว้ตรงข้างฝาบ้าน ใบตองที่เสียบไว้นั้นเพื่อทำเป็นรางให้หยอดน้ำและอาหารผ่านช่องนั้นลงไปใต้ถุนบ้านได้สะดวกขึ้นนั่นเอง ที่ข้างตัวหมอจะมีขามใส่น้ำไว้ครึ่งขามสำหรับเป็นน้ำให้ผีดื่มเวลาเซ่นอาหาร นอกจากนี้ยังมีแอบข้าวเหนียว 1 ที่ ตะเกียบ 1 คู่ ห่อข้าวเหนียวนึ่งจากแอบข้าว 1 ห่อ แกะออกวางไว้พร้อมสมุดรายชื่อผีเรือน 1 เล่ม

หมอเสนจะเริ่มกล่าวเป็นภาษาโซ่งอย่างคล้องจองเหมือนอย่างกับได้เรียบเรียงคำพูดไว้ดีแล้ว ใจความที่กล่าวคือ วันนี้เป็นวันดีลูกหลานของท่านได้พร้อมกันนำอาหารคาวหวานมาเซ่นให้ ขอให้ท่านทั้งหลายจงมารับเครื่องเซ่นเหล่านี้ด้วย หมอเสนเปิดปับผีเรือนอ่านรายชื่อแล้วเรียกชื่อผีเรือนลำดับที่ 1 คือพ่อและแม่ของเจ้าของบ้านนั้นมารับเครื่องเซ่น พร้อมกับใช้ตะเกียบคีบเนื้อหมูยำหย่อนลงไปที่ช่องข้างฝาบ้าน ตามด้วยข้าวเหนียวนึ่ง 1 ก้อน และน้ำ 1–2 หยดตามไปเป็นการล้างปาก จากนั้นจึงเรียกชื่อผีลำดับต่อไปทีละ 1 ชื่อ แล้วส่งอาหารเซ่นให้เหมือนครั้งแรก

หมอจะต้องกระทำเช่นนั้นซ้ำ ๆ กันจนหมดรายชื่อในปับผีเรือนนั้น บางบ้านอาจมีชื่อถึง 100-200 ชื่อ ลำดับชื่อนี้พ่อและแม่ของเจ้าของถัดไปเป็น ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรดาญาติพี่น้องสกุลเดียวกันที่เสียชีวิตไปทั้งที่เคยอยู่ในบ้านนี้และนอกบ้านนี้ก็ตาม

คำกล่าวที่หมอเสนกล่าวก่อนป้อนอาหารให้ทีละชื่อนั้นมีความหมายเป็นภาษาไทย เช่น

"ปู่กวาน"[1] เมืองที่เคารพ วันนี้ลูกหลานได้นำหมูมาให้กิน ขอให้ท่านมากินเนื้อหมูให้ท่วมฟัน มากินมันให้ท่วมเขี้ยว มากินข้าวไร่ข้าวนาที่มีรวงน่ากิน มากินข้าวที่นางได้ร่อนได้ฝัดไว้ให้มากินข้าวอ่อนข้าวดีที่นางปั้นไว้ นางปั้นไว้ดีนัก ปั้นกลมเท่าเม็ดมะยม มาจงมากินข้าวแล้วกลืนให้ลงคอ อย่าคาย อย่าอาเจียร อย่าติดคอ ถ้าฝืดคอให้กินน้ำเต้าที่หมอรินให้ กินน้ำเรื่อย ๆ ค่อย ๆ ผ่อน ๆ ให้ปู่ย่าตายายกินก่อน และคนอื่นค่อยตามทีหลัง กินให้อิ่ม เมื่อกินอิ่มแล้วขอให้มีความสุขสบาย และกลับไปตามเดิม จะได้ป้อนให้ผู้อื่นต่อไป เมื่อเซ่นด้วยอาหารคาวเสร็จแล้วก็เซ่นด้วยขนมและผลไม้ โดยใช้ตะเกียบคีบขนมชิ้นเล็ก ๆ ทิ้งลงไปทางช่องเล็ก ๆ ที่ข้างฝาให้หล่นลงไปใต้ถุนบ้าน 1 ครั้ง และไม่ต้องเรียกชื่อทีละชื่อเหมือนอย่างเซ่นของคาว การเซ่นครั้งแรกนี้เรียกว่า "เสนปางแปง" จากนั้นหมอเสนจะหยุดพักผ่อนอิริยาบถสักพักแล้วจึงเริ่มเซ่นเป็นครั้งที่สอง

การเซ่นครั้งที่ 2 นี้เรียกว่า "เสนกำกก" เป็นการเซ่นหมูและอาหารคาวหวานเช่นเดียวกันกับครั้งที่ 1 หมอเสนจะเซ่นอาหารให้ทีละชื่อเฉพาะผีเรือนเจ้าของบ้านเท่านั้น ส่วนผีเรือนของญาติพี่น้องซึ่งห่างออกไปนั้นหมอจะเรียกครั้งละ 5 ชื่อ หรือ 10 ชื่อ แล้วจึงเซ่นอาหารให้ ส่วนการเซ่นขนมผลไม้ทำเช่นเดียวกับครั้งแรก การเซ่นครั้งนี้มีใจความเป็นภาษาไทยดังนี้

ปูกวานเมืองที่นับถือ วันนี้ลูกหลานได้นำหมูมาเซ่นให้กินเป็นครั้งที่ 2 ให้มากินเนื้อหมูนั้น กินเนื้อสันหมูปิ้ง อย่าเพิ่งอิ่ม จงมากินเนื้อหมูให้ท่วมฟัน กินหมูมันให้ท่วมเขี้ยว มากินข้าวไร่ข้าวนาที่ได้ทำไว้ ให้มากินข้าวนาที่อ่อนนิ่มซึ่งนางได้ล่อนได้ฝัดไว้ นางปั้นดีนัก นางปั้นเท่าเม็ดมะยม นางบรรจงปั้นให้กลมกลึง เพื่อให้กลืนลงคอได้ง่าย ๆ ตกคอน้อยอย่าฝืด ตกคอใหญ่อย่าอาเจียร ถ้าฝืดคอให้กินน้ำจากเต้าที่หมอรองให้ด้วยกระบวยด้ามทองด้ามเหล็ก ค่อย ๆ กิน เมื่อได้กินแล้วขอให้มีความสุขสบาย และเชิญกลับไปอยู่ตามเดิม จะได้ป้อนให้ผู้อื่นต่อไป

การเซ่นครั้งที่ 3 เรียกว่า "เสนสองตั๊บ" การเซ่นครั้งนี้หมอเสนจะคีบก้อนข้าวเหนียวเนื้อหมูยำ และน้ำส่งไปตามช่องข้างฝาแบบครั้งแรก ๆแต่จะเรียกชื่อครั้งละ 3-5 ชื่อ

คำที่หมอเสนกล่าวก่อนป้อนอาหารเซ่นผีครั้งที่ 3 นี้ ถอดความเป็นภาษาไทยได้ดังนี้

ปู่ย่าตายายที่นับถือ หรือเอ่ยชื่อผู้ที่จะมารับเครื่องเซ่นว่า วันนี้ลูกหลานได้นำหมูและอาหารต่าง ๆ มาให้กิน ให้กินมา 2 ครั้งแล้วอย่าเพิ่งเบื่อ อย่าเพิ่งอิ่ม อย่าให้มีอะไรมาขัดขวางกิน

---

[1] กวาน เป็นคำที่เรียกนำหน้าชื่อผีเรือน ปู่กวานเมืองคือ ปู่ชื่อเมือง

ให้มากๆ กินให้เหมือนดั่งแม่ควายกิน กินเพื่อความรักของลูกหลานรักเหมือนช้างรักงา กินเหมือนอย่างกับรักลูกสาว กินเหมือนอย่างเรารักเงินในย่าม ให้มากินเนื้อหมูมัน เนื้อหมูสัน และใส้ขาว กินแล้วอย่าอาเจียรออกมา อย่าคายใส่ร่อง ให้กินข้าวไร่ข้าวนาที่ได้กำไว้ ให้มากินข้าวนาที่อ่อนนิ่ม ซึ่งนางได้ล่อนได้ฝัด นางได้หุงและปั้นไว้อย่างดีนัก นางปั้นเท่าเม็ดมะยม นางบรรจงปั้นให้กลมกลึง เพื่อให้กลืนลงคอง่ายๆ ตกคอน้อยอย่าค้าง ตกคอใหญ่อย่าฝืด ถ้าติดคอให้กินน้ำจากน้ำเต้าที่หมอรองไว้ให้ด้วยกระบวยด้ามเหล็กด้ามทอง ค่อยๆ กินให้อิ่ม เมื่อกินอิ่มแล้วขอเชิญกลับที่เดิมเป็นผู้เฝ้าเรือนต่อไปด้วยเถิด

เมื่อหมอเสนได้เซ่นอาหารคาวไปครบ 3 ครั้งแล้ว จึงทำการเซ่นเหล้าและกับแกล้มเรียกว่า "เสนแก้มแฮ" ดังนี้

หมอเสนจะจัดที่สำหรับเซ่นห่างกันจากที่เดิมเล็กน้อย แต่อยู่ภายในห้องเดิม หันหน้าออกมาทางกลางบ้าน เครื่องเซ่นประกอบด้วย เหล้า 1 ขวดพร้อมแก้วเหล้า ใบตองสด 3 ทางปูลงบนพื้นห้อง จุ๊บหมู (หมูยำ) วางบนใบตอง 3 ห่อ ข้าวเหนียวนึ่ง 6 ห่อ ตะเกียบ 6 คู่ น้ำต้มหมู 3 ถ้วยแกง น้ำเย็น 1 ถ้วยแกง ในการทำพิธีหมอเสนจะนั่งยองๆ มือขวาถือพัด (วี) มือซ้ายถือตอกไม้ไผ่ยาว 1 ศอก จุ่มปลายตอกลงในขวดเหล้า (แทนหลอดดูดเหล้าหรือปั่ว) จากนั้น หมอเสนจะกล่าวเป็นภาษาโซ่ง เป็นการเชิญให้ผู้รับเครื่องเซ่นมากินเหล้าทีละซื่อ พร้อมรินเหล้าใส่แก้วเล็กน้อย แล้วผู้ช่วยหมอจะคีบหมูยำจากจานมาใส่เพิ่มในห่อหมูยำจนครบ 3 ห่อ แล้วก็เชิญซื่อต่อไปมารับเครื่องเซ่น ทำเช่นนี้จนครบ 7 ครั้ง (ปัจจุบันหมอเสนจะเซ่นเพียง 3 ครั้งเท่านั้นโดยเรียกเรียงซื่อเฉพาะซื่อที่ 1 และ 2 ส่วนซื่อที่ 3-7 เรียกรวมกัน เป็นการประหยัดเวลา)

ในขณะที่หมอเสนทำพิธีเซ่นแก้มแฮอยู่นั้น ข้างนอกห้อง (กลางบ้าน) ผู้ช่วยหมอเสนจะทำพิธีเซ่นผีสกุลเดียวกันแต่อยู่ต่างจังหวัด พร้อมทั้งผีร้าย (ผีที่มิได้เป็นผีเรือน เช่น ผีตายโหง) ให้มารับเครื่องเซ่นด้วยเรียกว่า "เสนข่าวว่า" เครื่องเซ่นได้แก่ หัวหมู 1 หัว ขาหน้า 2 ขา ขาหลัง 2 ขา หาง 1 หาง ถ้วยน้ำต้มหมู 1 ถ้วย จุ๊บหมู 1 ซาม ข้าวสุก 2 จาน น้ำ 1 ขัน หมากพลู 1 ชุด การเซ่นครั้งนี้มิได้เอ่ยชื่อผู้ใดให้มารับเครื่องเซ่น แต่เป็นการเชิญบรรดาผีทั่วๆ ไปที่อาจไม่มีญาติให้มารับเครื่องเซ่นโดยทั่วกัน

เมื่อเสร็จพิธีดังกล่าวมาแล้ว หมอเสน เจ้าภาพ และญาติผีเดียวกันที่มาในวันนั้นจะรับประทานอาหารร่วมกันบนบ้านนั้น เรียกว่า "แลงหมอ" หรือ "แลงกลางเฮือน" ส่วนแขกที่มาในงานนั้นก็จะรับประทานอาหารเช่นเดียวกันแต่ต้องอยู่นอกห้องผีเรือน

อาหารที่เลี้ยงแขกในงานเสนเรือนนี้ กับข้าวที่นิยมกันคือ หมูยำ หรือจุ๊บหมูยำ แกงส้มหน่อไม้ดองกับไก่ แกงจืดหมูใส่ผักอะไรก็ได้ เช่น หัวผักกาด หรือสับปะรด ลาบเลือด ลาบเลือดทำจากหมูต้มสับให้ละเอียดแล้วนำมาคลุกกับเลือดหมูสดๆ ใส่ใบผักชีฝรั่ง พริก น้ำปลา มะนาว หอมกระเทียม และเครื่องเทศอื่นๆ เพื่อดับกลิ่นคาว ลาบเลือดนี้ชาวโซ่งถือว่าเป็นอาหารที่มีคุณค่าเพื่อความแข็งแรง และมักกินกันทุกคน

หลังจากรับประทานอาหารและพักผ่อนสักพักหนึ่งจะมีการเซ่นเหล้า การเซ่นด้วยเหล้านี้มี 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 เรียกว่า "เสนเหล้าหลวง" เป็นการเซ่นเหล้าครั้งใหญ่ โดยหมอจะเรียกชื่อผีให้มารับเซ่นเหล้าเฉพาะผีเรือนของเจ้าภาพทีละชื่อเท่านั้น ส่วนผีบ้านญาติห่างออกไปจะเรียกชื่อรวมกันทั้งหมด แล้วเชิญให้กินเหล้า

ครั้งที่ 2 เรียกว่า "เสนลาแกง" หมายถึง การเซ่นเหล้าหลังจากได้กินของคาวแล้ว เป็นการล้างปาก

ครั้งที่ 3 เรียกว่า "เสนเหล้ากู้" หมายถึงเซ่นครั้งสุดท้าย เป็นการกู้เผือน (พานที่ใส่อาหารเซ่นผี) กลับมาจากผี ถ้าเป็นประเพณีไทยก็เหมือนอย่างลาข้าวพระ เพื่อนำอาหารและขนมผลไม้ในเผือนนั้นมาแจกจ่ายกันรับประทาน ถือว่าเป็นศิริมงคลด้วย แล้วเชิญให้ผีกลับไปบ้านเมืองของตน

จากนั้นเจ้าภาพและญาติผีเดียวกันเข้าไปในห้องผีเรือนอีกครั้งหนึ่ง หมอเสนจะรินเหล้าแจกทุกคน และให้ดื่มเหล้าพร้อมๆ กัน 7 ครั้ง เรียกว่า "แลงฟายเฮือน" หมอเสนจะบอกให้ผีเรือนพิทักษ์รักษาลูกหลานทุกคนที่ "มาหยาดมาฟาย"[1] กันครั้งนี้ได้อยู่อย่างสบายไม่เจ็บป่วย

จากนั้นหมอเสนจะเทเหล้าของตนทิ้งไปในช่องกระดานพื้นบ้านเรียกว่า "เหล้าส่งหล่ำ"[2] แล้วเจ้าภาพและญาติจะยืนขึ้นคำนับผีเรือนพร้อมกัน เป็นการส่งกลับ เป็นอันเสร็จพิธีเสนเรือน หลังจากญาติและแขกกลับบ้านไปแล้ว ทุกคนในบ้านซึ่งมี "ไต๋"[3] หรือ ผู้ดูแลขวัญของแต่ละคน หมอเสนจะทำพิธีเซ่นขวัญให้ด้วยเรียกว่า "แปงไต๋" เพื่อให้อายุมั่นขวัญยืน เครื่องเซ่น ประกอบด้วย ข้าว 2 จาน ไก่ต้ม 2 ตัว น้ำ 1 ขัน เหล้า 2 ขวด และหมากพลู 1 ชุด เมื่อเสร็จจากการแปงไต๋แล้วยังมีการเลี้ยงอาหารให้กับเทวดาด้วย เช่น เทพาอารักษ์ ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า ศาลพ่อปู่ เป็นต้น การเลี้ยง อาหารให้เทวดานี้เรียกว่า "ฟายท่านพ่อปู่" เครื่องฟายพ่อปู่มีดังนี้ เหล้า น้ำ และหมากพลู เพื่อให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุขสบาย เพราะถือว่าเทวดารักษาหมู่บ้านนี้ช่วยพิทักษ์รักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่สุขสบาย เสร็จแล้วหมอเสนจะส่งมอบเสื้อฮี ซึ่งได้นำไปวางไว้ในพิธีเสนเรือนตั้งแต่แรกนั้นให้กับเจ้าของบ้าน สักครู่จึงลากลับ เป็นอันเสร็จพิธีเสนเรือนโดยสมบูรณ์

ตัวอย่างคำพูดเป็นภาษาโซ่งพิธีเสนเรือน

คำเซ่นครั้งที่ 1 เรียกว่าเสน "ปางแปง"ดังนี้

"หล่ำซักกูปู่หล่ำ ลูกมึงเกิงหลานมึง จี่เซ่นหมูปางแปง ให้มากินเนื้อหมูนั่นลูกมึงหลานมึงให้ท่วมฟัน มากินมันหมูของลูกมึงให้ท่วมเขี้ยว ให้มากินกับกำข้าวไฮ่รวงหนา แก้วกับกำฮวงหยาง

---

[1] หล่ำ เท่ากับ ผี

[2] มาหยาดมาฟาย เท่ากับ การที่ญาติผีเดียวกันมาดื่มเหล้าฉลองพร้อมกัน

[3] ไต๋ เท่ากับ สัญลักษณ์แทนขวัญของแต่ละคน สานด้วยไม้ไผ่เป็นพัด ธนู เข่ง ขนาดจิ๋วเหน็บไว้ที่ฝาผนังบ้าน

กินกับกำข้าวหลอนนางวี แก้วกับกำข้าวดีนางปั้น นาวปั้นดีนัก กวงมือไม่จ่า ปั้นนั่งกวงฟ้ามะยม กำข้าวกลมมอเจียน กำข้าวเหรียญลงคอ ตกคอน้อยอย่าจวง ตกคอหลวงอย่าแก้น

จี่แถ้นแต้น้ำเต้าหองหมอรอง บ่วยซ้าเหล็กซ้าตองค่อยผ่อน หล่ำเลาได้กินก่อนแล้วยั้งคอยกินหลายกลายเป็นเผือนจ้งลือเซ่นป้อนจือตางตาเหมือหล่ำ

คำเซ่นครั้งที่ 2 เรียกกว่าเสน "กำกก"

"หล่ำซักถ๋อป่อหล่ำ ป่อกวานนั่นกวานบ่าวมากิ๋นเยื้อหมู นั่นลูกมึงถึงหลานมึงกินกำก๊กอย่าเพิ่งวางมากิ๋นเยื้อหมูกำกาง นั่นลูกมึงเกิงหลานมึงอย่าเพิ่งอิ่ม มากิ๋นหมูให้ท่วมฟัน มากินมันหมูให้ท่วมแข้ว มาแก้วกับกำข้าวไฮ่เข้าหนา แก้ว (เคี้ยว) กับกำข้าวหนาข้าวอ่อน กำเข้าหลอนนางวี กำเข้าดีนางปั้น นางปั้นดีหนักกวงปือไม่จ่า นังปั้นกวงฟ้ามะยม กำเข้ากลมหมอเจียน กำข้าวเหรียญลงคอตกคอน้อยอย่าจวง(ค้าง) ตกคอหลวงอย่าแก้น จีแก้นแต้น้ำเต้าหองหมอรองบ่วยซ้าเหล็กซ้าตอง ค่อยผ่อน หล่ำเลาได้กินก่อนแล้ว ยั้งคอยกินหลายกลายเป็นเผือนจ้งลือ เซ่นป้อนจือตางตาเหมือหล่ำ"

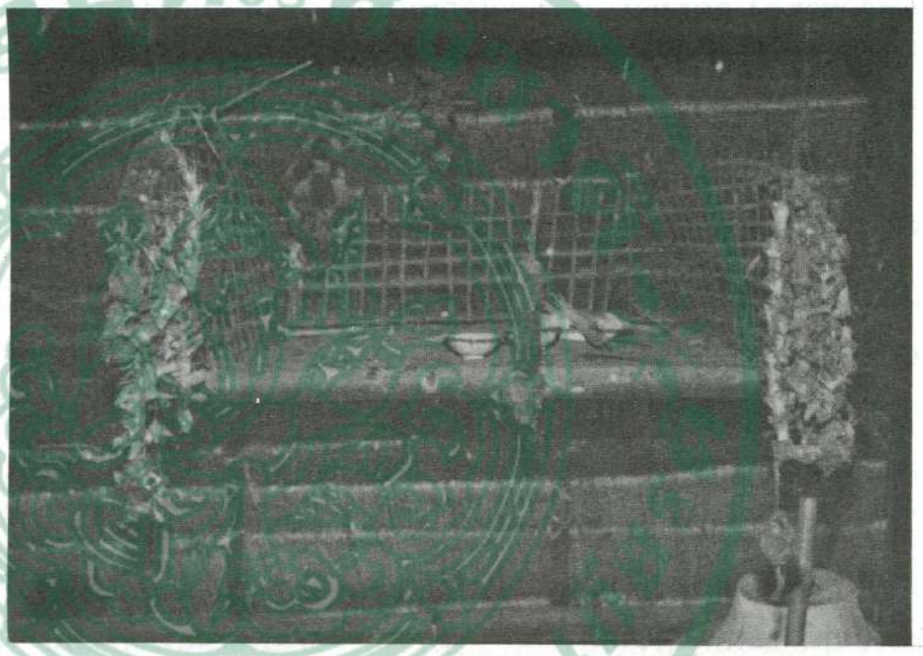
คำเซ่นครั้งที่ 3 เรียกว่า "สองตั๊บ"

(เซ่นสองตั๊บ)

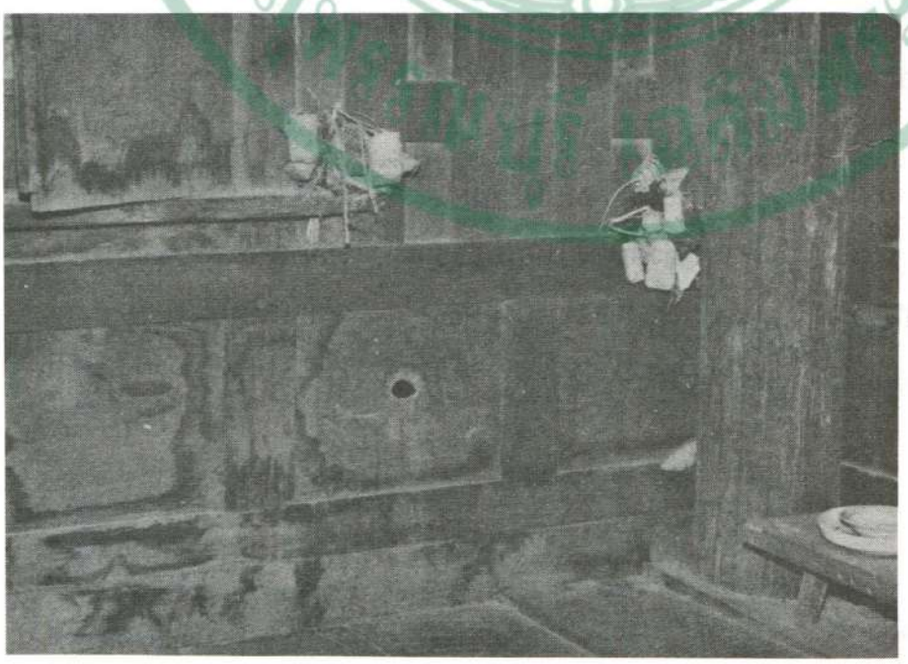
หล่ำอยู่ดักรือว่าหล่ำอยู่ใกล้เล่าหล่ำเอย หล่ำอยู่ดักแล้วซัดมาใกล้
หล่ำอยู่ใต้อยู่ต่ำแล้วซัดมาจำ ไขป๊ะหล่ำมาตอยอคอดวงหล่ำมาสู
กู้หน้ามะขาวอ่อนมากิน หล่ำส๊ะถูปู่หล่ำปู่กวาน...(ชื่อผี)
กวานบ่าวมากินมากินเนื้อหมูเซ่นสองตั๊บหนั่งหลานเจ่าเสื้อมึงอย่าเบื่อ
เซ่นสองเตืออย่าปูนกำเข่าลูนอย่าข้อง ไขว่ห่องกินมักมาไขว่ขากินมักมั๊ม
ต่อนตกต่อนมีมั๊ม กำตกกำหยีย้อย กินเต่งกำน้อยกำอ่อนเติมกัน
กำโกกเปียงตอแม่ควาย กำปายเปียงตอข่อยบ่าว
กินเปียงจ้างโตถ่างงาข้าว กินเปียงลูกหญิงนางสาวตางหม่า
แก้วหล่าน้อยกาเสียงเงินวาว กินกับกำเข่าไฮขาวหนา
กินกับกำเข่านาขาวอ่อน กำเข่าหล่อนนางวี กำเข่าดีนางปั้น
ปั้นดีนักกวงหึมไม้จา ปั้นดีหนักกวงฟาไม้โยม กำเข่าโกมหมอเจียน
กำเข่าเลี่ยนลงคอ โตกคอน้อยคอใหญ่อย่าจวง ตกคอหลวงอย่าแก้น
จี่แก้นแต้บั๊งน้ำน่อยต้าวห่องหมูรอง หมูสักปองแต่ปางเมื่อก่อน หล่ำใดได้กิน
ก่อนจังกอยกินดาย กายเผือนปางจารือเซ่นป่อน เอิ้นจือแล่วต่างตาเมือหล่ำ

(ถอดความ เซ่นสองตั๊บ)

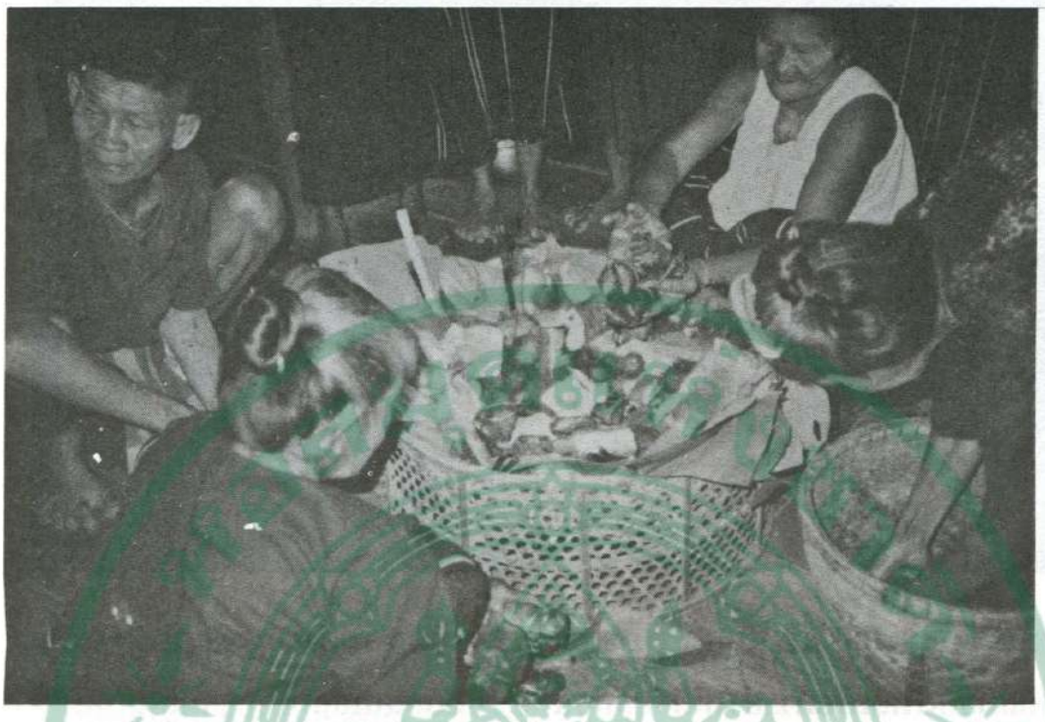
ผีตนใดที่อยู่ไกลให้เข้ามาใกล้ๆ ตนใดที่อยู่ข้างล่างให้ขึ้นมาข้างบน ให้อ้าปากแล้วชูคอขึ้นมารับข้าวอ่อน.....(ชื่อผี)ให้มากินเนื้อหมูที่ลูกหลานมีงเซ่นให้เป็นครั้งที่3เซ่นให้สองครั้งแล้วอย่าเบื่ออย่าคาย อย่าขย้อน ให้นั่งไขว่ห้างกินให้สบาย กินให้เข้าไปทีละน้อยเรื่อยๆ ให้กินข้าวคำน้อยๆ ที่ปั้นแต่งไว้อย่างน่ากิน คำแรกให้กินได้อย่างกับแม่ควาย คำสุดท้ายให้กินอย่างข้าทาสกินให้กินจุอย่างกับช้างกิน ให้กินจุอย่างลูกสาวกำลังรุ่น ให้กินหมูกับข้าวนาข้าวอ่อนซึ่งนางได้ล่อนได้ปั้นให้กลมเท่าเม็ดมะยม กลมเรียบเหมือนดั่งช่างบรรจงปั้นและลื่นลงคอดีนัก กลืนลงคอแล้วอย่าติดคอ ถ้าติดคอก็ให้ดื่มน้ำในกระบอกที่เตรียมมาเหมือนอย่างครั้งแรกๆ เมื่อผู้ใดได้กินก่อนแล้วจงกลับไปจะได้เรียกผู้อื่นมาเซ่นป้อนให้กินต่อไป

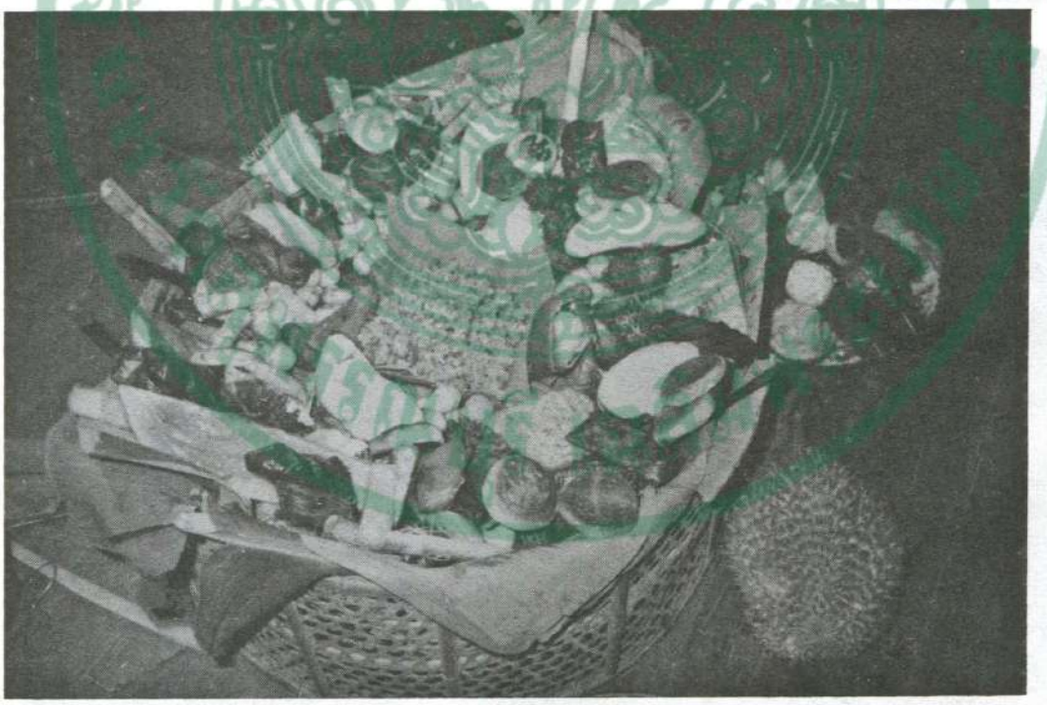

“กะล้อหอง” คือที่อยู่ของผีเรือน ซึ่งอยู่มุมห้องด้านทิศตะวันตกของบ้าน

ที่บริเวณใกล้ๆ กะล้อหองจะเจาะรูข้างฝาไว้เพื่อเป็นช่องทางที่หมอเสนจะส่งอาหารให้ลอดรูนี้ไปเวลาป้อนข้าวและน้ำให้ผีเรือน

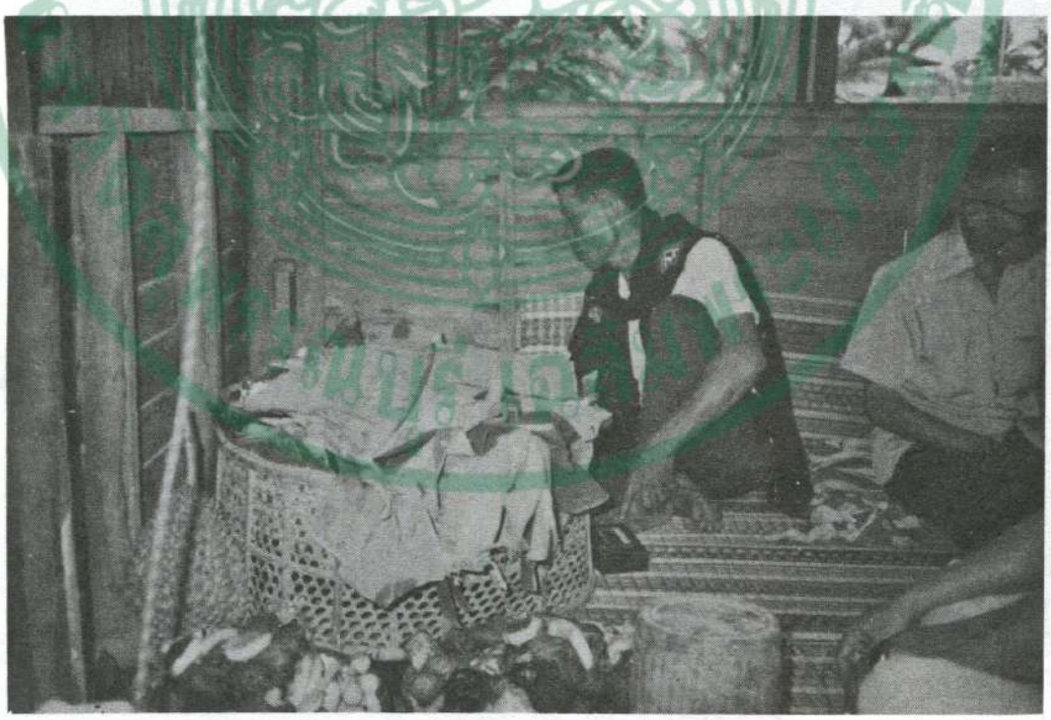

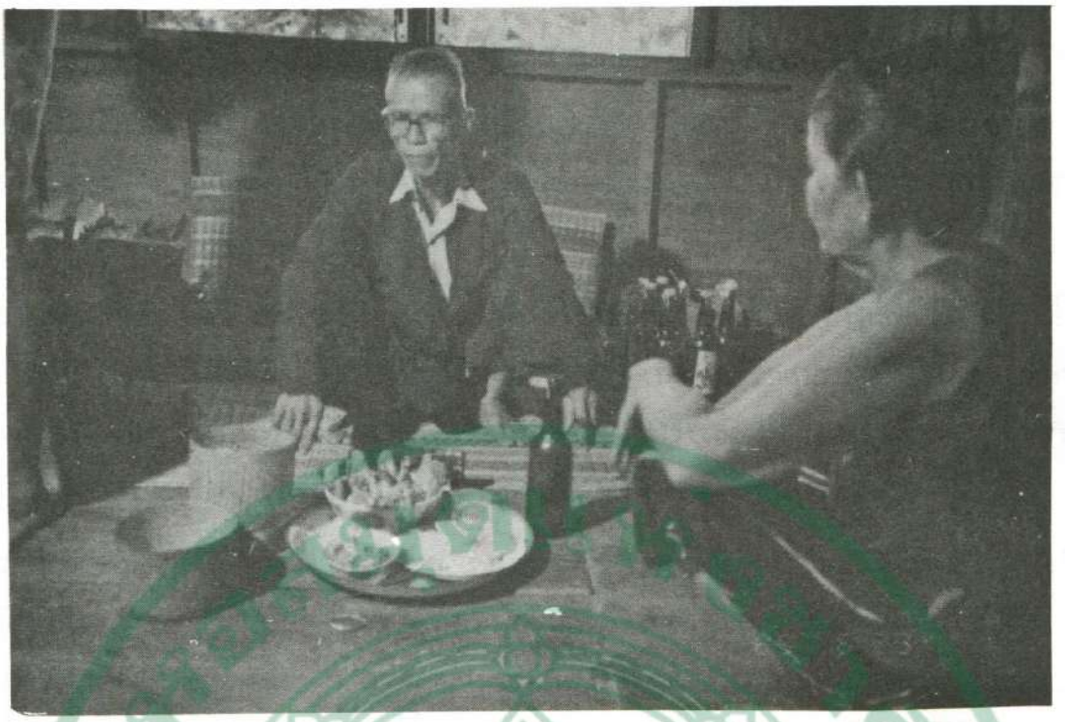
ญาติผู้ใหญ่เตรียมของสำหรับเซ่นผีบรรพบุรุษในพิธีเสนเรือน

บรรดาลูกหลานซึ่งถือว่าเป็นผี (ตระกูล) เดียวกัน กำลังยกพานเครื่องเซ่นขึ้นเหนือศีรษะเพื่อเป็นการส่งให้ผีรับรู้ก่อนที่จะให้หมอเสนป้อนอาหารที่เซ่นให้แก่ผีเรือนตามรายชื่อที่จดไว้

หมอเสนกำลังบอกผีเรือนแต่ละชื่อก่อนที่จะคีบอาหารป้อนให้กินทางรูปฝาผนังห้อง

เจ้าของบ้านจะนำอาหารมาเลี้ยงหมอเสน และหมอเสนจะต้องบอกให้ครูบาอาจารย์ของหมอได้กินก่อน แล้วตนจึงจะกินได้

นอกจากจะเซ่นผีเรือนแล้ว เจ้าภาพจะต้องหาเครื่องเซ่นอีกชุดหนึ่งสำหรับไว้เซ่นผีนอกบ้านทั่วๆ ไปด้วย ภาพนี้หมอเสนผู้ช่วยกำลังคีบอาหารให้กับผีนอกบ้าน

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ ๗

ประเพณีเสนเรือนผู้ท้าว

"ผู้ท้าว" คือชื่อเรียกสำหรับตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าของลาวโซ่งในอดีต "ผู้น้อย" คือชื่อเรียกสำหรับตระกูลสามัญชนธรรมดา การประกอบพิธีเสนเรือนและพิธีกรรมอื่นๆ มีความแตกต่างกันเล็กน้อย สำหรับพิธีเสนเรือนผู้ท้าวมีลักษณะแตกต่างไปจากการเสนเรือนสามัญชนธรรมดา

เริ่มด้วยการฆ่าควายเพื่อเป็นเครื่องเซ่น ปัจจุบันหาควายได้ยากอาจใช้หมูแทนได้ในราวตอน 1 นาฬิกาของวันพิธีหลังจากฆ่าหมูหรือควายเสร็จแล้ว จะชำแหละเป็นชิ้นๆ ให้ครบทั้งตัว แล้วจัดแต่งประกอบให้เป็นตัวใหม่นำขึ้นไปยังกะล้อห้องหรือห้องผีเรือนในคืนนั้น เพื่อทำการเซ่นให้ผีเรือนได้กิน ในตอนเช้าจึงทำพิธีใหญ่สำหรับให้ลูกหลานได้เซ่นไหว้

เครื่องเซ่นในตอนเช้าประกอบด้วย พานหรือปานเผือนใส่หมูซึ่งแต่งไว้ทั้งตัว 1 ปานใหญ่ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน กล้วยน้ำว้าสุก อ้อย และผลไม้ชนิดต่างๆ เท่าที่จะหาได้ในฤดูขนมจันอับหรือขนมหวานแห้งๆ อย่างละ 1 ถาด นำขนมและผลไม้ทั้งหมดนั้นใส่ลงไปในปานเผือนทับเนื้อสดที่แต่งไว้เป็นตัวในตอนแรกจนสุมพูนขึ้นมาจากปานเผือน ส่วนขนมที่เหลือจะจัดใส่กะบะไม้อีก 2 กะบะ บนเหนือปานเผือนนั้นยังมีห่อเครื่องเซ่นของญิงสาว (หญิงสาว) คือลูกสาวของผีผู้ท้าวนั้นที่แต่งงานออกไปอยู่กับสามีที่อื่น เมื่อระลึกถึงบรรพบุรุษจึงนำของมาเซ่น เครื่องเซ่นที่นำมามีหมูและผลไม้เช่นเดียวกับปานใหญ่ ห่อด้วยใบตองกล้วยมัดด้วยใบลานคล้ายถุงผ้า อาหารห่อนี้ถึงแม้ญิงสาวไม่นำมาเซ่นเจ้าของบ้านผู้ทำพิธีก็ต้องเตรียมขึ้น ทั้งนี้เพราะเวลาเซ่นช่วงหนึ่งจะนำห่อเครื่องเซ่นนั้นทิ้งลงไปใต้ถุนบ้านทั้งห่อ ไม่ป้อนทีละคำเหมือนอย่างการเสนผู้น้อย

ขั้นที่ 1 หมอผู้ทำพิธีเสนผู้ท้าวนี้จะต้องมีเชื้อสายเป็นผู้ท้าวมาก่อนด้วย เจ้าของบ้านจะต้องไปรับหมอพิธีมาและจะต้องเชิญขึ้นบ้านก่อนขึ้นบ้านจะต้องล้างเท้าให้ด้วย หมอพิธีจะสวมเสื้อฮีและนั่งบนม้านั่งหรือ "ตั่ง" หันหน้าเข้าหาฝาผนังห้องผีเรือน ขั้นแรกเจ้าของบ้านผู้จะทำพิธีเสนจะนำเสื้อฮีประจำตัวของตนใส่กระจาดหรือถาดมามอบให้หมอพิธี ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้รู้พิธีท่านหนึ่งจะกล่าวคำเป็นภาษาโซ่งบอกให้หมอพิธีเสนผีเรือนครั้งนี้ให้ พิธีตอนนี้เรียกว่า "ฟายจาง" หมอพิธีรับคำและทำพิธีให้

หมอพิธีเริ่มกล่าวบอกผีเรือนให้ทราบว่าวันนี้ลูกหลานจะนำอาหารมาให้กิน จงมารับการเซ่นไหว้ครั้งนี้ด้วย หมอพิธีเริ่มด้วยการรินเหล้าใส่ชาม และรินลงไปในร่องพื้นกระดานบ้านที่เจาะไว้ เรียกชื่อผีเรือนให้มากินเหล้าทีละชื่อ แล้วก็รินเหล้าลงไป ทำเช่นนั้นจนหมดรายชื่อในปับผีเรือน เป็นการเซ่นเหล้าหรือเลี้ยงเหล้าก่อนกินข้าว

หลังจากนั้นจึงมีการเซ่นอาหารให้ผีเรือน เริ่มด้วยบรรดาลูกหลานโดยเฉพาะเจ้าของบ้านผู้ประกอบพิธีเซ่น (ลูกชายผู้สืบผี) ช่วยกันยกปานเผือนขึ้นเหนือหัว 3 ครั้ง เป็นการมอบให้ผีเรือนได้รับเครื่องเซ่นนั้น เมื่อวางลงบนพื้นบ้านตามเดิมตรงร่องกระดานซึ่งเจาะไว้ หมอพิธีเรียกชื่อผี

เรือนชื่อหนึ่งก็ยกปานเผือนขยับขึ้นครั้งหนึ่ง เป็นทำนองสมมุติว่ามอบอาหารให้รับประทานหมอเรียกชื่อผีเรือนจนหมดทุกชื่อเสร็จแล้ว จึงหยิบห่ออาหารเครื่องเซ่นทั้งห่อหย่อนลงไปใต้ถุนบ้าน ถ้าร่องกระดานเล็กเกินไป หมอจะแก้ห่อแล้วหยิบเครื่องเซ่นทีละน้อยหย่อนลงไปจนกว่าจะหมดห่อก็ได้ ที่ใต้ถุนบ้านจะมีผู้นำกระจาดมารอรับอาหารที่ทิ้งลงมาเพื่อนำไปรับประทาน

ขั้นที่ 2 หมอพิธีจะนำเหล้าและขนมอีกชุดหนึ่งมาถวายเทวดาเรียกว่า "ฟายเทวดา" ในการฟายเทวดานี้จะใช้หมออีกคนหนึ่งเป็นผู้กล่าวถวาย เทวดานี้คือเทวดาประจำหมู่บ้าน เช่น เจ้าพ่ออุมลุม เจ้าพ่อบุญน้อย เจ้าพ่อแก่นจันทร์ เจ้าพ่อสร้อยสุวรรณ เครื่องเซ่นเทวดามีน้ำ ๑ ขัน หมากพลู ๑ ที่ เหล้า ๑ ขวด และขนมแห้งๆ หมอพิธีจะบอกให้เทวดาช่วยปกป้องรักษาคนในบ้านซึ่งเรียกว่า ลูกช้าง ลูกม้า จงอยู่เย็นเป็นสุข

ขั้นที่ 3 เป็นการเซ่นผีไม่มีญาติหรือผีที่มิได้เป็นผีเรือน เป็นการทิ้งทาน เครื่องเซ่นมี เสื้อผ้า ผ้าทอสีขาว สีดำ ผ้าห่ม แป้ง หวี กระจก น้ำหอม น้ำมัน กำไล ผม สร้อย ใส่กระจาดหาบ 2 ที่ เครื่องกินมี เนื้อหมูต้ม ไก่ต้ม ขนม ผลไม้ ห่อใบตองมัดด้วยใบลาน ๑ ห่อใหญ่ เหล้า ๑ ขวด หมากพลู บุหรี่ ข้าวสุก ข้าวสาร และดุ้นฟืน ฯลฯ หมอพิธีจะเป็นผู้กล่าวอุทิศให้ โดยย้ายที่นั่งจากเดิมมาอยู่อีกที่หนึ่งใกล้ๆ กันนั้น

ขั้นที่ 4 เป็นพิธีแปงได้ ให้เจ้าของบ้านผู้ประกอบพิธี (เจ้าเสื้อ) มานั่งอีกห้องหนึ่ง หมอหยิบได้ซึ่งเป็นไม้ไผ่สานเป็นรูปตะกร้า ธนู พัด ขนาดจิ๋ว เป็นสัญลักษณ์ของขวัญของแต่ละคนตั้งแต่ตอนแรกเกิด มักจะเหน็บไว้ที่ข้างฝาบ้านวางไว้ในบริเวณพิธี นอกจากนี้ก็มีเหล้า เสื้อฮี ข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุก ไก่ต้ม 2 ตัว วางไว้ในถาด ต่อมาหมอพิธีจะกล่าวคำเซ่นไหว้ขวัญ ในขณะเดียวกันหมอจะหยิบเนื้อไก่ ข้าวเหนียว ขนม อย่างละเล็กน้อยใส่ลงไปในได้ของแต่ละคน เพื่อเป็นการสมมุติว่าให้ขวัญได้รับเครื่องเซ่นนั้นเพื่อขอให้ขวัญหรือแม่ซื้อของแต่ละคนช่วยคุ้มครองมิให้เจ้าของขวัญเป็นอันตราย อยู่ดีมีสุข เป็นอันจบพิธี

เมื่อหมอทำพิธีเสร็จ จะกลับลงทางบันไดบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องเดินไปส่งด้วย เมื่อหมอพิธีออกไปพ้นบ้านแล้ว ถ้าหมอพิธีผู้นั้นเป็นญาติหรือคนสนิทกันอยากจะกลับมาคุยกับญาติมิตรในบ้านนั้น ก็จะต้องถอดเสื้อฮีออกเสียก่อน จึงจะเข้ามาในบ้านได้ ซึ่งคราวนี้หมอพิธีจะมาในฐานะคนธรรมดา

(บ้านนายดาบประเสริฐ เพชรแอง หมู่ 11 ต.บางปลา อ.บางเลน จ.นครปฐม 17 พ.ค. 29)

ประเพณีการเสนตั้งบั้ง

บ้านใดที่มีพ่อหรือปู่เป็นผู้มีเวทย์มนต์ หรือเรียกว่าเป็นผู้มีวิชา มีครูบาอาจารย์สามารถรักษาไข้ ถอนพิษ ถอนคุณ ด้วยเวทย์มนต์ได้ เมื่อผู้นั้นตายไปแล้วลูกหลานจะอัญเชิญมาเป็นผีเรือน จะต้องจัดหิ้งที่อยู่ให้ไว้โดยเฉพาะต่างหากแตกต่างจากผีบรรพบุรุษธรรมดา แต่อยู่ในห้องผีเรือนเดียวกัน ในโอกาสที่ผู้สืบผี (ลูกชาย) จะทำการเซ่นไหว้ประจำปี ผู้สืบผีจะต้องเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ 2 ชุดแยกกันและเครื่องเซ่นก็ต่างกันด้วย การเสนเรือนผีเรือนธรรมดาจะกระทำก่อนในตอนเช้าเมื่อเสร็จแล้วจะต้องทำการเซ่นเฉพาะให้มนต์เป็นพิเศษในตอนบ่าย ดังจะอธิบายต่อไปนี้

อุปกรณ์และเครื่องใช้ในพิธี

1. ตกแต่งหิ้งมนต์ด้วยผ้าไหมสีแดงขาว ใช้ผ้าไหมสีแดงขนาดกว้าง 70 ซม. ทาบติดกับผ้าขาวซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าข้างละ 1 นิ้ว ผ้าทั้งสองสีนี้ยาวเท่ากันคือยาวประมาณ 250 ซม. พาดเต็มหน้าหิ้งพอดีโดยทิ้งชายให้ห้อยลงมาถึงพื้นห้อง (หิ้งสูงเลยหัวคน) ชายผ้าที่ห้อยลงมาจะเหน็บไว้กับราวพาดผ้าสไบเฉียงสีขาวซึ่งตอกติดไว้กับผนังบ้าน

2. ตั้งเสาหลัก 1 หลัก ทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำสูงจากพื้นบ้านยันเพดาน ตั้งอยู่ตรงกับหน้าหิ้งมนต์ยาวประมาณ 250 ซม. เรียกว่า "เสาลั่ง" หรือเสาตั้ง เดิมเสานี้ชาวโซ่งจะใช้เสาของบ้านต้นตรงกลางบ้าน (บ้านแบบดั้งเดิม) ปัจจุบันนี้จึงทำเสาสมมุติขึ้นเอง ที่โคนเสามีไหเหล้าตั้งอยู่ ถัดจากโคนเสาขึ้นไป 120 ซม. มีร่มสีขาวสีแดงขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 45 ซม. 2 คัน เป็นร่มที่ทำขึ้นเองไม่ใช่ร่มที่ทำขาย ผูกติดไว้ไว้กับเสาในลักษณะที่จะหยิบออกใช้ได้สะดวก คือปักไว้โดยเอาด้ามสวมกับกระบอกไม้ไผ่ซึ่งผูกติดกับเสาอีกทีหนึ่งก็ได้ ถัดจากร่มลงมามียอดตำลึง ยอดหญ้าใบแหลม ๆ ยอดกระถิน 2-3 ยอด ใช้เชือกผูกติดไว้รอบ ๆ เสา

3. เครื่องบูชาครูของหมอพิธี เรียกว่า "บุงข้าวม้า" ซึ่งประกอบด้วยกระบุงข้าวเปลือก 1 กระบุงเต็ม ข้าวสาร 1 ซาม วางไว้บนข้าวเปลือก ไข่ไก่ 1 ฟอง วางไว้กลางซามข้าวสาร เงิน 1 บาท และด้ายดิบ 1 ใจ ยาวพอเคียนหัวหมอพิธีได้ และกำไล 1 อัน ไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด หมากพลู 1 ชุด

4. เครื่องเซ่นมนต์ ประกอบด้วย หัวหมู 1 หัว ไก่ต้ม ขนมจันอับ และผลไม้ จัดใส่เข่งสานด้วยไม้ไผ่จำนวน 4 เข่ง และเหล้า

5. เครื่องดนตรีสำหรับบรรเลงประกอบการร่ายรำ ประกอบด้วยไม้กระดาน ยาว 3 เมตร กว้าง 8 นิ้ว 1 แผ่น กระบอกไม้ไผ่ยาว 170 ซม. 4 อัน แต่ละอันมีที่สำหรับมือจับกระแทกกระดานคล้าย ๆ กับสามเกลอที่ใช้กระทุ้งเสาเข็ม ตุ่มมังกรมีฝาปิด และไม้ไผ่สานคล้ายพัดมีด้ามยาว 50 ซม. (เหมือนที่ตีแมลงวัน) สำหรับเคาะบนถาดให้มีจังหวะแทนกลองหรือฉาบจังหวะในการเคาะดังนี้ 1, 2, 3 เพ้ง 4, 5, 6 หรือ ติ่ง ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, เพ้ง ติ่ง ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง,เพ้ง

6. กระป๋องตักน้ำใส่น้ำเต็ม พร้อมขันตักน้ำลอยอยู่

7. ห่อเสื้อผ้าของเจ้าของบ้าน (4-5 ชุด) และมีห่อข้าวเหนียว 10 ห่อ ห่อปลา 9 ห่อ เพื่อใช้เสี่ยงทายการดำเนินชีวิตในอนาคต

ขั้นตอนของพิธีโดยย่อ

1. หมอพิธีเชิญครูลงมาแล้วนำของมาบูชาครู เป็นการไหว้ครูของหมอ

2. หมอพิธีเรียกมนต์ (ผีมนต์หรือผีที่เคยเป็นหมอเวทย์มนต์) ให้ตื่นเพื่อลงมารับเครื่องเซ่นที่ลูกหลานนำมาเซ่นไหว้

3. หมอพิธีกล่าวคำเป็นภาษาโซ่งเป็นกลอน เพื่อตามมนต์ให้ลงมารับเครื่องเซ่น

4. เชิญขวัญแล้วฉลองขวัญเจ้าเสื้อ (เจ้าของบ้านที่ประกอบพิธี)

5. เชิญมนต์ลงมารับเครื่องเซ่นโดยให้มาประทับในตัวหมอพิธีเองเพื่อร่ายรำและรับประทานอาหารที่นำมาเซ่น

รายละเอียดของพิธีเสนตั้งบั้ง (เสนมนต์)

พิธีเริ่มจากหมอพิธีบูชาด้วยเครื่องบูชา มีกระบุงข้าวเปลือก 1 กระบุง ข้าวสาร 1 ซาม วางบนข้าวเปลือก ไข่ไก่ 1 ฟอง วางบนซามข้าวสาร ด้ายสายสิญจ์ หรือด้ายดิบ 1 ใจ และกำไล 1 อัน วางไว้บนข้าวเปลือก นอกจากนั้นยังมีหมากพลูและเหล้า 1 ขวด วางไว้ใกล้กัน ที่ใกล้ตัวหมอพิธีมีห่อผ้า 1 ห่อ ภายในบรรจุเสื้อผ้าของเจ้าของบ้าน ห่อข้าวเหนียว 10 ห่อ ห่อปลาปิ้ง 9 ห่อ ห่อผ้านี้เรียกว่า "ถุงหลา" ถุงนี้นำมาเข้าพิธีเพื่อเป็นเครื่องเสี่ยงทายอนาคตของเจ้าของบ้านและครอบครัวเกี่ยวกับการโรคภัยไข้เจ็บและการทำมาหากิน หมอพิธีจะกล่าวคำบูชาครูสักพักหนึ่ง เมื่อเสร็จแล้วเจ้าของบ้านจึงได้นำอาหารมาเลี้ยงหมอพิธี อาหารที่นำมามีเหล้า ไก่ต้ม ข้าวสุก และแกง 2-3 อย่าง หมอพิธีรับประทานอาหารนั้นเมื่อเสร็จแล้วจะมีผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของบ้านหรือตัวแทนก็ได้กล่าวบอกเป็นภาษาโซ่งให้หมอพิธีให้ทราบว่า ขณะนี้บ้านนี้ต้องการจะเซ่นไหว้ผีเรือน ขอให้หมอพิธีทำพิธีเชิญผีเรือนมารับเครื่องเซ่นไหว้เหล่านี้ด้วย โดยเฉพาะผีเรือนเคยเป็นมนต์ (หมอพิธี) มาก่อน จึงขอให้หมอพิธีเซ่นพลีให้ถูกต้องด้วยเถิด

หมอพิธีนั่งลงตรงหน้าหิ้งมนต์ ดื่มน้ำมนต์ของตนที่ทำไว้แล้วพนมมือไหว้ครู จุดเทียนขึ้น 1 เล่ม ร่ายมนต์แล้วเวียนไปรอบๆ กระบุงข้าวม้า (กระบุงข้าวเปลือกสำหรับไหว้ครู) สามรอบแล้วส่งเทียนให้ผู้ช่วยจุดต่ออีก 4 เล่ม ปักไว้ที่ราวพาดผ้าสะไบเฉียงข้างละ 2 เล่ม แล้วเริ่มร่ายมนต์ชุมนุมเทวดา (แถน) เพื่อจะบอกกล่าวแก่แถนว่าตนต้องการจะเซ่นไหว้มนต์ (ผีเรือนของบ้านนี้) ในวันนี้ แถนจะลงมาช่วยตามหาขวัญของมนต์ได้หรือไม่ จากนั้นหมอพิธีจึงสั่งให้หมอผู้ช่วยทำพิธีเสี่ยงทายเพื่อให้ทราบคำตอบจากแถน ผู้ทำพิธีถามตอบนี้เรียกว่า "หมอสะ" หมอสะจะถามแถนว่าถ้าแถนตกลงรับช่วยเหลือตามที่หมอพิธีขอเชิญ ขอให้เม็ดข้าวสารที่หยิบขึ้นมานี้เป็นเลขคู่ และถ้าไม่ตกลงจะมาขอให้หยิบข้าวสารแล้วนับได้เป็นเลขคี่ จากนั้นจึงใช้มือขวาหยิบเม็ดข้าวสารมา

หยิบมือหนึ่งใส่ในฝ่ามือซ้าย แล้วนับถ้านับได้ 8 เม็ด เป็นอันว่าแถนท่านลงมาและรับที่จะหาขวัญและนำลงมาให้ได้รับการเซ่นไหว้ ทั้งนี้เพราะมนต์ที่เชิญมารับของเซ่นไหว้นี้เป็นแถนหรือเทวดาองค์หนึ่งด้วย (คนธรรมดาเมื่อตายไปแล้วเป็นผี แต่หมอพิธีเมื่อตายไปแล้วเป็นเทวดา)

หมอพิธีเริ่มร้องเป็นทำนอง พร้อมทั้งเป่าปี่ประโคมเป็นตอนๆ เป็นการต้อนรับและยินดีที่แถนรับที่จะนำมนต์มาให้รับเครื่องเซ่นไหว้ การขับร้องและบรรเลงเพลงนั้นทำดังนี้ หมอพิธีร้องเป็นภาษาโซ่งเมื่อเสร็จตอนหนึ่งก็เอานิ้วอุดรูปี่แต่ละรูให้เป็นเสียงของปี่ที่สูงต่ำเป็นทำนองเพื่อให้คนที่เป่าเป่าได้อย่างเต็มแรงเพียงอย่างเดียว เพราะปี่นั้นยาว 1 เมตร พาดอยู่บนบ่าของหมอพิธี ปี่ขนาดเล็กอีก 2 อัน เสียงสูง 1 อัน เสียงต่ำ 1 อัน มีคนเป่าอันละ 1 คน ก็เป่าให้มีเสียงคลอไปกับปี่ของหมอพิธีพร้อมๆ กัน เมื่อเพลงจบลงหมอพิธีเล่าความเป็นมาที่ต้องทำพิธีนี้ และขอร้องให้แถนนำขวัญของมนต์ซึ่งอยู่ในหอแก้วให้ลงมารับเครื่องเซ่นไหว้ของลูกหลานด้วยจะมาได้หรือไม่ หมอพิธีก็จะถามไปเป็นภาษาโซ่ง แล้วสั่งให้หมอสะเสี่ยงทายด้วยเม็ดข้าวสารอีกครั้งโดยการนับเม็ดข้าวสารในฝ่ามือที่หยิบขึ้นมานับ ถ้าปรากฏว่าขวัญของมนต์มารับเครื่องเซ่นได้ ก็จะเป่าปี่ประโคมแสดงความดีใจเพื่อเป็นการรับขวัญ

ในการรับขวัญของมนต์ที่ลงมารับเครื่องเซ่นไหว้ของลูกหลานนี้ ในพิธีมีการสร้างสิ่งสมมุติเป็นสถานที่ที่ขวัญมนต์จะลงมาประทับ เช่น สร้างเป็นสวนแก้ว หอแก้ว ให้เป็นการต้อนรับอย่างดี จากนั้นจึงเริ่มพิธีฉลองขวัญมนต์ มีการบรรเลงกล่อมขวัญ ต่อหลักบ้าน หลักเมือง เจ้าของบ้านจับหลักมั่นหลักยืนด้วย แล้วถวายของที่จัดไว้ให้มนต์ เลือกช้าง เลือกม้าให้มนต์ แล้วเชิญมนต์ไต่บันไดขึ้นหอแก้ว หรือหิ้งที่จัดไว้บนบ้านนั้นเอง จากนั้นเจ้าของบ้าน (ลูกของมนต์หรือเจ้าของบ้าน) จะนำขันธ์ 5,[1] ขันธ์ 11, ขันธ์ 12 จากบนหิ้งซึ่งหมอพิธีจัดทำไว้ตั้งแต่แรกทำการสักการะมนต์ของตน แล้วหมอพิธีก็จะถามมนต์ โดยการให้หมอสะเสี่ยงทายว่าถูกใจมนต์หรือไม่ ถ้าถูกใจแล้วจึงเชิญมนต์ลงมากินเครื่องเซ่น

การเลี้ยงอาหารให้กับมนต์นี้จะต้องมีการร้องรำไปและกินอาหารไปสลับกันซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เต้นกินรำกิน" เริ่มด้วยหมอพิธีจะเชิญมนต์มาประทับในตัวเอง โดยกล่าวเชิญให้มาประทับมีการแต่งตัวให้สวยงาม เช่น เอาด้ายสายสิญจ์เคียนหัว ทับด้วยผ้าสีลายสีแดงจุดเทียนถือไว้ที่มือซ้าย มือขวาถือวี (พัด) ลุกขึ้นรำเป็นจังหวะตามเสียงดนตรี การทำเสียงดนตรีให้เป็นจังหวะนี้เล่นด้วยหญิงที่มีอายุ 5 คน ซึ่งเป็นหลิ่ง (ญาติตระกูลเดียวกัน) เดียวกันกับเจ้าของบ้านนั้น สวมเสื้อฮี ยืนถือกระบอกไม้ไผ่ ยกขึ้นกระแทกลงไปกับไม้กระดานที่วางอยู่บนพื้นบ้าน พร้อมกับอีกคนหนึ่งเคาะถาดซึ่งคว่ำอยู่บนปากโอ่งแทนกลอง เป็นทำนองจังหวะคือ ติ่ง ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, เพ้ง ติ่ง ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง, ติ๊ด ติ่ง เพ้ง ฯลฯ หมอพิธีรำนำหน้า มีชายอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นหลิ่งเดียวกับเจ้าของบ้านจะหยิบร่มสีแดงและสีขาว 2 อัน มาจากหลักลั่ง มากางให้หมอพร้อมกับหมุนร่มให้ควงไปควงมา

---

[1] ขันธ์ 5 เท่ากับ หมากพลู $\frac{1}{5}$ ชุด เทียน 5 เล่ม สำลี 5 ก้อน

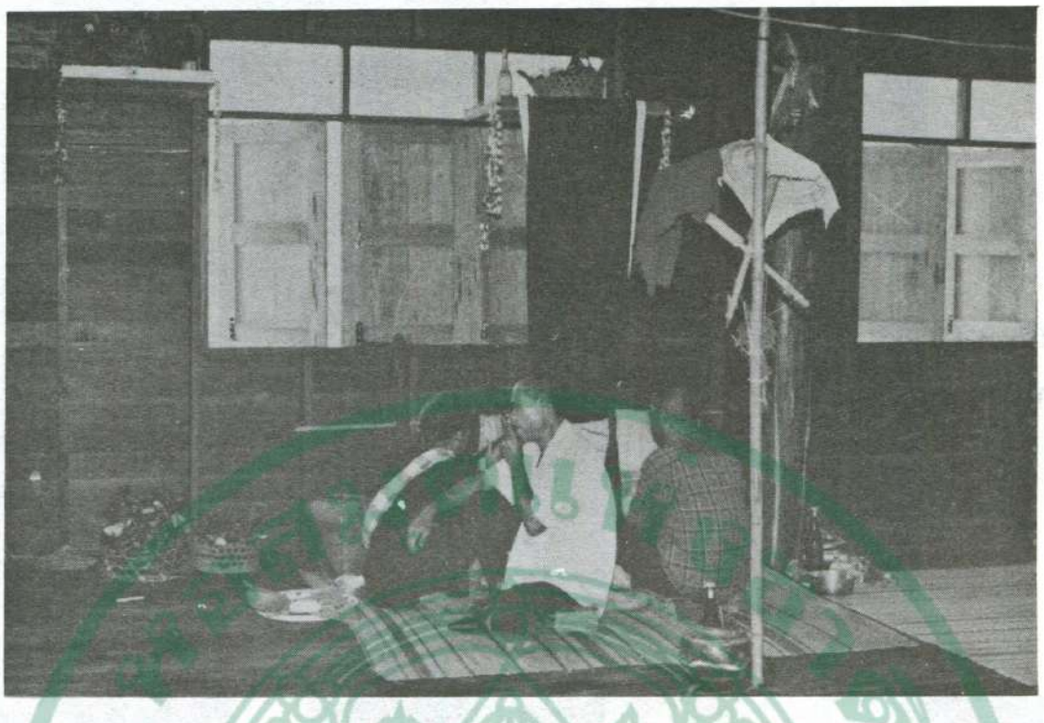
ตามจังหวะกระแทกไม้ไผ่หรือตั้งบั้ง (ตั้ง เท่ากับ กระแทก, บั้ง เท่ากับ กระบอก) หมอพิธีจะรำรอบเสาลั่ง 3 รอบ แล้วจึงนั่งลงจากนั้นหมอสะจะนำเหล้า ไก่ต้ม ผ้าขาว 1 ผืน หมากพลู แล้วหมอสะก็กล่าวให้หมอพิธีหรือตัวแทนของมนต์ให้ทราบว่า จะนำอาหารมาเซ่นให้กิน หมอสะรินเหล้าใส่แก้วยื่นให้มนต์จิบ 3 ครั้ง จิบครั้งที่หนึ่งแล้วก็รินเติมใหม่ยื่นให้จับใหม่ครบ 3 ครั้ง จากนั้นหมอสะจะเอาตะเกียบคีบเนื้อไก่ป้อนให้มนต์ 3 คำ เมื่อกินเสร็จแล้วหมอสะจะเอาผ้าขาวเช็ดปากให้ เสร็จแล้วมนต์จะนำผ้าสะไบของหมอพิธีเอง ซึ่งห่อผ้ามาพาดบ่าสะพายแร่งไว้ที่หน้าอก เลยไปถึงข้างหลัง แล้วใช้ผ้าขาวที่เช็ดปากนั้นคาดทับผ้าสะไบไขว้กันอีกชั้นหนึ่ง แล้วใช้ผ้าอีกผืนหนึ่งคาดทับไว้ที่เอว จากนั้นจึงไปนั่งที่กระบุงข้าวม้า พนมมือบูชาที่หิ้งมนต์ มีปี่เป่าประกอบคำบูชาไปสักพักหนึ่ง หมอพิธีจะเอาผ้าสะไบสีขาวที่พาดอยู่บนราวใต้หิ้งมนต์ส่งให้เจ้าของบ้านและญาติผีเดียวกันห่มสะไบเฉียง หรือพาดที่คอชายห้อยลงมาข้างหลังทุกคนทั้ง 5 คน ลุกขึ้นรำตามหมอพิธี ปี่จะเริ่มเป่าแล้วเดินรอบเสา ผู้ถือกระบอกไม้ไผ่กระทุ้งพื้นและตีถาดเป็นจังหวะก็จะบรรเลงให้เป็นเสียงดนตรี แล้วหมอพิธีจุดเทียนถือไว้มือซ้าย ถือพัดมือขวา ลุกขึ้นรำท่ากระโดดขึ้นกระโดดลงพร้อมกันทั้งสองเท้า ตามจังหวะที่หญิงนักดนตรีกระทุ้งบั้ง รำวนเสาลั่ง 3 รอบ ตามด้วยเจ้าของบ้านพร้อมทั้งญาติ 4-5 คน รำตาม

ในการรำทุกครั้งหมอสะจะจุดเทียนจากราวไปจุดไว้บนหิ้งมนต์ เมื่อรำเสร็จรอบที่สองนี้แล้ว ทุกคนจะโยนผ้าพาดไหล่คืนให้หมอพิธี หมอจะเอาผ้านั้นพาดไว้ที่ราวตามเดิม จากนั้นหมอพิธีจะเริ่มกล่าวคำเซ่นมนต์เป็นครั้งที่ 3 เสร็จแล้วหมอพิธีจะเริ่มออกรำเซ่นเดียวกับครั้งที่ 2 ในรอบนี้หมอพิธีจะคอยสังเกตการกระทุ้งบั้งของหญิงที่ทำการกระทุ้งทั้ง 4 คน ถ้าเห็นว่าการทำจังหวะให้รำนั่นไม่ได้จังหวะ หมอพิธีก็จะตรงไปตักน้ำในกระป๋องน้ำที่เตรียมไว้สาดไปที่ผู้กระทุ้งบั้งนั้น ฝ่ายผู้กระทุ้งบั้งจะแกล้งเป็นกระทุ้งให้ได้จังหวะตามเดิม แล้วหมอพิธีก็ออกรำใหม่ สักระยะหนึ่งผู้กระทุ้งบั้งก็จะแกล้งกระทุ้งมิให้เข้าจังหวะกันอีก หมอพิธีก็จะเอาน้ำมาสาดอีก ดูเป็นการสนุกสนาน เมื่อมีการเซ่นอาหารและเหล้าพร้อมประกอบการรำครบทั้ง 3 ครั้งนี้แล้ว หมอพิธีจะทำการแก้ถุงหลาออกดูว่าเปียกหรือแห้ง โดยการให้หมอสะถามมนต์ว่าการทำพิธีนี้ถูกใจหรือไม่ แล้วการเสี่ยงทายเพื่อหาคำตอบ คือบอกว่าถ้าถูกใจขอให้ห่อข้าวเหนียวแห้ง และถ้าไม่ถูกใจขอให้ห่อข้าวเหนียวเปียก

ขั้นสุดท้ายของพิธีหมอพิธีจะกล่าวเชิญมนต์กลับที่เดิม เจ้าภาพนำอาหารมาเลี้ยงหมอพิธีและแขกที่มาในงานเป็นเสร็จพิธีเสนตั้งบั้ง

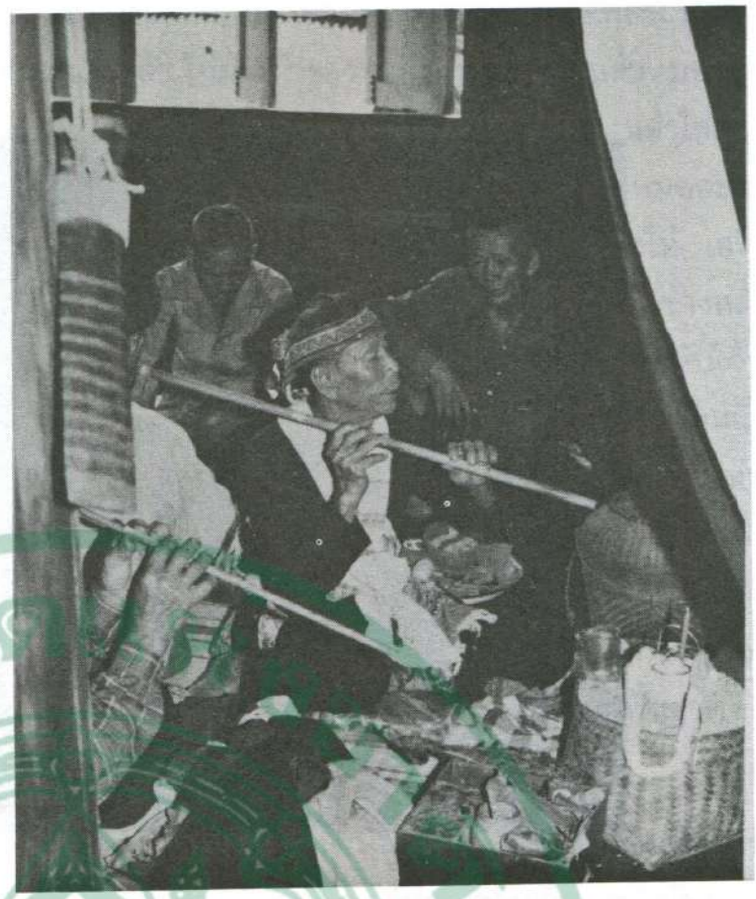
การเสนตั้งบั้งนี้เป็นการเสนที่มีลักษณะพิเศษกว่าการเสนอื่น ๆ เพราะผีบ้านผู้นั้นเป็นเทวดาการเชิญลงมาจึงต้องมีปี่ประโคมและการร่ายรำประกอบเป็นพิเศษ

(บ้านนายหงิบ เพชรศาสตร์ อายุ 53 ปี 110 หมู่ 11 บ้านเกาะแรต ต.บางปลา อ.บางเลน จ.นครปฐม 19 พ.ค. 2529)

หมอพิธีเป่าปี่ขับกล่อมเทวดาที่จะอัญเชิญมารับเครื่องเซ่น

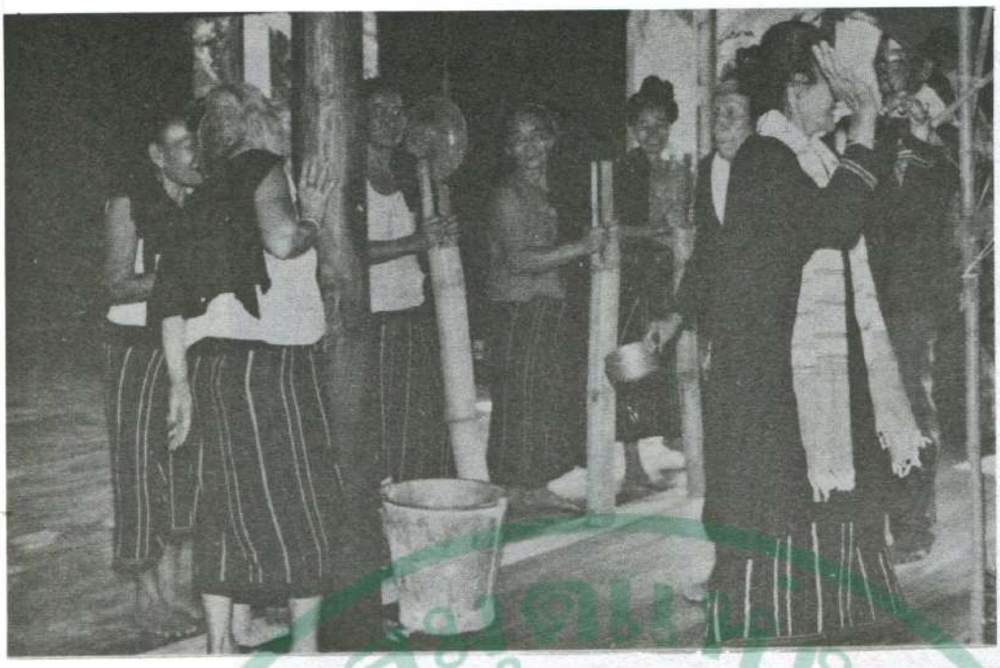
หมอพิธีและผู้ที่มาในงานเต้นรำตาม
จังหวะที่บั้งกระทุ้งพื้น

เมื่อเต้นได้สักพักหนึ่งแล้วก็จะหยุด
พักเพื่อให้ป้อนอาหารครั้งหนึ่ง

ประเพณีการเสนเรียกขวัญ

ชาวไทยโซ่งมีความเชื่อกันว่า ขวัญนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่มีประจำอยู่ในตัวคนทุกคน เปรียบเสมือนเทวดาประจำตัว บางครั้งหนีออกจากตัวไปได้ อย่างที่เคยได้ยินคนทั่วไปพูดกันว่า "ขวัญหนี" ขวัญกระเจิง" เมื่อใดที่ขวัญไม่อยู่กับตัวจะเป็นเหตุให้เจ็บป่วยได้ จึงต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญกลับคืนมา โดยการทำพิธีอ้อนวอนแถนหรือผู้เป็นใหญ่ในเมืองฟ้าให้ปล่อยขวัญกลับคืนมามีการไถ่ขวัญด้วยสิ่งของเป็นการแลกเปลี่ยน มีการขับกล่อมเทวดาด้วยเครื่องดนตรี และมีการไต่ถามเทวดาด้วยการนับเมล็ดข้าวสารหรือทอดไม้คว่ำหงาย พิธีนี้ชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า "เสนตัว" การประกอบพิธีแต่ละครั้งต้องใช้เวลา 1 วัน 1 คืน และถ้าขวัญกลับมาไม่ได้นั่นก็หมายความว่าผู้ป่วยคงจะต้องเสียชีวิต

พิธีโดยย่อมีดังนี้ เมื่อผู้ใหญ่ในบ้านเจ็บป่วยออด ๆ แอด ๆ เป็น ๆ หาย ๆ อยู่บ่อย แสดงว่าขวัญไม่อยู่กับตัว มีอะไรสักอย่างหนึ่งพาขวัญหนีไป จะต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาหรือมีของมาไถ่ขวัญ เริ่มด้วยผู้ป่วยจะต้องนำเสื้อฮีประจำตัวของตนไปให้กับหมอขวัญได้ไต่ถามครูของหมอว่าผู้ป่วยรายนี้จะทำพิธีได้เมื่อใด เมื่อได้วันดีแล้วจึงตะเตรียมของใช้ในพิธีซึ่งประกอบด้วยเครื่องเซ่นผีเรือน เครื่องเซ่นขวัญ เครื่องเซ่นเทวดา เครื่องเสี่ยงทายต่าง ๆ และหมอทำพิธี 4-6 คน ขั้นตอนในพิธีต่อจากนั้นก็เริ่มด้วยหมอขวัญอ้อนวอนแถนและตามขวัญไปในที่ต่าง ๆ ด้วยการกล่าวคำเป็นภาษาโซ่งที่เป็นทำนองคล้องจองกัน โดยมีปี่และกลองประโคมสลับมีการอัญเชิญขวัญของตนเองจากบ้านเกิดให้มาอยู่กับตัวใหม่ มีการต่อเงาหัวหรือต่ออายุให้กับผู้ป่วย มีการเวียนเทียนฉลองขวัญที่ได้กลับมาและมีการปลูกต้นกล้วยเป็นการเสี่ยงทายว่าขวัญจะอยู่ถาวรต่อไปหรือไม่

ตัวอย่างพิธีเสนตัวนายแป้ง เพชรติ่ง

นายแป้ง เพชรติ่ง อยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 12 บ้านเกาะแรต ต.บางปลา อ.บางเลน จ.นครปฐม อายุ 69 ปี

ทำพิธีเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2528

เนื่องจากนายแป้งได้ป่วยมีอาการเพลียหมดแรง เป็น ๆ หาย ๆ อยู่ระยะหนึ่ง เมื่อมีอาการทุเลาลงขึ้นบ้างจึงได้ทำพิธีเสนตัวขึ้นเพื่อเป็นการต่อชะตาเสดาะเคราะห์

ขั้นเตรียมงาน

1. ลูกหลานของนายแป้งจะต้องนำเสื้อฮีประจำตัวของนายแป้งไปให้หมอเสาร์ ทองดอนเกื่อง อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 28 หมู่ 2 บ้านดอนทอง ต.ดอนข่อย อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เพื่อให้หมอขวัญ (นายเสาร์) ได้นำเสื้อขึ้นหิ้งครูของหมอไว้ พร้อมทั้งเครื่องบูชาครู เช่น หมากพลู ข้าวสาร และชื่อสกุลของนายแป้ง หมอขวัญจะทำพิธีประมาณ 3 คืน หรือ 10 คืน หรือนานกว่านั้น

เพื่อหาวันที่ดีมีมงคลในการทำพิธี บางรายทิ้งเสื้อไว้นานเกินไปไม่ไปติดตามเอาคืนและไม่เอาหมอไปทำพิธีเสียให้เสร็จ ก็อาจเป็นอันตรายแก่เจ้าของเสื้อได้

2. เมื่อกำหนดวันได้แล้ว เจ้าเสน (นายแป้ง) จะบอกบรรดาญาติมิตรให้มาร่วมงาน ผู้ที่มาช่วยงานจะมาช่วยกันประกอบอาหารเลี้ยงแขกบ้าง และช่วยเป็นกำลังใจให้เจ้าเสนมีกำลังใจดีขึ้น

3. เครื่องเซ่นหรือเครื่องเสนตัวประกอบด้วย

ชุดที่ 1 ปานหย่อง ประกอบด้วยเบ้าดินรูปคนยาว 5- 10 ซม. (ปั้นด้วยดินเหนียว เป็นแม่พิมพ์สองซีกเนื่องจากชาวโซ่งเชื่อว่าคนเกิดมาจากแถนช่างหล่อ) กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า แหวน หวี กระจก เสื้อผ้า แป้งหอม หมอน ผ้าซิ่น ผ้าทอ ด้ายสำหรับทอผ้า เสื้อฮี มวยผม สร้อย ตุ้มหู ผ้าขาว 1 เมตร 3 ผืน ผ้าขาวม้า 1 ผืน ผ้าเปียวเบาะ (ผ้าคาดอกปักดอก) และผ้าเปียวปั้ว (ผ้าคาดอกปักลายที่ขอบ) และหมวกเรียกว่า "กุม" และเครื่องใช้ประจำตัวอื่นๆ บรรจุไว้ในภาชนะสานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระจาดหรือพานเรียกว่า ปานหย่อง เพื่อเป็นเครื่องบูชา "แถนเข่อ" (เทวดาผู้สร้างคนซึ่งอาจบรรดาลให้เกิดโชคร้ายแก่คนได้)

ชุดที่ 2 ปานหมู จำนวน 2 ปาน ปานไก่ 2 ปาน ขนม กล้วยน้ำว้าสุก อ้อย เผือกต้ม มันต้ม เพื่อเป็นอาหารสำหรับเซ่นผีบรรพบุรุษ

ชุดที่ 3 ข้าวเปลือก 1 กระบุงขนาดเล็ก ข้าวสาร 1 ซาม ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง ด้ายขาว 1 ใจ เทียน 1 เล่ม เงิน 12 บาท และเหล้า 1 ขวด เพื่อเป็นเครื่องบูชาครูของหมอขวัญที่มาทำพิธี

ชุดที่ 4 เครื่องใช้ในการต่อชะตา

4.1 หลักมั่นหลักยืน ทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดเล็กยาว 250 ซม. ปักเป็นหลักอยู่บนแท่นไม้กระดานที่ปลายหลักมีเป็นซีกเล็กๆ ยาว 180 ซม. ขวางไว้ ลักษณะเหมือนกิ่งไม้มีไว้สำหรับปักเทียนเวลาเวียนเทียน

4.2 หมวกสานด้วยไม้ไผ่ เป็นลักษณะหมวกปีกกว้างตกแต่งด้วยดอกไม้สดสีต่างๆ และผ้าขาวผ้าแดง

4.3 ผ้าขาวผ้าแดงยาว 150 ซม. กว้าง 90 ซม. สำหรับใช้ในพิธีตอนบังแดดให้เกิดร่มเงาที่หัวเจ้าเสน

4.4 เชือก 1 ขด สำหรับให้ลูกหลานใช้จูงควายเข้าสวนในพิธี

4.5 ขอบกระด้ง ทำด้วยไม้ไผ่หลาวแล้วทำเป็นรูปวงกลมเหมือนขอบกระด้ง มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 75 ซม. เพื่อให้เจ้าเสนตัดให้ขาด เสมือนผู้ป่วยหลุดออกจากขอบเขตที่ล้อมตนไว้ ฯลฯ

5. เครื่องใช้ในการแห่ขวัญจากบ้านเกิด

5.1 ปานขวัญ 3 ปาน ประกอบด้วย เหล้า 1 ขวด ไก่ต้ม 1 ตัว ขนม ผลไม้ ข้าว สุรา บรรจุลงในกระจาดหาบมีผ้าหุ้มคล้ายฝาชีปิดมิดชิด

5.2 หน่อกล้วย 1 ต้น สำหรับปลูกเสี่ยงทายตอนท้ายของพิธี

<u>รายละเอียดในการประกอบพิธีเรียกขวัญ</u>

ขั้นที่ 1 หมอขวัญประกอบด้วยชาย 6 คน มีหัวหน้าหมอขวัญ 1 คน หมอเป่าปี่ 2 คน หมอเสี่ยงทาย (หมอล่ะ) 1 คน และสำรองอีก 2 คน ไว้ผลัดเปลี่ยนในการเป่าปี่ หัวหน้าหมอขวัญจะนั่งในห้องโถงของบ้านซึ่งใช้เป็นห้องผีเรือนเวลาทำพิธีเสนเรือน หันหน้าเข้าหาข้างฝาบ้านพร้อมทั้งหมอผู้ช่วยอีก 3 คน บริเวณรอบๆ สถานที่นั้นเต็มไปด้วยเครื่องเซ่นเครื่องประกอบพิธีต่างๆ บริเวณที่นั่งจะปูด้วยเสื่อก่อนจะเริ่มพิธีเจ้าภาพจะต้องนำเครื่องบูชาครูของหมอมาให้บูชาครูก่อนเช่น กระบุงข้าวเปลือกข้าวสาร 1 ชาม ไข่ดิบ ด้ายดิบสีขาว เทียน เหล้า 1 ขวด และเงิน 12 บาท หัวหน้าหมอขวัญจะกล่าวคำบูชาครู เสร็จแล้วจึงเริ่มพิธีอ้อนวอนเทวดา

ขั้นที่ 2 เริ่มด้วยหมอขวัญหัวหน้าจะนั่งหันหน้าเข้าฝาผนังเป็นคนแรก ถัดมาเป็นหมอปี่คนที่ 1 มีปี่ทำด้วยไม้ไผ่ยาว 1 เมตร วางพาดอยู่บนบ่าของหัวหน้าหมอขวัญกับหมอปี่คนที่ 1 หมอปี่คนที่ 1 เป็นคนเป่า หัวหน้าหมอขวัญเป็นคนใช้นิ้วอุดรูปี่ทำให้เป็นเสียงสูงต่ำ เมื่อถึงเวลาที่หมอขวัญจะกล่าวคำร่ายขวัญต่างๆ ก็จะหยุดเสียงปี่ เมื่อกล่าวเสร็จแต่ละตอน จึงจะทำการเป่าปี่และใช้นิ้วอุดรูให้เป็นทำนอง ผู้เป่าปี่มีอีก 2 คน จะใช้ปี่ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าอันแรกเป่าคนละอันคลอเสียงกับปี่อันแรกนั่งอยู่ใกล้เคียงกัน มีหมอสะอีกคนหนึ่งทำหน้าที่เสี่ยงทายด้วยการนับข้าวสารที่หยิบมาใส่ในฝ่ามือตามที่หมอขวัญสั่งให้ทำการเสี่ยงทาย หมอสะจะบอกว่านับได้เลขคู่หรือเลขคี่ตามที่หมอขวัญเสี่ยงไว้ เช่น ถ้าหมอขวัญถามแถนว่า ขวัญของผู้ป่วยนี้ตกไปอยู่ในห้วยในหนอง เมื่อหมอขวัญอ้อนวอนขอไก่ขวัญคืนมาด้วยเครื่องเซ่น ผีประจำห้วยประจำหนองนั้นจะยอมคืนให้หรือไม่ ถ้าคืนให้ขอให้นับข้าวสารได้เลขคู่ เป็นต้น และถ้าหมอขวัญเสี่ยงถามแล้วไม่ยอม หมอขวัญก็จะต้องสวดอ้อนวอนต่อไปเป็นคำกลอนภาษาโซ่งที่ยืดยาว พร้อมทั้งเป่าปี่ขับกล่อมเป็นทำนองเรื่อยไป พอจบตอนแล้วก็เสี่ยงถามอีกครั้ง หมอสะก็จะหยิบข้าวสานด้วยมือซ้ายมาใส่ในฝ่ามือขวาหยิบมือหนึ่งแล้วก็นับดู ถ้าหมอขวัญเสี่ยงไว้ให้เป็นเลขคี่ เมื่อนับดูแล้วตกเลขคู่ แสดงว่าอ้อนวอนแล้วไม่ยอม ก็ต้องหาเครื่องเซ่นมาถวายหรือสวดอ้อนวอนกันใหม่อีกครั้ง จะกระทำดังนี้เป็นการตามค้นหาขวัญตั้งแต่บนพื้นดินจนถึงเมืองฟ้า ซึ่งต้องใช้เวลานานถึง 1 วัน กับ 1 คืน แต่ถ้าเสี่ยงทายแล้วได้ง่ายๆ พิธีก็จะเสร็จเร็วขึ้น

คำกล่าวของหมอขวัญในตอนแรกกับแถนเริ่มด้วยการบอกกล่าวให้รู้ว่าขณะนี้เข้าเสน (คนที่ถูกทำพิธีคือนายแป้ง) ได้เจ็บป่วยนั้นอาจเป็นเพราะเจ้าเสนเองหรือลูกหลานอาจจะเซ่นพลีไม่ถูกต้อง จนทำให้เจ้าของขวัญไม่พอใจและหนีออกจากตัวไป บัดนี้เจ้าเสนได้มอบให้ข้าพเจ้ามาเจรจาขอร้องให้ท่านได้ช่วยเหลือ และได้นำเครื่องเซ่นเครื่องพลีทั้งหลายมาให้เป็นการแลกเปลี่ยนขอให้ช่วยตามขวัญและคืนขวัญกลับมาให้อยู่กับเจ้าเสนตามเดิมด้วยเถิด ถ้ายินยอมก็ขอให้นำความเจ็บไข้เหล่านั้นใส่ในตะกร้า[1] กลับไปด้วยเถิด หลังจากกล่าวเสร็จแต่ละตอน หมอปี่จะเป่าปี่เป็นทำนองรับขับกล่อมอย่างไพเราะ

---

[1] ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่อย่างหยาบๆ บรรจุต้นกล้วย อ้อย และต้นหวาย

ขั้นที่ 3 การต่อเงาหัว เมื่อถึงตอนนี้เจ้าเสนจะนำเสื่อฮีประจำตัวของตนมาใส่สวมหมวกปีกที่ตกแต่งด้วยผ้าแพรสีขาวและแดง มีดอกไม้สอดหลายสีประดับอยู่ด้วย แล้วเข้าไปนั่งในบริเวณพิธี มีหญิง 2 คนขึงผ้ายาว 150 ซม. กว้าง 90 ซม. 2 ผืนซ้อนกัน ผ้าสีขาวอยู่ข้างล่างสีแดงอยู่ข้างบน ใช้มือทั้งสองจับคนละมุมดึงให้ตึง บังอยู่บนศีรษะของเจ้าเสน คล้ายกับเป็นการสมมุติว่าบังแดดไว้มิให้เจ้าเสนถูกแดดจะได้ไม่มีเงาให้เห็น ถือว่าเงาของหัวยังมีอยู่มิได้ขาดหายไปเป็นเคล็ดว่ายังมีอายุยืนต่อไป ขณะนั้นหมอขวัญก็ยังขับร้องไปเรื่อยๆ สักพักหนึ่งจึงเอาผ้าลงตอนนี้บรรดาลูกหลานและญาติพี่น้องจะนำธนบัตรมาเสียบไว้ที่หมวกซึ่งสวมอยู่บนศีรษะ เพื่อเป็นการช่วยเจ้าเสนซึ่งจะต้องบริจาคเงินเป็นการต่ออายุ

ขั้นที่ 4 จับหลักมั่นหลักยืนและจุดเทียนชัย หลักมั่นหลักยืนทำด้วยต้นไผ่ลำเล็กๆ สูงประมาณ 250 ซม. ตั้งตรงขึ้นไปจากฐานไม้กระดาน ถัดปลายไม้ลงมา 1 ฟุต มีไม้ไผ่หลาวให้ปลายเรียวตัดให้โค้งเป็นรูปตัวยูหงาย ผูกติดไว้กับหลักไม้ไผ่นั้น ที่ปลายไม้ทุกแห่งมีต้นเทียนติดไว้หลักมั่นหลักยืนนี้ตกแต่งด้วยการพันกระดาษสีต่างๆ เมื่อถึงเวลาพิธีเจ้าเสนจะไปจับที่หลักมั่นนี้สามแห่ง คือจับที่ฐาน 1 ครั้ง ตรงกลางหลัก 1 ครั้ง และที่ปลายหลักอีก 1 ครั้ง แล้วจุดเทียนชัยทุกต้นที่ติดไว้กับปลายหลัก

ขั้นที่ 5 เมื่อหมอขวัญทำพิธีอ้อนวอนเทวดาและตามหาขวัญอยู่และขวัญยังไม่กลับมานั้นบรรดาลูกหลานจะช่วยเจ้าเสนอีกทางหนึ่งโดยมีการแห่ขวัญจากบ้านเกิดของเจ้าเสนมาให้ เพื่อที่จะให้เจ้าเสนมีขวัญขึ้นมาใหม่ให้ได้ พิธีนี้จะต้องจัดเตรียมเครื่องใช้ที่บ้านเกิดของหมอเสน เช่น บ้านเกิดอยู่อีกหมู่หนึ่งก็จะต้องแห่ขวัญมายังที่อยู่ปัจจุบันของเจ้าเสน เครื่องใช้ที่ต้องเตรียมมีปานขวัญ 3 ปาน ปานที่ 1 มีหัวหมู 1 หัว เผือกต้ม มันต้ม ขนมจันอับ กล้วยน้ำว้า หมากพลู ปานที่ 2 มีไก่ 1 ตัว กล้วยน้ำว้าสุก 1 หวี ข้อย 2-3 ท่อน ผลไม้ตามแต่ฤดู และเหล้า ปานที่ 3 มีเครื่องเช่นเดียวกับปานที่ 2 ปานหรือพานขวัญนี้คือ กระจาดหาบที่มีสาแหลกซึ่งชาวโซ่งเรียกว่า "หาบเข่ง" ซึ่งใช้ใส่ของไปทำบุญที่วัดนั่นเอง ทุกกระจาดมีฝาชีครอบทั้งสามปานนี้จะหุ้มด้วยผ้าไหมหรือผ้าแพรให้มิดชิดสูงถึงสาแหรก มัดด้วยผ้าสะไบสีสดเพื่อป้องกันมิให้ผ้าคลุมหลุดเวลาหาบเข้าขบวนแห่ จะเอาไม้คานสอดไปที่หูสาแหรกแล้วหาบขึ้นบ่าเดินไปปานละ 2 คน นอกจากปานนี้แล้วในขบวนยังมีหน่อต้นกล้วยสูงท่วมหัว 1 ต้น ตกแต่งด้วยผ้าแพรสีต่างๆ ผูกติดกับยอดกล้วย บางคนถอดสร้อยคอทองคำผูกติดกับยอดกล้วยมาด้วย นอกจากนี้ยังมีธนบัตรหนีบด้วยไม้เสียบไว้กับต้นกล้วยด้วย ชาวโซ่งเรียกพิธีขั้นนี้ว่าทอดผ้าป่าลาว ธนบัตรเหล่านั้นเป็นเงินที่ลูกหลานอุทิศให้กับเจ้าเสน เพื่อเจ้าเสนจะได้นำไปเป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี ก่อนจะเคลื่อนขบวนออกจากบ้านจะต้องนำเครื่องเซ่นไปเซ่นผีเรือนก่อน การจัดรูปขบวนนำด้วยต้นกล้วย ซึ่งจะต้องอุ้มโดยผู้ชาย ซึ่งเป็นพี่ชายของแม่เจ้าเสนเรียกว่า "ลุงตา" ถ้าพี่ชายของแม่ตายไปแล้วก็ใช้ลูกชายของพี่ชายแม่แทน ถัดจากต้นกล้วยเป็นปานขวัญ 3 ปาน หรือหาบสามหาบ แต่ละหาบจะต้องใช้

ลูกเขยกับลูกสาว และลูกชายกับลูกสะใภ้ของเจ้าเสนหาบไป ติดตามด้วยกลองยาวเป็นขบวน เมื่อขบวนถึงบ้านเจ้าเสนจะทำทักษินาวรรตรอบบ้าน 3 รอบ แล้วหยุดที่หัวบันไดบ้าน เจ้าเสนจะมายืนรอรับขวัญของตัวเองที่หัวบันไดบ้าน ปานทั้งสามจะวางอยู่บนเสื่อ ฝ่ายเจ้าเสนจะเอาผ้าสีดำมาคลุมปานทั้งสามไว้ เพื่อป้องกันมิให้ขวัญหนีไปอีก เจ้าเสนจะรินเหล้าและหมากพลูส่งให้แขกที่มากับขบวนได้กิน คนในขบวนจะจิบเหล้ากันคนละนิดคนละหน่อยพอเป็นพิธี จากนั้นจะมีหญิงขับร้องเป็นทำนองโดยพรรณาถึงขวัญและการรับขวัญของเจ้าเสนอย่างไพเราะและทำให้เกิดความซาบซึ้งจนทำให้เจ้าเสนน้ำตาไหล เมื่อเสร็จจึงเชิญปานขวัญทั้งหมดขึ้นบนบ้านด้วยการโห่ร้องแสดงความยินดีปานขวัญทั้ง 3 ถูกนำมาไว้ในบริเวณพิธี ส่วนต้นกล้วยจะผูกติดไว้กับหลักบริเวณพิธีนั้น การแห่ขวัญนี้จะกระทำเฉพาะเจ้าเสนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเท่านั้น

ขั้นที่ 6 การจูงควาย เลือกควาย ในการตามหาขวัญหมอพิธีจะต้องร้องแอ่วเป็นทำนองพร้อมเป่าปี่คลอรับตามจังหวะตลอดเวลา หมอพิธีจะตามหาขวัญไปในที่ต่างๆ เช่น ป่าซ้า ข้ามสะพาน ข้ามแม่น้ำ ผ่านสถานที่ต่างๆ เป็นห้วงๆ จนถึงขั้นสูงสุดคือ เมืองแถน ตลอดระยะทางถ้ารู้ว่าผู้ใดซ่อนขวัญเอาไว้ไม่ยอมปล่อยกลับ ก็จะทำการแลกขวัญด้วยเครื่องเซ่นต่างๆ บางตอนตามหาไปถึงสวนแม่นาง จะต้องถางหญ้า ถางพง ต้องใช้ควายกินหญ้าที่มีพิษให้หมดเพื่อจะได้ปลูกต้นกล้วยต้นอ้อยเพื่อเป็นการเสี่ยงทาย ควายที่ใช้ในพิธีในความคิดจึงต้องเลือกอาตัวที่มีลักษณะดี ไถนาเก่ง ลูกหลานจะต้องช่วยกันจูงควายเอาไว้มิให้ผีเอาไป โดยให้เจ้าเสนนำหน้าลูกหลานตามหลัง

ขั้นที่ 7 เวียนเทียนหลักมั่น หรือ "ไต่ขรัว" หลักมั่นหลักยืนที่สร้างขึ้นมีลักษณะเหมือนต้นไม้ 4 กิ่ง ที่ปลายกิ่งมีเทียนกิ่งละต้น มีเชือกขึงระหว่างปลายกิ่งเป็นคู่ๆ ที่เชือกนี้ลูกหลานจะเอาธนบัตรมาแขวนไว้จำนวนมากเพื่อเป็นการปลอบขวัญให้กำลังใจแก่เจ้าไข้หรือเจ้าเสน คล้ายเป็นการช่วยเหลือเพื่อนำเงินนั้นไปไถ่ถอนขวัญ เวลาทำพิธีตอนนี้เจ้าเสนจะสวมเสื้อฮี สวมหมวกเดินนำหน้า ตามด้วยบรรดาลูกหลานเป็นแถว เดินไปบนผ้าซึ่งปูไว้เป็นผ้าขาวอยู่ด้านล่าง ด้านบนเป็นผ้าสีแดง เวลาเดินเวียนจะเวียนจากซ้ายไปขวารอบหลักมั่นสามรอบ แล้วจึงมาจับหลักมั่น 3 แห่ง คือจับฐานล่าง กลางหลัก และปลายหลัก แล้วจุดเทียนให้สว่างทุกต้น ภรรยาและลูกหลานจะจับหลักมั่นเช่นเดียวกัน แต่จุดเทียนต้นไหนจะต้องดับเทียนต้นเดิมก่อนทุกครั้งไป ทำเช่นนี้ทุกคนเรียกว่า "เวียนเทียน" พิธีนี้เชื่อกันว่าทำให้อายุมั่นขวัญยืน

ขั้นที่ 8 การปลูกต้นกล้วยเสี่ยงทาย ต้นกล้วยที่แห่มาจากบ้านลุงตานั้น ในตอนสุดท้ายของพิธีเจ้าเสนจะต้องนำไปปลูกข้างบ้านในคืนวันนั้น เพื่อเป็นเสมือนเครื่องเสี่ยงทาย ถ้าต้นกล้วยงอกงามดี หมายความว่าเจ้าเสนจะมีอายุยืนยาวต่อไป ถ้าต้นกล้วยแคระแกรนไม่งอกงามทายว่าเจ้าเสนจะมีสุขภาพไม่ดีและอายุไม่ยืน คำโซ่งกล่าวถึงเรื่องปลูกกล้วยนี้ว่า "สิบค่ำให้ตักน้ำใส่ปลาย สิบคำให้กำทรายลงหยอด" ปลูกกล้วยอย่าออกหน่อหาม จะหาความใส่เจ้า ปลูกกล้วยให้เป็นหน่อตำ เป็นลำให้เป็นลำลั่ว"

ขั้นที่ ๑ การเสี่ยงทายอย่างหนึ่งที่จะแสดงว่าผู้ป่วยหรือเจ้าเสนจะพ้นจากความทุกข์ครั้งนี้ได้หรือไม่ ขอบกระด้งเป็นเครื่องเสี่ยงทายที่หมอพิธีนำมาใช้กับการเสนตัวด้วย ทำด้วยไม้ไผ่ผูกกันเป็นห่วงกลมมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80 ซม. ก่อนจะสิ้นสุดพิธีหมอขวัญจะนำขอบกระด้งมาให้เจ้าเสนนั่งลงภายในขอบกระด้ง เป็นการสมมุติว่าขวัญและร่างกายของผู้ป่วยถูกกักขังอยู่ในวงล้อมของสิ่งเลวร้าย หมอขวัญจะกล่าวให้ทุกคนทราบว่าต่อไปนี้จะทำพิธีให้เจ้าเสนหลุดพ้นออกจากวงล้อมนี้เสียที ด้วยการขับร้องประกอบเสียงปี่เช่นเคย ดังตอนหนึ่งที่ร้องว่า "ปลดขอบกระด้งเอาลูกขวัญออก ปลดขอบตอกเอาลูกขวัญมาย (คืน) ปลดขอบหวายเอาลูกขวัญไว้ ปลดขอบไม้เอาลูกขวัญคืน จบแล้วก็ให้ลุงตาเป็นผู้ตัดด้วยมีดโต้ให้ขาดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ทันทีที่ขอบกระด้งขาดออกจากกัน บรรดาญาติและลูกหลานที่คอยเฝ้าดูเพื่อเป็นกำลังใจอยู่นั้นจะชัยโยโห่ร้องด้วยความยินดี เสมือนเจ้าเสนได้หลุดพ้นออกจากสิ่งเลวร้ายทั้งหลายแล้ว และต่อไปนี้ขวัญของเจ้าเสนจะกลับคืนมาอยู่กับนายแป้ง เพชรติ่ง แล้ว และจะมีความสุขสบายหายจากโรคภัยไข้เจ็บ มีอายุมั่นขวัญยืน เป็นมิ่งขวัญของลูกหลานต่อไป หลังจากนั้นลูกหลานจะนำอาหารต่าง ๆ มาเลี้ยงนายแป้งและแขกที่มาในงานนั้น เป็นอันเสร็จพิธี

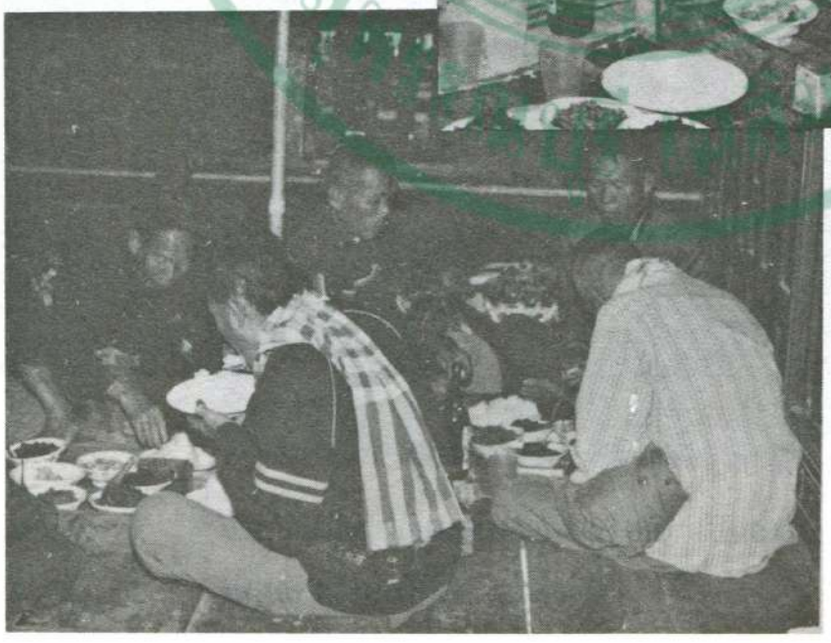

นายแป้ง เพชรติ่ง อายุ 69 ปี ผู้จะต้องเข้าพิธีเสนเรียกขวัญเพื่อต่ออายุ (เจ้าของเสื้อฮี หรือเจ้าเสื้อ)

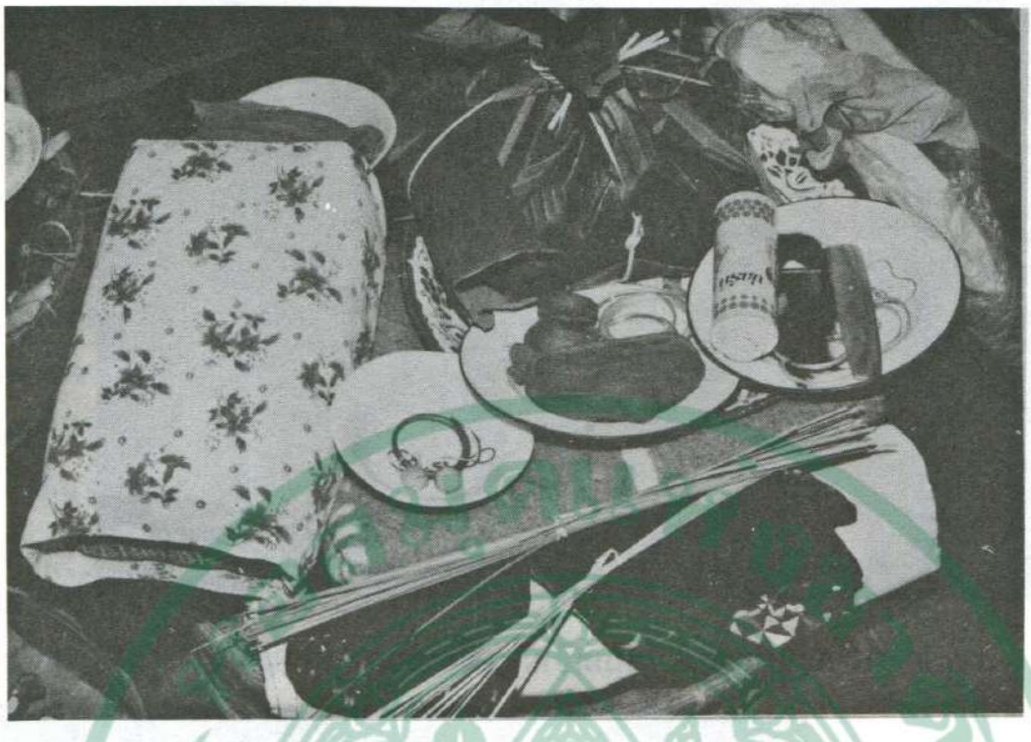

การต่อเงาหัวและต่อเงาตัวให้กับเจ้าเสื้อเพื่อให้มีอายุยืนต่อไป

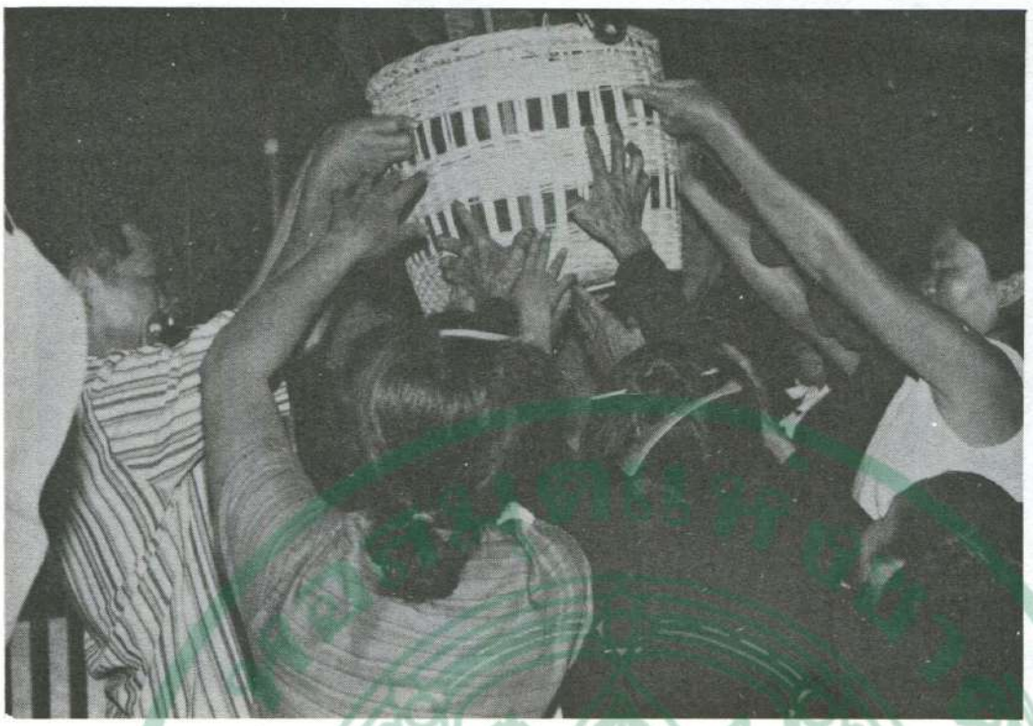
ก่อนจะเริ่มพิธีเจ้าภาพจะต้องนำอาหารมาเลี้ยงครูของหมอพิธีและหมอพิธีที่มาทั้งหมด

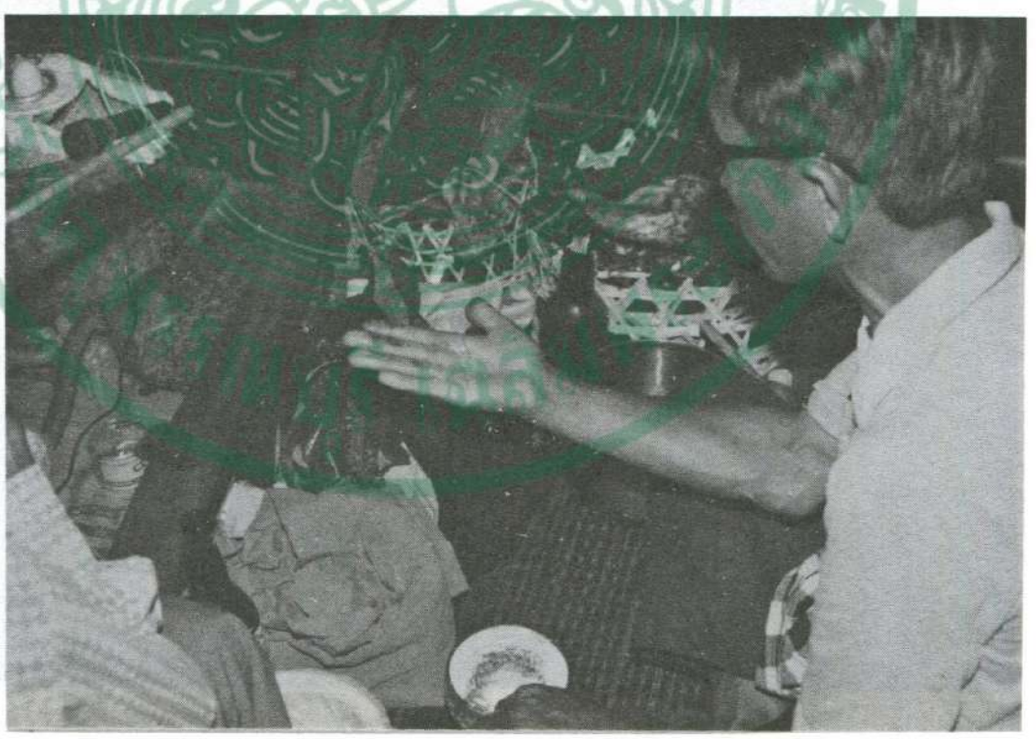
สิ่งของเครื่องใช้เพื่อมอบอุทิศให้ปู่ของลุงแป้ง

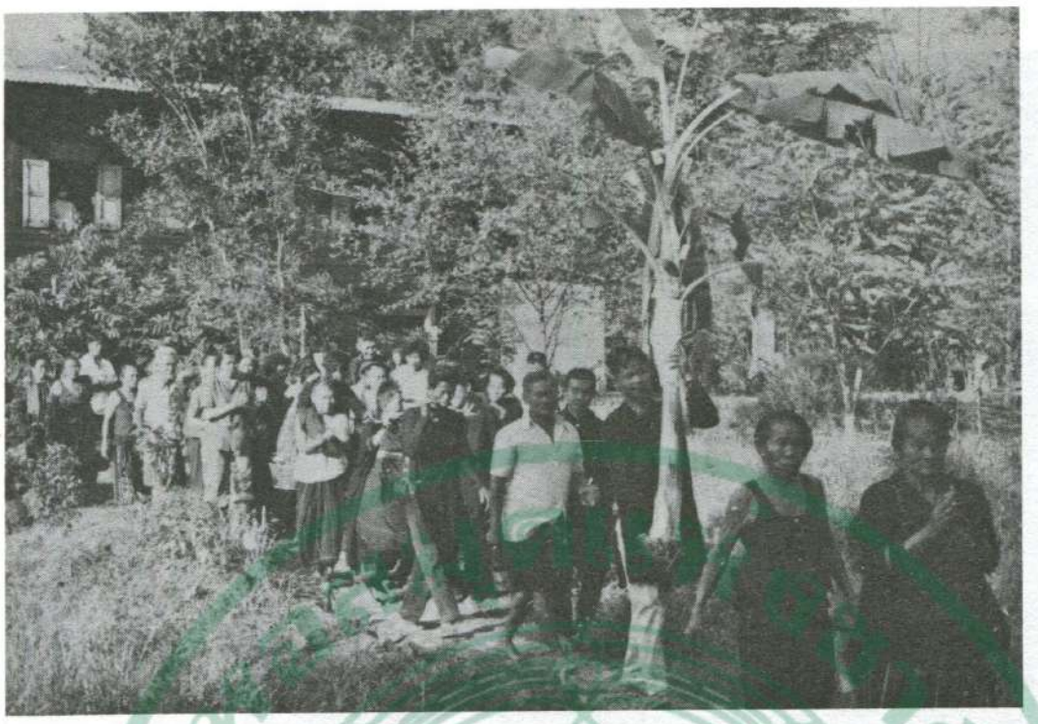
อาหารสำหรับเซ่นขวัญ

"ข้าไก่ไถ่" บรรดาญาติของนายแป้ง กำลังยกเครื่องเซ่นบูชาต่อเทวดาหรือแถนเพื่อไถ่ขวัญหรือปล่อยขวัญกลับคืนมา จะได้มีอายุยืนยาวต่อไป

จำนวนเม็ดข้าวสารคู่หรือคี่ในฝ่ามือ เป็นเครื่องเสี่ยงทายให้ทราบว่าเทวดาหรือแถนยินยอมให้ไถ่ขวัญหรือไม่

ขบวนแห่ขวัญของเจ้าเสื้อจากบ้านเกิดมายังบ้านปัจจุบันของเจ้าของเสื้อ

เครื่องเซ่นไหว้ส่วนหนึ่งจากบ้านเกิดที่ต้องใช้ลูกเขยและลูกสะใภ้หาบมายังบ้านทำพิธี

หมอพิธีและผู้ช่วยกำลังขับกล่อมด้วยปี่ที่ทำขึ้นโดยเฉพาะ เพื่อให้เกิดความไพเราะ

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดฉะเชิงเทรา

ประเพณีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน

การตั้งบ้านเรือนนั้น มักจะจับจองที่ดินริมแม่น้ำลำคลอง เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ดีกว่าที่ดอน ชาวไทยโซ่งบ้านเกาะแรตนั้นเป็นคนไทยที่เดินทางอพยพขึ้นเหนือเรื่อยไปตามความเชื่อเก่า ๆ ที่ว่า พวกตนมิใช่คนในท้องถิ่นนั้นมาก่อน ฉะนั้น ถ้าจะจับจองที่ใดเป็นที่สร้างบ้านเรือนแล้วมักจะได้ที่ตามดอนที่เป็นป่าห่างไกลหมู่บ้านคนอื่นในถิ่นนั้น ที่เกาะแรตนี้ก็เช่นกัน สภาพเดิมของพื้นที่เป็นป่ารกแต่บังเอิญมีคลองบางปลาและเป็นช่วงต้นกำเนิดของคลองที่เชื่อมกับป่าทุ่ง ไม่ค่อยมีคนไทยอยู่อาศัยกันนัก จึงทำให้การปลูกสร้างบ้านเรือนนั้นเป็นกลุ่มใกล้ชิดกัน นอกจากนี้สถานที่นี้ยังไม่มีถนนผ่าน ห่างไกลจากสถานที่ราชการ ห่างไกลจากชุมชนและวัด ตลอดจนโรงพยาบาล จำเป็นที่จะต้องปกครองกันเอง การสร้างศาลประจำหมู่บ้านก็ด้วยความคิดที่จะพึ่งพาอาศัยให้คุ้มครองหมู่บ้าน เป็นที่พึ่งทางใจ ผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการก่อสร้างศาลพ่อปู่ ได้แก่ นายย้อย เพชรติ่ง นายลี เพชรก่ง นายสอง เพชรโอ

ปัจจุบันศาลพ่อปู่ตั้งอยู่ในซอย 4 หมู่ 12 บ้านเกาะแรต

พ่อปู่คือ "เจ้าพ่ออุลุม" เจ้าพ่ออุลุมได้เข้าประทับทรงคนในบ้านเกาะแรตเรื่อยมาเริ่มตั้งแต่ นายเฮือง เพชรเยือน จนมาถึงนางเก๊าะ เพชรนิตย์ ในปัจจุบันการไหว้ศาลพ่อปู่จะกระทำในวันที่ 14 เมษายนของทุกปี ในตอนเช้าจะมีการนำผลไม้ ของหวาน เหล้า น้ำมาไหว้ตอนบ่ายมีการทำบุญกลางบ้าน ตอนเย็นมีการละเล่นพื้นเมือง

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างพิธีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2528 เวลา 8.00 น. ชาวบ้านจะหาบกระจาดใส่อาหารเดินมุ่งหน้ามายังศาลพ่อปู่บางรายถือปิ่นโตมามีทั้งหญิงชราชายชรา หนุ่มสาว และเด็ก จะมาชุมนุมกันที่หน้าศาลประมาณสองร้อยกว่าคน

สิ่งที่ใช้สำหรับไหว้ศาล

- ขนมต้มแดงต้มขาว
- ข้าวต้มมัด
- ขนมเปี๊ยะ
- กล้วยน้ำว้าสุก 1 หวี
- ส้มหรือผลไม้อื่น ๆ แล้วแต่จะหาได้
- เหล้าขาวหรือเหล้าโรง 1 ขวด
- น้ำดื่มสะอาดใส่ขวดหรือกาน้ำและเหยือก
- มะพร้าวปอกเปลือกไม่ผ่า ขูดผิวกะลามะพร้าวให้เกลี้ยงเกลา
- ธูปและเทียน

ของทั้งหมดนี้ใส่ถาดวางไว้บนลานปูนหน้าศาลเรียงเป็นแถว ๆ ให้เดินผ่านได้ทั่วถึงประมาณ 200 กว่าถาด จากนั้นทุกบ้านจะทะยอยกันจุดธูปเทียนขึ้นไปไหว้สัญลักษณ์ของเจ้าพ่อบนศาล เป็นการสักการะพ่อปู่ บางรายก็อธิษฐานบนบานต่อเจ้าพ่อ ทอดไม้คว่ำหงายเพื่อเสี่ยงทายหาคำตอบจากเจ้าพ่อเสร็จแล้วจึงลงจากศาลมานั่งพักอยู่ข้างล่างคอยคนทรง

ในขณะที่ทุกคนรอคอยคนทรงพ่อปู่อยู่นั้น พวกตีกลองยาวก็จะตีกลองยาวให้ดังเป็นจังหวะหญิงที่มีอายุในหมู่บ้านจะเริ่มออกมารำตามจังหวะติดตามด้วยชายหลายคู่สร้างความคึกครื้นได้อย่างดีเพลงแคนจากเทปเพลงดังออกมาจากเครื่องขยายเสียงอีกด้านหนึ่งก็สร้างความสนุกสนานได้ไม่แพ้กันจากนั้นเจ้าหน้าที่จะนำเทียนจากศาลมาหยดลงในแก้วน้ำเย็นและกาน้ำเย็นของแต่ละถาด เข้าใจว่าเพื่อเป็นศิริมงคลและแทนน้ำมนต์จากเจ้าพ่อ พร้อมกันนั้นจะมีผู้ถือธูปที่จุดแล้วจากศาลกำใหญ่นำมาปักไว้ในถาดขนมถาดละ 1 ดอกทุก ๆ ถาด

เวลาประมาณ 9.00 น. คนทรงพ่อปู่จะมาถึง เป็นหญิงนุ่งผ้าโจงกระเบนใส่เสื้อคอกลมแขนกระบอก ทัดดอกไม้ และมีผ้าสะไบเฉียงและผ้าสีโพกศีรษะด้วย กินหมากและสูบบุหรี่คนทรงจะขึ้นไปบนศาลจุดธูปเทียนสักการะพ่อปู่เชิญให้พ่อปู่มาประทับ สักพักหนึ่งจะมีอาการสั่นแล้วเปลี่ยนอิริยาบถเป็นคนแก่ถือไม้เท้าหลังโกงยืนขึ้นแล้วเดินออกมายืนที่หน้าศาล ทุกคนจะพนมมือไหว้ตัวแทนของหมู่บ้านจะทอดไม้คว่ำหงายเพื่อถามให้แน่ใจว่าพ่อปู่มารับของสักการะหรือยัง เมื่อทอดไม้ทราบว่าพ่อปู่ลงมาแล้วจึงเริ่มกล่าวคำสักการะพ่อปู่โดยพร้อมเพรียงกัน ตัวแทนหมู่บ้านกล่าวเป็นภาษาโซ่งว่า วันนี้พวกเราได้นำขนมนมเนยเหล้า น้ำมาไหว้พ่อปู่ครั้งนี้ เพื่อขอความเป็นศิริมงคลแก่หมู่บ้าน ขอบารมีของพ่อปู่จงคุ้มครองพวกเราทุกคนทุกบ้านให้พ้นจากภัยธรรมชาติและอันตรายทั้งปวงจะปลูกพืชปลูกผักปลูกข้าวขอให้ได้ผลดีไม่มีเสียหาย โรคภัยไข้เจ็บอย่าได้มาเบียดเบียนต่อพวกข้าพเจ้าเลยตลอดทั้งปี แล้วขอเชิญให้พ่อปู่รับเครื่องสักการะเหล่านี้ด้วย จากนั้นคนทรงพ่อปู่จะออกมาตักน้ำมนต์ที่อยู่ในกระถางตั้งอยู่หน้าศาล สาดพรมให้แก่ผู้มาชุมนุมกันในวันนี้อย่างทั่วถึง ต่อมาเจ้าหน้าที่จะเดินเก็บธูปที่ปักไว้ในถาดทุกถาดมารวมกันแล้วทำการนับเพื่อจะทราบจำนวนบ้านที่นำสิ่งของมาไหว้พ่อปู่ในปีนี้ และเป็นเครื่องบอกว่าบ้านในหมู่บ้านนี้มีกี่หลังคาเรือนด้วยตัวเลขจำนวนบ้านของแต่ละปีมักจะไม่เท่ากัน จะจดตัวเลขไว้บนฝาผนังทุกปี สำหรับปีนี้นับได้ 216 บางคนจะจำตัวเลขนี้ไปซื้อหวยถูกรางวัลก็เคยมีปรากฏเหมือนกัน

เมื่อเสร็จพิธีช่วงนี้แล้ว ทุกคนต่างก็ยกถาดขนมของตนออกไปจากลานหน้าศาล เหลือไว้แต่กล้วยน้ำว้าและลูกมะพร้าว เจ้าหน้าที่จะรวบรวมกล้วยน้ำว้าและมะพร้าวได้จำนวนหลายเข่ง สักพักหนึ่งคนทรงเจ้าพ่อจะลงมาจากศาลถือลูกมะพร้าวแล้วร่ายรำตามจังหวะกลองยาวต่อหน้าชาย 2 คน ถือไม้คมแฝกไว้ในมือทั้งสอง ห่างจากคนทรงประมาณ 6-7 เมตร ชาย 2 คนนี้ก็ร่ายรำตามจังหวะเพลงเช่นเดียวกัน คนทรงทำท่าจะโยนลูกมะพร้าวให้ชาย 2 คนตี แต่ก็ไม่โยนทำเช่นนั้น 2-3 ครั้ง เป็นการหลอกล่อให้ตีลูกมะพร้าวไม่ถูก ในที่สุดก็โยนลูกมะพร้าวนั้นให้ลอยขึ้นไปในอากาศหน้าคู่ต่อสู้ ชายถือไม้ก็จะใช้ไม้คมแฝกตีลูกมะพร้าวให้แตกกลางอากาศเป็นน้ำและเนื้อ

มะพร้าวกระจายหล่นลงพื้นลานปูน เนื่องจากลูกมะพร้าวมีจำนวนกว่า 200 ลูก จึงมีผู้แต่งตัวคล้ายคนทรงอีก 2 คนมาช่วยโยนลูกมะพร้าวให้ฝ่ายชายตีจนหมดเข่ง ฝ่ายชายก็มีการเปลี่ยนคนตีเช่นเดียวกัน ลูกมะพร้าวที่โยนมาบางลูกผู้โยนหลอกล่อให้หลงทางทำให้ตีไม่ถูก ก็เป็นที่ขบขันสำหรับคนดู ฝ่ายกองเชียร์และพวกตีกลองยาวก็จะบรรเลงเป็นจังหวะเรื่อยๆ ไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นการตีลูกมะพร้าวให้แตก การละเล่นนี้ชาวบ้านเรียกว่า "การตีคลี" เศษมะพร้าวที่หล่นแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยนี้ เจ้าหน้าที่จะนำมารวมใส่เข่งไว้ เพื่อให้กับแม่ครัวนำไปขูดทำกล้วยบวดชีเลี้ยงคนที่มาชุมนุมกันที่ลานกลางหมู่บ้านในตอนเย็นวันนั้น

ในตอนบ่ายประมาณ 15 นาฬิกา ที่ลานนากลางหมู่บ้านจะมีการทำบุญกลางบ้านโดยตั้งเต็นกันแดดและจัดที่นั่งของพระ 9 รูปไว้ พระ 9 รูป จะมาสวดมนต์เย็นเพื่อเป็นศิริมงคลแก่หมู่บ้านหลังจากพระภิกษุกลับไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านผู้ดำเนินการจัดงานจะจัดให้มีการทำพิธีบายสีสู่ขวัญแก่ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน โดยเชิญผู้สูงอายุซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน มานั่งให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูและตอบแทนบุญคุณ เช่น รดน้ำ ผูกข้อมือ และแจกของขวัญ โดยมีหมอขวัญจะทำพิธีบายสีสู่ขวัญเป็นภาษาโซ่งด้วย

หลังจากเสร็จพิธีบายสีสู่ขวัญแล้ว บรรดาสมาชิกในหมู่บ้านทุกระดับอายุจะหลั่งไหลกันมาร่วมงานในลานนานั้น ทุกคนจะแต่งกายตามประเพณีเดิมที่สวยงาม หนุ่มสาวจะตั้งวงเล่นโยนลูกช่วง คนชรารุ่นพ่อแม่ก็จะเล่นกลอนฟ้อนแคนกัน

การเล่นลูกช่วงเป็นการโยนผ้าห่อเม็ดมะขามให้อีกฝ่ายหนึ่งรับ ถ้ารับพลาดก็จะต้องถูกปรับให้ทำตามใจของผู้โยน เป็นการละเล่นสำหรับหนุ่มสาวเพื่อสร้างความสนิทสนมกันให้มากขึ้นระยะห่างที่ใช้โยนประมาณ 20 เมตร

การเล่นกลอนฟ้อนแคนหรือชาวโซ่งเรียกว่า *"เล่นคอนฟ้อนแคน"* เป็นการร้องกลอนสดโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงรุ่นอายุกลางคน กลอนที่กล่าวโต้ตอบกันนั้นมักจะเป็นการชมกันแต่ละฝ่ายเรื่อยไปจนถึงการเสียดสีเยาะเย้ยถากถางกันในเรื่องต่างๆ เช่นเดียวกันกับเพลงฉ่อยเพลงเรือของคนไทยภาคกลาง แต่ชาวโซ่งก็ใช้ภาษาโซ่งว่ากัน เมื่อว่ากันเป็นชุดๆ เสร็จแล้วก็มีการร่ายรำตามจังหวะแคนที่มีผู้เป่าอยู่รอบๆ วงที่รำ การร่ายรำนั้นก็มีการรำเป็นแบบฉบับของชาวโซ่งโดยเฉพาะซึ่งมีลีลาและจังหวะที่สนุกสนานสวยงาม

อาหารที่เตรียมไว้ เช่น ข้าวแกงและขนมกล้วยบวดชี ข้างสนาม ผู้ใดหิวก็ทยอยกันมาหารับประทานได้ตามลำพังจนถึงเวลาพบค่ำ เวลาประมาณ 20.00 น. จัดให้มีการประกวดเทพีไทยโซ่งโดยคณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ 11 และหมู่ 12 บ้านเกาะแรต บนเวทีมีการขับร้องการร่ายรำสลับการเดินโชว์ชุดประเพณีการแต่งกายของสุภาพสตรีไทยโซ่ง ซึ่งเป็นลูกหลานในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน มีการเชียร์ให้มีคะแนนด้วยการซื้อลูกโป่งและพวงมาลัย รายได้นำเข้ากองทุนหมู่บ้าน จนได้ตำแหน่งเทพีและขวัญใจช่างภาพ และรองเทพีไทยโซ่งประจำหมู่บ้าน งานประกวดนี้ยุติลง

เมื่อเวลาประมาณ 24.00 น. นอกจากนั้น ยังมีการจุดดอกไม้ไฟให้เกิดความสวยงามในยามค่ำคืนอีกด้วย

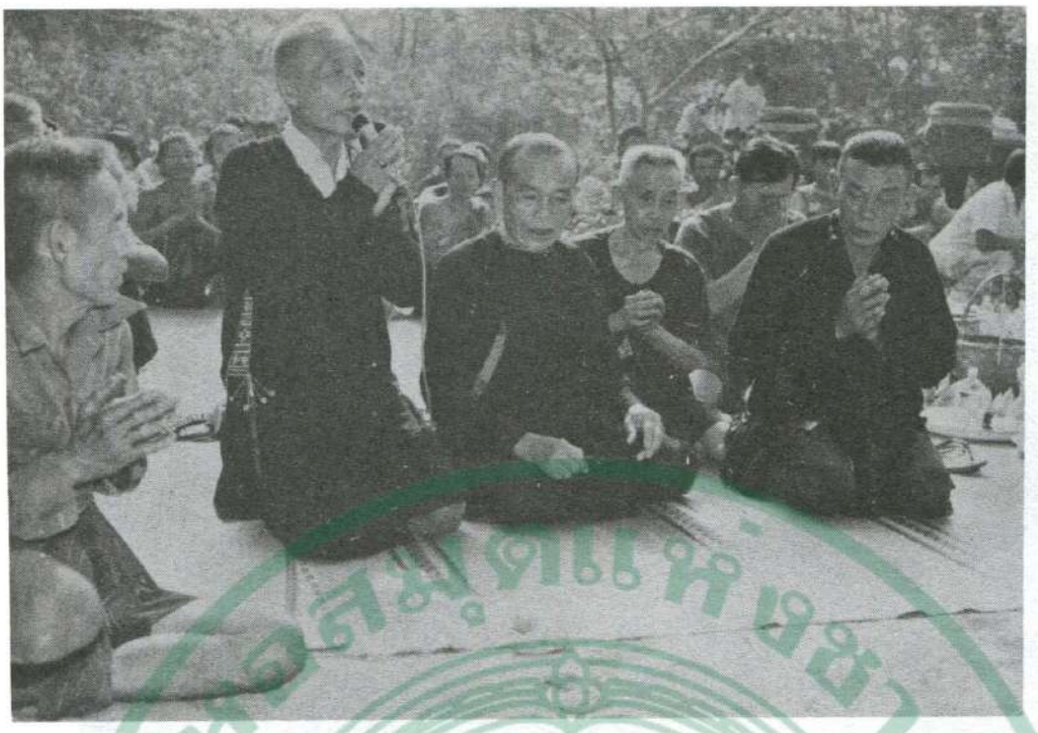
รุ่งเช้าชาวบ้านต่างก็นำอาหารคาวหวานมาเลี้ยงพระ 9 รูป ที่มาสวดมนต์ตอนบ่ายวาน ณ ที่เดิมนั้นเป็นเสร็จพิธี

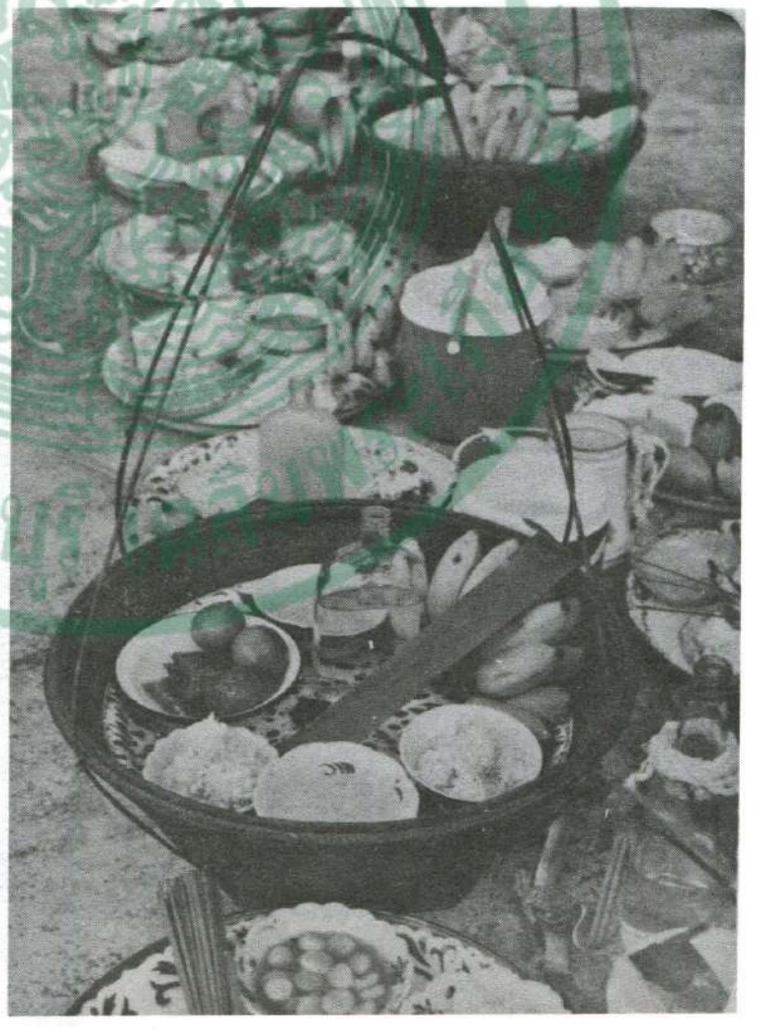
ศาลประจำหมู่บ้าน และมีผู้ประทับทรงในนามของเจ้าพ่ออุมลุม

ถาดอาหารหวานที่ชาวบ้านนำมาไหว้พ่อปู่

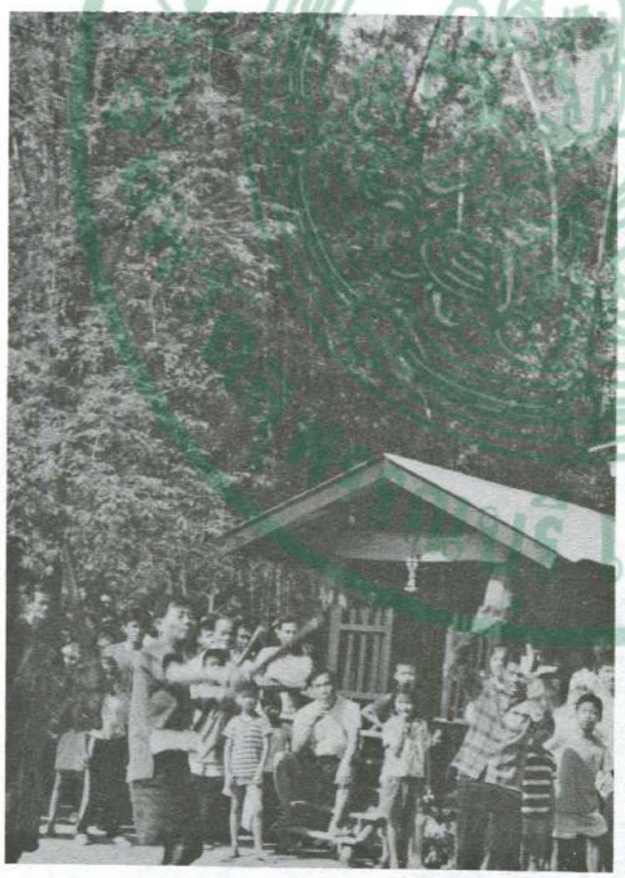
ผู้มีอายุซึ่งเป็นตัวแทนของหมู่บ้านกำลังกล่าวคำบูชาศาลประจำหมู่บ้าน

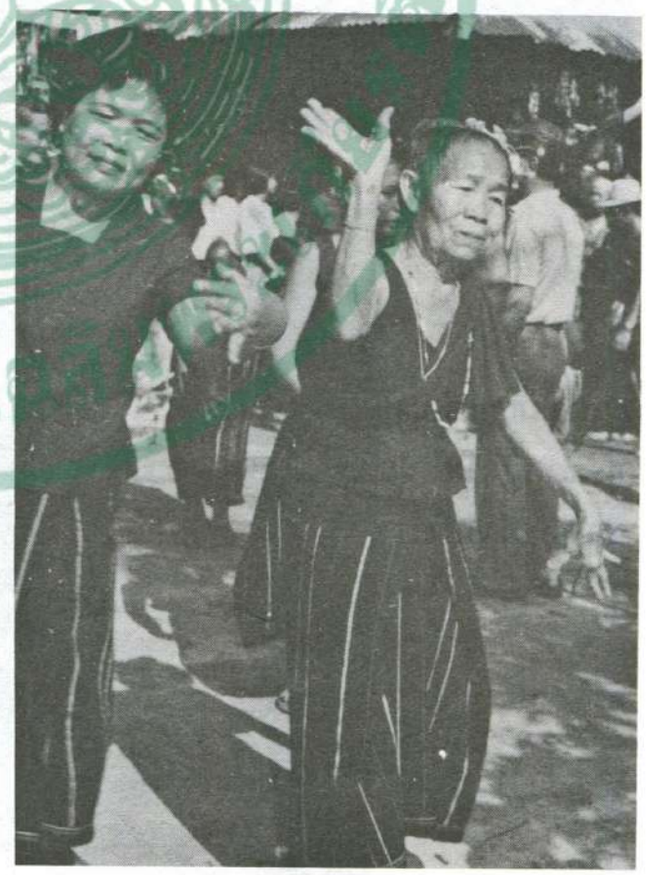

อาหารซึ่งแต่ละบ้านนำมาถวายศาลประจำหมู่บ้าน ประกอบด้วยขนมหวาน ผลไม้ กล้วยน้ำว้า น้ำดื่ม และเหล้า

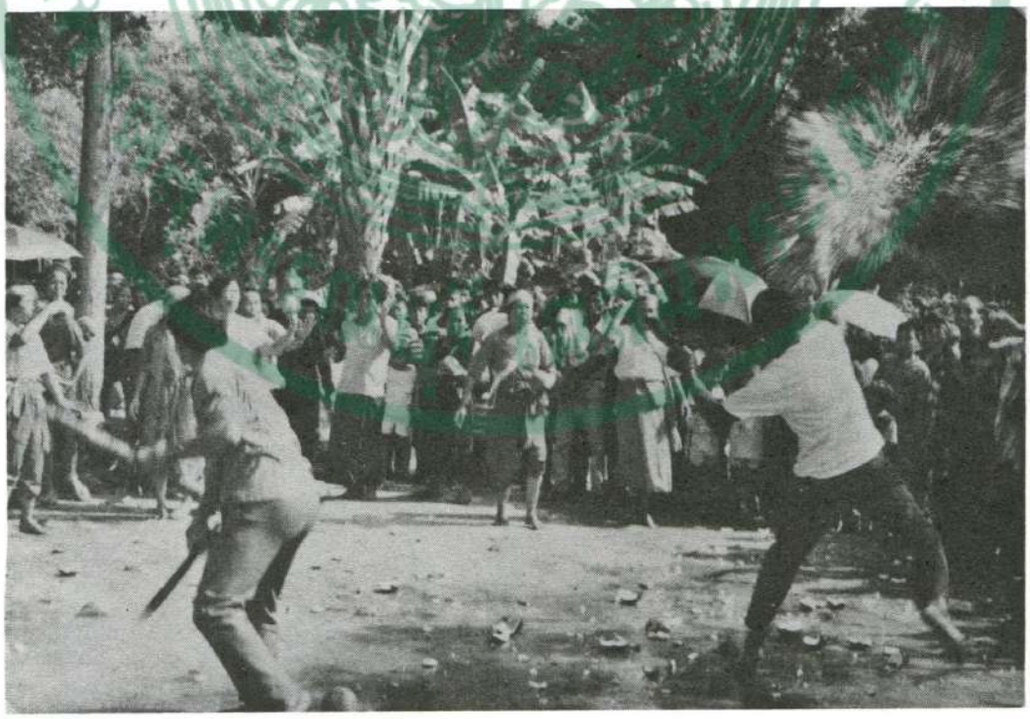
แคนและกลองยาวบรรเลงให้จังหวะเพื่อความสนุกสนานและร่ายรำในเวลาตีคลี

การตีคลี คนทรงจะโยนลูกมะพร้าวที่ปอกเปลือกแล้วให้อีกฝ่ายหนึ่งตีให้แตกโดยรำหลอกล่อตามเสียงดนตรี

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

ประเพณีการแต่งงาน

ชายหนุ่มหญิงสาวเมื่อมีความรักใคร่ชอบพอกันถึงขั้นจะแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายจะส่งผู้ใหญ่ไปเจรจา เรียกว่า "โอ้โลม" สู่ขอต่อพ่อแม่ฝ่ายหญิง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าไป "ส่อง" ในการไปเจรจานี้ถ้าตกลงกันได้ก็จะกำหนดวันหมั้น ในวันหมั้นนั้นฝ่ายผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะต้องเตรียมห่อหมากพลู บุหรี่ 2 ชุด ให้หญิงสาว 2 คน ถือไปพร้อมกับการแต่งกายชุดประเพณีด้วย

ระหว่างการหมั้นนี้ฝ่ายชายจะไปเยี่ยมฝ่ายหญิงเป็นครั้งคราวก็ได้หรือไป ๆ มา ๆ เรียกว่า "ไปหยามห่อมะปู" หมายความว่า ไปเยี่ยม ห่อหมากพลูคือของหมั้นที่ฝากไว้ เรียกว่า "สู่" หรือการไปมาหาสู่ การไปสู่เช่นนี้บางทีพ่อแม่ฝ่ายหญิงยอมให้ฝ่ายชายเข้าห้องหอหลับนอนกับฝ่ายหญิงเลยก็ได้ บางรายก็มีท้องก่อนพิธีแต่ง เรื่องเช่นนี้ประเพณีชาวไทยโซ่งไม่ว่าและไม่ถือกัน

ตอนวันแต่งงานคือวันทำพิธีส่งตัวเจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว เรียกว่า "ส่ง" หรือ "นัดมื้อส่ง" หรือ"กินดอง" [1]

เมื่อวันแต่งงานกันแล้วถ้ายังไม่ส่งตัวเจ้าสาว เนื่องจากเจ้าบ่าวบางรายจะต้องอยู่กับบ้านฝ่ายหญิงเป็นเวลา 1-5 ปีก็ได้ เช่น ทางบ้านฝ่ายหญิงไม่มีผู้ชายช่วยทำนา หรือฝ่ายชายไม่มีเงินสินสอดทองหมั้นจะให้กับฝ่ายหญิง ชายคนนั้นต้องอยู่รับใช้หรือรับอาสาทำงานให้ เรียกว่า "สา" หรืออาสา

การอาสานี้ พระมหามนตรี เพชรศาสตร์ [2] กล่าวว่า จากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นมา ในบ้านเกาะแรดนั้นการอาสามีสาเหตุอยู่ 3 กรณี คือ

1. ในกรณีฝ่ายหญิงมีลูกสาวคนเดียว ก็จำเป็นต้องให้ฝ่ายชายมาอยู่อาสาจนตลอดชีวิตเพื่อรับภาระเลี้ยงดูพ่อแม่ฝ่ายหญิงและเมื่อเกิดมีบุตรชายประเพณีไทยโซ่งจะให้หลานผู้นี้เป็นผู้สืบสกุลหรือเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการเซ่นผีเรือนของบ้านนั้น

2. ในกรณีที่ลูกสาวคนหัวปีแต่งงาน ฝ่ายหญิงมักให้ฝ่ายชายอาสา ทั้งนี้เพราะน้อง ๆ ยังเล็กอยู่ จะอาสากี่ปีแล้วแต่ตกลงกัน หรืออาสาจนกว่าน้องชายจะแต่งงานได้ลูกสะใภ้เข้าบ้านมาช่วยงานบ้านได้เมื่อนั้นฝ่ายพ่อแม่ของหญิงจะต้องรับภาระในการสร้างบ้านเรือนให้ลูกเขยที่มาอาสา บางรายมีการอาสาถึง 10 ปีก็มี

---

[1] กินดอง หมายถึง กินเลี้ยงกันระหว่างผู้เป็นเกี่ยวดองกัน คือ ญาติของทั้งสองฝ่าย

[2] มนตรี เพชรศาสตร์, พระมหา, ประวัติความเป็นมาของบ้านเกาะแรด, พิมพ์เนื่องในโอกาสฌาปนกิจพระครูผง ยสชาโต (ม.ป.ท. : 2524), หน้า 69

3. ในกรณีพ่อแม่ฝ่ายหญิงปรารถนาจะให้ฝ่ายชายได้ทดแทนคุณ "ค่าป้อนข้าวป้อนน้ำ" ร่วมกับลูกสาวของตนแทนค่าสินสอดทองหมั้นก็ได้ แต่บางรายฝ่ายชายยอมเสียค่าตอบแทนเป็นจำนวนเงินโดยไม่ต้องอาสาก็มี

จึงอาจสรุปขั้นตอนของประเพณีแต่งงานได้เป็น 4 ขั้น ดังนี้

ส่อง - สู่ - สา - ส่ง

พิธีแต่งงาน

พิธีแต่งงานหมายถึงงานเลี้ยงฉลองเพื่อความเป็นเกี่ยวดองกันหรือญาติกัน พิธีจะเน้นหนักไปในทางเซ่นไหว้ผีเรือน บอกกล่าวให้ผีเรือนและญาติทราบว่าผู้ใดมาเป็นเขยและสะใภ้

ขั้นเตรียมการ ฝ่ายชาย

ฝ่ายชายจะต้องเตรียม คือ

- หมอพิธีเป็นผู้นำในการทำพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ
- เพื่อนชาย 6-8 คน แต่งชุดประเพณี
- เครื่องขันหมาก มี กะเหล็บใส่เหล้า หมากพลู ยาสูบ 4 ที่ เหล้า 1 เท (36 ขวด) ขนมจันอับ 8 ถาด และพานหรือปานที่บรรจุเนื้อหมู ไก่ เหล้า และขนม พร้อมหมากพลูสำหรับไหว้ผีเรือน 1 ที่ และขันหมากพลูอีก 4 ที่
- สินสอดหรือทรัพย์ที่จะมอบให้กับฝ่ายหญิง
- ถาดผลไม้ เช่น มะพร้าวอ่อน 2 ถาด และกล้วยน้ำว้า 2 ถาด ปานขวัญ 1 ที่ สำหรับรับขวัญตอนส่งตัวเจ้าสาว
- ชุดของเจ้าบ่าวมีเสื้อฮี ส้วงฮี งอบ มีด ย่าม

ขั้นเตรียมการ ฝ่ายหญิง

สิ่งที่ฝ่ายหญิงจะต้องเตรียม

- ชุดเจ้าสาว คือผ้าซิ่นสายแดงโบ เสื้อฮี
- ที่นอน หมอน มุ้ง เย็บด้วยมือแบบชาวไทยโซ่งและเสื่อ และเสื้อผ้าที่ทอเป็นผืน และตัดเย็บไว้สำหรับตนเองและครอบครัว นอกจากนั้นอาจจะมีตู้เสื้อผ้าและเตียงนอนด้วย
- อาหารเลี้ยงแขกมื้อกลางวัน
- เครื่องครัวอันได้แก่ หม้อข้าว เตาแกง และถ้วยชาม

ขั้นตอนของพิธีแต่งงาน

1. **ในตอนเช้าตรู่ที่บ้านเจ้าหนุ่มมีการจัดขบวนขันหมาก** และเดินทางไปยังบ้านเจ้าสาว ประกอบด้วย เซี่ยนหมากใส่หมากพลู 4 ที่ กะเหล็บใส่เหล้าและหมากพลูยาสูบ 2 ที่ ขนมจันอับ 8 ถาด มะพร้าวอ่อนและกล้วยน้ำว้าสุกอย่างละ 2 ถาด เครื่องเซ่นผีเรือนอันประกอบด้วยเนื้อหมู

ไก่ ขนม และเหล้า พร้อมหมากพลู ๑ พาน และเหล้าโรงอีก ๑ เท (๓๖ ขวด) ที่นอนยัดนุ่น หมอน และเสื่อ อย่างละ ๑

รูปขบวนประกอบด้วยหมอขวัญนำหน้า ตามด้วยสาวแต่งชุดประเพณี ๔ คน สะพายกะเหล็บหมากพลู เพื่อนเจ้าบ่าว ๔ คน แต่งชุดประเพณีถือเชี่ยนหมาก ตามด้วยเจ้าหนุ่มแต่งเสื้อฮีสวมกางเกงดำหรือส้วงฮี ใส่งอบสาน สะพายย่าม และมีดโต้มีฝัก ต่อด้วยชายหาบเหล้า ๑ เท ที่นอน หมอน เสื่อ ใส่สาแหรกหาบตามมา ถาดมะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า และถาดขนมจันอับอีก ๘ ถาด เป็นขบวนตามลำดับ และติดตามด้วยบรรดาญาติและเพื่อนของฝ่ายชาย เคลื่อนขบวนไปยังบ้านของเจ้าสาว

๒. เมื่อขบวนถึงหัวบันไดบ้าน หมอพิธีจะกล่าวว่าวันนี้ฤกษ์ดีจะขึ้นบ้านคงไม่ถือสาใช่ไหม หมอพิธีฝ่ายหญิงจะตอบว่าไม่ถือสาแล้วขอเชิญขึ้นบ้าน ในขณะที่เจ้าบ่าวจะขึ้นบ้านเจ้าสาว อาจมีการปิดกั้นขึ้นด้วยสายสร้อย เข็มขัด นาคหรือทอง เพื่อเรียกค่าผ่านประตูก็ได้ เมื่อเจ้าบ่าวจ่ายค่าผ่านทางแล้วจึงขึ้นไปได้ ข้าวของในขบวนขันหมากทุกอย่างจะลำเลียงขึ้นสู่บ้านเจ้าสาว วางเรียงไว้บนกลางบ้าน จากนั้นฝ่ายหญิงจะแยกของที่นำมาทำพิธีและเลี้ยงแขกออกจากกัน

๓. เมื่อขึ้นมาบนบ้านเจ้าสาวแล้ว ขั้นแรกเจ้าหนุ่มและเพื่อนจะต้องตรงไปทำพิธีเคารพบรรพบุรุษของเจ้าสาวก่อน โดยนำเครื่องเซ่น ๑ พานที่เตรียมมาไปยังห้องผีเรือน แล้วหมอพิธีเป็นผู้บอกกล่าวแก่ผีเรือนให้ทราบ พร้อมกับสั่งให้เจ้าบ่าวและเพื่อนทำความเคารพ การทำความเคารพเริ่มด้วยเจ้าบ่าวและเพื่อนยืนเรียงหน้ากระดานทั้ง ๕ คน เจ้าบ่าวจะยืนเป็นคนที่ ๒ ในแถวแล้ว "องลาม" หรือล่าม คือหมอพิธีนั้นเองจะกล่าวแนะนำให้ผีเรือนทราบถึงวัตถุประสงค์ที่มาไหว้ แล้วทั้งหมดจะยืนตรงยื่นมือซ้ายเหยียดตรงไปข้างหน้าทำมุมกับพื้น ๔๕ องศา มือขวาจับแขนซ้ายตรงเหนือข้อศอกแล้วกล่าวคำตามองลาม เสร็จแล้วจึงคุกเข่าลงกับพื้น ปล่อยมือทั้งสองให้แตะพื้น ก้มศีรษะลงให้หน้าผากจรดระหว่างมือทั้งสองที่คว่ำอยู่เหมือนการกราบพระ แล้วยืนขึ้นใช้นิ้วมือประสานกันอยู่ระหว่างอกห่างจากอกเล็กน้อย แล้วควงฝ่ามือให้เป็นวงออกจากตัวคล้ายเวียนเทียนทำขวัญนาคให้ครบ ๗ ครั้ง แล้วก้มลงคุกเข่าศีรษะจรดพื้นบนหลังมือทั้งสองอีก ๑ ครั้ง แล้วยืนขึ้นตามเดิม จะกระทำเช่นนี้จนครบจำนวนผีบรรพบุรุษที่หมอพิธีเอ่ยแนะนำให้ทำความเคารพ

๔. ไหว้พ่อแม่เจ้าสาว เมื่อไหว้ผีเรือนเสร็จแล้วญาติของทั้งสองฝ่ายพร้อมเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะนั่งรวมกันอยู่กลางบ้าน หมอพิธีกล่าวนำเป็นภาษาโซ่งต่อหน้าพ่อแม่ของเจ้าสาวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการมาในวันนี้ แล้วให้ฝ่ายเจ้าบ่าวเจ้าสาวนำสินสอดอันอาจจะได้แก่ เงินสดและทองคำรูปพรรณต่างๆ เช่น สร้อยคอ แหวน ฯลฯ แล้วแต่จะตกลงกัน ถ้าเป็นเครื่องประดับเจ้าบ่าวจะเป็นผู้มอบให้กับเจ้าสาวต่อหน้าที่ประชุมนั้น ส่วนเงินสดที่นำมาจะนำออกมานับและวางเรียงไว้ให้ทุกคนได้เห็น ฝ่ายเจ้าสาวอันประกอบด้วยพ่อแม่และญาติจะนำเงินสดมากองรวมกับาองเงินสดที่กองไว้นั้น หมอพิธีจะนำเมล็ดข้าวเปลือก ถั่วเขียว งา ให้บรรดาญาติทั้งสองฝ่ายโรยลงปบนกองเงินนั้น พร้อมทั้งกล่าวคำให้พรแก่คู่บ่าวสาวด้วย เมื่อรวมเงินสดห่อผ้าเสร็จแล้วจึงมอบ

ให้กับพ่อแม่ของเจ้าสาว แม่ของเจ้าสาวจะแบกเงินขึ้นไว้บนบ่า ตรงไปที่ห้องผีเรือนแล้วบอกให้ผีเรือนได้ทราบ หลังจากนั้นจึงแบกเงินนั้นเข้าไปเก็บไว้ในห้องนอน

ต่อมาเจ้าบ่าวจะทำพิธีไหว้พ่อแม่ของเจ้าสาว โดยมีผู้นำไหว้เรียกว่า "องลาม" หรือล่าม ของฝ่ายชายเป็นผู้กล่าวนำ แล้วให้เจ้าบ่าวกล่าวตามดังนี้

"องปอ เอ้ยน้อ ข้อยผู้ลุมาข่มเข่าต้าวเอว ไหว้เฮาเอาแฟบ เจ้าเป็นปอข้อยน้อ" แปลว่า ท่านพ่อครับข้าพเจ้าลุกมาคุกเข่าท้าวเอวไหว้ท่านด้วยความเคารพ ต่อไปนี้ท่านเป็นพ่อของข้าพเจ้าแล้ว

ในขณะที่กล่าวคำดังกล่าวนั้น ทั้งเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวอีก 4 คน ยืนตรงอยู่ตรงหน้าพ่อแม่โดยใช้มือขวาจับแขนซ้ายตรงข้อพับแขนด้านบน แขนซ้ายเหยียดตรงทำมุมกับลำตัวประมาณ 45 องศา แล้วเอานิ้วมือทั้งสองประสานกันตรงหน้าอก วนเข้าหาตัวให้เป็นวงกลมประมาณ 7 ครั้งแล้วจึงปล่อยมือพร้อมคุกเข่าลงกับพื้นเอามือทั้งสองค่ำลงแล้วก้มศีรษะจรดลงกับพื้นให้หน้าผากแตะฝ่ามือ 1 ครั้ง แล้วยืนขึ้นตามเดิมเตรียมทำความเคารพรายต่อไป การคุกเข่าลงพร้อม ๆ กันทั้ง 5 คนนั้นจะมีเสียงดังครืน ถือกันว่ายิ่งมีเสียงดังมากแสดงถึงการเคารพอย่างสูงยิ่ง ในทำนองเดียวกันก็ดูเหมือนการเล่นเพื่อความสนุกสนานด้วย

ฝ่ายพ่อแม่ของเจ้าสาวหรือพ่อตา เมื่อรับความเคารพแล้วจึงให้พรเป็นทำนองว่า "ขอให้อายุมั่นขวัญยืน เจริญรุ่งเรือง ครองคู่กันจนแก่เฒ่า และมีลูกหลานสืบสกุล ฯลฯ" แล้วเจ้าบ่าวจะรับว่า "อุ้มใส่หัวปัว (พร) ใส่เกล้า"

สำหรับการทำความเคารพพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและญาตินั้น เจ้าสาวจะมีเพื่อน 1 คน แต่งตัวนุ่งผ้าซิ่นสวมเสื้อฮี เกล้าผม เช่นเดียวกับเจ้าสาว โดยพนมมือไหว้แล้วกราบลงกับพื้นอย่างไทย เพื่อนเจ้าสาวจะคอยถือพานหมากพลูบุหรี่ให้เจ้าสาวนำไปวางต่อหน้าผู้ที่ตนจะทำความเคารพทุกครั้ง

การรับไหว้ของพ่อแม่และญาติทั้งสองฝ่ายจะมีการมอบเครื่องประดับให้เจ้าสาวและเงินสดใส่พานหมากพลูนั้นอีกด้วย

เสร็จพิธีแล้วเจ้าภาพฝ่ายหญิงจะเชิญชวนทุกคนร่วมรับประทานอาหาร

ในปัจจุบันการแต่งงานของชาวไทยโซ่งนี้ได้นำประเพณีไทยเข้าไปผสมด้วย โดยเฉพาะพิธีทางพุทธศาสนา เช่น มีการเลี้ยงพระตอนเช้า และรดน้ำพระพุทธมนต์หรือน้ำสังข์ด้วย

5. การส่งตัวเจ้าสาว ในตอนบ่ายหลังจากการรับประทานอาหารเสร็จแล้ว จึงเริ่มพิธีส่งตัวเจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว ขบวนส่งตัวเริ่มด้วยการช่วยกันขนของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เจ้าสาวได้จัดทำไว้ เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง และเสื้อผ้า ซึ่งเจ้าสาวจะทำด้วยมือทั้งสิ้นเช่น ที่นอนแบบยัดนุ่นแบบยาวท่อนเดียวตลอด ได้หุ้มด้วยผ้าสีดำตกแต่งด้วยผ้าสีแดง ส้ม จำนวน 7 หลัง หมอนหน้าอิฐเป็นหมอนสี่เหลี่ยมยัดนุ่นแข็งมีหน้าหมอนที่ตกแต่งด้วยผ้าสีต่าง ๆ และมีการประดับกระจกด้วย ตัวหมอนเป็นสีดำจำนวน 10 ใบ มุ้งเย็บด้วยผ้าทอมือสีดำตกแต่งขอบด้านบนทั้ง 4 ด้านด้วยเศษผ้า

สีต่างๆ แบบศิลปะของโซ่งโดยเฉพาะ นอกจากนั้นยังมีผ้าซิ่นและผ้าพื้นท่อมือบรรจุใส่ในขมุก อีก 1-2 ขมุก [1] นอกจากนั้นยังมีเครื่องครัวและตู้เสื้อผ้าอีกด้วย

เจ้าบ่าวจะแต่งตัวชุดเดินทางคือ นุ่งส้วงฮี สวมเสื้อฮี สะพายย่าม และมีดโต้มีฝักสวมงอบสานที่ศีรษะ เจ้าสาวแต่งชุดเดิมคือเสื้อฮีและนุ่งผ้าซิ่นแต่สะพายกระบอกน้ำไม้ไผ่และแอ็บข้าวเหนียวหรือกะเหล็บ ในมือถือตั่งหรือม้านั่งเตี้ยๆ ไปด้วย 1 ตัว ส่วนเครื่องใช้อื่นๆ บรรดาเพื่อนและญาติจะช่วยกันแบกหามตามไปเป็นขบวน ในการเดินทางไปบ้านเจ้าบ่าวนี้ ถ้าอยู่ไม่ไกลนักก็จะเดินไปด้วยเท้าเป็นขบวน แต่ถ้าไกลมากปัจจุบันอาจใช้รถบรรทุก

เมื่อขบวนส่งตัวถึงบริเวณบ้านฝ่ายชาย เจ้าบ่าวจะจูงมือเจ้าสาวก้าวขึ้นบันได ก้าวข้ามบันไดขั้นที่ 1 ไปเหยียบขั้นที่ 2 เจ้าบ่าวจะยืนอยู่ขั้นที่ 3 เจ้าสาวจะรินน้ำในกระบอกที่สะพายบ่ามานั้นล้างเท้าให้เจ้าบ่าว แล้วเจ้าบ่าวจะดึงมือเจ้าสาวขึ้นไปจนสุดขั้นสุดท้าย แต่ทั้งคู่จะไม่เหยียบบันไดขั้นสุดท้ายเลย จากนั้นทั้งคู่จะตรงไปไหว้ผีเรือนที่ห้องผีเรือนพร้อมทั้งเพื่อนเจ้าบ่าวและเจ้าสาวฝ่ายเจ้าสาวเมื่อมาอยู่บนบ้านของฝ่ายชายแล้วจะต้องนั่งบนตั่งที่ถือมาเสมอ แม้ตอนที่ไหว้ผีเรือนก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะธรรมเนียมของชาวโซ่งถือว่าสะใภ้นั้นมีสถานภาพต่ำกว่าเจ้าของบ้าน จะนั่งเสมอเหมือนกับเจ้าของบ้านไม่ได้ เสร็จแล้วจึงทำพิธีรับขวัญเจ้าสาว

6. พิธีรับขวัญ การรับขวัญเรียกว่าการนั่งพานเทียนสู่ขวัญ การแต่งงานหมายถึงชายและหญิงซึ่งอยู่คนละบ้านจะต้องมาอยู่ร่วมกันใช้ชีวิตร่วมกันผู้ใหญ่จะต้องสั่งสอนให้เข้าใจในการครองเรือน หมอขวัญเป็นผู้ให้การอบรมตั้งแต่ให้ระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ของตน การปฏิบัติตนต่อสามี และการปฏิบัติต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องของฝ่ายชายด้วยการทำพิธีทำขวัญแต่งงาน

พิธีเริ่มด้วยการตั้งปานขวัญ (พาน) ไว้กลางบ้านภายในปานขวัญนั้นมี หัวหมู ข้าวต้มมัด เผือกต้ม มันต้ม สับปะรด แตงไทย กล้วยน้ำว้า ฝรั่ง อ้อย หมากพลู ปูนแดง ข้าวสุก ขนมจันอับ จำนวน 1 ปานใหญ่ เครื่องเซ่นนี้ใช้สำหรับเซ่นให้กับสิ่งที่รักษาขวัญของบ่าวสาว นอกจากนี้ยังมีปานสำหรับลุงตาและปานสำหรับหญิงสาวอีกอย่างละปาน ในปานทั้งสองนี้บรรจุไก่ย่ำ เหล้า 1 ขวด และข้าวสุก ไว้ในปานตั้งไว้ใกล้กันทั้ง 3 ปาน เจ้าสาวจะนั่งอยู่หน้าปานขวัญ ฝ่ายชายนั่งอยู่เคียงข้างและห้อมล้อมด้วยบรรดาญาติของทั้งสองฝ่าย

เมื่อเจ้าของบ้านนำอาหารมามอบให้หมอขวัญรับประทานตามธรรมเนียมแล้ว หมอขวัญจึงเริ่มทำขวัญโดยกล่าวเป็นภาษาโซ่งทั้งหมดเป็นคำพูดที่เรียบเรียงมาอย่างคล้องจองและเต็มไปด้วยคติธรรมและความรู้ในการครองเรือน เจ้าบ่าวและเจ้าสาวถือหลอดดูดเหล้าที่จุ่มอยู่ในขวดเหล้าไว้ในมือ หลอดดูดนี้เป็นสิ่งสมมุติซึ่งทำด้วยตอกไม้ไผ่ 1 เส้น ที่มีปลายแยกเป็น 2 เส้น ให้ชายและหญิงถือคนละปลาย ขวดเหล้าที่ใช้ในวันนี้เป็นของในปัจจุบัน แต่ถ้าเป็นสมัยโบราณ

---

[1] ขมุก คือ ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฝาครอบเป็นหีบใส่เสื้อผ้า

คงเป็นไหบรรจุเหล้า และการที่มีหลอด 1 อัน แต่ปลายหลอดแยกเป็น 2 แฉกจุ่มอยู่ในไหเหล้าใบเดียวกันนั้นคงหมายถึงการดื่มเหล้าร่วมไห อันเป็นคติธรรมในการครองเรือนที่จะบอกให้รู้ว่าการครองชีวิตต่อไปนี้คงจะต้องร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมกิน ร่วมนอน ฯลฯ นั่นเอง

คำกล่าวในการทำขวัญแบ่งได้เป็นสองเรื่อง คือการสอนขวัญและการหอมขวัญการสอนขวัญหมายถึงบอกให้คู่บ่าวสาวทราบถึงการวางตัว เช่น กล่าวว่า "อย่าฟังความวัวที่เขาเอาไปขาย อย่าฟังความควายที่เขาเอาไปฆ่า" มีความหมายว่าอย่าหูเบาเชื่อคนง่าย ควรจะเชื่อหรือฟังความจากผู้เฒ่าผู้แก่อายุจะยืนและให้ขวัญอยู่กับบ้านกับช่อง ส่วนการหอมขวัญนั้นเป็นการให้ทั้งคู่ถนอมน้ำใจกัน เวลาเข้านอนก็ให้เอาขวัญเข้านอนด้วย ขวัญในที่นี้หมายถึง "ความรู้สึกนึกคิดที่เกิดจากใจ"

หลังจากนั้นจะเป็นการจุดเทียนชัย เรียกว่า "หลาแนน" บ่าวสาวจะจุดเทียนคนละต้น ถ้าเทียนทั้งคู่ลุกโชติช่วงดีทายว่า ทั้งคู่จะครองชีวิตกันราบรื่นดี

นอกจากนี้ ยังมีบรรดาญาติทั้งสองฝ่ายนำเงินมาใส่ในปานขวัญกันคนละเล็กคนละน้อยไปจนถึง 100-500 บาท เพื่อให้คู่บ่าวสาวเป็นทุนทรัพย์ในการครองเรือนด้วย

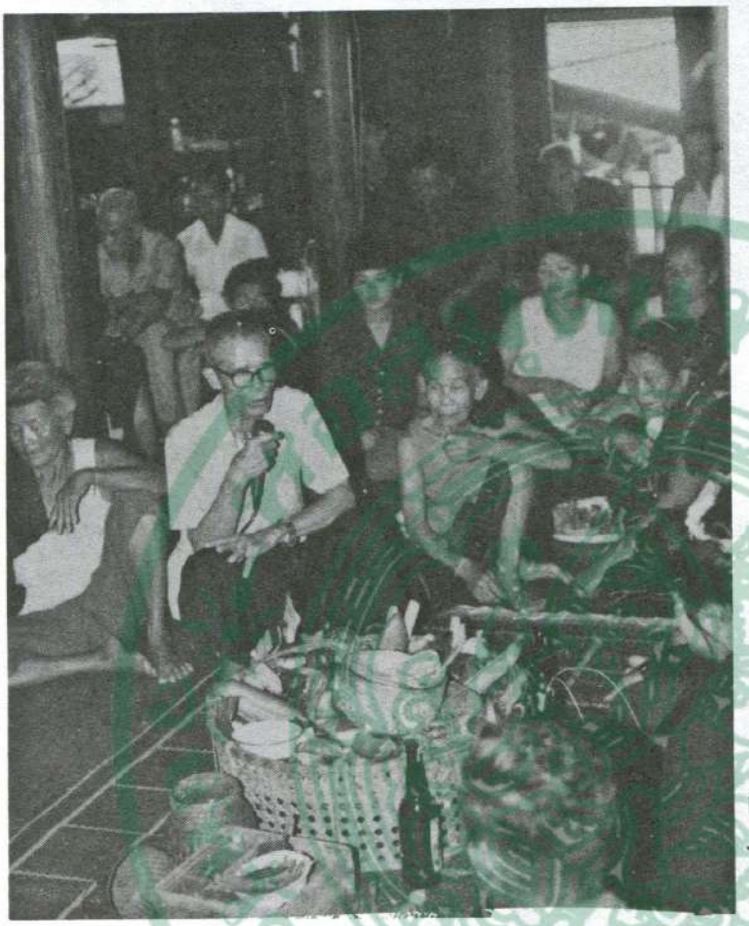
เมื่อเสร็จจากการทำขวัญแล้ว เจ้าภาพฝ่ายชายจะเชิญบรรดาญาติฝ่ายหญิงที่มาส่งตัวร่วมรับประทานเป็นการเลี้ยงฉลองระหว่างผู้เป็นญาติของทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็น "เกี่ยวดอง" กันแล้ว งานนี้จึงเรียกตามภาษาโซ่งว่างาน "กินดอง"

เมื่อถึงเวลาอันสมควรแล้วจึงมีพิธี "ปูเสื่อกางหยั่น" มุ้งของโซ่งตัดเย็บด้วยผ้าสีดำตกแต่งด้วยเศษผ้าไหมสีต่าง ๆ ที่ขอบบนทั้ง 4 ด้าน หูมุ้งทำด้วยเชือกซึ่งถักและผูกเป็นดอกอย่างสวยงาม ในสมัยโบราณสายเชือกที่นำมาเกี่ยวกับหูมุ้งทั้ง 4 นั้น ตรงปลายจะทำด้วยกิ่งไผ่ที่มีลักษณะคล้ายตะขอเกี่ยวกับหูมุ้งอีกทีหนึ่ง ส่วนที่นอนและหมอนก็ล้วนแต่ตัดเย็บด้วยผ้าสีดำและตกแต่งด้วยเศษผ้าไหมสีต่าง ๆ เช่นเดียวกัน ทุกขั้นตอนในพิธีจะต้องมีผู้ใหญ่ที่มีสถานภาพในการครองเรือนดีเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไปเป็นผู้นำก่อนเสมอ ทั้งนี้เพื่อความเป็นศิริมงคลแก่คู่บ่าวสาวและเป็นตัวอย่างที่ดีในการครองเรือนต่อไป

ก่อนจะปูที่นอนและกางมุ้งนั้น หมอพิธีและญาติผู้ใหญ่จะต้อง "สาดเงินสาดกำ" คือโปรยเงินโปรยทองลงบนพื้นที่นั้นเพื่อให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวได้เก็บไว้เป็นศิริมงคล แล้วให้ "ลุงตา"หรือพี่ข้างเมียเลือกตะขอที่เกี่ยวหูมุ้งทั้งสี่ ซึ่งได้เตรียมไว้ 5 อัน เลือกเอาที่ดี ๆ 4 อันทิ้งไป 1 อัน ตะขอหูมุ้งนี้ทำด้วยแขนงไผ่ที่มีกิ่งยื่นออกมาเป็นตะขอสำหรับเกี่ยวหูมุ้งได้ จากนั้นจึงให้ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นตัวอย่างการมีชีวิตครองเรือนที่ดีมาเป็นผู้ปูที่นอนและกางมุ้งให้ แล้วหมอพิธีก็จะกล่าวคำสั่งสอนดังคำสอนตอนหนึ่งว่า "เป็นสะใภ้อย่าชวนผัวแยกบ้าน, ถึงเวลาเย็นอย่าอุ้มลูกไปเที่ยวนอกบ้าน" หมายความว่าเป็นสะใภ้ต้องไม่ทะเลาะกับพ่อแม่ของฝ่ายชายจนต้องชวนผัวแยกบ้านไปอยู่ที่อื่น และให้หุงหาอาหารในตอนเย็น มิใช่อุ้มลูกออกไปเที่ยวบ้านอื่น ที่กล่าวมานี้เป็นการสอน

ฝ่ายเจ้าสาวส่วนการสั่งสอนเจ้าบ่าวนั้นตอนหนึ่งมีว่า "บอกเมียอย่าถือพร้าบอกหล้าอย่าถือขวาน บอกกันอย่ากำม้อน" มีความหมายว่าฝ่ายสามีควรทำใจให้หนักแน่น เวลามีปากเสียงกันอย่าพูดท้าทายภรรยาให้ใช้ของมีคมเหล่านั้น

จากนั้นผู้ประกอบพิธีเข้ามุ้งลงนอนก่อนพอเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นเคล็ดว่า ให้คู่สามีภรรยาจงมีชีวิตคู่ที่ดีดังตัวอย่างนี้ด้วย แล้วจากนั้นจึงให้คู่บ่าวสาวได้เข้านอนต่อไป เป็นอันเสร็จพิธี

หมอขวัญผู้ดำเนินการพิธีแต่งงานกำลังทำพิธีให้คู่บ่าวสาว

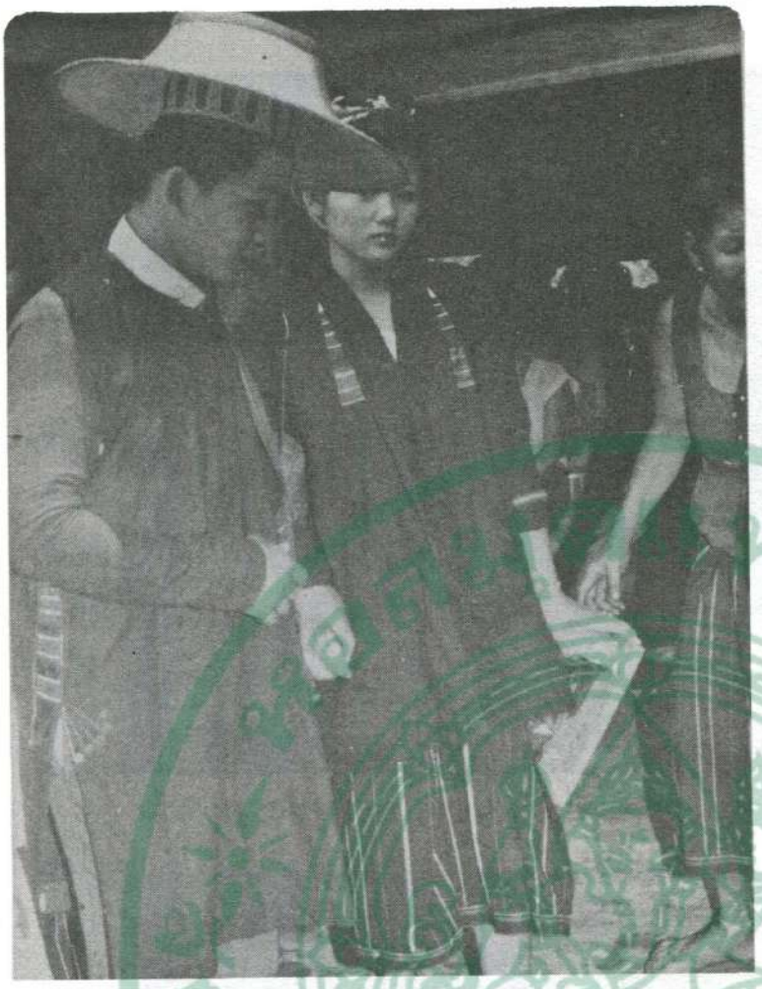

ญาติทั้งสองฝ่ายเติมเงินให้คู่บ่าวสาวไว้ทำทุน

คู่บ่าวสาวในพิธีสู่ขวัญวันแต่งงาน

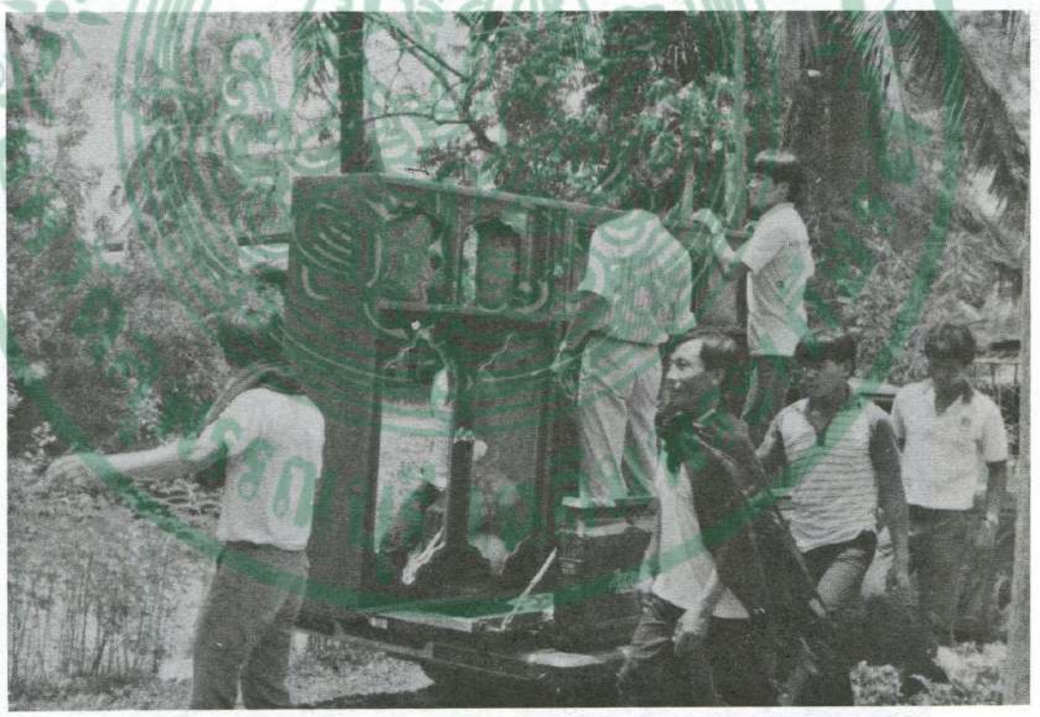

คู่บ่าวสาวเตรียมตัวเดินทางไปอยู่บ้านฝ่ายชาย

เจ้าบ่าวจูงมือเจ้าสาวขึ้นบ้านของตนเอง

บรรดาผู้ที่มาช่วยงานช่วยกันขนเครื่องใช้และเครื่องเรือนจากบ้านเจ้าสาวมาบ้านเจ้าบ่าวในวันส่งตัว

ประเพณีการทำศพ

ชาวโซ่งถือว่าการตายเป็นเรื่องสำคัญมาก เมื่อมีการตายคนทั้งหมู่บ้านจะหยุดการทำงานทุกอย่างเป็นการไว้ทุกข์ และช่วยกันจัดการเกี่ยวกับประเพณีงานศพนั้น เรียกว่า "กำบ้าน กำเมือง" จะหยุดทอผ้า หยุดทำไร่ไถนา และถือเป็นความโศกเศร้าจนกว่าจะนำศพไปเผาเสร็จแล้วจึงจะทำงานตามปกติได้

ชาวโซ่งนับถือผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว มีความเชื่อว่าคนตายไปเป็นผีแล้วสามารถให้โทษให้คุณแก่คนเป็นได้ โดยเฉพาะถ้าพ่อแม่ตายลง พ่อแม่นั้นจะต้องเป็นผีเฝ้าเรือนหรือ "ผีเรือน" ประจำบ้านต่อไป มีการอัญเชิญให้เป็น "ผีเฮือน" จดชื่อใส่ในบัญชีผีประจำบ้านเรียกว่า "ปับผีเรือน" แต่ละครั้งที่มีการเซ่นอาหารเพื่อเลี้ยงผีเรือน ก็จะนำปับผีเรือนนั้นมาอ่านชื่อแล้วเรียกให้มารับเครื่องเซ่นทีละคนในพิธีเสนเรือน ผีที่จะเชิญเป็นผีเรือนได้จะต้องเป็นผีที่ตายดี คือเจ็บป่วยตาย แก่หมดอายุและตายในบ้าน ส่วนผีที่ตายนอกบ้าน ตายโหง และอายุน้อย จะไม่เชิญให้เป็นผีเรือน

เมื่อคนตายใหม่ๆ บรรดาญาติพี่น้องจะช่วยกันอาบน้ำศพให้สะอาด จัดแจงแต่งตัวสวมเสื้อใหม่ จะนำเสื้อฮีประจำตัวของผู้ตายกลับเอาข้างในออกแล้วใส่ให้กับศพ ยกศพซึ่งชาวโซ่งเรียกว่า "ขอน" วางบนแคร่ทำด้วยไม้ไผ่ เรียกว่า "จอง" จองนี้จะต้องทำขึ้นในทันทีที่รู้ว่ามีการตาย ต้องตัดไม้มาทำ ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม เสร็จแล้วนำศพมาวางไว้ใต้ชื่อบ้านตามยาวของชื่อไม่วางขวางชื่อ ซึ่งมีผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายสีขาวหรือสีแดงปูรองยาวไปทางปลายเท้าของศพ แล้วทบผ้าที่เหลือนั้นมาคลุมตัวศพจากปลายเท้าถึงคอศพ และผ้าอีกด้านหนึ่งคลุมทับศีรษะให้มิด แล้วใช้ไม้กลัดทำด้วยไม้ไผ่กลัดชายผ้าชั้นบนและชั้นล่างให้ติดกัน แล้วสร้าง "เรือนแส" ครอบ เรือนแสมีลักษณะคล้ายมุ้งใหญ่ทำด้วยผ้าขาวหรือทำเป็นม่านล้อมให้รอบก็ได้ ดังคำกล่าวที่ว่า "เรือนแสเงิน แสกำม่านรอบ" เรือนแสนี้จะทำเฉพาะรายที่ฐานะดีเท่านั้น เหนือศพขึ้นไปจะมีราวไม้ไผ่แขวนไว้กับขื่อบ้าน เรียกว่า "ขวัวล่วน" หรือตะพานล่วน เจ้าของบ้านจะนำเสื้อผ้าของผู้ตายแขวนพาดไว้ นอกจากนี้ยังนำผ้าซึ่งทอไว้ทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้ายมาวางพาด ธรรมเนียมชาวโซ่งถือว่าบ้านใดมีผ้ามากแสดงถึงความขยันและฐานะดี จะต้องนำมาโชว์กันให้เห็นในงานนี้ด้วยที่ขวัวล่วนนี้ยังมีไข่ดิบห่อข้าวเหนียวแขวนไว้ด้วย ที่ปลายเท้าของศพจะมีเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วยข้าวปลาอาหาร หมากพลู น้ำ ตั้งไว้ การวางศพนี้ถ้าเป็นศพหญิงจะวางไว้ใต้ขื่อนอกห้องผีเรือนถ้าเป็นศพชายจะวางไว้ในห้องผีเรือน สมัยก่อนจะตั้งศพไว้ ๑ คืน รุ่งขึ้นจึงนำไปเผา ปัจจุบันตั้งศพไว้ 2 – 3 คืน นิมนต์พระมาสวด และฉันอาหารมื้อกลางวันเสร็จแล้วเทศน์หน้าศพ ทอดผ้าบังสกุล ชักผ้าบังสกุลตามประเพณีไทย จากนั้นนำศพไปเผาที่วัด ในสมัยก่อนเมื่อมีศพที่บ้านใดจะต้องก่อกองไฟไว้ข้างบ้านติดกับห้องผีประมาณ ๑ วา ให้ลุกทั้งคืน ชาวโซ่งเรียกว่า

"วันแสงไฟเรือน" วันเช่นนั้นถือเป็นสัญลักษณ์ของการตาย คนโซ่งจึงถือกันนักว่าอย่าก่อกองไฟไว้ข้างบ้านลักษณะนั้น เพราะไม่เป็นมงคล

วันรุ่งขึ้นเจ้าของบ้านจะต้องไปเชิญหมอพิธีมาทำพิธีโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีศพเรียกว่า "เขย" หมอพิธีจะทำพิธีบอกทางให้กับผู้ตาย เพื่อให้วิญญาณเดินทางกลับไปบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขา คือเมืองแถงซึ่งอยู่ตอนเหนือของประเทศเวียตนามปัจจุบัน การบอกทางให้กับศพนี้เริ่มด้วยหมอพิธีจะนั่งบนม้านั่งต่อหน้าโลงศพ ปักมีดเหน็บหงายคมออกจากตัวไว้ข้างหน้า ผูกข้อมือด้วยตอกไม้ไผ่ที่ข้อมือของหมอเอง และที่ข้อมือของญาติลูกหลานทุกคนที่อยู่ในพิธีเป็นเคล็ดว่าผูกให้ขวัญอยู่กับตนมิให้ขวัญตามผีไป หมอพิธีจะอ่านคำบอกทางที่แต่งไว้เป็นคำคล้องจองในสมุดมีความยาวประมาณ 10 -12 หน้ากระดาษเป็นภาษาโซ่ง เนื้อความในสมุดเป็นการสรรเสริญความดีของผู้ตาย บอกให้เจ้าของขวัญผู้ตายทราบว่า ผู้ตายได้หมดหน้าที่ทางโลกนี้แล้ว ขอให้ขวัญไปอยู่เมืองฟ้าให้แถนเข่อผู้สร้างมนุษย์นี้นำขวัญไปสร้างให้ผู้ที่จะเกิดมาใหม่ต่อไป เสร็จแล้วก็บอกกับผู้ตายให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางไปทีละตะแลง หรือเดินทางผ่านทีละย่านทีละถิ่น โดยเริ่มออกจากบ้านของตนเอง เช่น จากบ้านเกาะแรต รุ่งขึ้นก็จะต้องไปที่ป่าช้าของวัดก่อนเพื่อเผาร่าง เมื่อเผาเสร็จแล้วจึงทำพิธีบอกทางให้เดินต่อไป จากเกาะแรตผ่านดอนมะนาว ผ่านสุพรรณบุรี ผ่านสาวไห้สระบุรี ผ่านหนองคายข้ามแม่น้ำโขง ผ่านเวียงจันทน์ ผ่านเวียตนามจนถึงเมืองแถง (เดียนเบียนฟู) ซึ่งอยู่ตอนเหนือของประเทศเวียตนามปัจจุบัน ชาวโซ่งยังมีความมุ่งมั่นที่จะกลับบ้านเมืองของตนอยู่เสมอ แม้แต่คนที่ตายแล้วก็ยังมีความคิดที่จะไม่อยู่ในบ้านอื่นเมืองอื่น ทั้งนี้เพราะชาวโซ่งที่อยู่ในเมืองไทยนี้เป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาเป็นเวลาถึง 100 ปีแล้ว ด้วยเหตุผลทางการเมืองในอดีตนั่นเอง ตอนแรกๆ มีความคิดที่จะเดินทางกลับเสมอ แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีผู้ใดคิดจะเดินทางกลับไปจริงๆ แล้ว เพราะเมืองไทยนั้นสุขสบาย ดังนั้นเมืองแถงจึงเปรียบเสมือนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์สำหรับผู้ตายไปแล้วเท่านั้น

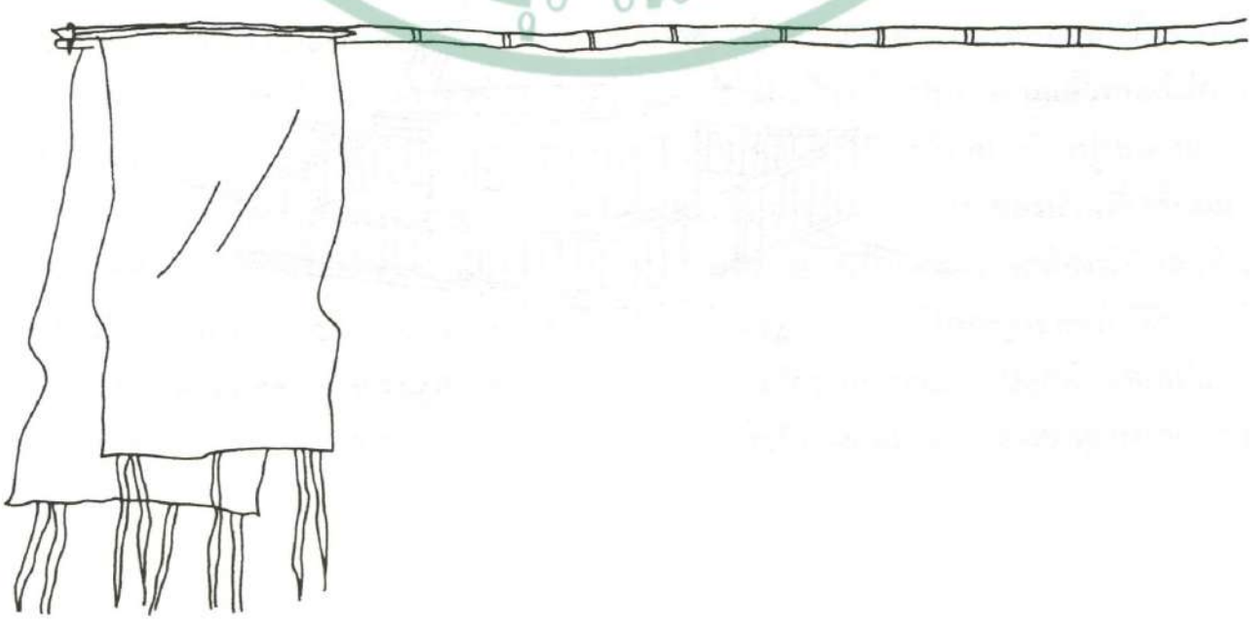
เมื่อหมอพิธีบอกทางเสร็จแล้วก็ให้ยกหีบศพหันขวางกับขื่อบ้านแล้ววางลง จากนั้น จึงให้ลูกหลานเดินเวียนศพจากซ้ายไปขวา 3 รอบ แล้วเดินออกตรงทางออกนั้นจะมีหมอผีผู้หญิงเรียกว่า "มด" หรือหญิงผู้เฒ่าถือสวิงช้อนปลา ทำท่าช้อนไปมาเพื่อเป็นการช้อนขวัญของผู้เดินวนรอบนั้นไว้มิให้ขวัญเตลิดตามคนตายไป ในสวิงนั้นมีเสื้อผ้าของผู้ที่เดินวนอยู่ด้วย มีญาติผู้ใหญ่คอยยืนรอรับเป็นแถวอยู่ 2 ข้างทางหลายคน ต่างจับมือถือแขนฉุดออกมาจากการเดินวนเป็นการรับขวัญให้มาอยู่กับตน อย่าไปอยู่กับพวกผี หลังจากนั้น จึงมีการพักผ่อนและนำอาหารมาเลี้ยงกันในตอนกลางวัน

ตอนบ่ายเป็นการเคลื่อนศพจากบ้านไปยังป่าแฮว หรือป่าช้า ปัจจุบันคือวัดข้างบ้านวัดใดวัดหนึ่งแล้วแต่เหมาะสม ลูกชายของผู้ตายจะต้องโกนผมแล้วโพกผ้าด้วยผ้าขาว ใส่เสื้อคอวีสีขาวไม่ต่อแขน เรียกว่า "ใส่เสื้อตกปกหัวขาว" เป็นการไว้ทุกข์

การหามศพออกจากบ้านจะใช้ลูกเขย 4 คน ถ้าบ้านนั้นมีเขยไม่ถึง 4 คน ก็จะจ้างผู้อื่นหามแทน ใช้เชือกมะลิลาคล้องหิ้วโลงศพและหาบด้วยไม้ไผ่เดินไปตามทางจนถึงป่าแฮวหรือวัด จะไม่ใช้รถยนต์บรรทุกศพ ผู้เป็นลูกชายผู้ตายจะถือธงนำหน้า ธงนั้นทำด้วยผ้าทอเองสีขาวหรือแดงขนาดใหญ่ยาว 2 เมตรขึ้นไป ใช้ไม้ไผ่ปลายผ่าซีกคีบตรงกลางผืนผ้าเป็นด้ามธง ชายธงตกแต่งด้วยเศษผ้าขนาด 1 นิ้ว ยาว 12 นิ้ว เป็นริ้วๆ การหามศพนี้จะไม่มีการวางศพลงกับพื้นดินเลย ถ้าระยะทางไกลจะมีคนเปลี่ยน เมื่อถึงป่าแฮวแล้วหมอพิธีจะทำการเสี่ยงทายเพื่อขอซื้อที่ดินสำหรับเผาศพเสียก่อน โดยโยนไม้คว่ำหงาย ถ้าไม้คว่ำหมดหรือหงายหมดแสดงว่าที่นั้นไม่อนุญาตให้เผาจะต้องไม้คว่ำอันหงายอันจึงจะเผาได้หรือแล้วแต่จะเสี่ยงถาม เมื่อได้ที่แล้วจึงช่วยกันถางหญ้าพรวนดินให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วปักเสา 4 เสาสูงแค่ศีรษะ แล้ววางแคร่หรือจองบนปลายเสาใต้จองจะมีฟืนกองไว้เต็ม พิธีเผาจะเริ่มด้วยเขย (หมอผี) จุดไฟไล่มดก่อน แล้วเจ้าภาพจะจุดไฟเป็นคนแรก จากนั้นญาติมิตรจะจุดไฟตาม ในขณะที่ไฟลุกอยู่นั้น เจ้าภาพจะนำเครื่องใช้ของผู้ตายห่อผ้าแล้วโยนข้ามกองไฟให้คนอื่นอีกฝั่งหนึ่งรับไว้ โยนไปโยนมา 3 ครั้ง เรียกว่า "โยนของหน้ากองไฟ" เป็นการอุทิศของใช้ให้ผู้ตาย แขกที่ไปร่วมพิธีก่อนจะกลับบ้านได้จะต้องให้หมอพิธีซักไฟออกก่อน คือหมอจะดึงฟืนจากกองไฟมา 1 ดุ้น เพื่อสมมุติว่าดึงขวัญของคนเป็นกลับมาผู้ชายจะมีมีดโต้หรือขวานติดตัวไปด้วย เพื่อช่วยกันตัดไม้ให้เป็นสถานที่เผาศพ ส่วนหญิงจะมีมีดเล็กติดมือไปด้วย เพื่อสำหรับตัดไม้เสียบขี้ไต้ นอกจากนั้นยังมีใบหนาดเห็บหูไว้กันผีอีกด้วย การแต่งตัวของหญิงที่ไปร่วมงานเผาศพนี้นิยมใส่เสื้อฮีนุ่งผ้าซิ่นสีดำตามแบบของโซ่ง

วันรุ่งขึ้นเป็นวันเก็บกระดูกและส่งของเครื่องใช้ให้ศพ เช่น สร้างพาหนะให้ไปเมืองฟ้าสร้างเรือนแก้วให้อยู่ และส่งเสื้อผ้าเครื่องใช้ให้ไปใช้ พิธีเริ่มด้วยชาวบ้านจะช่วยกันสร้างสิ่งของต่างๆ เพื่ออุทิศให้ศพ ดังนี้

1. ธง ทำด้วยผ้าทอสีขาวและสีแดง เป็นผ้าไหมและผ้าฝ้ายทั้งผืน ผูกติดกับปลายไม้ไผ่ซึ่งผ่าปลายและใช้คีบผืนธงไว้ ปลายธงตกแต่งด้วยริ้วเศษผ้าสีต่างๆ คันธงยาวประมาณ 2.5 เมตร และ 1.50 เมตร มีจำนวนไม่น้อยกว่า 4-5 อัน ธงผ้านี้ถ้าศพเป็นผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ผ้าธงจะยาวมากบางผืนยาวถึง 10 เมตรก็มี ธงนี้มีไว้ให้ผู้ตายเกาะชายธงไปเมืองฟ้า

2. เสาหลวง เป็นต้นเสาขนาดเท่าน่องยาวประมาณ 2 เมตร ที่ปลายเสาจะทำเป็นตัวหงส์ แกะสลักด้วยไม้และตกแต่งด้วยเศษผ้าสีเพื่อใช้เป็นพาหนะให้ศพที่เป็นเพศชายขี่ไปเมืองฟ้า แต่ถ้าเป็นศพหญิงปลายเสาหลวงนี้จะทำเป็นปลีมีลักษณะเป็นท่อนไม้ยาว 1 ศอก ทรงกระบอก ที่ปลายมีห่อหมากพลูและเงินบาทห่อใบตองผูกติดไว้รอบๆ ปลี ตกแต่งด้วยเศษผ้าสีแดงเหลือง และขาว เป็นริ้วๆ รอบๆ ปลายเสาทำเป็นกลีบด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกประมาณ 6-8 แฉก ถ่างให้กางออกคล้ายดอกไม้บาน

3. เรือนแก้ว ทำด้วยกระดาษและเศษผ้าไหม เป็นลักษณะของบ้านเรือนไทยคล้ายศาลพระภูมิวางอยู่บนพื้นกระดานและมีริ้วรอบ 4 ด้าน ตกแต่งด้วยเศษผ้าริ้วสีต่างๆ เช่นเดียวกัน สำหรับเป็นบ้านเรือนให้ผู้ตายได้อยู่ในเมืองฟ้า

4. **ร่ม** ทำด้วยไม้ไผ่ กระดาษและผ้าสีต่างๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณไม่ต่ำกว่า 1 ฟุต มีลักษณะคล้ายกลดผูกติดกับปลายเสาหลวง

5. **บ้าน** บ้านที่สร้างอุทิศให้กับผู้ตายนี้จะสร้างขึ้นเป็นบ้าน 4 เสา ขนาดกว้าง 1 ศอก ยาวศอกคืบ หรือประมาณ 45*60 ซม. โครงสร้างทำด้วยไม้ไผ่มุงด้วยจาก อย่างไม่ประณีต เสาบ้านสูง 1 เมตร มีรั้วรอบบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องเตรียมส่วนต่างๆ ของบ้านให้พร้อมแล้วไปสร้างที่ป่าแฮว

สิ่งของที่เตรียมไว้ทั้ง 5 อย่างนี้ จะนำมาวางแทนที่โลงศพเพื่อเตรียมไว้สำหรับพิธีส่งผีในตอนเช้า การเก็บกระดูกนั้นหมอพิธีและญาติจะไปยังป่าแฮวในตอนเช้าตรู่ก่อน เมื่อกลับมากินข้าวเช้าแล้วจึงจะขนของที่จะอุทิศให้ศพไปป่าแฮวอีกครั้งหนึ่ง หมอพิธีจะนำกระดูกที่เผาแล้วทั้งหมดมาลาดและล้างน้ำให้หมดเถ้าถ่าน แล้วจัดเรียงเป็นรูปร่างคนใหม่ การหยิบกระดูกออกจากกองเถ้านี้ ทั้งหมอพิธีและญาติของผู้ตายจะไม่หยิบด้วยมือ แต่จะใช้ต้นอ้อยจักให้มีขนาดเล็กเท่าตะเกียบ 2 อัน คีบกระดูกออกจากกอง ชาวโซ่งถือว่าถ้าใช้มือหยิบแล้วนั้นจะปลูกพืชผักไม่ได้ผลดี เรียกว่ามือร้อน ตะเกียบที่คีบกระดูกทำด้วยอ้อยนี้เป็นเครื่องแสดงถึงความชุ่มฉ่ำความเจริญงอกงาม เมื่อได้กระดูกมาต่อเป็นรูปคนทั้งตัวแล้ว หมอพิธีจะนำอาหารคาวมี หมู ไก่ เหล้า ข้าว น้ำ มาเซ่น เสร็จแล้วญาติจึงเดินทางกลับบ้านเพื่อเตรียมที่จะนำสิ่งที่จะอุทิศให้แก่ผู้ตายต่อไป

พิธีส่งผี (ส่งของให้ผี) เริ่มด้วยบรรดาญาติพี่น้องและผู้เป็นลูกของผู้ตายช่วยกันขนของที่จะมอบให้กับผีเดินทางไปยังป่าแฮว นำด้วยธง เสาหลวง เสื้อผ้า และส่วนประกอบของบ้าน เมื่อไปถึงป่าแฮวหมอพิธีจะเสี่ยงทายหาที่สร้างบ้านก่อน โดยใช้ไม้ปักลงไปบนพื้นดินแล้วทอดไม้คว่ำหงายถามเจ้าของที่ ถ้าเจ้าของที่อนุญาตก็จะช่วยกันถากหญ้าให้เป็นบริเวณกว้างประมาณ 1 ตารางเมตร จะสร้างบ้านก่อนโดยปักเสา 4 เสา แล้วนำส่วนประกอบต่างๆ ของบ้านที่เตรียมมาประกอบกันขึ้นเป็นบ้าน เช่น คาน พื้น จั่ว หลังคา การสร้างบ้านนี้มีเคล็ดว่าจะต้องทำให้ต่างไปจากการสร้างบ้านให้คน เช่น จากที่มุงหลังคาก็จะต้องหงายจากออก จะไม่ทำทุกอย่างให้ดีนัก ใต้ถุนบ้านจะขุดหลุมไว้เพื่อฝังไหกระดูก รอบๆ บ้านจะทำรั้วไม้ไผ่สานหยาบๆ ปลูกต้นดอกไม้และผักสวนครัวพอเป็นพิธี พวกญาติผู้หญิงจะนำดอกไม้ไผ่มาขดเป็นวงกลมโตเท่าผลส้มทุกวงเกี่ยวกัน

ไว้คล้ายโซ่สมมุติว่าเป็นเหรียญเงินที่จะให้กับผู้ตายเตรียมไว้

ที่หน้าบ้านผีประมาณ ๑ เมตร จะปักเสาหลวงที่เตรียมมา ธงที่เตรียมมาจะผูกติดกับเสาหลวงให้ห้อยลงมา หงส์ ร่ม จะผูกติดไว้ที่ปลายเสาหลวง เสื้อผ้า เช่น เสื้อฮี ผ้าซิ่น ฯลฯ จะแขวนไว้กับเสาหลวง หอแก้วจะพาดไว้ระหว่างหน้าบ้านผีกับเสาหลวง

หมอพิธีจะนำกระดูกทั้งหมดห่อผ้าขาวแล้วบรรจุลงในไหที่เตรียมมา นำไหนั้นใส่ลงไปในหลุมใต้ถุนบ้านผี มีเส้นไหมสีเหลืองโยงติดระหว่างปากไหกับบนบ้านผี ปากไหปิดด้วยชามซึ่งทุบให้ปากบิ่น จากนั้นจึงทำพิธีบอกกล่าวถึงการที่จะอุทิศสิ่งของเหล่านี้ให้แก่ผู้ตาย บรรดาญาติจะนำเหรียญเงินที่ทำด้วยตอกไม้ไผ่ไปให้กับผู้ตายโดยแขวนไว้รอบ ๆ บ้านผี บางคนเอาเศษสตางค์ใส่ลงไปในไหก่อนที่หมอพิธีจะกลบดิน เมื่อหมอพิธีนำเครื่องเซ่นมาเซ่นครั้งสุดท้ายแล้วจะบอกทางให้กับผีได้ไปเมืองฟ้า แล้วจึงกลบดินให้มิดไหกระดูก บรรดาลูกหลานและญาติจะยืนเข้าแถวแล้วทำความเคารพผู้ตายเป็นเสร็จพิธีส่งผีถัดจากวันส่งผีอีก ๑-๒ วัน แล้วแต่หมอพิธีจะกำหนดว่าวันใดจึงสมควรจะเป็นวัน "แผ้วเรือน" ตลอดระยะเวลาที่มีการตายเกิดขึ้นในบ้านนั้น ชาวโซ่งถือว่าเรือนนั้นยังเป็นเรือนร้ายไม่สะอาดบริสุทธิ์จะต้องทำพิธีล้างเรือนให้สะอาดเสียก่อนที่จะอยู่อาศัยกันต่อไป เพื่อคนที่อยู่ต่อไปจะได้มีความรู้สึกว่าบ้านปราศจากความทุกข์โศก และจะได้อยู่อาศัยอย่างมีความสุขต่อไป

พิธีแผ้วเรือน เริ่มด้วย "มด" หรือแม่มด คือหมอพิธีผู้หญิงที่มีความสามารถในการทำพิธีเกี่ยวกับผีเป็นผู้ประกอบพิธี คือเรียกขวัญคนในบ้าน ทำการเสี่ยงทายโชคเคราะห์ของบ้านและทำความสะอาดบ้าน

สิ่งของเครื่องใช้ในพิธีมีดังนี้

๑. ผ้าขาวยาวผืนละ ๒ เมตร ๖ ผืน ขึงแขวนไว้ในที่ต่าง ๆ เช่น ประตูห้องผีเรือน หน้าต่าง หัวบันได หัวบ้าน ท้ายบ้าน ทั้ง ๔ ทิศ

๒. เสื้อผ้าของคนในบ้านที่ยังมีชีวิตอยู่ ๑ ห่อใหญ่ ใส่กระจาดหาบ ๒ ใบ มีสาแหรกสำหรับหาบ มีข้าวเหนียวคลุกดินหม้อสีดำปั้นเป็นเม็ดกลม ๆ เท่าหัวแม่มือ ๑ ก้อน ห่อด้วยชายเสื้ออยู่ในห่อนั้นด้วย เพื่อเป็นเครื่องเสี่ยงทายว่าโชคเคราะห์ในเรื่องการตายของบ้านนี้จะเกิดขึ้นอีกหรือไม่

๓. ไม้คาน ๑ อัน กับผ้าขาว ๑ ผืน ยาวประมาณ ๔ เมตร สมมุติว่าเป็นตัวแทนของผู้ตาย โดยเอาไม้คานวางบนผ้าขาวแล้วตลบปลายผ้าขาวทั้งสองข้างปิดห่อไม้คานเช่นเดียวกับห่อศพไปวางไว้ตรงตำแหน่งที่เคยวางโลงศพ

๔. กระบุงข้าวม้า เป็นเครื่องเซ่นครูของมด มีข้าวเปลือก ไข่ดิบ ๑ ฟอง ด้ายขาว ๑ ใจ ข้าวสาร ๑ ชาม สตางค์ ๑ บาท วางไว้บนข้าวเปลือกในกระบุง

๕. ไม้กวาด ๒ กำ กำแรกทำด้วยก้านมะพร้าว กิ่งพุดทราและกิ่งต้นหนาด กำที่ ๒ เป็นกิ่งใบหนาดทั้งหมด ไว้สำหรับกวาดบ้าน

6. เข่งใส่ลูกไก่ 2 คู่ สานด้วยไม้ไผ่หยาบ ๆ ขนาด 15 ซม. ผูกติดกับไม้คานไม่มีสาแหรก ภายในเข่งนี้ทั้ง 4 ใบจะมีผ้าขาว ใบพลู เศษไม้ที่ถากออกจากการทำปลี ใบหนาด ใบพุดทรา ดิน หมากพลูที่จีบแล้ว และลูกไก่เข่งละตัว ขาไก่ผูกติดไว้กับเข่งนั้น

7. กระด้งขี้เถ้าป่น ซึ่งร่อนด้วยตะแกรงละเอียด ขี้เถ้ากระจายเรียบเต็มเสมอหน้ากระด้ง กระด้งนี้จะวางไว้ที่หัวบันไดบ้านเพื่อเป็นเครื่องเสี่ยงทายอีกอย่างหนึ่งว่าจะมีผีขึ้นมาบนบ้านหรือไม่ คือถ้ามีรอยเท้าของสัตว์ชนิดใดก็แล้วแต่ปรากฏขึ้น หมายความว่าเป็นลางไม่ดี

8. ขันน้ำมนต์ มีใบมะยมวางไว้ปากขัน เพื่อให้มดทำน้ำมนต์ปะพรมสิ่งของและพื้นที่ในบ้านเวลาทำพิธีล้างบ้านให้สะอาด

ในตอนเช้าของพิธีแผ้วเรือน แม่มด 2 คน คือหัวหน้าและผู้ช่วย ทั้งสองคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำแบบชาวโซ่งทั่วไป โพกศีรษะด้วยผ้าสีดำ มีมีดเล่มเล็กถือติดมือมา ประดับเครื่องลางของขลังเป็นสร้อยทำด้วยงาช้างแกะสลักคล้องคอไว้

แม่มดหัวหน้าจะนั่งบนม้านั่งทำด้วยไม้ หันหน้าเข้าข้างฝาผนังบ้านในห้องไว้ศพซ้ายมือของแม่มดเป็นไม้คานห่อผ้าที่ทำขึ้นแทนศพ ผู้ช่วยจะนั่งอยู่ข้างหลังถัดออกมา

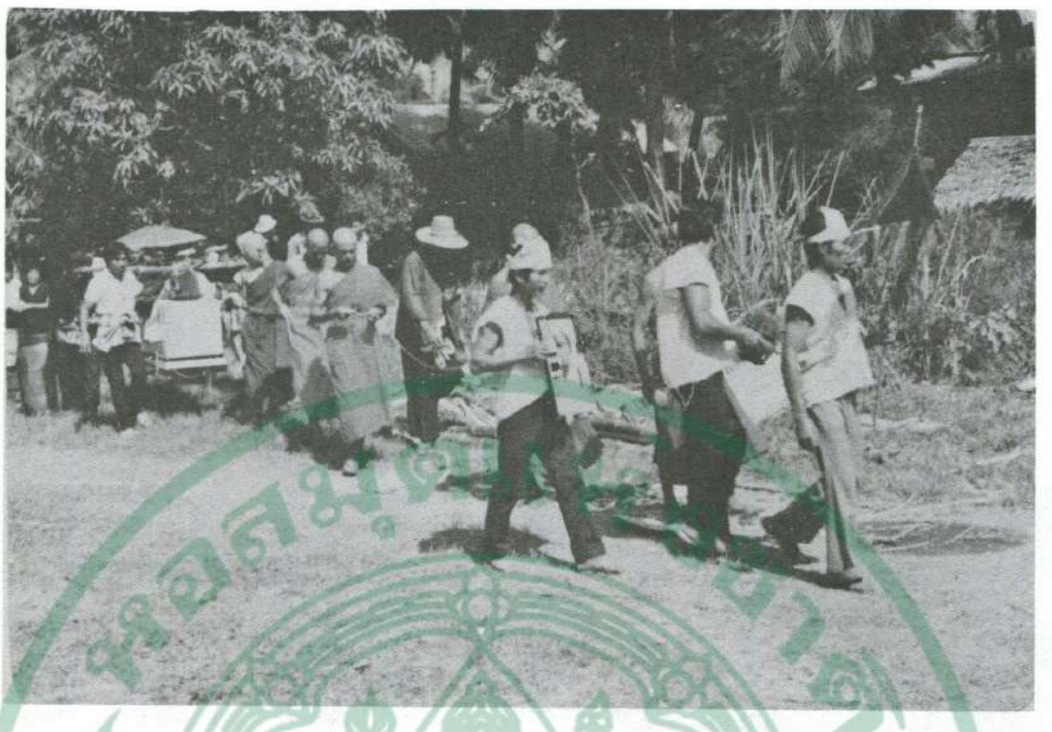
แม่มดนำเครื่องไหว้ครูคือกระบุงข้าวเปลือกที่เตรียมไว้มาตั้งอยู่ตรงหน้าแล้วกล่าวคำเซ่นหรือบูชาครู เสร็จแล้วจึงนำเครื่องเซ่นผีเรือนพร้อมกับบอกกล่าวให้ผีเรือนทราบว่า วันนี้จะทำการล้างบ้าน ล้างเรือน ขับไล่ความอัปมงคลที่เป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์โศกขึ้นในบ้านครั้งนี้ให้พ้นไปจากบ้าน เพื่อจะได้ทำให้บ้านมีความสะอาด พ้นจากความทุกข์ยาก เศร้าโศก สักพักผู้ช่วยแม่มดจะใช้ไม้กวาดที่ทำด้วยก้านมะพร้าวและใบหนาด ใบพุดทรา กวาดบ้านตั้งแต่ในบ้านทุกซอกมุมจนถึงบันไดบ้าน แล้วโยนไม้กวาดลงไปใต้ถุนบ้านเพื่อกวาดใต้ถุนบ้านให้สะอาด หัวหน้าแม่มดจะใช้ใบมะยมชุบน้ำมนต์จากขันซึ่งแม่มดทำขึ้นพรมไปทั่วบ้าน พรมทั้งกองเสื้อผ้าของคนในบ้านซึ่งนำมากองไว้ เพื่อทำให้บ้านมีความสะอาดปราศจากทุกข์โศก แล้วใช้ใบหนาดกวาดบ้านอีกครั้งหนึ่ง ผู้ช่วยแม่มดจะขึ้นมาบนบ้านตรงไปคว่ำโอ่งน้ำทุกใบเพื่อเป็นการล้างบ้านด้วยน้ำ ผ้าขาวที่แขวนไว้ตามที่ต่าง ๆ ของบ้าน 6 ผืน จะถูกหยิบมากองรวมกันที่หน้าแม่มด ผ้านี้แม่มดจะเอาไปใช้เอง จากนั้นแม่มดจึงตรวจดูที่กระด้งขี้เถ้าว่ามีรอยตีนอะไรหรือไม่ ถ้าไม่มีหมายความว่าบ้านนี้ไม่มีผีร้ายเข้ามาแทรก แล้วแก้ห่อผ้าซึ่งมัดเม็ดข้าวเหนียวออกดู เมื่อไม่มีรอยแหว่งแสดงว่าโชคดี บ้านสะอาดดีแล้ว แม่มดจะเดินลงบันไดบ้านแล้วพูดว่าไล่ผีร้ายไปหมดแล้ว ล้างบ้านให้สะอาดแล้วใครเป็นเจ้าของบ้านมาเอาไปเองเน้อ เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องซึ่งนั่งรอดูการทำพิธีอยู่นอกบ้านจะขานรับแสดงความยินดีกันเซ็งแซ่ เพราะตอนทำพิธีไล่ผีนั้นทุกคนในบ้านจะต้องออกไปให้ห่างจากพิธีเพราะเกรงว่าจะเกิดอันตรายจากผีได้ จากนั้นแม่มดจึงนำหาบเข่งที่ขังลูกไก่ไว้ทั้ง 4 ตัวลงมาข้างล่างที่สนามหญ้า เปิดเข่งออกแล้วใช้มีดตัดเชือกที่ผูกขาลูกไก่ออก แล้วปล่อยให้วิ่งหนีไปเสมือนเป็นการปล่อยเคราะห์ให้ไปกับไก่ฉะนั้น เป็นอันเสร็จพิธีแผ้วเรือน

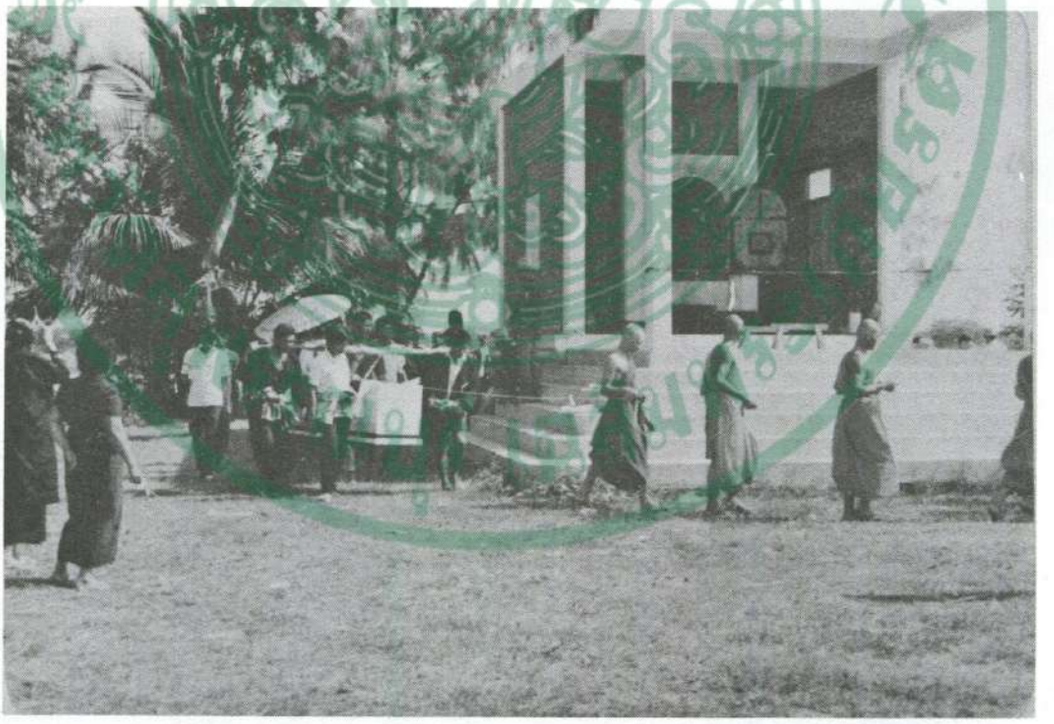
โลงศพจะวางไว้ระหว่างต้นเสาตามขวางของตัวบ้าน

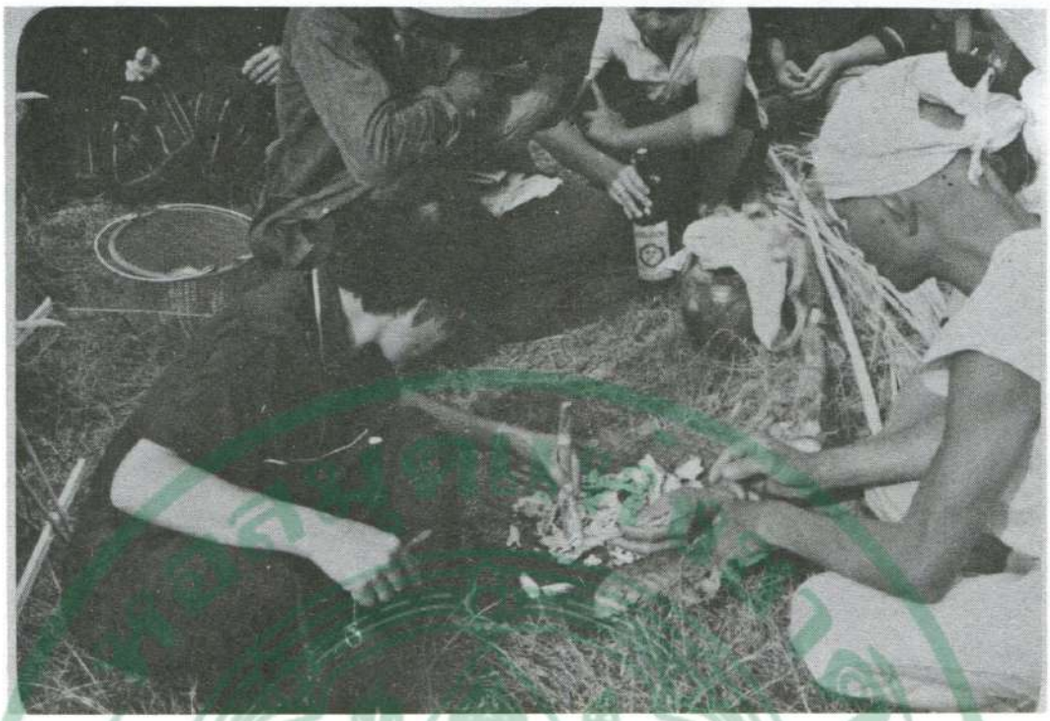

หมอพิธีกล่าวคำเพื่อบอกทางให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางไปให้ถึงเมืองแถน

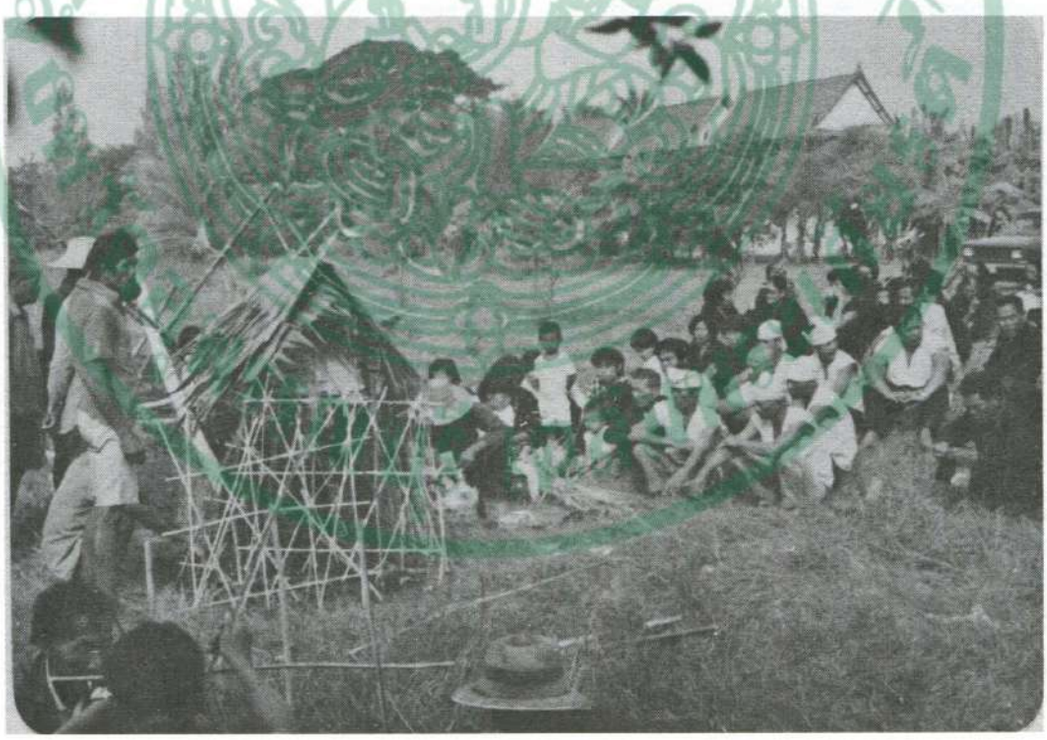

เคลื่อนศพจากบ้านไปที่ป่าแฮวหรือฌาปนสถานของวัดใกล้บ้านเพื่อทำการเผาศพ

เก็บกระดูกบรรจุไหเพื่อนำไปฝังไว้ใต้บ้านที่สร้างอุทิศให้ผู้ตาย

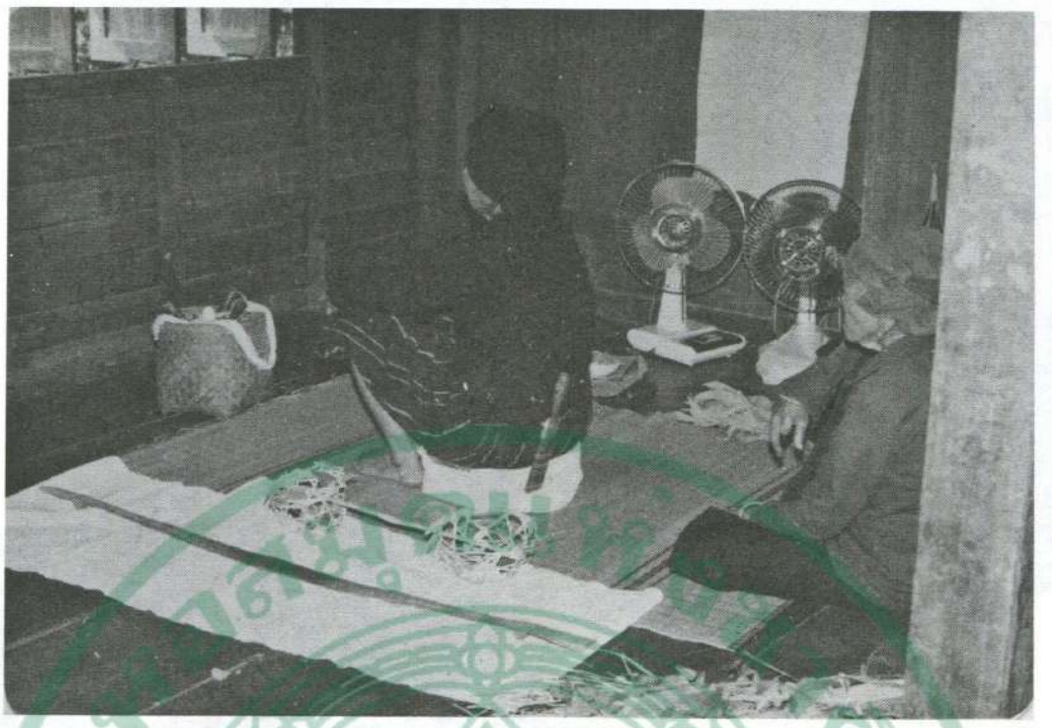
บ้านที่สร้างให้กับผู้ตาย

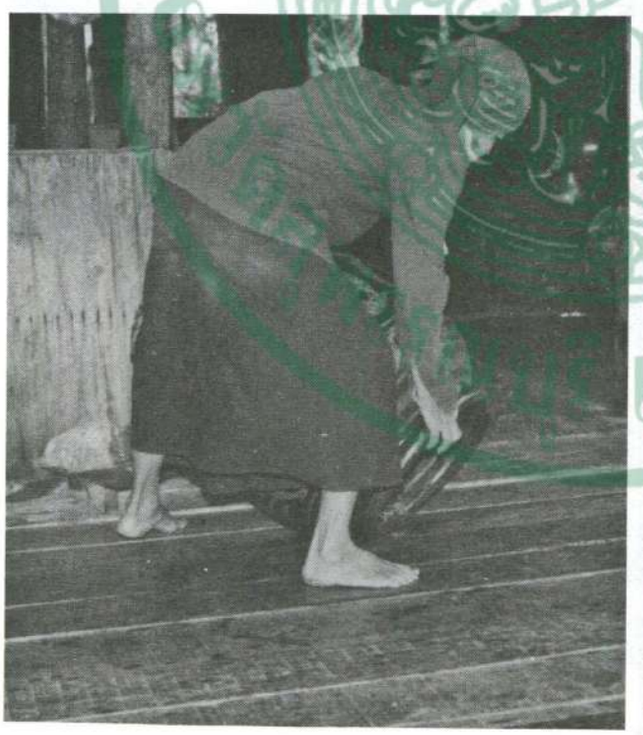

ธงผ้า, เรือนแก้ว, และปลี สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและพาหนะของวิญญาณหญิงชราที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป จะได้ใช้ในแดนสวรรค์ (เมืองแถน)

แม่มด (หมอพิธีหญิง) จะทำพิธีชำระล้างบ้านด้วยเวทย์มนต์และกวาด, ล้าง, ด้วยน้ำเพื่อทำบ้านเรือนให้มีศิริมงคลขึ้นใหม่หลังจากเผาศพเรียบร้อยแล้วเรียกว่า พิธี"แผ้วเรือน"

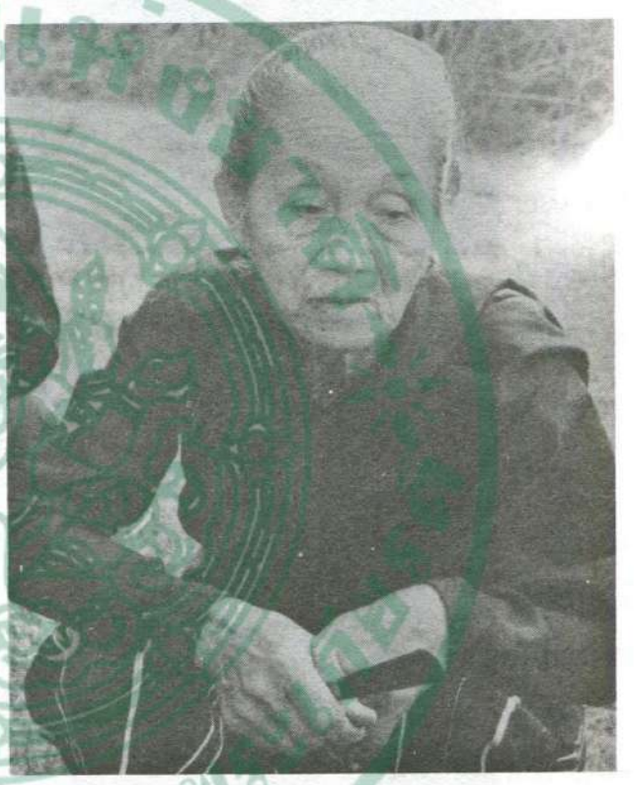

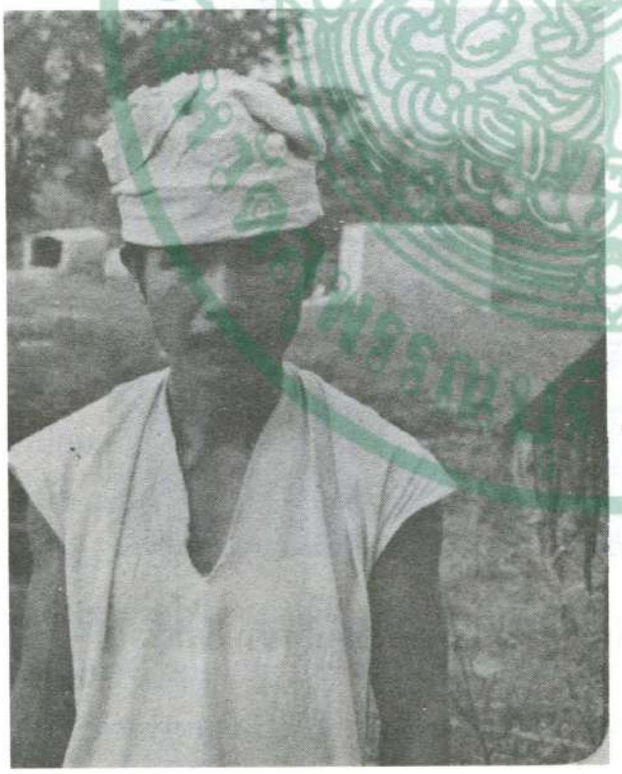

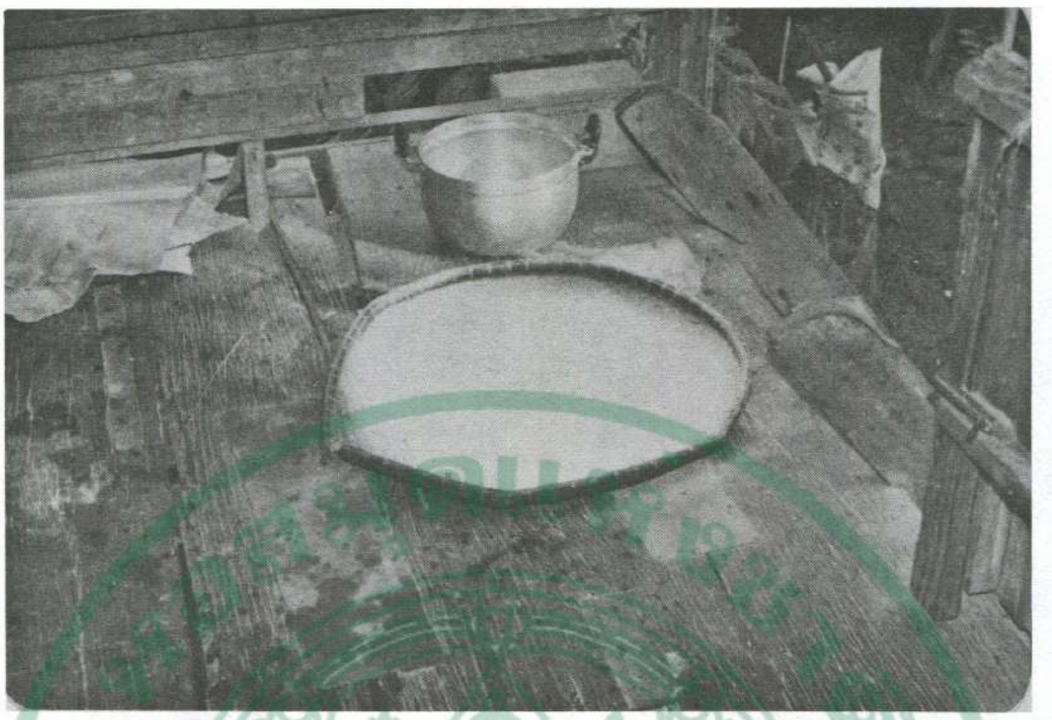
ญาติที่นับถือว่าเป็นผีเดียวกันแต่งเสื้อฮีตอนไปเผาศพ

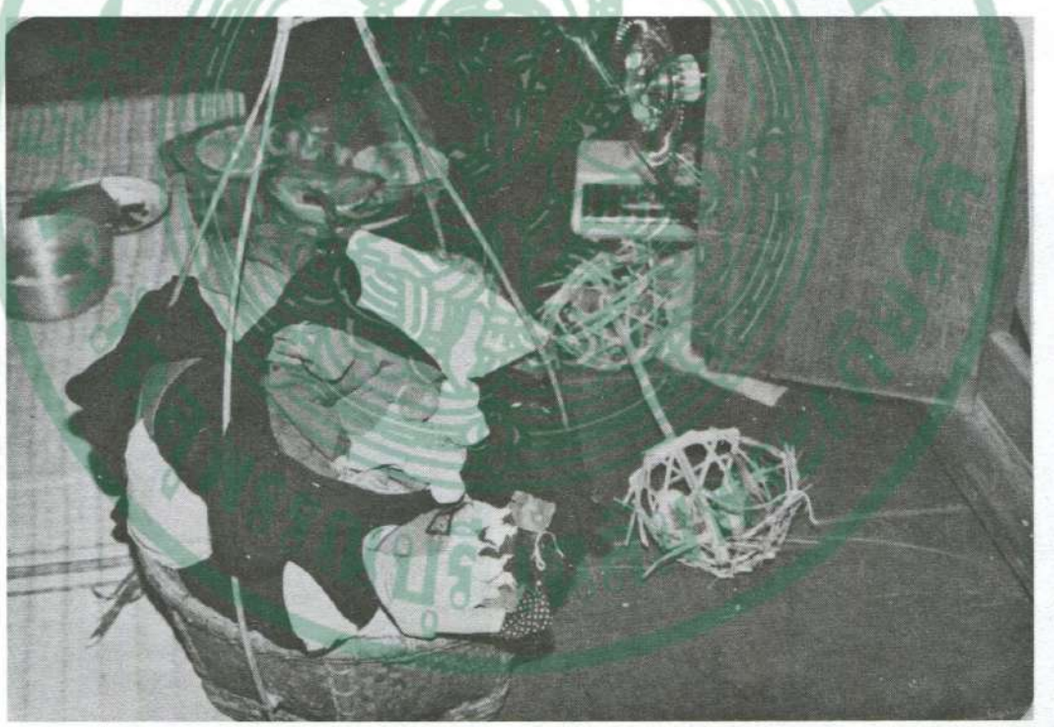
หญิงไปเผาศพมักนำมีดติดตัวไปด้วย

ลูกชายของผู้ตายไว้ทุกข์ให้โดยโกนผมแล้วโพกผ้าขาว แต่งชุดขาวเรียกว่า "ใส่เสื้อตึกปักหัวขาว"

ขี้เถ้า และ เสื้อผ้า เป็นเครื่องเสี่ยงทายให้ทราบว่าจะมีการตายขึ้นในบ้านอีกหรือไม่

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่

เมื่อมีการสร้างบ้านขึ้นใหม่ ก่อนที่เจ้าของบ้านจะเข้าไปอยู่อาศัยจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมขึ้นเสียก่อน พิธีขึ้นบ้านใหม่ของชาวไทยโซ่งนี้เป็นพิธีที่ทำขึ้นโดยเฉพาะตามความเชื่อของชาวไทยโซ่งทั่ว ๆ ไป พอจะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

เมื่อกำหนดวันที่จะทำพิธีได้แล้ว ในตอนบ่ายของวันนั้นตั้งแต่เวลา 16.00-19.00 น. เป็นช่วงเวลาที่จะประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ เริ่มด้วยหมอพิธีจะทำน้ำมนต์ด้วยคาถา 1 ขัน เพื่อใช้สำหรับพรมไล่ผีปัดรังควาญสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ที่ไม่เป็นมงคลซึ่งอาจจะแอบแฝงอยู่ในบริเวณบ้านให้ออกไป ในการพรมน้ำมนต์จะพรมไปจนทั่วบริเวณบ้าน นอกจากนี้ยังมีข้าวสาร เกลือ ทราย และถั่ว งา โปรยซัดไปจนทั่วบริเวณบ้านด้วย

พ่อบ้านจะแต่งชุดประเพณีโซ่งคือสวมเสื้อฮี สะพายย่าม สวมงอบสาน และเหน็บมีดโต้มีฝักไว้ที่เอว แม่บ้านแต่งชุดประเพณีสำหรับหญิง เช่น สวมเสื้อฮี นุ่งผ้าซิ่น สะพายแอบข้าวเหนียว

บรรดาญาติของเจ้าของบ้านจะช่วยกันหาบและถือสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านและของใช้ในครัว ตลอดจนที่นอนหมอนมุ้ง และสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพทุกชนิด

บุคคลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะมารวมกันนอกบ้านจัดเป็นขบวน นำด้วยหมอพิธีตามด้วยพ่อบ้านและแม่บ้าน พากันเดินวนรอบบ้านใหม่ 3 รอบ ลักษณะทักษิณาวรรต

ก่อนจะก้าวขึ้นบันไดบ้านหมอพิธีจะใช้มีดดาบที่นำติดตัวมาฟันหัวบันได 1 ครั้ง พร้อมทั้งเสกคาถาพักหนึ่งเป็นการข่มขวง หรือไล่ผีสางนางไม้ให้ออกไป เสร็จแล้วจึงก้าวขึ้นบ้านนำขบวนให้พ่อบ้านแม่บ้านตามขึ้นมา บนบ้านจะมีหญิงสองคนคอยดึงมือเจ้าของบ้านทั้งสองพร้อมกันถามว่า "ไปค้าไปขายได้อะไรมาบ้าง" พ่อบ้านและแม่บ้านจะตอบว่า "ได้เงินได้ทองข้าวของมากมายจะมาขออยู่อาศัยในบ้านใหม่นี้" จากนั้นหมอพิธีจะสาดข้าวสาร เกลือ ทราย ถั่วงา เป็นการไล่ผีร้ายทั่วบ้าน แล้วปะพรมน้ำมนต์ไปรอบบริเวณบ้าน พ่อบ้านจะเอาสิ่วมาตอกลงไปบนเสาเอก 1 ครั้ง ให้สิ่วปักคาติดต้นเสานั้นไว้แล้วจึงเอาย่ามที่สะพายมาคล้องแขวนไว้ ต่อมาจึงให้ลุงตาและหญิงสาว (พี่น้องข้างบ้าน) เอาก้อนดินหรือก้อนหิน 4 ก้อนมาวางไว้ตรงกลางบ้านบนกระบะดิน แล้วให้ลุงตาเลือกหยิบออกเสีย 1 ก้อน ให้เหลือเพียง 3 ก้อน เพื่อเป็นแม่เตาไฟก้อนเส้าสำหรับหุงข้าวจากนั้นจึงเอาเชื้อไฟมาวางไว้ในเตาแล้วจุดไฟให้ติดสักพักหนึ่งแล้วจึงดับ หญิงสาวจะนำที่นอนหมอนและมุ้งกางไว้มุมห้องหนึ่งที่จะเป็นที่สำหรับนอน เสร็จแล้วให้ลุงตาลงไปใต้ถุนบ้านเพื่อเลือกทำเลสำหรับทำเล้าหมูและเล้าไก่เพื่อเลี้ยงไว้ทำพิธีเซ่นผีเรือน โดยปักหลักไม้ 4 หลัก ตรงบริเวณที่คิดว่าเหมาะสมและเป็นมงคล

จากนั้นจึงนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงฉลองกัน โดยจัดอาหารและเหล้าให้ลุงตา ๑ สำรับ และหญิงสาว ๑ สำรับ เสร็จแล้วบรรดาญาติและมิตรที่มาร่วมพิธีรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการเล่นคอน

การเล่นคอน ภาษาโซ่งเรียกว่า "อิ้นก๊อน" เป็นประเพณีของหนุ่มสาวโดยเฉพาะมีการละเล่นโยนลูกช่วงและร่ายรำตามจังหวะเพลงแคนและต่อกลอนกันจนดึก แล้วจึงแยกกันไปพูดคุยกันเป็นคู่ ๆ

ผู้ไทยโซ่งที่ผ่านวัยหนุ่มสาวมาแล้ว มักจะเคยผ่านการเล่นคอนฟ้อนแคนมาแล้วเกือบทุกคน จนมีคำกล่าวว่า

"บ่เคยอิ้นกอนฟ้อนแคน บ่แม่นผู้ลาว" แปลว่า ผู้ใดไม่เคยเล่นกลอนฟ้อนแคนก็ไม่ใช่คนลาว

เหตุที่ทุกคนเคยเล่นคอนฟ้อนแคนมาก่อนนี้เอง ทำให้ชาวไทยโซ่งมักได้แต่งงานกับพวกเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือแต่งงานกันในระหว่างพวกที่เคยเล่นคอนด้วยกันมาก่อนนั่นเอง หรือกล่าวได้ว่าประเพณีเล่นคอนเป็นการช่วยให้ชาวไทยโซ่งรักษาเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่นนอกจากนี้ยังเป็นการช่วยให้หนุ่มสาวชาวไทยโซ่งต่างถิ่นได้มีโอกาสรู้จักกัน และอาจแต่งงานกันและมักไม่หย่าร้างกันง่าย ๆ

เทศกาลที่นิยมเล่นคอนมักจะเป็นช่วงหลังจากการเก็บเกี่ยวคือในราวเดือน ๔ เดือน ๕ การเล่นคอนแบ่งเป็น ๒ อย่างคือ เล่นแบบธรรมดาวันเดียวเลิก และเล่นแบบติดต่อกันหลาย ๆ วัน เคลื่อนย้ายไปตามหมู่บ้านติดต่อกันเป็นเดือน

วิธีเล่นคอน

เมื่อถึงเทศกาลเล่นคอน ชายหนุ่มประมาณ ๕-๑๐ คน ในหมู่บ้านหนึ่งจะชักชวนนัดแนะกันไปเล่นคอนตามหมู่บ้านอื่นหลายหมู่บ้าน ในจำนวนคนเหล่านี้จะประกอบด้วย หมอแคน (คนเป่าแคน) หมอขับ (คนร้องเพลงเป็นคำกลอนให้ความรู้ต่าง ๆ) และหมอลำ (คนร้องเพลงเป็นคำกลอนโต้ตอบ) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญในด้านเชิงกลอนและภาษา ส่วนชายหนุ่มที่ติดตามเป็นผู้เล่นลูกช่วงเพื่อหาคู่คุยกับหญิงสาว

เมื่อเตรียมการพร้อมแล้วก็จะออกเดินทางในตอนเช้า ๆ เข้าไปในหมู่บ้านหรือลานขวง (บริเวณบ้าน) ของผู้สาวที่ประสงค์จะไปเล่นคอนด้วย ในแต่ละขวงจะมีผู้สาวที่เป็นสาวใหญ่ประจำหมู่บ้านหรือประจำลานขวงนั้นออกมาต้อนรับเจรจาด้วย เมื่อได้เจรจาเป็นที่ตกลงจะเล่นคอนกันแล้ว ฝ่ายหญิงจะต้องหุงหาอาหารเตรียมไว้เลี้ยงแขกตลอดงานด้วย เริ่มด้วยฝ่ายชายจะปรบมือและเป่าแคนเป็นจังหวะเดินเข้าไปยังลานขวง ฝ่ายหญิงเมื่อแต่งตัวเสร็จแล้วจะออกมารำกับฝ่ายชายโดยฟ้อนตามจังหวะแคนเป็นคู่ ๆ ในจังหวะเพลงนั้นหมอลำจะเป็นผู้ร้องเพลงแอ่วสาวประกอบจังหวะไปด้วย ส่วนฝ่ายหญิงก็จะมีหมอลำหญิงร้องเพลงโต้ตอบฝ่ายชายสลับกันไป เช่น ฝ่ายชายจะกล่าวว่า "สวยอย่างนี้อย่ามีผัวเลย เอาไว้ชมเชยเวลาเล่นคอน" ฝ่ายหญิงก็แก้ว่า "สวยอย่างนี้ไม่อยากมีผัวเพราะกลัวอกหัก ใครอยากจะรักก็เร่เข้ามา" แล้วก็พากันฟ้อนเฉิบ ๆ คลุกเคล้าไปกับเสียงแคนตามกันไปเป็นแถว ๆ ส่วนพวกที่ยืนอยู่ข้าง ๆ ก็ปรบมือรับเป็นจังหวะ ๆ ไป

ในระหว่างที่มีการต่อกลอนแก้กันนั้นมักจะมีผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กมายืนชมอยู่ด้วย เพื่อดูว่าฝ่ายไหนจะมีฝีมือในการเล่นกลอนฟ้อนแคนได้ดีกว่ากัน ฉะนั้นชายหนุ่มที่ผ่านการเล่นคอนมามาก ๆ มักจะมีไวหารในการกล่าวโต้ตอบกันได้คล่องแคล่ว ลึกซึ้งกินใจมาก

เมื่อร่ายรำกันได้พักหนึ่งแล้วแต่ยังไม่มืด พอแดดร่มบรรดาชายหนุ่มและหญิงสาวจะหันมาตั้งวงเพื่อทอดลูกช่วงกัน เรียกว่า "ตอดมะก๊อน" (ทอดหมากและกลอน) คือโยนลูกช่วงและเล่นกลอน

ลูกช่วง คือห่อผ้าลักษณะสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างประมาณ 3+3 นิ้ว ภายในบรรจุเม็ดมะขามตรงกลางด้านบนของลูกช่วงนี้มีเชือกผูกเป็นหูหิ้วยาวประมาณ 1 เมตร มุมที่เหลือ 4 มุม จะใช้เศษผ้าหรือด้ายสีต่าง ๆ ผูกตกแต่งให้เป็นตุ้มหูตุ้งติ้ง ยาวประมาณ 1 คืบ เมื่อเวลาโยนไปในอากาศหูตุ้งติ้งจะสะบัดสวยงาม วิธีโยนจับเส้นเชือกให้ห่างจากลูกช่วงประมาณ 50 ซม. แล้วแกว่งให้ลูกช่วงหมุนเป็นวงกลมช้า ๆ เมื่อได้จังหวะก็ปล่อยเส้นเชือกให้หลุดมือลอยไปในอากาศพร้อมด้วยเชือกที่เป็นหางยาวสบัดลู่ลมตรงไปยังฝ่ายตรงข้าม ฝ่ายชายจะโยนให้ฝ่ายหญิงรับ และฝ่ายหญิงก็จะโยนให้ฝ่ายชายรับ ฝ่ายไหนรับได้อีกฝ่ายจะขอคืน ในการขอลูกช่วงคืนนี้จะต้องมีข้อต่อรอง เช่น ฝ่ายหญิงจะยึดลูกช่วงไว้ เมื่อฝ่ายชายขอคืนฝ่ายหญิงจะต้องขอสิ่งแลกเปลี่ยน เช่น อาจให้ตอบคำถาม ต่อกลอน ยึดผ้าเช็ดหน้า นาฬิกาข้อมือ หรือร้องรำเป็นการแลกเปลี่ยนให้ได้อาย

การไปขอลูกช่วงคืนนี้เป็นตอนสำคัญที่จะทำให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้ใกล้ชิดกัน ต่างหมายตากันไว้เพื่อเป็นคู่คุยในตอนกลางคืนก็ได้ การเล่นจะดำเนินไปถึงประมาณ 1-2 ทุ่มจึงเลิก ต่อจากนั้นก็มาเล่นคอนฟ้อนแคนกันต่อไปจนถึงเที่ยงคืน ระยะนี้เป็นตอนสำคัญที่ฝ่ายชายจะเลือกคู่คุยกัน ฝ่ายหญิงจะนั่งเป็นกลุ่มวงกลม ฝ่ายชายซึ่งหมายตาเอาไว้แต่กลางวันจะมาชี้ตัวเรียกไปคุย ฝ่ายหญิงอาจจะเอาผ้าคลุมศีรษะเสียเพื่อให้ฝ่ายชายเลือกผิดตัวก็ได้

การพูดคุยกันจะคุยกันในบริเวณใกล้ๆ ลานขวงนั้น หรือคุยกันที่ริมยุ้งข้าว กองฟางแต่ไม่ห่างจากคู่อื่นๆ นัก การคุยกันก็แล้วแต่โวหารของใครของมัน ถ้าโวหารดีคุยเก่ง และถ้าคุยกันถูกคอก็อาจอยู่ถึงสว่าง ผู้ที่ไม่ค่อยมีเรื่องคุย คุยกันไปสักพักหนึ่งก็แยกกันไปนอน เรื่องที่คุยกันนั้นส่วนใหญ่ก็ไม่พ้นเรื่องรักๆ ใคร่ๆ เกี้ยวพาราสีกัน บางรายก็ตกปากรับคำฝากรักปักใจกันไปเลยจริงๆ ก็มี แต่ก็มีน้อยราย ทั้งนี้ เพราะตามประเพณีเล่นคอนนี้ชาวโซ่งถือว่าเป็นคำพูดที่เชื่อกันได้ยาก เพราะคงจะชินและผ่านคำถามคำเกี้ยวพาราสีทำนองนี้มามากๆ อยู่แล้วนั่นเอง

การอยู่ข่วงหรือการลงข่วง

เป็นประเพณีของชาวไทยโซ่งที่นิยมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ การที่หญิงสาวกลุ่มหนึ่งประมาณ 3-4 คน หรือมากกว่านั้น ลงมาทำงานเล็กๆ น้อยๆ เช่น ปั่นด้าย ปั่นฝ้าย เย็บปักถักร้อย จักสาน ตำข้าว ในบริเวณข่วงหรือลานบ้านในเวลาหัวค่ำหลังจากเสร็จงานในตอนกลางวัน และรับประทานข้าวเย็นแล้ว เรียกว่า "อยู่ขวง" หรือ "ลงข่วง"

ความสำคัญของการอยู่ข่วงก็คือการเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มได้มาเที่ยว "แอ่วสาว" เพื่อจะได้รู้จักสนทนากัน หมู่บ้านหนึ่งๆ อาจมีหลายข่วง ชายหนุ่มก็เที่ยวชมได้ตามสบาย เรื่องที่สนทนากันก็จะถามถึงชื่อที่อยู่ การทำมาหากิน ถ้าคุ้นเคยกันก็กล่าวหยอกล้อกันไป แต่ผลสุดท้ายก็ไม่พ้นเรื่องรักๆ ใคร่ๆ การลงข่วงเป็นการเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้รู้จักกัน เรียนรู้อุปนิสัยใจคอและฝีมือสติปัญญาซึ่งกันและกันก่อนที่จะแต่งงานกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าการลงข่วงเป็นสื่อนำให้ชายหญิงมีโอกาสเลือกคู่ครองกัน

การอยู่ข่วงนั้น อยู่ไปถึงเวลาประมาณ 24 น. จึงเลิก การอยู่ข่วงทำงานบ้านเช่นนี้ทำได้ตลอดปี ไม่เลือกฤดูกาลอย่างเล่นคอน แต่ถ้าระยะไหนต้องทำงานตลอดวันหนักๆ ก็อาจหยุดอยู่ข่วงระยะหนึ่งก็ได้

ชายหนุ่มเมื่อไปเที่ยวข่วง ถ้าเกิดความพอใจประสงค์จะสนทนากับสาวผู้ใดเป็นการเฉพาะก็จะชวนนัดแนะกันไว้ หลังจากเลิกข่วงแล้วจึงไปคุยกันได้อีกถ้าสาวไม่ปฏิเสธ การไปคุยกับสาวเฉพาะนี้เรียกว่า "โอ้สาว" แปลว่าคุยกับสาวหรือจีบสาว ถ้าคุยธรรมดาเรียกว่า โอ้ลม คือเจรจากันเพียงลมปากสถานที่พากันไปคุยนั้นอาจเป็นริมยุ้งข้าว ริมกองฟาง หรือชานบ้าน จะคุยกันที่มืดหรือมีแสงจันทร์ก็ได้ และจะเลิกคุยตอนใดก็ได้ ถ้าถูกใจกันอาจถึงสว่าง

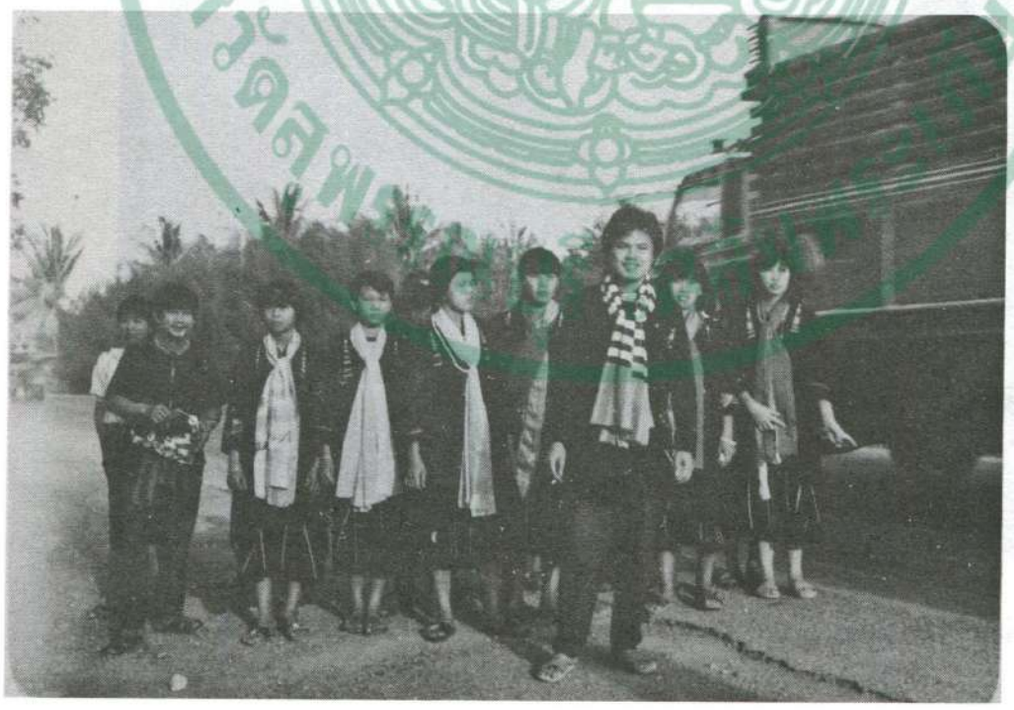
ตัวอย่างคำสนทนาที่โอ้กันนั้น ฝ่ายชายมักกล่าวว่า *"เฮามักซูแต้เร้ย ซูมักเฮาบ่"* (ฉันรักเธอมากนะ เธอรักฉันไหม) *"ซูอย่ามาแบ็วหลายเร้ย จะเป็นร่อยเสียล้า"* (อย่ามาโกหกเลยจะ

เป็นง่อย ผมแห้งเสียเปล่า) หรืออาจตอบเลี่ยงไปว่า *"อย่ามามักเฮาเร้ย ฮาเอ็ดครัวก็จ้า จัวปลาก็บ่เป็น"* (อย่ามารักฉันเลย ฉันทำครัวก็ช้า ทำปลาก็ไม่เป็น)

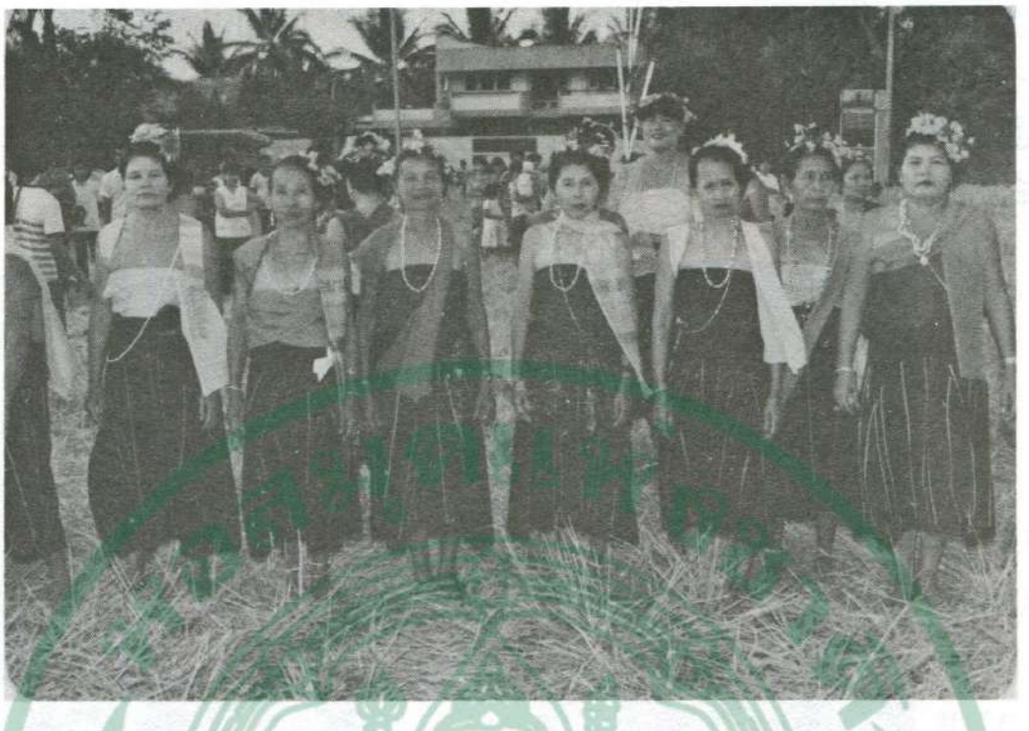
ความจริงคงไม่ถือในคำพูดเป็นจริงเป็นจังเท่าใดนัก แต่เป็นการสังเกตุอุปนิสัยใจคอสติปัญญาระหว่างกันนั่นเอง ส่วนที่มีการล่วงเกินขึ้นบ้างหรือไม่นั้นก็อาจมีบ้างนาน ๆ ครั้ง แต่โดยปกติจะไม่มีการล่วงเกินเกิดขึ้น เพราะผู้ไทยโซ่งเกรงว่า การทำเช่นนั้นจะเป็นการผิดผี (ของต้องห้ามหรือผิดประเพณี)

พื้นท้องนาซึ่งเกี่ยวข้าวแล้วใช้เป็นสนามสำหรับจัดงานรื่นเริง ประจำหมู่บ้าน ในภาพหนุ่มสาวกำลังเล่นโยนลูกช่วง

หนุ่มสาวแต่งตัวตามประเพณีเพื่อจะไปงานรื่นเริง

การแต่งกายของสตรีสำหรับงานรื่นเริงในหมู่บ้าน

การแต่งกายของสตรี ซึ่งเดินทางจากต่างหมู่บ้านเพื่อมาร่วมงานรื่นเริง

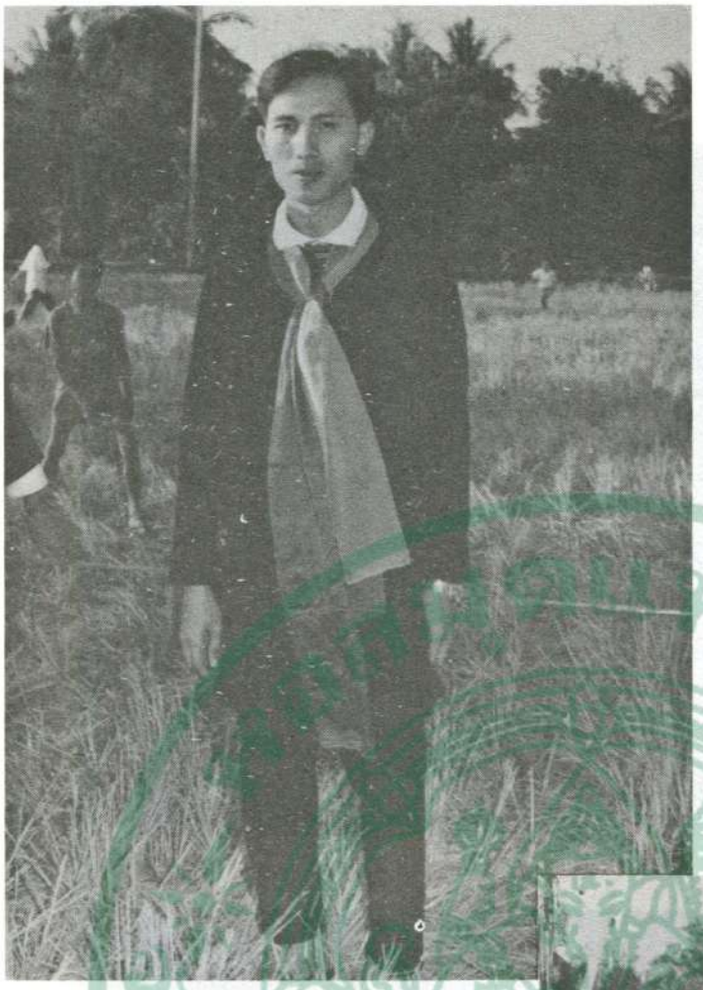

การฟ้อนแคน

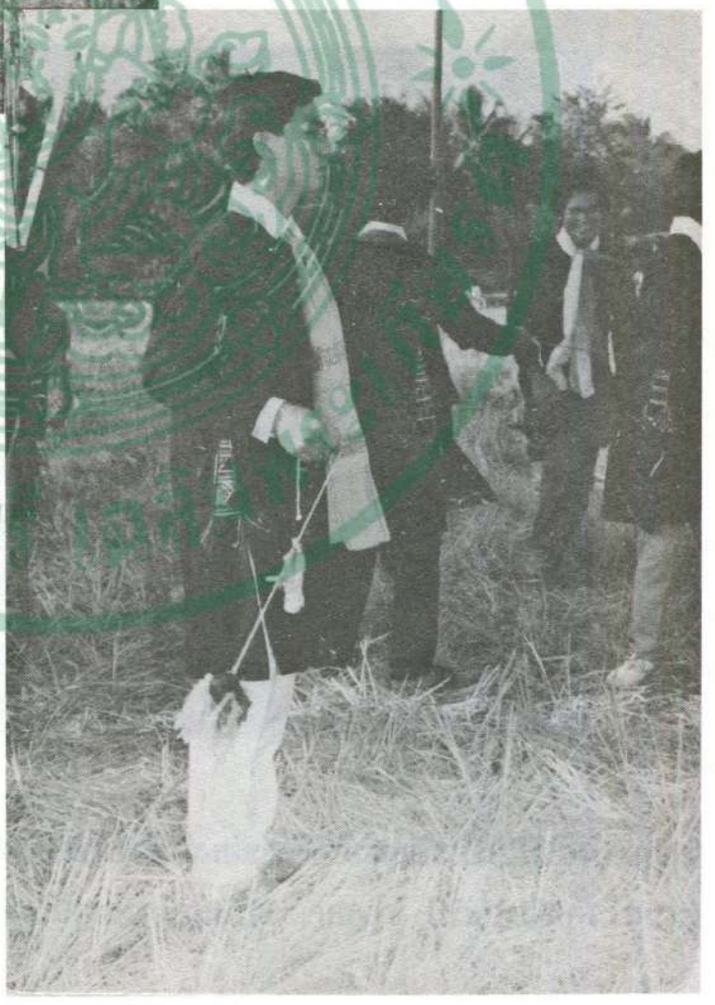

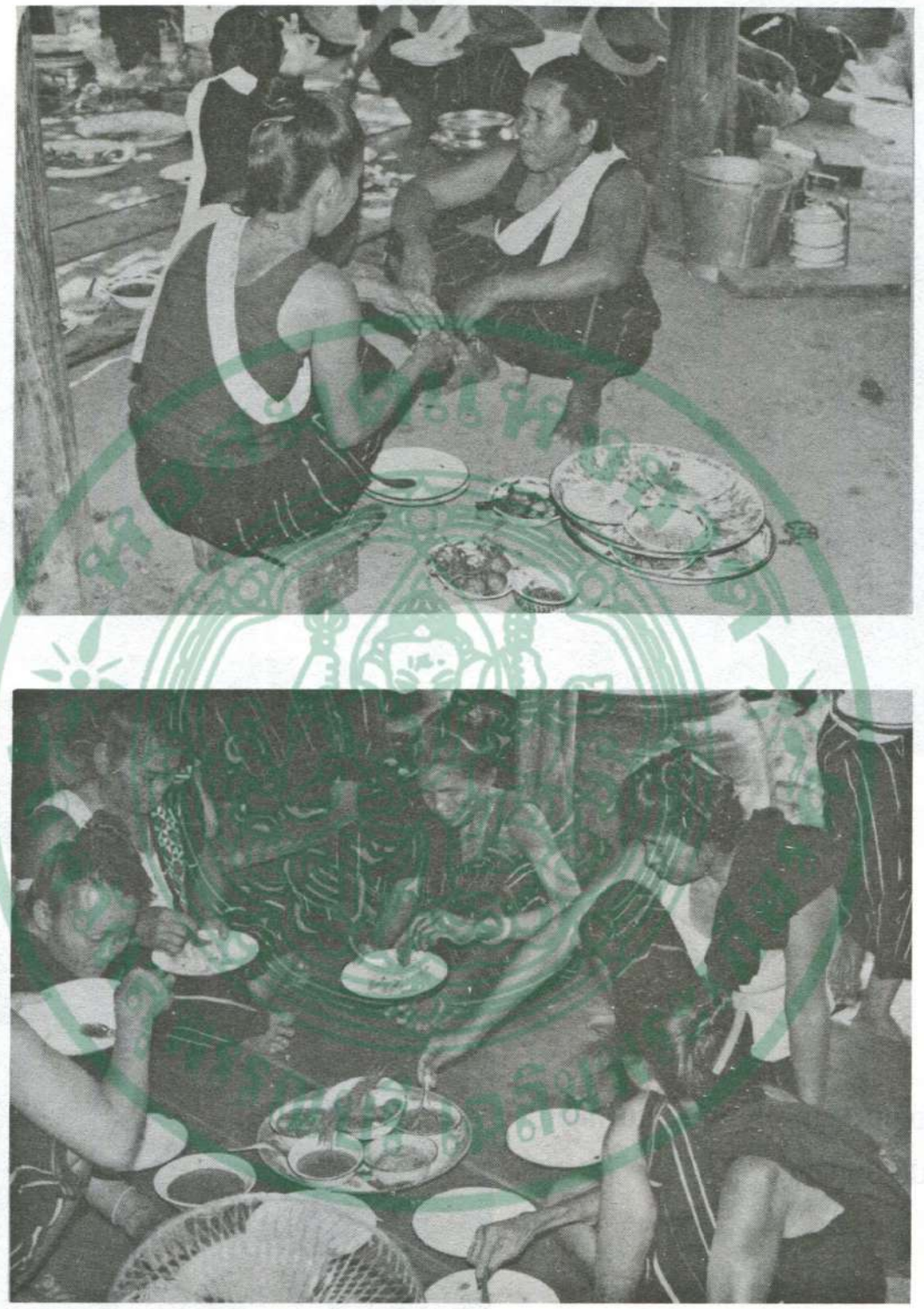
การแต่งกายของหญิงสาวและชายหนุ่มในงานรื่นเริงตามประเพณีของหมู่บ้านในวันเล่นลูกช่วง

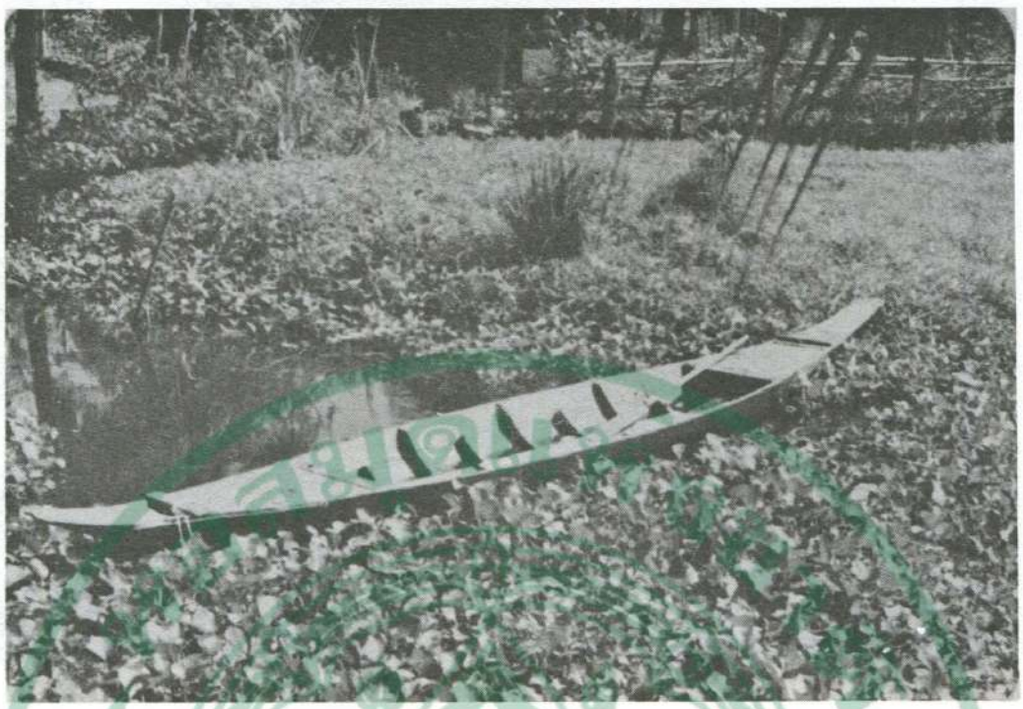
การแต่งกายของชายหนุ่มสำหรับเล่นลูกช่วง และรำแคนกับหญิงสาวในวันเทศกาล

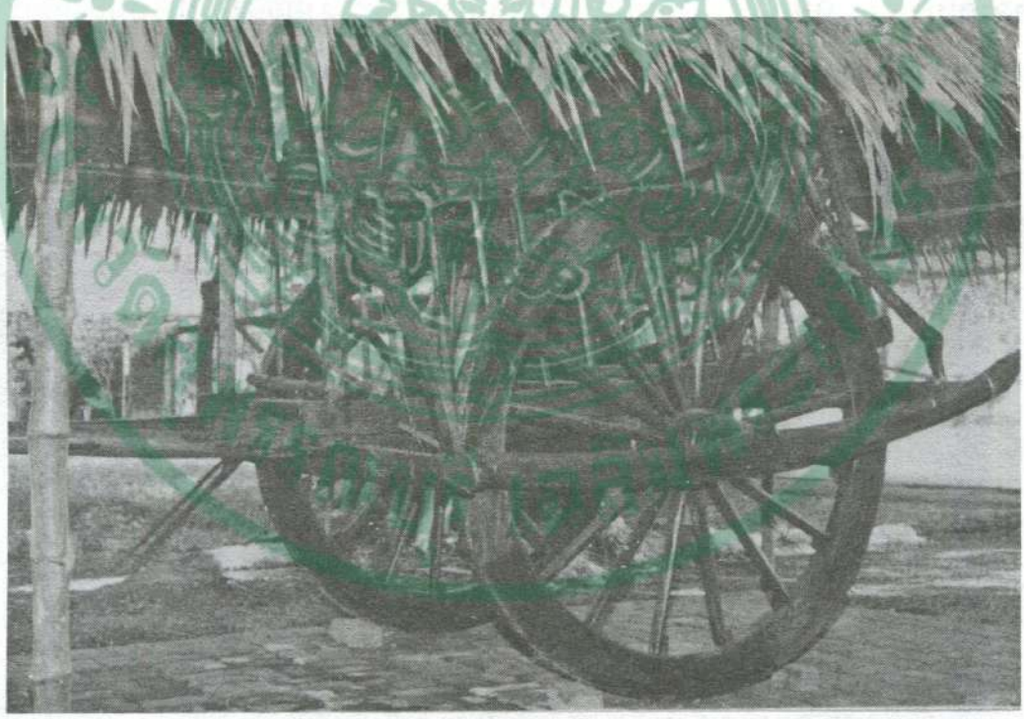

ถือลูกช่วงแกว่งก่อนที่จะโยนให้ลอยไปยังอีกฝั่งหนึ่ง

การเลี้ยงอาหารในงานศพ งานแต่งงาน และงานประเพณีต่าง ๆ

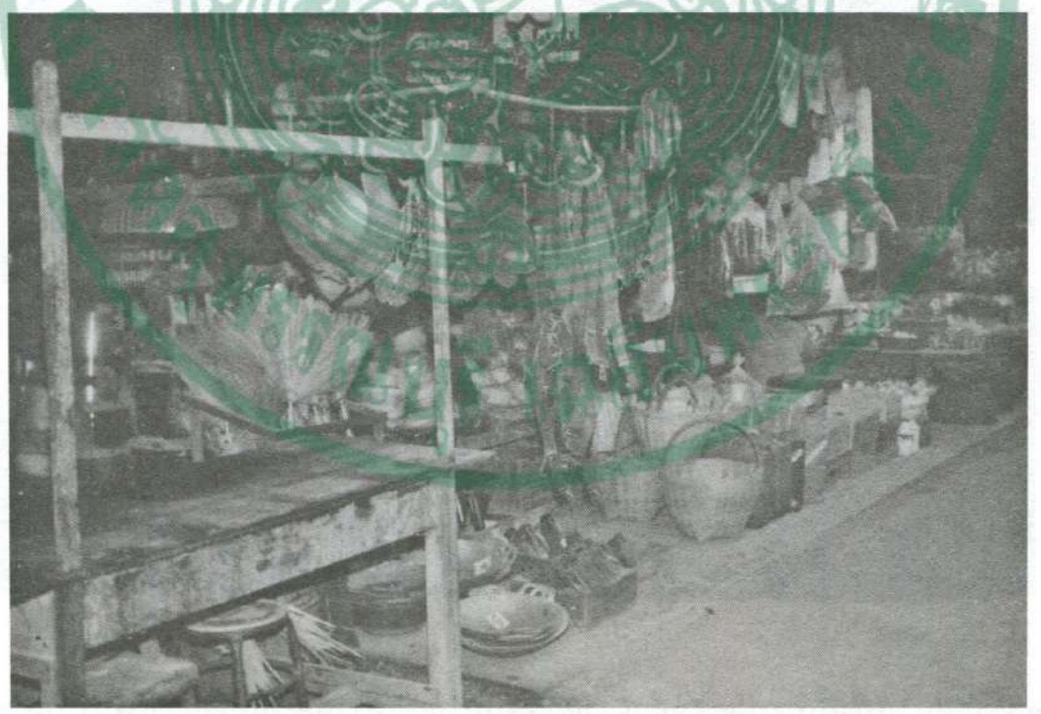

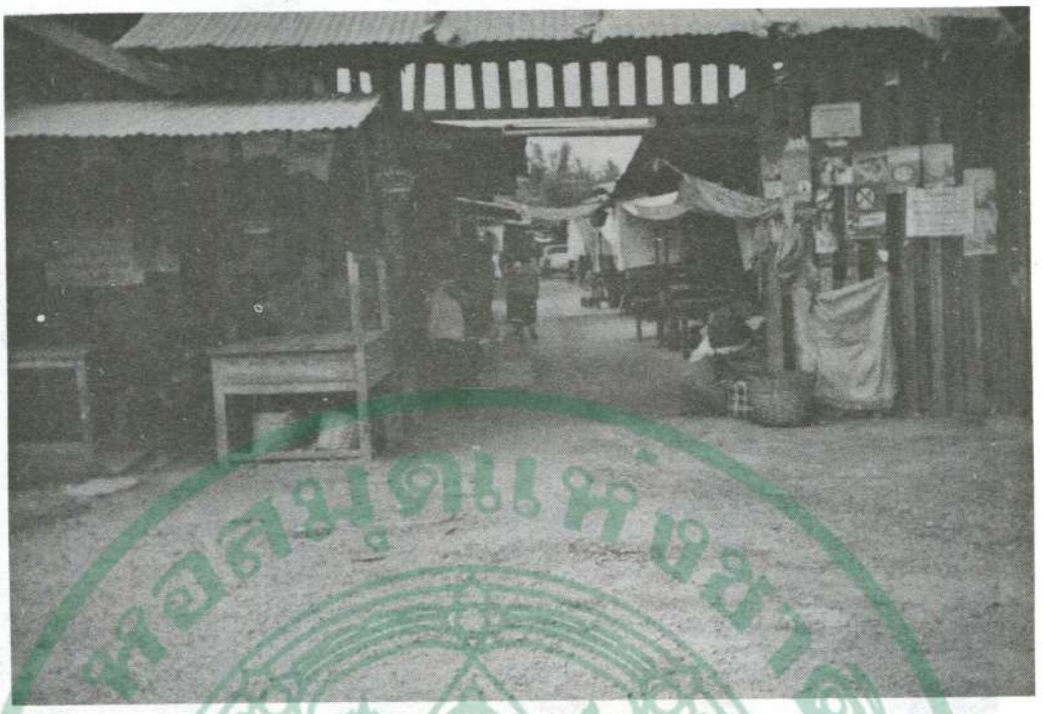
เรือที่ขุดจากต้นไม้ทั้งต้น และเรือที่สร้างด้วยแผ่นไม้เป็นพาหนะที่ใช้สัญจรไปมาในคลองบางปลาแต่ก่อน ปัจจุบันมีเหลืออยู่น้อยมากเนื่องจากมีถนนรถยนต์ที่สะดวกกว่า เกวียนพาหนะในการเดินทางและบรรทุกข้าวเปลือกจากนา

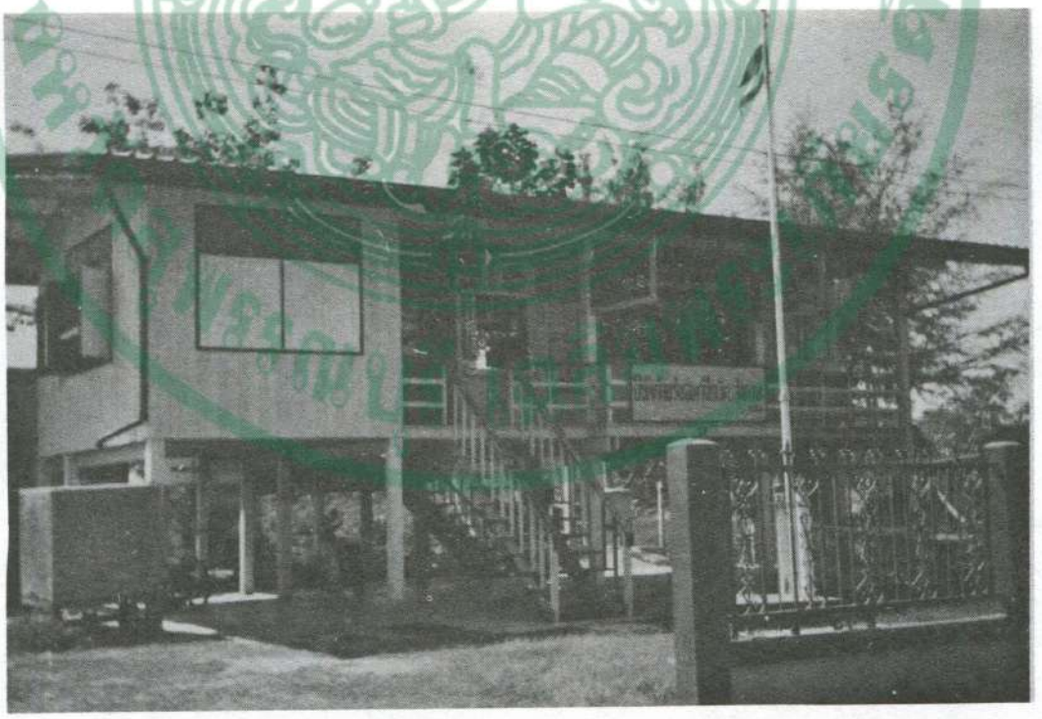
สภาพตลาดเกาะแรดในอดีต ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการค้าขายของหมู่บ้านที่สำคัญยิ่งปัจจุบันมีแต่ความซบเซา เนื่องจากทางคมนาคมสะดวกขึ้น ที่นี่จึงลดความสำคัญลง

ร้านขายของเบ็ดเตล็ดภายในตลาด

สภาพทางเข้าภายในตลาดเกาะแรดซึ่งดูซบเซากว่าแต่ก่อนมาก

สถานีอนามัยประจำหมู่บ้านเกาะแรดในปัจจุบัน

"วัดเกาะแรต" เป็นวัดประจำหมู่บ้านเกาะแรต

"โรงเรียนวัดเกาะแรต" เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาประจำหมู่บ้าน

"แคน" เครื่องดนตรีสำหรับงานรื่นเริงของชาวบ้าน

ปี่ เครื่องดนตรีที่ใช้เฉพาะพิธีเสนเพื่อต่อชะตาคนสูงอายุ

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

บทที่ 4
บทสรุป

ไทยโซ่ง คือชาวไตที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นสองระลอกด้วยกัน คือในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อโปรดให้ยกทัพไปตีเวียงจันทน์ใน พ.ศ. 2321 ครั้งหนึ่ง และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงโปรดให้เจ้าพระยาธรรมายกกองทัพไปตีเมืองแถงใน พ.ศ. 2378 เมื่อเสร็จสิ้นสงครามได้อพยพชาวไตในเมืองแถงกลับมาด้วย คือ ผู้ไตดำ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองเพชรบุรีครั้งหนึ่ง

ด้วยความคิดของชาวไตกลุ่มนี้ที่ยังคิดถึงบ้านเมืองเดิมของตนในระยะที่มาอยู่ในไทยแรกๆ นั้น ทำให้ชาวไตกลุ่มนี้มักจะเดินทางอพยพเคลื่อนย้ายที่อยู่ของตนขึ้นไปทางเหนืออยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากชาวไทยโซ่งเป็นกลุ่มๆ ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในจังหวัดราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี พิจิตร ตามลำดับ นอกจากนั้นชาวไตกลุ่มนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความผูกพันอยู่กับบ้านเมืองเดิมอีกในประเพณีของเขา เช่น เมื่อมีการตายจะมีหมอพิธีมาทำพิธีบอกทางหรือชี้นำแนวทางให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางไปยังเมืองแถงจุดหมายอันสูงสุดของผู้ตายไป ลูกหลานก็ต้องการที่จะให้วิญญาณของผู้ตายไปอยู่ในเมืองฟ้า ซึ่งมีแกนหรือเทวดาประจำเมืองอยู่

คำว่า "ลาว" เป็นคำที่คนไทยเรียกกันมาจากคำว่า ลาวโซ่งบ้าง ไทยทรงดำบ้าง ลาวซ่งดำบ้าง ลาวส้วงบ้าง ยังไม่มีคำสรุปที่แน่นอน แต่มีคำที่น่าสนใจอยู่ 2 คำ คือ คำว่า ลาว กับคำว่า โซ่ง จากการศึกษาพอจะสันนิษฐานได้ดังนี้

คำว่า "โซ่ง" ตามหลักฐานในอดีตนั้นพวกโซ่งนี้มิใช่ชนชาติลาว ความจริงเป็นชนชาติ "ไต" แต่เนื่องจากประเทศไทยในยุคนั้นมีการสู้รบกับเพื่อนบ้านทำให้มีคนลาวที่ถูกอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายกลุ่ม เช่น ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวพวน ดังนั้นเมื่อชาวไตกลุ่มนี้อพยพเข้ามา คนไทยซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นก็มักจะเรียกคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาว่า "ลาว" ไปด้วย ทั้งๆ ที่คนไตกลุ่มนี้มีขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายแตกต่างไปจากชาวลาวดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง ส่วนคำว่า "โซ่ง" น่าจะเป็นคำที่คนไทยได้ยินกันและเป็นที่รู้จักกันว่าพวกนี้เป็นพวกชาว "ซ้อง"[1] บ้าง เป็นพวกนุ่งส้วงหรือซ่วง (กางเกง) บ้าง บางคนก็เรียกซ่วงสีดำ หรือซ่วงดำ หรืออาจเพี้ยนมาเป็นทรงดำ ซึ่งหมายถึงกางเกงและเสื้อผ้าสีดำ เพราะพวกคนไตกลุ่มนี้แต่งกายด้วยเสื้อผ้าและเครื่องใช้ที่มีสีดำเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากลาวกลุ่มอื่นๆ

---

[1] ซ้อง เป็นชนชาติหนึ่งที่อยู่ตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งพระเทพวรเวทีวัดไร่ขิงอำเภอสามพรานจังหวัดนครปฐม ให้ความเห็น

ด้วยกาลเวลาอันยาวนานคำพูด และภาษาเขียนอาจกร่อนลงได้ จนปัจจุบันเหลือแต่เพียงคำว่า "โซ่ง" และทางราชการกระทรวงมหาดไทยจึงใช้คำว่า "ไทยโซ่ง"เป็นชื่อเรียกคนไทยกลุ่มนี้

เดิมคนไทยโซ่งบ้านเกาะแรตนี้อาศัยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรีมาก่อน เพื่อเป็นการระลึกถึงถิ่นฐานเดิม ผู้นำหมู่บ้านในสมัยนั้นจึงนำคำว่าเพชรเติมเข้าไปนำหน้านามสกุลเมื่อครั้งที่ทางการให้คนไทยมีนามสกุล เช่น นามสกุล เพชรแอน เพชรรุณ เพชรยวน เพชรเกลอ เพชรคุ้ม เพชรเอีย เป็นต้น

ชาวไทยโซ่งมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ อันหมายถึงอำนาจที่เหนือธรรมชาติ อำนาจลึกลับและความเชื่อในสิ่งที่เร้นลับไม่สามารถพิสูจน์ได้ มีการนับถือแถนหรือผีฟ้าเป็นเทพเจ้าสูงสุดของชีวิต แถนเป็นผู้สร้างโลกและกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในโลก แม้แต่รูปร่างหน้าตาและพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ นอกจากนี้ชาวไทยโซ่งยังนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีประจำเรือนของตน เชื่อว่าผีเรือนเป็นผู้คุ้มครองปกป้องบ้านเรือนและผู้คนที่อยู่ในบ้านได้ ด้วยเหตุนี้ชาวไทยโซ่งทุกครัวเรือนจึงต้องทำพิธีเซ่นผีเรือน หรือเสนเรือน เป็นประจำเกือบทุกปี มิเช่นนั้นอาจประสบเคราะห์กรรมได้ นอกจากผีเรือนแล้วยังมีผีที่ชาวไทยโซ่งต้องเคารพกราบไหว้ด้วยความคิดที่ว่า สิ่งของต่างๆ ย่อมมีเจ้าของดูแลรักษา เช่น ผีเตาไฟ ผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีขวัญของแต่ละคน เป็นต้น จากความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดเป็นประเพณีต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชนกลุ่มนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของเขาได้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ประเพณีการเสนเรือน

เป็นประเพณีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษผู้มาประจำเรือน ด้วยความเชื่อที่ว่า ผีบรรพบุรุษของตนนั้นยังอยู่กับตน และสามารถคุ้มครองตนได้ ผู้ที่เป็นลูกชายคนใดคนหนึ่งที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่และสามารถปกครองคนในบ้านเป็นผู้สืบสกุลของบ้านนั้นจะต้องเป็นผู้สืบผี หมายถึงเป็นผู้นำในการทำพิธีเซ่นไหว้ผีประจำบ้าน อาหารที่ไว้เซ่นไหว้ได้แก่ หมู ไก่ เหล้า และขนม ผลไม้ต่างๆ บรรจุในพานใบใหญ่สานด้วยไม้ไผ่ ผู้ทำพิธีเซ่นไหว้คือหมอพิธีหรือหมอเสน หมอเสนจะเป็นผู้กล่าวคำบอกกล่าวให้ผีเรือนทราบ และเป็นผู้ป้อนอาหารให้ผีได้กินทีละชื่อๆ จนครบจำนวนชื่อผีบรรพบุรุษที่จดบันทึกไว้ในปับผีเรือน การเสนเรือนแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือการเสนเรือนสำหรับผีผู้น้อยจะเซ่นด้วยเนื้อหมูเป็นหลัก และให้อาหารก่อนเหล้า ส่วนการเสนเรือนผู้ท้าวจะใช้ควายเป็นเครื่องเซ่น และเซ่นเหล้าก่อนเซ่นข้าว หมอพิธีสำหรับเสนผู้ท้าวจะต้องเป็นผู้ที่สืบสกุลมาจากผู้ท้าวด้วย

พิธีเสนเรือนนับว่าเป็นงานใหญ่และเป็นการรวมญาติพี่น้องกันโดยเฉพาะ นอกจากจะเป็นการรวมญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกันแล้ว ยังมีญาติพี่น้องที่เป็นผีเดียวกันซึ่งอยู่ต่างถิ่นเดินทางมาร่วมงานด้วย

ประเพณีการเสนตัว

เป็นพิธีเซ่นผีขวัญและเทวดา เพื่อต่ออายุให้กับผู้ป่วยที่สูงอายุ ทั้งนี้เพราะชาวไทยโซ่งมีความเชื่อว่าการที่คนเราเจ็บไข้ได้ป่วยเพราะขวัญซึ่งประจำตัวเองได้หนีหายไปจากตัว จะต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับคืนมา มีการอ้อนวอนขอขวัญคืนจากแถน และหาคำตอบรับด้วยการเสี่ยงทายด้วยการนับเม็ดข้าวสาร มีการต่อเงาหัว มีการเวียนเทียนรับขวัญฯลฯ ในการประกอบพิธีหมอขวัญจะต้องเป่าปี่และขับกล่อมเป็นทำนองด้วย

ประเพณีการทำศพ

ถือเป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่ง เพราะชาวไทยโซ่งมีความเชื่อว่า แถนเป็นผู้ส่งมนุษย์ให้มาเกิด เมื่อตายไปจึงต้องทำพิธีส่งดวงวิญญาณให้ไปเมืองแถง และเมืองฟ้าเพื่อบอกกล่าวถึงความสูญเสียให้ทราบ สร้างพาหนะให้เดินทางไปเมืองฟ้า เช่น ชายสร้างตัวหงส์ให้ หญิงสร้างเป็นดอกไม้คล้ายปลีกล้วยให้ นอกจากนั้นยังมีเรือนแก้วสำหรับให้วิญญาณได้อยู่อาศัยในเมืองฟ้า สิ่งที่สำคัญสำหรับพิธีศพของชาวไทยโซ่งซึ่งมีแบบอย่างที่ไม่เหมือนกับพิธีของชนกลุ่มใดคือ การบอกทางให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางกลับไปยังเมืองแถง ซึ่งมีจุดหมายอยู่ที่ดินแดนดั้งเดิมของชาวไต คือบริเวณตอนใต้ของประเทศจีนที่ติดต่อกับเวียตนาม ซึ่งพวกเขาได้ถูกกวาดต้อนมาจากที่นั้นในอดีตนอกจากนี้ยังมีการสร้างสิ่งของเครื่องใช้เพื่ออุทิศให้กับผู้ตายนำไปใช้ เช่น บ้าน เสื้อผ้า ผ้าพื้นที่ทอแล้วทำเป็นธง เมื่อเผาศพแล้วจะนำเอากระดูกบรรจุภาชนะดินเผาฝังดินไว้ หลังจากนั้นจะมีการแผ้วเรือน คือล้างบ้านเรือนด้วยคาถาโดยการทำพิธีของแม่มดหมอผี และเชิญผีผู้ตายมาเป็นผีประจำเรือน

ชาวไทยโซ่งมีความเชื่อว่าคนเราตายไป ขวัญจะออกจากร่างกายไปรวมเป็น 3 กลุ่มคือ ขวัญกก ได้แก่ ร่างกายจะกลับไปอยู่เมืองฟ้าหรือเมืองพาน ไปรวมอยู่กับญาติพี่น้องที่ตายอยู่ก่อนแล้ว ขวัญหัวจะถูกเชิญไปอยู่กับลูกหลานบนเรือนที่ "กะล่อหอง" เป็นผีประจำเรือน และปลายขวัญหรือเงาก็จะไปอยู่ที่ป่าช้า หรือกระจายอยู่ทั่วไป

ประเพณีการแต่งงาน

เป็นพิธีรับขวัญและเลี้ยงฉลองเพื่อความเป็นเกี่ยวดองเป็นญาติพี่น้องกัน เรียกว่างาน "กินดอง" การแต่งงานแต่โบราณมีเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นไปหมั้นไว้ก่อนเรียกว่า "ส่อง" คือ นำผู้ใหญ่ไปพูดจองไว้ก่อน

2. เมื่อไปส่องไว้แล้ว ฝ่ายชายต้องไปอาสาทำงานให้บ้านฝ่ายหญิงเป็นเวลา 2-3 ปี แล้วแต่ตกลงกันเฉพาะในกรณีที่บ้านหญิงไม่มีคนช่วยทำนา หรือฝ่ายชายไม่มีเงินแต่งเรียกว่า "สา" หรือ "อาสา"

3. พิธีแต่งงานจริงๆ เรียกว่า "งานกินดอง" หรือกินหลอง เป็นการส่งตัวเจ้าสาวไปบ้านฝ่ายชาย มีการเลี้ยงฉลองกันแล้วจึงส่งตัวเรียกว่า "นัดมื้อส่ง"

ประเพณีจะเน้นให้เห็นถึงความพร้อมของทั้งสองฝ่ายที่จะเริ่มเป็นแม่บ้านพ่อเรือน จะเห็นได้จากฝ่ายชายต้องมีเครื่องจักสานประกอบพิธี ฝ่ายหญิงจะต้องมีที่นอน หมอน มุ้ง ที่ต้องตัดเย็บเอง นอกจากนี้ยังมีการแนะนำให้รู้จักญาติของทั้งสองฝ่าย และมีหมอขวัญมาทำพิธีสอนถึงชีวิตการครองเรือนด้วย

การลงข่วง

เป็นกิจกรรมสำหรับหญิงและชายจะได้พบปะกันเพื่อนำไปสู่การเลือกคู่ครอง ข่วง คือ ลาน อันหมายถึงสถานที่บริเวณบ้านของหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ชิดติดกัน ตามใต้ถุนบ้านแต่ละหลังจะมีหญิงสาวลงมาทอผ้าและเย็บปักถักร้อยในเวลาหัวค่ำ บรรดาชายหนุ่มในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านก็ดีที่ต้องการจะไปจีบสาวหรือไปแอ่วสาว ก็จะไปติดต่อกับพี่เลี้ยงของสาวๆ ในข่วงนั้น โดยมีหมอแคนหมอขับ และหมอลำ ซึ่งเป็นคนมีอายุซึ่งติดตามด้วยหนุ่มๆ ไปชวนให้หญิงในหมู่บ้านลงมาเล่นต่อกลอนกัน โยนลูกช่วงกัน (ต๊อดมะกอน) ในลานเรียกว่า "เล่นคอน" หลังจากนั้น จึงมีการต่อกลอนแล้วฟ้อนรำแคนกัน เนื้อความที่เป็นกลอนภาษาโซ่งซึ่งโต้ตอบกันนั้นส่วนใหญ่เป็นการชมความงามเกี้ยวพาราสีกัน เมื่อร่วมกิจกรรมกันหลายอย่างจนรู้จักสนิทสนมกันดีขึ้น ก็จะเลือกสาวมาเป็นคู่คุยเรียกว่า "การวานสาว" คุยกันสองต่อสองมุมหนึ่งของบริเวณข่วง เรียกว่า "โอ้สาว" หลังจากวันนั้นผ่านไป จึงให้ผู้ใหญ่มาพูดเจรจาเพื่อทำพิธีแต่งงานกันต่อไป

สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต มีความเป็นอยู่อย่างสงบมีน้ำใจไมตรีต่อกัน มีความขยันขันแข็งและประหยัด มีสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนที่น่าสนใจหลายอย่างเช่น

การสร้างบ้านเรือน ชาวไทยโซ่งมีบ้านเรือนแบบดั้งเดิมที่แปลกไปจากบ้านทั่วๆ ไปคือ บ้านสร้างด้วยไม้และไม้ไผ่ มีใต้ถุนสูง มีหลังคาทรงสูงมาก มุงด้วยแฝก ยอดจั่วมีไม้สลักไขว้กันเหมือนเขากวาง ทิ้งชายคายาวคลุมถึงพื้นบ้าน ฝาเรือนผายออกไปจากแนวต้นเสาทางตอนบนสูงไม่ถึงหลังคา ทำให้มีช่องว่างสำหรับให้แสงและอากาศถ่ายเทได้สะดวก ส่วนครัวไฟนิยมสร้างไว้แยกจากเรือนใหญ่หรือตั้งไว้ชานหลังบ้าน

การแต่งกาย ชาวไทยโซ่งนิยมทำเสื้อผ้าใช้เองตั้งแต่การทอผ้าไปจนถึงการตัดเย็บโดยถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่จะต้องเตรียมเสื้อผ้าให้คนในครอบครัว ทุกคนจะมีชุดประจำตัวของตนเพื่อใช้ในพิธีสำคัญๆ คือเสื้อฮีซึ่งเป็นเสื้อที่ผู้เป็นแม่จะต้องสร้างให้ลูกทุกคน ไว้สำหรับใส่ในพิธีเสนเรือน งานศพ และเล่นคอนฟ้อนแคน เสื้อผ้าทุกชนิดจะต้องใช้ผ้าสีดำตัดเย็บ ลวดลายประดับเสื้อจะใช้ผ้าสีแดง เหลือง เขียว ชิ้นเล็กๆ มาเย็บแปะติดให้เป็นดอกและลายจะมีการปักด้วยด้ายหรือไหมสีแดงส้ม

ทรงผม ผู้หญิงมีแบบผมเฉพาะของผู้หญิง จะมีแบบผมที่กำหนดไว้แต่ละวัยประมาณ 9 แบบ ทุกคนจะเคร่งครัดในการไว้ผมนี้มาก การคาดคะเนอายุ และสถานภาพของหญิงจึงดูได้จากทรงผมก็ได้ เช่น ถ้าปั้นเกล้าตกแสดงว่า กำลังไว้ทุกข์ให้กับสามีที่ตายไป ส่วนผู้ชายจะไว้ทรงผมสั้นเท่านั้น

งานฝีมือ ชาวไทยโซ่งส่วนใหญ่มีความสามารถในด้านงานฝีมือ โดยเฉพาะการจักสานและการประดิษฐ์เครื่องใช้ด้วยไม้ เช่น กะเหล็บ งอบ ไถ คราด ครกกระเดื่อง ฯลฯ งานฝีมือของชายถือว่าเป็นเครื่องแสดงความสามารถทางด้านความพร้อมที่จะเป็นพ่อบ้าน งานฝีมือของหญิงส่วนมากจะเป็นพวกการทอผ้า และเย็บปักถักร้อยสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านทุกชนิดมิต้องไปซื้อจากที่อื่นเลย และในความเป็นจริงประเพณีการแต่งกายของเขาก็ไม่นิยมที่จะแต่งแบบอื่น ๆ ดังนั้นจึงต้องทำขึ้นใช้เอง

ด้านอาหารการกิน ชาวไทยโซ่งส่วนมากนิยมรับประทานข้าวเหนียวกับผักและเครื่องจิ้มซึ่งจะทำขึ้นเอง เช่น ปลาร้า ปลาแห้ง เนื้อปลาและเนื้อหมู เมื่อมีงานพิธีใหญ่ ๆ จึงจะมีการฆ่าหมู วัว ควาย และไก่ กันครั้งหนึ่ง ภาชนะสำหรับใส่อาหารไปรับประทานนอกบ้านคือก่องข้าวและแอ็บข้าว ที่นึ่งข้าวเหนียวหรือไหนึ่งก็จะทำจากไม้ขุดให้เป็นภาชนะสำหรับนึ่งข้าวเหนียวโดยเฉพาะ

บทวิเคราะห์ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต

จากการศึกษาลักษณะงานพิธีในประเพณีต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. **การจัดระเบียบสังคมของครอบครัว** ใช้ระบบเครือญาติเป็นเกณฑ์ เช่น การนับถือผีเดียวกันเป็นหลักในการรวมกลุ่มรวมพวก เด็กเคารพผู้ใหญ่ พ่อแม่เป็นผู้ที่ลูกนับถือสูงสุด ทั้งที่ยังมีชีวิตและเสียชีวิตไปแล้ว เช่น มีการเสนเรือนให้พ่อแม่ที่ตายไปแล้ว สถานภาพของชายมีสิทธิมากกว่าหญิง เช่น ผู้ชายเท่านั้นที่จะเป็นผู้สืบผีและสืบตระกูล หญิงแต่งงานออกจากบ้านไปแล้วต้องไปถือผีข้างสามี และหญิงไม่สามารถทำพิธีเสนเรือนได้ สะใภ้จะต้องทำงานในบ้านและปรนนิบัติแม่และพ่อของสามี การแบ่งชนชั้นทางสังคมแบ่งเป็นสองระดับคือ ตระกูลชั้นผู้ท้าว ได้แก่ ตระกูลที่เคยเป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองมาก่อนในอดีต และตระกูลชั้นผู้น้อย ได้แก่ ตระกูลของสามัญชนทั่ว ๆ ไป การทำพิธีในตระกูลผู้ท้าวจะมีความแตกต่างเป็นพิเศษกว่าตระกูลผู้น้อย หนุ่มสาวต่างชนชั้นสามารถแต่งงานกันได้ แต่เมื่อแต่งงานแล้วสถานภาพของฝ่ายหญิงจะเปลี่ยนไปตามสถานภาพของฝ่ายชาย

2. **ประเพณีความเชื่อ** ชาวไทยโซ่งในอดีตไม่มีศาสนา แต่มีการนับถือผีฟ้าและผีบ้านและผีต่าง ๆ ต่อเมื่อมาอยู่ในเมืองไทยนานเข้าจึงนับถือพุทธศาสนา แต่การนับถือผีแบบเดิมนั้นยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันก็ยังมีการทำพิธีเสนเรือนกันอยู่ทั่วไป การแต่งงานและงานศพแบบเดิมก็ยังปฏิบัติกันอยู่เช่นเดิม แต่มีการนำประเพณีทางพุทธศาสนาเข้าไปปนอยู่ด้วยอย่างเหมาะสม เช่น มีการนำพระมาสวดศพในตอนกลางคืน นิมนต์พระมาสวดมนต์ฉันอาหารใน

งานแต่งงานและนำอาหารไปทำบุญที่วัดเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป มีการรักษาศีลและบวชลูกชายเช่นเดียวกัน

เดิมชาวไทยโซ่งถือว่าแถนเป็นเทวดาอยู่เมืองฟ้า เมื่อคนตายไปก็หมายที่จะให้ได้อยู่เมืองฟ้า ปัจจุบันมานับถือศาสนาพุทธก็เปรียบว่าเมืองฟ้าของเขาคือสวรรค์ตายไปต้องขึ้นสวรรค์แต่ความเชื่อในการไปเมืองสวรรค์ของโซ่งคือต้องทำความดีและสร้างพาหนะให้ไป เช่น สร้างตัวหงส์ให้กับคนแก่ที่ตายไปหลังจากเผาเป็นกระดูกแล้ว นรกของชาวโซ่งไม่ปรากฏ และการที่จะติดต่อกับแถนหรือเทวดาและผีต่างๆ จะใช้หมอพิธีเป็นสื่อ หมอพิธีจะต้องมีวิชาเฉพาะแต่ละพิธี เช่น หมอทำพิธีเสน และหมอพิธีทำขวัญอันเป็นงานมงคลจะเป็นพวกหนึ่ง หมอทำพิธีบอกทางให้ศพ และแม่มดทำพิธีไล่ผีหรือแผ้วเรือน ซึ่งเป็นงานอวมงคลก็เป็นพวกหนึ่ง และหมอพิธีอีกพวกหนึ่งคือหมอพิธีที่ติดต่อกับเทวดาโดยเฉพาะ เช่น หมอพิธีเสนตัว เสนตั้งบั้ง ซึ่งต้องมีวิธีโดยเฉพาะ เช่น ต้องมีการเป่าปี่ตีกลองและขับร้อง เป็นต้น

3. ชีวิตความเป็นอยู่ ชาวไทยโซ่งที่มาอยู่ในเมืองไทยมีความรักบ้านรักเมืองดั้งเดิมของตนเองมาก ดังจะเห็นได้จากพิธีศพที่มีการนำหมอพิธีมาบอกทางให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางไปเมืองฟ้า โดยมีทิศทางที่มุ่งไปยังตอนเหนือของประเทศไทยขึ้นไปจนถึงเมืองแถง หรือบริเวณเดียนเบียนฟูนั่นเอง อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขาในอดีต เช่น บอกทางให้ออกจากเกาะแรตผ่านดอนมะนาว ผ่านสาวไห้สระบุรี ผ่านหนองคาย ผ่านเวียงจันทน์ เรื่อยไปจนถึงเมืองแถง ไม่เคยมีหมอพิธีคนใดที่จะบอกทางให้ลงไปทางใต้เลย ไม่ว่าชาวโซ่งจะอยู่จังหวัดใดในประเทศไทยก็จะต้องบอกทางให้เดินทางไปที่เมืองแถงเช่นเดียวกันทั้งนั้น ที่เป็นเช่นนี้ย่อมแสดงว่า บ้านเมืองเดิมของชาวโซ่งนั้นคงสงบสุข มีความสุขสบายจนไม่อาจลืมได้ ถึงแม้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ตาม แรกๆ เขาจะพยายามอพยพตัวเองให้ขึ้นไปทางเหนือสู่ดินแดนภาคอีสาน เพื่อข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาวเพื่อจะได้กลับไปเมืองแถงของตน ดังจะเห็นได้จากเส้นทางการตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย คือ จากเพชรบุรีขึ้นมาราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี สระบุรี พิจิตร ไม่นิยมที่จะไปตั้งถิ่นฐานใต้จังหวัดเพชรบุรีลงไปเลย แต่ความคิดเช่นนั้นมักจะเป็นในระยะแรกๆ ที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยใหม่ๆ ต่อมาระยะหลังรุ่นลูกหลาน เหลน ความคิดดังกล่าวก็อ่อนลง จนไม่มีผู้ใดที่จะมีความคิดเช่นนั้นอีกแล้ว

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการอยู่ในประเทศไทยนี้เขาได้อยู่อย่างสุขสบายนั่นเอง ประกอบกับชาวโซ่งเป็นผู้มีนิสัย อดทน รักสงบ และไม่รุกรานใครจึงไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ชนกลุ่มใด สามารถอยู่ในเมืองไทยได้อย่างเป็นสุขจนลืมความหลังในอดีตก็เป็นได้ ปัจจุบันชาวไทยโซ่งเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนไทยกลุ่มอื่นๆ มีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน จากการสอบถามคนโซ่งเหล่านี้ว่าอยากกลับไปถิ่นฐานเดิมหรือไม่ ทุกคนจะตอบว่าไม่เคยคิดที่จะกลับ เหลือแต่พิธีการตามประเพณีเท่านั้นซึ่งเป็นความเชื่อที่เขาลืมไม่ได้

ความขยัน ประหยัด และอดทน เป็นคุณสมบัติของชาวไทยโซ่งโดยเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากการสร้างสิ่งของเครื่องใช้ทุกชนิดได้เองโดยมิต้องซื้อหาจากที่ใดเลย รู้จักนำทรัพยากร

ธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม เช่น เครื่องจักสานต่างๆ ทั้งเครื่องมือในการจับปลาและเครื่องใช้ภายในบ้าน มีค่านิยมในการนับถือค่นมีฝีมือ เช่น ผู้ชายจะต้องเป็นผู้มีฝีมือจักสานได้จึงจะมีคู่ครองได้ ต้องสานกะเหล็บและงอบด้วยตนเองแล้วนำมาแต่งและใช้ในวันแต่งงานให้เห็นด้วย เป็นต้น

ชาวไทยโซ่งชอบความสนุกสนาน เช่น ชอบดื่มสุรา มีเลี้ยงสุราในงานทุกงานพิธีกรรมทุกอย่างต้องมีสุรา ทั้งหญิงและชายมักจะนิยมร้องรำตามเพลงแคน โดยเฉพาะผู้มีอายุมักชอบเป็นพิเศษ มีความสามารถในการโต้ตอบกันเป็นคำกลอนซึ่งเรียกกันว่า "เล่นกอน" และ "ฟ้อนแคน" การรำแคนของชาวไทยโซ่งนั้นมีแบบฉบับโดยเฉพาะไม่เหมือนการรำแคนของชาวอีสาน ดังจะเห็นได้จากประเพณีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน และการลงล่วงของหนุ่มสาว ชาวไทยโซ่งเป็นกลุ่มชนที่ยึดถือประเพณีเดิมอย่างเคร่งครัดและเหนียวแน่น ดังจะเห็นได้จากการแต่งกายของหญิงจะนุ่งผ้าซิ่นลายแตงโมและสวมเสื้อสีดำเท่านั้น ไม่เหมือนกับลาวกลุ่มอื่นๆ ซึ่งทอดทิ้งประเพณีดั้งเดิมกันจนหมดสิ้นแล้ว คงเหลือแต่ภาษาพูดเท่านั้น เช่น ลาวครั่ง ลาวเวียง เป็นต้น นอกจากนี้ประเพณีสำคัญๆ ชาวไทยโซ่งก็ยังรักษากันไว้ได้ เช่น เสนเรือน งานศพ แต่งงาน เรียกขวัญ ประเพณีเหล่านี้ชาวโซ่งยังคงปฏิบัติกันอยู่ ถึงแม้กาลเวลาจะผ่านมาแล้วหลายชั่วอายุคนก็ตาม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าชาวไทยโซ่งเป็นคนไทยกลุ่มเดียวในภาคกลางที่ยังรักษาประเพณีและวัฒธรรมของตนเองไว้ได้มากที่สุด

ปัจจุบันรัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาประเทศอย่างกว้างขวาง ทำให้ชุมชนในชนบททุกแห่งได้รับการพัฒนาทุกๆ ด้าน ชาวไทยโซ่งจึงมีโอกาสที่จะแสดงความเป็นเอกภาพของตนเองมากขึ้น และทางราชการก็ยอมรับสถานภาพของชาวไทยโซ่งว่าเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งไม่แพ้คนไทยกลุ่มอื่นๆ เมื่อมีการประกวดหมู่บ้านกันขึ้น หมู่บ้านไทยโซ่งที่เกาะแรดนี้ยังเคยได้รับรางวัลทั้งระดับจังหวัดและระดับเขตด้วยเหมือนกัน

4. แนวโน้มสถานภาพของประเพณีชาวไทยโซ่ง ปัจจุบันสถานภาพของชาวไทยโซ่งในหมู่บ้านต่างๆ เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทางราชการมีความสนใจเป็นพิเศษเพราะความแปลกที่โดดเด่นทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมกว่าคนไทยกลุ่มอื่น ประกอบกับรัฐบาลสนับสนุนให้มีการเคลื่อนไหวในกิจการด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่งก็ยังน่าสนใจเพิ่มขึ้นตามลำดับ จะเห็นว่ามีการนำนิทรรศการประกอบการแต่งกายตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของไทยโซ่งไปร่วมงานสำคัญๆ ของจังหวัดอยู่เป็นประจำ ทำให้ชาวไทยโซ่งมีความตื่นตัวและมีความมั่นใจในแนวทางที่จะรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ยิ่งขึ้น

แต่ในความเป็นจริงก่อนหน้าที่ทางราชการจะมาให้ความสนใจชนกลุ่มนี้ หนุ่มสาวชาวไทยโซ่งได้ปรับตัวเองให้เหมือนกับคนไทยทั่วไปจนเกือบหมดแล้ว เช่น การแต่งกายของหนุ่มสาวก็จะนิยมนุ่งกางเกงยีนส์ ผ้านุ่งสีต่างๆ และเสื้อผ้าตามสมัยนิยม ทั้งนี้เพราะหนุ่มสาวเหล่านั้นได้เข้าสู่ระบบโรงเรียนของรัฐบาลตั้งแต่ยังเด็ก เขาต้องมีสภาพชีวิตที่เป็นไปตามสังคมจึงไม่น่าแปลกที่

การพัฒนาใดๆ ก็ตามย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ได้เสมอ ดังนั้นบรรดาหนุ่มสาวจึงมีการเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนการแต่งกาย เปลี่ยนทรงผม และเปลี่ยนความประพฤติไปจากดั้งเดิม ไปมีอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า ทำงานในโรงงานต่างถิ่น เรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี และไปประกอบอาชีพยังต่างประเทศก็หลายราย ผู้ที่ยังรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดก็เห็นจะมีแต่คนที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไปเท่านั้น ที่ยังคงนุ่งผ้าลายแตงโม ทำผมปั้นเกล้า ทอผ้าอยู่กับบ้าน จัดพิธีเสนเรือน ฯลฯ และมีอาชีพทำนาอยู่อย่างเดิม

ในเมื่อทางราชการมาสนใจเช่นนี้ ย่อมเป็นพลังให้บุคคลทุกระดับในหมู่บ้านตื่นตัวที่จะแสดงให้ใครต่อใครเห็นว่า พวกเขามีวัฒนธรรรมที่ดีอย่างไร ดังนั้นเขาจึงชวนกันฟื้นฟูประเพณีทุกๆ ด้านขึ้นมาใหม่เพื่ออวดแก่บุคคลภายนอกให้ได้ชม เช่น มีการจัดงานสงกรานต์ สร้างบ้านแบบดั้งเดิมไว้รวบรวมเครื่องใช้ไม้สอย เป็นลักษณะการจำลองชีวิตความเป็นอยู่ในอดีต รับเชิญที่จะไปเป็นตัวแทนวัฒนธรรมประเพณีของโซ่งในงานต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การกระทำตามประเพณีบางอย่างถึงแม้ว่าจะทำขึ้นเพื่อเป็นการอวดซึ่งไม่ใช่ชีวิตจริงก็ตาม แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นโดยเฉพาะหนุ่มสาว ความจริงแล้วบรรดาผู้ใหญ่ในหมู่บ้านทุกบ้านยังคงปฏิบัติตามประเพณีจริงๆ กันตลอดมา มิได้ละเลยหรือแสร้งทำอย่างหนุ่มสาว

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า อีกประมาณ 20 ปีข้างหน้า เมื่อคนที่มีอายุสิ้นแล้ว เหลือแต่หนุ่มสาวที่ไม่เข้าใจประเพณีอย่างลึกซึ้งนั้น การปฏิบัติตามประเพณีจะลดน้อยลง คงจะเหลือแต่การสาธิตประเพณีเป็นตัวอย่างให้ดูเท่านั้น

รายนามผู้ให้ข้อมูลในเรื่องประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรต ต.บางปลา อ.บางเลน จ. นครปฐม

ก. วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีนอกหมู่บ้าน

1. นายสินทำ แก้วแหวน 12 หมู่ 7 ต.ดอนตูน อ.บางเลน จ.นครปฐม
   หมอพิธีเสนเรือน แต่งงาน เรียกขวัญ อายุ 74 ปี
2. นางเล็ก แก้วแหวน 12 หมู่ 7 ต.ดอนตูม อ.บางเลน จ.นครปฐม
   ผู้มีฝีมือในการตัดเย็บมุ้งและเสื้อประเพณี อายุ 72 ปี
3. นายเสาร์ ทองดอนเกื่อง 28 หมู่ 2 บ้านดอนทอง ต.ดอนข่อย
   อ. กำแพงแสน จ.นครปฐม
   หมอพิธีเสนเรือน เสนเรียกขวัญ อายุ 72 ปี

ข. วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิภายในหมู่บ้านเกาะแรต

1.	นายไพศาล	เพชรรุณ	27 หมู่ 11	อายุ 43 ปี	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11 ปัจจุบัน
2.	นายเคี่ยม	เพชรแอน	12 หมู่ 11	อายุ 71 ปี	การประเพณี
3.	นายรวย	เพชรยอด	61 หมู่ 11	อายุ 67 ปี	การประเพณี
4.	นายประเทือง	เพชรยวน	32/1 หมู่ 11	อายุ 52 ปี	การประเพณี
5.	นายแก้ว	เพชรยวน	32/1 หมู่ 11	อายุ 52 ปี	การประเพณี
6.	นายกำจร	เพชรยวน	32/1 หมู่ 11	อายุ 23 ปี	การประเพณี
7.	นางสาวมณฑา	ยอดแก้ว	32/1 หมู่ 11	อายุ 22 ปี	การประเพณี
8.	นายสาย	เพชรออย	234 หมู่ 11	อายุ 30 ปี	การประเพณี
9.	นายเพียง	เพชรแอน	11 หมู่ 11	อายุ 62 ปี	การจักสาน
10.	นายชม	เพชรแอง	42 หมู่ 11	อายุ 62 ปี	การจักสาน
11.	นายหงษ์	เพชรแอน	78 หมู่ 11	อายุ 61 ปี	การจักสาน
12.	นายตุ่น	เพชรเกลอ	14 หมู่ 11	อายุ 60 ปี	การจักสาน
13.	นางอึ่ง	ศิรินาโพธิ์	25 หมู่ 11	อายุ 62 ปี	การจักสาน
14.	นายสาย	ศิรินาโพธิ์	25 หมู่ 11	อายุ 63 ปี	การจักสาน
15.	นายประวัติ	เพชรเกลอ	20/1 หมู่ 11	อายุ 47 ปี	การจักสาน
16.	นายไพโรจน์	เพชรยวน	32 หมู่ 11	อายุ 32 ปี	การจักสาน

17.	นางสาวสน	เพชรออย	29 หมู่ 11	อายุ 52 ปี	การจักสาน
18.	นางสาวอำไพ	เพชรรุณ	27 หมู่ 11	อายุ 27 ปี	การจักสาน
19.	นางช่อ	เพชรหยอย	60 หมู่ 11	อายุ 49 ปี	การจักสาน
20.	นายมี	เพชรแต่ง	44 หมู่ 11	อายุ 59 ปี	การจักสาน
21.	นายสาย	ดีดำ	50 หมู่ 11	อายุ 48 ปี	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 12 ปัจจุบัน
22.	พระภิกษุนุช	เพชรคุ้ม	วัดศรีประชารัตนาราม	อายุ 78 ปี	
23.	นายแอ	เพชรข้อง	69 หมู่ 12	อายุ 67 ปี	หมอพิธีเสนเรือน
24.	นายบุญ	แสงอรุณ	26 หมู่ 12	อายุ 65 ปี	หมอพิธีงานศพ
25.	นางเกาะ	เพชรนิตย์	73 หมู่ 12	อายุ 62 ปี	คนทรงพ่อปู่อุมลุม
26.	นายบุญรัก	เพชรเอีย	94 หมู่ 12	อายุ 47 ปี	เจ้าของหนังสือโบราณ
27.	นายอิน	เพชรคอน	2 หมู่ 12	อายุ 67 ปี	การจักสาน
28.	นายฮวบ	เพชรแอน	81 หมู่ 12	อายุ 62 ปี	การจักสาน
29.	นายเปลี่ยน	เพชรอำ	116 หมู่ 12	อายุ 57 ปี	การจักสาน
30.	นางพุ	เพชรเอีย	30 หมู่ 12	อายุ 55 ปี	การแต่งกาย ทรงผม
31.	นางว่อง	เพชรแสวง	39 หมู่ 12	อายุ 63 ปี	การแต่งกาย ทรงผม
32.	นายมานพ	เพชรเกลอ	14 หมู่ 12	อายุ 27 ปี	การเล่นคอนฟ้อนแคน
33.	นายขวัญชัย	แซ่ฉั่ว	35 หมู่ 12	อายุ 24 ปี	การเล่นคอนฟ้อนแคน

สำนักวัฒนธรรม จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

บรรณานุกรม

กาญจนา พันธุ์ค้า. **ลักษณะเฉพาะทางด้านเสียงของภาษาลาวในอำเภอเมืองจังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

กิ่งแก้ว อัตถากร. **วรรณกรรมจากบ้านใน.** หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2514.

ชำนาญ รอดเหตุภัย. **วรรณกรรมไทยลื้อ.** หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2517.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **นิทานโบราณคดี.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2499.

ประมวญ ดิกคินสัน. **คติชาวบ้านการศึกษาในด้านมนุษย์วิทยา.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2521.

ปราณี ขวัญแก้ว. **วรรณคดีชาวบ้านจาก "หุดคำ" ตำบลร่อนพิบูลย์.** หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2521.

นิพนธ์ เสนาพิทักษ์. **สาส์นผู้ไทยโซ่ง.** กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2523.

มนตรี เพชรศาสตร์, พระมหา. **ประวัติความเป็นมาของบ้านเกาะแรต.** พิมพ์เนื่องในโอกาสฌาปนกิจศพพระครูผล ยสุชาโต ป.ม.ท. : 2524.

มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ. **รายงานผลการวิจัยเรื่องการศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

มยุรี วัดแก้ว. **การศึกษาโครงสร้างสังคมของลาวโซ่ง.** ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2511.

วนิดา พิเศษพงษา. **วัฒนธรรมไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต.** ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม, 2530.

สมทรง บุรุษพัฒน์. **ประวัติความเป็นมาของชาวลาวโซ่ง.** สาส์นผู้ไทย. กรุงเทพมหานคร : ศรีสมบัติการพิมพ์, 2516.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). **เรื่องของชาติไทย.** กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, 2515.

Diskul, M.C. Subhadradis. **A History of Southeast Asia to the year B.E. 2000.** Bangkok : office of the prime Minister, 1979.

Kamwansa, Siriwat. **The Influence of Indian Culture in Southeast Asia Espeoially Thailand.** Bangkok : Aksorn Charoents, 1979.

Musikakama, Nikorn. et . al . **A Heritage of culture in Thailand : A Handbook for Special Exhibition at Issarawinitchai Throne 3 November - 30 December 1970.** N.P., 1970.

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

ประวัติย่อของผู้เขียน

ชาติภูมิ

วันเดือนปีเกิด เสาร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ 2482

สถานที่เกิด 67 หมู่ 3 ต.ไทยาวาส อ.นครชัยศรีจ.นครปฐม

การศึกษา

2493 จบชั้นประถมปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดไทยาวาส อ.นครชัยศรี

2499 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเพิ่มวิทยา อ.นครชัยศรี

2505 จบประโยคครูมัธยมการช่าง (ปม.ช.) จากโรงเรียนเพาะช่าง

2511 จบปริญญาตรีการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

2523 จบปริญญาโททางการศึกษา สาขาศิลปะ จากสหรัฐอเมริกา

การทำงาน

2505 – 2509 ครูโรงเรียนเพิ่มวิทยา อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม

2512 – 2515 อาจารย์หมวดวิชาศิลปศึกษา วิทยาครูนครปฐม

2516 – 2522 หัวหน้าภาควิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยครูนครปฐม

2524 – 2528 หัวหน้าแผนกหอวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม วิทยาลัยครูนครปฐม และอาจารย์ประจำภาควิชาศิลปศึกษาวิทยาลัยครูนครปฐม

2529 เลขานุการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม และหัวหน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครปฐม

ผลงาน

2526 หนังสือ **"ความเข้าใจในศิลปะ"** กรุงสยามการพิมพ์ หนังสือ **"เครื่องจักสานสมัยโบราณภาคกลาง"** โรเนียวเย็บเล่ม

2527 หนังสือ **"เครื่องใช้ในครัวของคนไทยชนบทภาคกลางสมัยโบราณ"** โอเดี่ยนสโตร์พิมพ์ พ.ศ. 2532

2528 หนังสือ **"วัฒนธรรมไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต"** โรเนียวเย็บเล่ม

2529 หนังสือ **"การศึกษาวัฒนธรรมไทยโซ่งหมู่บ้านเกาะแรต"** ภาษาอังกฤษ ทุนวิจัยของยูเนสโก ปี 1986

2530 หนังสือ **"บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ"** โอเดี่ยนสโตร์พิมพ์

2537 หนังสือ **"วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี"** โรเนียวเย็บเล่ม

ออกแบบและพิมพ์ที่
เพชรเกษมการพิมพ์ น.ฐ.
โทร. 256941, 242226,
FAX : 256941

หอสมุดแห่งชาติ
6 มิ.ย. 2540
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ